

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

PSİKOLOJİK TEFSİRDE DİLBİLİMSEL VE EDEBÎ
YÖNLER-ABDURRAHMAN KASAPÖĞLU ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU **Ayşegöl ARSLAN**
Malatya-2025

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

PSİKOLOJİK TEFSİRDE DİLBİLİMSEL VE EDEBÎ YÖNLER
-ABDURRAHMAN KASAPOĞLU ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül ARSLAN

Danışman

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU

Malatya-2025

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Psikolojik Tefsîrde Dilbilimsel ve Edebî Yönler -Abdurrahman Kasapoğlu Örneği-**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ayşegül Arslan

ÖNSÖZ

Kur'an her şeyden önce edebî bir metindir. Onun anlaşılmasında, tefsirinde dilsel ve edebî boyutunu dikkate almak bir gerekliliktir. Nitekim tarih boyunca müfessirler öncelikle ilâhî kelâmın dilsel yapısından hareketle onun mana ve maksatlarını anlama çabası içerisinde olmuşlardır. Bir tefsir yaklaşımı olan *psikolojik tefsîr*de de dilsel ve edebî yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Bu nedenle Kur'an psikolojisi alanında uygulamalı çalışmalar yapan, hatta *psikolojik tefsîri* bir ekol olarak sistemleştirme faaliyetinde bulunduğu gözlemlenen Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu'nun eserlerinde dilsel ve edebî yönlerin hangi düzeyde ele alındığı hususu bu araştırmanın inceleme konusu olmuştur.

“Psikolojik tefsîr” tabirinin tefsirde bir yorum tekniği olarak kullanıldığı ilk süreçlerden birisi edebî / beyânî tefsir ekolü olmuştur. Belâgat-psikoloji ilişkisi çerçevesinde âyetlerin psikolojik yorumunun yapılmasını savunan edebî tefsir ekolünün yaklaşımını Kasapoğlu müstakil bir ekol olarak tasarladığı psikolojik tefsire entegre etmiştir. Çalışmalarında edebî-psikolojik yorumun psikolojik tefsir içindeki rolüne yer vermiştir. Bu nedenle müellifimizin psikolojik tefsir çalışmalarında ele aldığı edebî yönler bu tezde işlenmiştir.

Bu tez bir eser-müfessir ilişkisi incelemesidir. Bu nedenle inceleme planı çerçevesinde tezde önce müellif Kasapoğlu'nun hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından *psikolojik tefsîr*de dilbilimsel ve edebî yönleri nasıl kullandığı açıklanmıştır. *Psikolojik tefsîr*de kullanılan dilbilimsel ve edebî boyuttaki usule / yöntemlere dair yazarın yaklaşımları belirlenmeye çalışılmış ve bu konularda yazarın Kur'an psikolojisi uygulamalarından örnekler verilmiştir.

Gerek ders dönemimde gerekse tez yazım sürecinde akademik deneyimlerinden istifade ettiğim danışman hocam Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU'na, akademik gelişimimde katkısı bulunan diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Malatya-2025

ÖZET

Bütün tefsîr yaklaşımlarında dilbilimsel ve edebî çözümlemeler az ya da çok yorumlamalarda kullanılmıştır. Zira Kur'an her şeyden önce edebî bir metindir. Son dönemlerde gelişim gösteren *psikolojik tefsîr* yaklaşımı da âyetlerin anlamını çözümlemede dilsel ve edebî yöntemleri kullanmıştır. *Psikolojik tefsîre* yönelik hem metot geliştiren hem de uygulamalar ortaya koyan Abdurrahman Kasapoğlu, geliştirdiği yöntemler bünyesinde ve uygulamalı Kur'an psikolojisi araştırmalarında dilsel ve edebî yöntemleri kullanmıştır. Bu tezin amacı, *psikolojik tefsîr* çalışmalarında, Abdurrahman Kasapoğlu özelinde dilsel ve edebî yöntemlerin nasıl sistemleştirildiğini ve uygulandığını ortaya koymaktır. Bu tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîri* bağımsız bir tefsir ekolü olarak sistemleştirmeye çalıştığı eserleri esas alınacaktır. Yine Kasapoğlu'nun eserlerindeki Kur'an'da geçen psikoloji konularını incelediği uygulama bölümleri değerlendirilecektir. Böylece *psikolojik tefsîr*de dilbilimsel ve edebî yöntemlerin yeri, önemi ve işlevi gösterilecektir.

Anahtar Sözcükler: tefsir, psikolojik tefsîr, dilbilim, edebiyat, belâgat

ABSTRACT

In all kind of Tafsir approaches, linguistic and literary analyses have been used in interpretations more or less since before everything, Quran is a literary scripture. Psychologic Tafsir developed in recent periods, uses linguistic and literary methods as well. Abdurrahman Kasapoğlu who has developed methods and applications regarding psychological Tafsir, has used linguistic and literary methods in practical Quran Psychological Research. The objective of this thesis is to account for how linguistic and literary methods are systematized and applied in psychological Tafsir studies specific to Abdurrahman Kasapoğlu. This thesis will be based on Abdurrahman Kasapoğlu's works in which he tried to systematize psychological Tafsir as an independent Tafsir school. Application sections in Kasapoğlu's works will be evaluated. In this way, place and significance of linguistic and literary methods in psychological Tafsir will be demonstrated.

Key Words: commentar, psychological exegesis, linguistics, literature,eloquence

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları / Zorlukları.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

BİYOĞRAFİK ARKAPLAN VE TEMEL KAVRAMLAR

1. Biyografik Arkaplan (Yazarın Hayatı ve Eserleri)	5
1.1. Yazarın Hayatı ve İlmî Şahsiyeti.....	6
1.2. Kasapoğlu'nun Eserleri.....	16
1.3. Kasapoğlu Hakkında Yapılan Akademik Araştırmalar	23
1.4. Kasapoğlu'nun Tefsîr Alanına Etkisi / Katkısı.....	24
2. Araştırmayla İlgili Temel Kavramlar	30
2.1. Psikolojik Tefsîr	30
2.2. Psikolojik Tefsirin Kısa Tarihçesi.....	31
2.3. Tefsirde Dilbilim (Dilbilimsel Tefsir).....	33
2.4. Tefsirde Belâgat (Belâğî Tefsir).....	34
2.5. Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Tasavvurunda Dilbilimsel ve Edebî Yönlerin Yeri.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

KASAPOĞLU'NUN ESERLERİNDE DİLBİLİMSEL YÖNLER

1. Psikolojik Tefsîrde Dilbilime Duyulan İhtiyaç.....	38
1.1. Psikolojik Tefsîrde Dilbilim	38

1.2. Psikolojik Tefsîrde Psikolinguistik.....	39
1.2.1. Kasapoğlu'na Göre Psikolinguistik Kur'an Analizine Duyulan İhtiyaç41	
1.2.2. Kasapoğlu'na Göre Psikolinguistik Kur'an Analizi Nasıl Yapılır?	42
2. Psikolojik Tefsîrde Dilbilimsel Alanlar.....	43
2.1. Lügatü'l-Kur'ân / Garîbu'l-Kur'ân.....	44
2.2. İ'râbu'l-Kur'ân	49
2.3. Sarf ve İştikâk Bilgisi.....	58
2.4. Vakf ve İbtidâ.....	64
2.5. Vucûh-Nezâir / (Çok Anlamlılık – Eş Anlamlılık).....	66
2.6. Hurûf-ı Mukattaa'	69
2.7. Mücmel-Mübeyyen	71
2.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân	72
2.8.1. Mübhem Üslubun Taşıdığı Psiko-Eğitsel Mesajlar	72
2.8.2. Mübhem'in Tavzîhine Örnekler	74
2.9. Müşkilü'l-Kur'ân.....	75
2.10. Kıraatler	76
2.10.1. Psikolojik Tefsîr Usûlünde Kıraatler	77
2.10.2. Psikolojik Tefsîrde Kıraatlerin Etkisine Örnek.....	77
2.11. Ahru'fu's-Seb'a / Yedi Harf Meselesi	79
2.12. Psikolojik Tefsîrde Semantik Tahlil Yöntemi	81
2.12.1. Yazara Göre Psikolojik Tefsîrde Semantik Tahlilin Yeri.....	82
2.12.2. Yazarın Eserlerinde Semantik Tahlil Uygulamaları.....	83
2.12.2.1. Etimolojik Analizlere Örnekler	84
2.12.2.2. Eşzamanlı Semantiğe Örnek.....	86
2.12.2.3. Tarihsel Semantiğe Örnek	87
2.12.2.3.1. Câhiliyeden Nüzûl Dönemine Geçişte Anlam Değişmesine Örnek	87
2.12.2.3.2. Nüzûl Sonrası Dönemde Anlam Değişmesine Örnek	88
2.13. Kur'an'da (Psikolojik Tefsîrde) Bağlam	89
2.13.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân.....	90
2.13.1.1. Âyetler ve Sûreler Arasındaki (Psikolojik) Tenâsubu / İncicâmı Ortaya Koymak.....	90

2.13.1.2. Münâsebâtü'l-Kur'ân Uygulamalarına Örnekler	91
2.13.2. Kasapoğlu'nun Âyetlerdeki Psikolojik Mesajları (Metin İçi) Bağlamlarıyla Birlikte İncelemesi	93
2.13.3. Nüzûl Ortamı Bilgisinin Metin Dışı Bağlam Olarak Kullanımı	95
2.13.4. Psikolojik Hermenötik ve Kur'an'ın Metin Dışı Bağlamı	96
2.14. Kur'an'ın Fonetik İ'câzı	97
2.14.1. Kur'an Tilâvetinin Fonetik Âhengi	98
2.14.2. Ses-Anlam İlişkisi / Ses Yansımali Kelimeler	99
2.15. Hitâbu'l-Kur'ân	101
2.15.1. Kur'an'ın Hitaplarında Psikolojik Mesajlar	101
2.15.2. Kur'an'ın Hitaplarındaki Psikolojik Mesajlara Örnek	102
2.16. Psikolojik Tefsîrde Psikobiyografi Çalışmaları	103
2.16.1. Psikobiyografinin Tanımı	103
2.16.2. Psikobiyografik Tefsir Çalışmalarına Konu Olabilecek Alanlar	103
2.16.3. Psikobiyografi Uygulama Örnekleri	104
2.17. Kur'an'da Sembolik Dil	107
2.17.1. Müteşâbih Dil	107
2.17.2. Renklerin Dili	109
2.17.2.1. Kur'an'da Renk Sembolizminin Kullanımı	109
2.17.2.2. Kur'an'da Renk Sembolizminin Kullanımına Örnekler	110
2.17.3. Hayvan Metaforu	111
2.17.3.1. Kur'an'ın Üslubunda Hayvan Metaforu	111
2.17.3.2. Hayvan Metaforunun Kullanımına Örnek	111
2.17.4. Beden Dili	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KASAPOĞLU'NUN ESERLERİNDE EDEBÎ YÖNLER

1. Edebiyat-Psikoloji İlişkisi Düzleminde Psikolojik Tefsîr	114
1.1. Edebiyat-Psikoloji İlişkisine Dayalı Yorumun Psikolojik Tefsîrin Yöntemlerinden Birisi Olması	114
1.2. Edebiyat-Psikoloji İlişkisinin Psikolojik Tefsirin Karakteristiklerinden Olması	115

1.3. Edebiyat-Psikoloji İlişkisiyle Sınırlı Psikolojik Tefsîrin Temsilcileri	116
2. Psikolojik Tefsîr Usulünde Edebiyat Psikolojisi	118
2.1. Psikolojik Tefsîrde Edebiyat Psikolojisine Duyulan İhtiyaç.....	118
2.2. Psikolojik Tefsîrde Edebiyat Psikolojisi Uygulamalarının Nasıl	
Yapılabileceği Meselesi.....	118
2.2.1. Kıssalardaki Karakter Tasvirlerinin Tahlillerini Yapmak	119
2.2.2. Edebî Üslup ve Sanatların İçerdiği Psikolojik Muhtevanın Tahlilini	
Yapmak.....	120
2.2.3. Edebî Sanatlardaki Eğitsel ve Motivasyonel Mesajların Tahlilini	
Yapmak.....	120
3. Kur'an'ın Edebî Üslupları	121
3.1. Kur'an'ın İçerik Üslubu.....	122
3.1.1. Emsâlü'l-Kur'ân	122
3.1.1.1. Psiko-Eğitsel Açıdan Meseller	122
3.1.1.1.1. Mesellerin Öğrenme ve Anlama İşlevi	122
3.1.1.1.2. Mesellerin İnanç ve Davranış Değişikliği Oluşturma İşlevi....	123
3.1.1.2. Psikolojik Durumların Anlatım Aracı Olarak Meseller	124
3.1.1.3. Mesellerin Psikolojik Tefsîrde Kullanımına Örnekler	125
3.1.2. Kısasu'l-Kur'ân	126
3.1.2.1. Kıssaların Eğitim ve Öğrenmeye Etkileri.....	126
3.1.2.1.1. İlgi ve Merak Uyandırarak Öğrenmeye Motivasyon	
Sağlama.....	126
3.1.2.1.2. Kıssalarda Mesajı Somutlaştırma	127
3.1.2.1.3. Kıssaların Belli Bir Tutum ve Davranışa Motivasyon Etkisi .	128
3.1.2.1.4. Kıssalarda, Özdeşim Modelleri Yoluyla Eğitim.....	129
3.1.2.2. Kıssalarda Psikolojik Durumların Ortaya Konulması	130
3.1.2.3. Kıssaların Bibliyoterapi Aracı Olması.....	130
3.1.2.4. Kıssaların Psikolojik ve Eğitsel Açıdan Tahliline Örnekler	131
3.1.3. Tekrâru'l-Kur'ân.....	134
3.1.3.1. Tekrâru'l-Kur'ân'ın Psiko-Eğitsel İşlevleri.....	134
3.1.3.1.1. Tekrarların Öğrenme İşlevi.....	134
3.1.3.1.2. Tekrarların Benimsetme, Tutum ve Davranışları Yönlendirme	

İşlevi	135
3.1.3.2. Tekrarın Psikoterapik İşlevi	136
3.1.3.3. Tekrârü'l-Kur'ân'ın Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler	136
3.1.4. Aksâmu'l-Kur'ân	139
3.1.4.1. Kasemlerin Öğrenme ve Dikkat Oluşturma İşlevi	139
3.1.4.2. Kasemlerin Şüpheyi Giderme ve İnandırıcılık İşlevi	140
3.1.4.3. Mesajın İkna Gücünü Artırma İşlevi.....	141
3.1.4.4. Kasemlerin Duygusal Mesajlar İletme İşlevi	141
3.1.4.5. Müellifin Kasem Üslubuna Psikolojik Tefsirin Dayanağı Olarak Yaklaşması.....	141
3.1.5. Te'kid Üslubu	142
3.1.5.1. Te'kid Üslubunun Psikolojik Etkileme Yönü	142
3.1.5.2. Psikolojik Durumları Ortaya Koymada Te'kid.....	143
3.1.5.3. Te'kid Üslubunun Psikolojik Etkileme Yönüne Örnekler.....	144
3.1.6. Hıvâr / Diyalog Üslubu	145
3.1.6.1. Hıvâr / Diyalog Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevleri	145
3.1.6.2. Diyalog Üslubu Aracılığıyla Psikolojik Durumların Tasviri	146
3.1.7. İstifhâm Üslubu.....	147
3.1.7.1. İstifhâm Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevleri	147
3.1.7.2. İstifhâm Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler	148
3.1.8. Kur'an'ın İçerik Üsluplarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Dair Literatür	151
3.2. Belâgat Yönü (Psikolojik Tefsirde Edebî Sanatlar).....	151
3.2.1. Beyân Sanatları.....	151
3.2.1.1. Beyân Sanatlarında Psikolojik Etkileme	152
3.2.1.1.1. Öğrenmeye Etkisi.....	152
3.2.1.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi	153
3.2.1.1.3. Duyguları Etkileme.....	154
3.2.1.2. Psikolojik Durumları Betimleme.....	154
3.2.1.3. İletişim Etkinliğini Artırma	155
3.2.1.4. Beyân Sanatlarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler.....	156
3.2.2. Maânî Sanatların Psikolojik ve Eğitsel İşlevleri	162

3.2.2.1. Psikolojik Etkileme İşlevi.....	163
3.2.2.1.1. Öğrenmeye Etkisi.....	163
3.2.2.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi	164
3.2.2.1.3. Duyguları Etkileme.....	164
3.2.2.2. Psikolojik Durumları Betimleme.....	166
3.2.2.3. İletişimin Etkinliğini Artırma.....	166
3.2.2.4. Olumlu Ruh Hali Oluşturma	167
3.2.2.5. Maânî Sanatların Psikolojik ve Eğitsel İşlevlerine Örnekler	168
3.2.3. Bedî' Sanatları.....	170
3.2.3.1. Psikolojik ve Eğitsel Etkileme.....	171
3.2.3.1.1. Öğrenmeye Etkisi.....	171
3.2.3.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi	172
3.2.3.2. İletişimin Etkinliğini Artırma.....	173
3.2.3.3. Olumlu Ruh Hali Katma	173
3.2.3.4. Bedî' Sanatlarının Psikolojik ve Eğitsel İşlevlerine Örnekler	173
3.2.4. Kur'an'da Belâgat Sanatlarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Dair Literatür	175
3.2.5. Kur'an Psikolojisi Çalışmaları Açısından Yazara Eleştiri	177
SONUÇ.....	180
KAYNAKLAR.....	184

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
çev.	: Çeviren
d.	: Doğum tarihi
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojik tefsir çalışmalarıdır. Araştırmada Kasapoğlu'nun psikolojik tefsir çalışmaları dilbilimsel ve edebî açıdan incelenecektir. Dilbilimsel ve edebî boyut, genel olarak tefsirde olduğu gibi, özelde psikolojik tefsirde de önemli yorum mekanizmalarından birisidir. Kasapoğlu, gerek *psikolojik tefsiri* sistemleştirdiği çalışmalarında gerekse psikolojik tefsir uygulamalarında dilbilimsel ve edebî boyuta yer vermiştir. Bu araştırma, Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsir* çalışmaları dilbilimsel ve edebî boyuta ne düzeyde yer verdiğini konu edinmektedir. Kur'an'a psikolojik yönelişte dilbilimsel ve edebî boyuttan nasıl yararlandığını incelemektedir.

Bu tez bir eser incelemesidir. Tezde Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojik tefsir alanında kaleme almış olduğu eserleri incelenecektir. Müellifin eserlerinde dilbilimsel ve edebî unsurlara önem verdiği dikkat çekmektedir. Bu nedenle araştırmanın konusunu, bu dilsel ve edebî unsurların ortaya konulması oluşturmaktadır.

Araştırmaya yazarın hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgi verilerek başlanacaktır. Bunun amacı, yazarın eserlerini hangi eğitim ve etkileşim ortamlarında, hangi kaynaklardan beslenerek oluşturduğunu göstermektir. Ayrıca yazarın kaleme aldığı eserler ve bu eserlerin kaydettiği gelişim süreci anlatılacaktır. Bunun gerekçesi ise, yazarın görüş ve yaklaşımları açıklanırken bu eserlere atıf yapılacak olmasıdır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amaçları

Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an'ı psikolojik yönelimle tefsir etmiş ve ilâhî kelâmın bu yaklaşımla yorumlanmasını sistemleştirmiştir. Tefsir faaliyeti bir metin analizi olduğu için o metnin dilsel ve edebî analizi öncelik arz eder. Bu nedenle *psikolojik tefsir* çalışmalarında Abdurrahman Kasapoğlu özelinde dilbilimin ve edebî tahlilin yeri incelenecektir.

Tefsir disiplini, “tefsir kâideleri” denilen belli usûlleri gerektirir. Tefsir kâidelerinin bir

kısmı dil konularıyla ve belâgatla (edebî sanatlarla) ilgilidir.¹ Bu tezin problemi, *psikolojik tefsîr*in, Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojik tefsîr yaklaşımının dil konularıyla ve belâgatla (edebî sanatlarla) ilgili tefsir kaidelerini ne derece içerdiğinin belirlenmesidir.

Arap dili ve edebiyatından öncelikli olarak yararlanan disiplinlerin başında *tefsîr* gelir. Kur'an metninin çözümünde Arap dili ve edebiyatına dayanmak yorumun güvenilirliğini ve isabetini artıran unsurlardandır. Bu nedenle Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an'ı *psikolojik tefsîr* yaklaşımı Arap dili ve edebiyatını dikkate alma ve uygulama açısından incelenecektir.

Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* çalışmaları daha önce Sonay Özbek tarafından genel bir incelemeye tâbi tutulmuş ve bu alanda bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Yazarın çalışmaları hakkında yapılan bir diğer araştırma ise Mehmet Emin Şahin tarafından hazırlanan "Kur'an'da Ruh Sağlığı" konusu üzerindedir. Fakat yazarın çalışmaları hakkında dilbilimsel ve edebî yönleri daha önce konu alan bir çalışma yapılmadığı için bu tezin hazırlanmasına karar verilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmanın verileri kaynak tarama yöntemiyle elde edilecektir. Bu amaçla, öncelikle yazarın *psikolojik tefsîr* alanında kaleme almış olduğu eserleri taranarak, dilbilimsel ve edebî yönüyle tahlil edilecektir. Bu amaçla yazarın *psikolojik tefsîr*le ilişkili olarak farklı dönemlerde kaleme aldığı bütün eserleri araştırmaya dahil edilecektir. Araştırmada müellifin ilk kaleme aldığı eserinden *-Kur'ân-ı Kerîmde İnsan Psikolojisi*, 1992- en güncel eserine *-Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, 2024- kadar tüm çalışmaları incelenecektir. Yazarın izniyle, onun en aktüel çalışması, 2. basım için hazırladığı henüz basılmamış *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama* metninde de alıntılar yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, öncelikle Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* alanında kaleme almış olduğu eserleri taranacak ve bunlardaki dilsel ve edebî unsurlar tespit edilecektir. Ardından tespit edilen veriler, araştırma konusunun hedefleri doğrultusunda sınıflandırılacaktır. Yine bu tezde, konuyla ilgili kavramların izahında

¹ Hüseyin Erbağ, *Kavâidü't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten Adlı Eser Bağlamında Tefsîr İlminin Kâideleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 61-140.

tefsir ve tefsîr usulü literatürüne yeri geldikçe başvurulacaktır.

Bu tezde yazarın otobiyografisine ve ilmî kişiliğinde dair verilerin yazarın eserleri hakkında yapılan akademik literatürden ve çeşitli biyografi kaynaklarından temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Tezde veri toplama yöntemi olarak az da olsa mülâkat tekniği kullanılmıştır. Hayatıyla ilgili olarak ve tefsir çalışmalarındaki kimi tercihleri konusunda müellifimizin şahsına başvurulmuştur.

Bu tezde Kasapoğlu'na ait eser incelemesine konu olan literatür *psikolojik tefsîr* yönelimlidir. Bununla birlikte bu tezde dilbilimsel ve edebî yön çalışılacaktır. Dolayısıyla bu araştırma aynı zamanda filolojik tefsir ve edebî / beyânî tefsirle de bağlantılıdır. Tezde filolojik tefsir ve edebî / beyânî tefsirin sistematığıyla, kavramlarıyla ve yöntemleriyle de bağ kurulacaktır. Tezde başlıklar, alt başlıklar, Kur'an'ın dilbilimsel ve edebî yönleriyle ilgili tefsîr usûlü, *ulûmu'l-l-Kur'ân* / Kur'ân ilimleri başlıklarına sadık kalınarak oluşturulacaktır. *Ulûmu'l-l-Kur'ân*'ın dilbilim ve belâgatla ilgili olan dalları tezde başlık olarak kullanılacaktır.

Tezde Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* tasavvurunda dilbilimsel ve edebî yönler iki boyutta incelenecektir. Bunlardan birisi müellifin, dilsel ve edebî yönleri psikolojik tefsirde ilkesel ve yöntemsel açıdan ne şekilde yer verdiği meselesidir. İkinci boyut ise Kasapoğlu'nun uygulamalı Kur'an psikolojisi çalışmalarında dilsel ve edebî yönleri ne derece kullandığı, uyguladığı hususudur. Bu nedenle tezde her dilsel ve edebî konu, alt başlık incelenirken, aynı zamanda bu meselelere dair müellifin eserlerinden aktarılan Kur'an psikolojisi uygulama örnekleri sunulacaktır.

İşte tezde veri analizi Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* yaklaşımında dilbilimsel ve edebî yönleri dair görüşlerinin ve Kur'an psikolojisi çalışmalarındaki dilbilimsel ve edebî uygulamaların değerlendirilmesi suretiyle gerçekleştirilecektir. Müellifin *psikolojik tefsîr*de dilbilimi ve belâgatı Kur'an'ın psikolojik mesajlarının elde edilmesinde nasıl kullandığı gösterilmeye çalışılacaktır.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları / Zorlukları

Bu tez, örneklem olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* çalışmalarıyla sınırlıdır. Ayrıca bu araştırma sadece Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* çalışmalarını dilbilimsel ve edebî boyutlarıyla ele alacaktır.

Araştırmanın zorluklarına gelince, bu araştırmada ele alınacak dilbilimsel ve edebî yönlerin iç içe alanlar olması, dilbilimsel alanın yerine göre edebî / belâğî alanı da kapsamasıdır. Tezde her iki alan ayrı bölümler halinde incelenmiş olsa da, söz konusu alanları birbirinden ayırmanın zorluğundan bahsedilebilir. Belâgatın üç kısmından biri olan maânî ilmi, dilbilimsel alanın nahiv konularıyla benzer içeriğe sahiptir. Dolayısıyla dilbilimin konusu olan hususlar aynı zamanda belâgatın konusu da olabilmektedir.

Eserlerini ve görüşlerini inceleyip değerlendirdiğimiz Kasapoğlu, hayatta olup tefsir çalışmalarını sürdürmektedir. Bu durum yazar hakkında eldeki verilerin ona dair nihaî bilgiler olmadığının göstergesidir. Yazarın zamanla görüşlerini geliştirme olasılığı mevcuttur. Nitekim bu tezde, yazarın ikinci basıma hazırladığı “Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama” kitabının yayımlanmamış nüshasından da birkaç hususta yazarın izni oranında istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİYOĞRAFİK ARKAPLAN VE TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde “biyografik arka plan” başlığı altında yazarın hayatı, eserleri, incelenecektir. Tezin asıl problemine zemin oluşturabilmesi için ilk bölümde Kasapoğlu’nun, hayatı ve ilmî şahsiyeti ele alınacaktır. Zira bu tez bir yönüyle eser incelemesi mahiyetindedir.

Tezde üç temel argüman vardır: Bunlar *psikolojik tefsîr*, dilbilim ve edebiyattır. Bu araştırmada *psikolojik tefsîr*in dilbilim ve edebiyat yönlerinden incelenmesi söz konusudur. Dolayısıyla her üç argümanın da kısaca tanıtılması bir gerekliliktir.

1. Biyografik Arkaplan (Yazarın Hayatı ve Eserleri)

Bu tez her ne kadar, Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîr* alanındaki çalışmalarındaki dilsel ve edebî yönler konusunu inceliyorsa da aynı zamanda eser-müfessir ilişkisini ele alan bir çalışmadır. Bu sebeple tezde müellif de hayatıyla, kişiliğiyle, eserleriyle incelemeye tâbi tutulmuştur.

Eser-müfessir ilişkili tez çalışmalarında bir müellifin biyografisi hazırlanırken detaylı olarak hayatı ve yaşadığı tarihsel dönem hakkında veriler toplanır. Bu sayede müfessirin eğitimi, şahsiyet yapısı ve zihniyeti, fiziksel sıfatları, seyahatleri, hatta içinden çıktığı ailesi hakkında elde edilen bilgiler onun kişiliği ve kimliğinin Kur’ân tefsiri üzerindeki yansımalarını, tesirlerini öğrenmeye çalışırken araştırmacıya ihtiyaç duyduğu bilgiyi temin eder.² Her müfessirin, Kur’an araştırmacısının yapmış olduğu tefsîrin, ortaya koymuş olduğu yorumun, onun kişilik yapısından, yaşam tecrübelerinden ve eğitim süreçlerinden, meslekî kimlik ve uzmanlığından etkilendiği muhakkaktır. Bu nedenle psikolojik tefsîr alanındaki eserlerini incelediğimiz Abdurrahman Kasapoğlu hakkında da hayat hikâyesi ve şahsiyet bilgisi verilecektir.

Abdurrahman Kasapoğlu 2024 yılında yayımladığı “Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama” başlıklı 12 ciltlik kitabına gelinceye kadar doksanlı yılların başından itibaren birçok çalışma gerçekleştirmiştir. Aslında yazarın önceki çalışmaları

² Şeyma Altay, “Tefsîr Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1, (2022), 18.

“Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama” kitabının -başlangıçtan olgunluğa doğru- gelişim sürecini ortaya koymaktadır. Bu gelişim hikâyesi ise yazarın yaşam serüveni içerisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle yazarın yaşam serüveni -özellikle eğitim hayatı, beslendiği ve etkilendiği bilgi kaynakları açısından- detaylı olarak ele alınmıştır.

Burada Kasapoğlu’nun hayatını, ilmî kişiliğini detaylı şekilde incelemenin amacı, *psikolojik tefsîr* tasavvuruna giden yolda, müellifin etkilendiği modelleri ve ortamları, kişiliğinin ve zihin dünyasının gelişim evrelerini ortaya koymaktır. Eser incelemesi yaparken aynı zamanda müellif / müfessir incelemesi de yapmaktır. Zira bu tez bir eser-müfessir incelemesi odaklıdır.

1.1. Yazarın Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Tefsir alanında kaleme alınmış her bir eser, kaleme alındığı tarihin, kültürün, onu yazan müfessirin, Kur’an araştırmacısının kişiliğinin, tasavvurunun etkilediği çalışmalar olarak değerlendirilir. İşte bu noktada tefsir alanında bir eser incelemek, eser-müfessir ilişkisine dayalı araştırma yapmak, söz konusu eseri telif eden müellifin, müfessirin psikolojik, sosyolojik, kültürel altyapısını, eserin ortaya çıktığı dönemin koşullarını göz önünde bulundurmaya gerektirir.³ Burada eserleri üzerinde araştırma yapılan Abdurrahman Kasapoğlu’nun kişiliğini, zihin dünyasını ortaya koymak amacıyla onun hayatı ve ilmî kişiliğinin teşekkül süreci hakkında bilgi verilecektir.

Abdurrahman Kasapoğlu, son yıllarda yayınlanan eserlerinde özgeçmişine, aile seçeresine ilişkin şöyle bir kayıt aktarılır. Buna göre müellif aslen Trabzon ilinin Çaykara ilçesine bağlı Taşören köyündendir. Söz konusu kayıta Kasapoğlu, aile soy kütüğünün şu şekilde olduğunu açıklamaktadır: “Kasaboğlu İbrahim (1770?-1820?); Kasaboğlu Mehmet (d. 1799); Kasaboğlu Ahmet Hubur (d. 31. 01. 1836);⁴ Muhammed Kasapoğlu (1872-1968); Süleyman Kasapoğlu (1903-1961); Mehmet Niyazi Kasapoğlu (d. 1942-2020); Abdurrahman Kasapoğlu (d. 1966).”⁵

Nüfus kaydına göre müellif Kasapoğlu, 1966 yılında Samsun ili, Terme

³ Ömer Dinç, “Antropolojik Yaklaşım”, *Kur’an’a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*, ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023), 424.

⁴ Of Nüfus Defteri (1834), Hazırlayanlar: Sezgin Demircioğlu, Süleyman Bilgin, (İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, 2011), 393.

⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, (Ankara: Gece Kitaplığı 2020), 7.

ilçesinde doğmuştur.⁶Nüfus kaydı bu şekilde olsa da aslında o yıllarda babasının imam-hatiplik görevi yaptığı Amasya'nın Taşova ilçesi, Yaylasaray Köyü'nde dünyaya gelmiştir.⁷

Kasapoğlu, ilkokula, 1971 yılında babasının görev yaptığı, Amasya / Taşova, Yaylasaray Köyü İlkokulu'nda başlar. Burada sadece birinci sınıfa devam eder. 1972 senesinde ailesi Samsun-Terme'ye taşınır. İlkokul ikinci sınıfta Terme / Fatih İlkokulu'na nakil olur ve buradan mezun olur.⁸ İlkokuldan sonra babasının da Kur'an Kursu öğreticisi olduğu Terme'de Çay Mahallesi'ndeki Terme Merkez Kur'an Kursu'na bir yıl devam eder. Müteakip sene Terme İmam Hatip Lisesi'ne başlar ve ortaokulu, liseyi 3+4= 7 yıl burada tamamlar.⁹

Müellif, ortaokul ve liseye devam ederken babasından geleneksel medrese usûlü Arapça ve dinî ilimler okur. *Emsile, Binâ, Maksûd, Avâmîl, İzhâr, Kâfiye* türünde sarf-nahiv eserlerini babasından tahsil eder. Ardından yine bu dönemde edebiyatla ilgili *Metn-i Alâka* ve *Muhtasaru'l-Maânî* eserini okur. *Celâleyn Tefsiri, Nûru'l-İzâh, İhyâu Ulûmiddîn, İsâgocî* ve usûl, kelâm benzeri dersleri takip eder. Ders devresindeki arkadaşlarıyla birlikte babasından icâzetnâme alır.¹⁰

Müellifimiz, lise mezuniyetinin ardından babası Niyazi Kasapoğlu hocanın tavsiyesine uyarak Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni tercih eder.¹¹ 1985 yılında Terme İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan müellif, sırasıyla önce o günkü adıyla ÖSS sınavına girmiş, sonra da ÖYS sınavına girmeye hazırlanmaktadır. Seksenli yıllardaki uygulama gereği üniversite tercih formu sınav öncesinde doldurulmakta ve

⁶ İhsan Işık, *Resimli ve Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, (Ankara: Elvan Yayınları, 2007), V/2075; Eski Eserler, “Abdurrahman Kasapoğlu”, <https://www.eskieserler.com/EskiEserler/Yazar/3769/Abdurrahman-Kasapoglu.asp?LID=TR&ID=3769> (Erişim Tarihi: 30.07.2023).

⁷ Ahmet Çapku, *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021), 131-132; Sonay Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsir” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 11.

⁸ Muhammet Mustafa Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, (İstanbul: Çaykara Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2018), 378; Mehmet Emin Şahin, *Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsir Çalışmaları Özelinde-*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2024), 10.

⁹ Yakup Ar, Ahmet Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, (Samsun: Ceylan Ofset Matbaa, 2021), 302; Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsir” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, 12.

¹⁰ Çapku, *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*, 124; Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 302; Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsir” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, 13-14.

¹¹ Çapku, *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*, 133.

ÖYS sınavının yapıldığı gün teslim edilmektedir. Kasapoğlu, sınava girmeden önceki akşam üniversite tercihlerini forma yazmaya hazırlanmaktadır. Mülkiye alanında dönemin bazı popüler fakültelerini yazmayı, tercih etmeyi aklından geçirmektedir. Akşamleyin eve gelen babası Niyazi Kasapoğlu Hoca, üniversite tercihlerin yapılacağını gördüğünde, oğlu Abdurrahman'a, "Ola! Yaz, İstanbul İlahiyat!" der. Oğlu da babasının dediğini yapar. Müellifimiz böylece ilahiyat ilim adamlığına gidecek yola girer ve 1990 senesinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olur.¹²

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki öğrencilik yıllarında Fatih'te Fetih Yurdu'nda tarihî mekânda (Sahn-ı Semân Medresesi binaları, Karadeniz blokları), ikamet eder. Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki M. Ü. İlâhiyat Fakültesine buradan gidiş-geliş yapar. Öğrencilik döneminde Milli Gençlik Vakfı İstanbul il teşkilatında öğrenci temsilcisi olarak çalışır. Bu dönemde MGV İstanbul Üniversiteleri öğrenci temsilciliği görevini üstlenir. Müellif, lise ve üniversite yıllarında Prof. Dr. Necmettin Erbakan hocanın kalkınmacı, ilerlemeci dünya görüşüne, "millî" odaklı siyasî yaklaşımına ilgi gösterir ve onun konuşmalarını, dolayısıyla fikirlerini yakından izler. Fırsat buldukça etkinliklerine katılır. Müellif, öğrencilik yıllarındaki siyasî ilgi ve faaliyetlerini, daha sonraki yaşamında sürdürmemiştir. Gerek öğretmenlik gerekse akademisyenlik dönemlerinde sadece eğitimle ilgilenmiş ve eser telifi çalışmaları yapmıştır.¹³

Müellifin anlattığına göre, kendisi İlahiyat fakültesinde öğrenci olduğu dönemde beş yıl boyunca ikamet ettiği Fatih'teki Fetih Yurdu'nda öğrenciler sabah namazlarını genellikle Fâtih Camii'nde kılarlar ve namazdan çıkıp yurda döndüğünde, yurdun öğrencileri bir araya gelir ve Kur'an okurlarmış. Abdurrahman Kasapoğlu, bu oturumları fırsat bilip, o toplantılarda Kur'an'dan bir miktar âyeti okuyup ardından öğrencilere bunların tefsir edermiş.¹⁴

Müellifimiz öğrencilik yıllarında Rasim Özdenören'i (1940-2022), Sezai Karakoç'u (1933-2021) ve İsmet Özel gibi dönemin yazarlarını, mütefekkirlerini öğrencilik yıllarında okumaya çalıştığını belirtir. Akademisyen yazar olabilmek için de

¹² Özbek, Bir "Psikolojik Tefsîr" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikoloji Atlası" Adlı Eseri, 15.

¹³ Şahin, Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Üzerinde, 11-12.

¹⁴ Şahin, Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Üzerinde, 11-12.

edebiyata karşı ilgili olmanın bir gereklilik olduğunu söyler. Belâgatın / edebiyatın zirvesi olan Kur’ân-ı Kerim’in tefsiri alanında çalışma yapacak kimselerin edebiyata aşinalığının bir gereklilik olduğunu vurgular.¹⁵

Kasapoğlu, özgeçmişine dair bazı kayıtlarda çocukluk çağındaki okumalarından da bahseder: “Çok sıkı bir okuyucu olmasam bile hayatımın her döneminde okumalar yaptığımı hatırlarım. İlkokul kitaplığındaki hikâye eserlerini severek okurdum. 70’li senelerde babamın Sebil Yayınevi’nin bir çocuk kitapları serisini aldığını ve bunları okuduğumu anımsıyorum. Yine evde kütüphanede Beydabâ, Sa’dî (Bostan ve Gülistan) Türkçe tercümelerini, okur, ilgimi çekenleri arkadaşlarıma anlatırdım. Hatta o yıllarda yayınlanan, “Tomurcuk” isimli bir çocuk dergisine de aboneydim. Terme Merkez Kur’an Kursu’nda Kur’an Kursu öğrencilerinin okuduğu Ahmet Günbay Yıldız, Raif Cilasun romanları benim de nasibimde vardır.”¹⁶

Kasapoğlu, üniversitede öğrenci olduğu dönemde yazma alışkanlığı kazandığı dönemler hakkında bilgiler aktarır. Buna göre, Millî Gazete ve Hilal Dergisi’nde, bazı öğrenci dergilerinde yazılar kaleme alır. Yine bu dönemde “giyinme kültürü”ne dair Millî Gazete’de kaleme aldığı yazıları, daha sonra “Kadın Modernizm ve Örtünme” adıyla kitaplaştırır.¹⁷ Hatta Fakültede öğrencilik yıllarında “Orhan Veli Kanık’ın Şiirleri”ndeki dinî tabirler üzerine bir çalışma yapar. Yazar eser tahlili mahiyetindeki bu çalışmasını, özet halinde o yıllarda Millî Gazete’de yayınlar. Aslında bu deneme Doç. Dr. Ayşe Necla Pekolcay (1925-2008) hocanın İlahiyat Fakültesi’ndeki Türk Dili Dersi için vermiş olduğu ödevdir. Müellifimiz bu ödev vesilesiyle Orhan Veli’nin şiir anlayışını hakkında veri toplamak için İstanbul’da Devlet-Beyazıt Kütüphanesi’ne bu vesileyle zaman zaman uğrarmıştır. Yine Fatih’teki Ali Emîrî Kütüphanesi’ni fırsat buldukça ziyaret etmiştir.¹⁸

Kasapoğlu, orta öğretim ve lisans öğrencilik dönemlerinde örgün eğitimin yanında yaygın eğitimden de nasiplenmeye çalışmıştır. Orta-lise eğitim döneminde babasından klasik dinî ilimler tahsil eden müellif, üniversite öğrencilik yıllarında da

¹⁵ Özbek, Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, 16.

¹⁶ Özbek, Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, 16-17.

¹⁷ Ar, Sezgin, 1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 303.

¹⁸ Şahin, Kur’an’da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu’nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-, 12-13.

farklı kaynaklardan bilgi ve deneyimler devşirmiştir. Yazar, özellikle üniversite öğrencilik yıllarındaki bilgi kaynakları arasında bazı önemli şahsiyetleri zikreder: Osman Öztürk (1944-2014) hocanın Laleli İlim Yayma şubesinde sunduğu Cuma sohbetlerini takip eder. Muhammed Emin Saraç (1929-2021) hocanın Fatih Vefa İlim Yayma'daki, hadîs (Buhârî), fıkıh (el-İhtiyâr) derslerini takip eder. Mahmut Esat Coşan (1938-2001) hocanın Fatih İskenderpaşa Câmîindeki Pazar günü vermiş olduğu *Râmu'z-l-Ahâdis* derslerini zaman zaman dinler. Fakülteden bazı arkadaşlarıyla -Yaşar Yiğit, Yüksel Salman- birlikte Fatih'te Manisalı Mehmet Paşa Camii'nin o yıllardaki imamı Mehmet hocadan tefsir (Celâleyn) ve fıkıh (Nûru'l-İzâh) dersleri okurlar.¹⁹ İstanbul'da bulunduğu çevrede seksenli yıllardaki dönemin İslâmî entelektüellerini – Sadık Albayrak, Abdurrahman Dilipak, Bahri Zengin, Mahmut Toptaş, Ali Rıza Demircan, Timurtaş Uçar, Hasan Aksay, Ali Nar, Ahmet Davutoğlu, Ali Rıza Demircan, Resul Tosun ve diğerleri- takip eder; izler. Burada zikredilen şahsiyetlerin sohbet ortamlarında bulunur, konferanslarını, yayınlarını takip eder. 1985-1990 yılları arasında Mahir İz'in baş talebesi Osman Öztürk hocanın İlim Yayma Vakfı Laleli şubesindeki haftalık Cuma günü sohbetleri geleneksel kültürü, edebiyatı ve yakın tarihin önemli simalarını -Mâhir İz, Necip Fazıl Kısakürek-, tanımada çok etkili olmuştur. Osman Öztürk hocanın söz konusu seminerlerinin müdavimleri arasında yer almıştır; bu sohbetlere tıpkı örgün öğretimdeki bir öğrenci gibi düzenli olarak katılmıştır.²⁰

Kasapoğlu, 1993 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimini tamamlar. Yüksek lisans sürecinde Temel İslâm Bilimleri Bölümü ve Tefsir Anabilim dalının akademisyenleri, Prof. Dr. Süleyman Ateş ve Prof. Dr. İshak Yazıcı'dır. Müellif, ayrıca, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı (hadîs) ve Prof. Dr. Muhsin Koçak (İslâm hukuku) hocalardan da lisansüstü ders alır. İshak Yazıcı'nın danışmanlığında "Kur'an-ı Kerim'de İnsan Psikolojisi" başlıklı yüksek lisans tezini tamamlar. Hazırladığı bu tez çalışmasında Din psikolojisi anabilim dalı hocası Hüseyin Peker (1953-2023)'in psikolojik açıdan yaptığı rehberlikten yararlanır.²¹ Müellifimiz, yüksek lisans tezini hazırladığında, tez danışmanı İshak Yazıcı hoca tezi

¹⁹ Ar, Sezgin, 1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 302.

²⁰ Özbek, Bir "Psikolojik Tefsir" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikoloji Atlası" Adlı Eseri, 17-18.

²¹ Ar, Sezgin, 1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 302; Şahin, Kur'an'da Ruh Sağlığı - Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsir Çalışmaları Özelinde, 14.

önce Hüseyin Peker hocanın okumasını ister.²²

Kasapoğlu, 1990 senesinde üniversite mezuniyetinden sonra bazı illerde imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenliği, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenliği yapar.²³ 1991 yılında Bafra İmam-Hatip Lisesi'nde İHL meslek dersleri öğretmenliği görevini yürütür. Bu lisede üç yıl kadar çalışır. Aynı dönemde diğer yandan On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans öğrenimine devam eder. Yine Bafra'da öğretmenlik görevi devam ederken 1993'te Konya'da Selçuk Üniversitesi'nde doktora öğrenimine başlar. Doktora derslerine bir dönem Bafra'dan gidiş-geliş yapar. Bir sonraki yarıyıld Konya'ya tayinini ister. Çumra ilçesinin Dinek kasabası ortaokuluna din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olarak ataması yapılır.²⁴

Müellif, 1993 yılında o yıllardaki adıyla Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tefsir Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlar. Samsun / Bafra'da İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik görevi yaparken başladığı doktora öğrenimine, daha sonra yine Konya / Çumra'da öğretmenlik yaparken de devam eder. Doktorasını Malatya-Darende'de İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştığı sırada tamamlar.²⁵

Müellifimiz, 1994-1995 yılları arasında Konya / Çumra'da Dinek kasabası İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptığı esnada, Selçuk Üniversitesi'nde doktora öğrenimini devam ettirir. Doktorada haftalık fiilî ders saati 24 olduğu o dönemde hafta içi mesai saatlerinde öğretmenlik görevine giden müellif, hafta sonu ve akşamları İlahiyat Fakültesindeki doktora derslerine katılır. Bu süreç devam ederken 1995 yılı Mart ayında Malatya'nın Darende ilçesindeki İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi'nde tefsir anabilim dalında araştırma görevliliğine atanır. 1997 yılında ise öğretim üyeliğine (yardımcı doçent) getirilir. Selçuk Üniversitesi'ndeki doktora ders döneminde M. Sait Şimşek, Yusuf Işıcık, İsmet Ersöz ve Durmuş Ali Kayapınar'dan ders alır. "Kur'an'da İman Psikolojisi" konulu tezini Durmuş Ali

²² Müellif ile yapılan mülâkattan, (15.03.2025, Malatya).

²³ Işık, *Resimli ve Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, V/2075.

²⁴ *Darende İlahiyat Fakültesi 1998-99 Mezunları Yıllığı*, (Darende: Ajans Darende, 1998), 11; Özbek, *Bir "Psikolojik Tefsir" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikoloji Atlası" Adlı Eseri*, 20; Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 378.

²⁵ Ömer Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*, (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 167; Erdog@ner Biyografiler, "Abdurrahman Kasapoğlu", 2018, <http://erdoganerbiyog.blogspot.com/2018/01/abdurrahman-kasapoglu.html> (Erişim Tarihi: 30.07.2023).

Kayapınar hocanın danışmanlığında hazırlar. Bu tezin ilkesel ve bilimsel muhteva olarak teşekkülünde o dönem Kayseri İlahiyatta görev yapan Celal Kırca hocadan istifade eder.²⁶

Müellif, askere, doktora öğrenimini bitirdikten sonra 1998 yılında gider.²⁷ Sekiz ay süreyle kısa dönem er olarak vatanî görevini ifa eder. Askerlik temel eğitim sürecini Amasya'da Eryatağı-Carcurum'da tamamlar. Sonra da Bingöl'de 49. İç Güvenlik Piyade Tugayı'nda askerlik hizmetini ifa eder. Bingöl'de Tugay Camii'nin imam-hatiplik vazifesini yürütür ve Destek Kıtaları Karargâh takımında görev yapar.²⁸

Abdurrahman Kasapoğlu, İnönü Üniversitesi Darende (O günkü -1992-2001- adı) İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi ve yardımcı doçent olarak çalıştığı yıllarda Ali Akpınar, Zülfikâr Durmuş, Mevlüt Erten hocalarla birlikte tefsir anabilim dalı akademisyenliği yapar. 2001 yılında İlahiyat Fakültesi'nin Malatya merkeze taşınmasıyla birlikte, bundan sonraki süreçte İnönü Üniversitesi Kampüsünde çalışmaya devam eder.²⁹

1997 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi (o dönemdeki isimlendirmeye göre yardımcı doçent)³⁰ kadrosuna atanan müellifimiz, 2008 yılında doçent olur.³¹ Yazar, o yıllarda yapılmakta olan doçentlik sözlü sınavına, aynı zamanda lisansta mezunu olduğu Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yerleşkesinde girer. Bu sınavda başarılı olarak Sadık Kılıç, Muhsin Demirci, Necati Kara, Abdurrahman Elmalı ve İbrahim Çelik hocaların yer aldığı beş kişilik jüri önünde doçent olur. Müellif, bu dönemde hem akademisyenliğe hem de “psikolojik tefsîr” / Kur'an psikolojisi çalışması örnekleri, uygulamaları olan eser telifine devam etmiştir.³²

²⁶ Yakup Çiçek, Bünyamin Açıkalın, *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*, (İstanbul: Temel Ofset, 2000), 309; Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, 20; Işık, *Resimli ve Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, VI/2075.

²⁷ Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*, 167.

²⁸ Çiçek, Açıkalın, *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*, 309; Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 202; Şahin, *Kur'an'da Ruh Sağlığı - Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-*, 15.

²⁹ Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, 21.

³⁰ Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*, 167.

³¹ Şenol Yılmaz, Yılmaz İmanlık, *Termemiz: Terme'ye Değer Katanlar 2015*, (Samsun: Erol Ofset, 2015), 103.

³² Şahin, *Kur'an'da Ruh Sağlığı - Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-*,

Bir dönem Türkiye’de Eğitim Fakültelerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği bölümleri açılır. Bu dönemde müellifimiz, 2009-2012 yılları arasında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü’nde görevlendirilir.³³ Burada çalıştıktan dört yıl sonra tekrar İlahiyat Fakültesindeki görevine döner. 2014 yılına gelindiğinde görev yapmakta olduğu İnönü Üniversitesi’nde profesörlüğe yükseltilir.³⁴

Gerek İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalında gerekse Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümünde akademisyen olarak çalışırken alanında ve yakın alanlarda belli başlı dersler okutur: “Tefsîr Usûlü, Tefsir, Tefsir Tarihi, Kur’an Tarihi, Kur’an Semantiği, Kur’an’a Çağdaş Yaklaşımlar, Günümüz Tefsir Problemleri, Din Psikolojisi, Dinî İletişim ve Rehberlik, Ruh Sağlığı ve Din, Dinî Hitabet ve Mesleki Uygulama, Arapça, İslâm Ahlâkı, Temel Dinî Bilgiler.” Yine müellif, yüksek lisans ve doktora programında lisansüstü dersler verir.³⁵

Abdurrahman Kasapoğlu, akademisyenliği boyunca aşağıdaki yüksek lisans tezlerine danışmanlık yapmıştır:³⁶ “*Kur’an’da (Sosyolojik Bir Kavram Olarak) Liderlik*”, Malatya, 2000; Ramazan Barman, *Kur’an’ın Önceki Vahiyle İlişkisi*, Malatya, 2016; Muhammed Şerif Kahraman, “*Kur’an’ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*”, Malatya, 2016; Mehmet Burak Çakın, *Çağdaş Şia Müfessirlerinden Âyetullâhi’l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şirâzî’nin Tefsîr-i Nümûne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Sûresi Örneği)*, Malatya, 2016; Mustafa Korkmaz, *Kur’an’a Göre İlâhî Mesajların İletilmesinde İzlenen Yöntemler*, Malatya, 2017; Mehmet Demir, *Kur’an’da İnsanların İlâh Olarak Edindikleri Objeler*, Malatya, 2019. Gülsüm Görgeç, *Kur’ân Kıssaları Bağlamında Hicret*, Malatya, 2019; Gülsüm Kantaş, *Kur’an’ın Cahiliye Devrindeki Kız Çocuk Algısını Islahı*, Malatya, 2019; Muhammed Fadlullah Barlak, *Kur’an-ı Kerim’de Hak-Batıl ve Yöneticilere Yönelik Kavramların İncelenmesi*, Malatya, 2019; Ayşe Nur

16.

³³ Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 378-379; Biyografya, “Abdurrahman Kasapoğlu: İlahiyatçı, Akademisyen, Araştırmacı, Yazar”, <https://www.biyografya.com/biyografi/3054> (Erişim Tarihi: 30.07.2023).

³⁴ Özbek, Bir “*Psikolojik Tefsîr*” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “*Kur’an Psikoloji Atlası*” Adlı Eseri, 25.

³⁵ Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 379; Ar, Sezgin, 1975’ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 302.

³⁶ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (21.02.2025).

Bıçak, *Kur'an'a Göre Müminlerin Dinî Tecrübeleri*, Malatya, 2020, Esmâ Güneş, *Kur'ân'da Kadınla İlgili Kelimelerin Semantik Tahlili*, Malatya, 2021; Furkan Yağcıoğlu, *El-Beyzâvî Tefsirinde Kıraatlerin Tefsire Etkisi Bakara ve En'âm Sûreleri Örneği*, Malatya, 2023.

Kasapoğlu'nun danışman olarak yönettiği doktora tezleri de vardır:³⁷ Mehmet Ali Durur, *Abdullâh İbn Abbâs'ın Kur'anı Tefsiri ve Tefsirde Dilbilimsel Tercihleri*, Malatya, 2019; Havva Özata, *Dilbilimsel Tefsirde Farklılaşma Süreci (Carullah ez-Zemahşeri'nin El-Keşşaf İsimli Tefsiri Örneği)*, Malatya, 2019; Şemsettin Karcı, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri ve Çağdaş Temsilcileri*, Malatya, 2020; Mehmet Emin Şahin, *Molla Sadra'nın Kur'an'ı Tefsiri ve Usûl-i Selâse Anlayışı*, Malatya, 2020; Mehmet Faik Kırtay, *İnsanın Sorumlulukları Açısından Kur'an'da Zorluk ve Kolaylık*, Malatya, 2021; Yusuf Ziya Kurtuluş, *Ahkâm Tefsirlerinde Kıraat Farklılıkları El-Cessâs'ın Ahkâmı'l-Kur'ân ve El-Kurtubî'nin El-Câmi' li Ahkâmı'l-Kur'ân Örnekleri*, Malatya, 2023.

Müellif akademik çalışmalarında bilim dili olarak yararlandığı Arapçanın yanında, Almanca da öğrenmiştir. Terme İmam Hatip Lisesi'nde okurken öğrenmeye başladığı Almancayı geliştirmiş ve doçentlik dilini Almancadan vermiştir.³⁸ Kasapoğlu, 2015'lerden itibaren, diğer dillere ilgi duymaya başlamış, Endonezce, Farsça ve İngilizceye âşina olmaya çalışmıştır. Bilhassa *psikolojik tefsîri* bağımsız bir tefsir yönelişi olarak sistemleştirme çalışmalarında bu dillerde kaleme alınan literatürü referans olarak yazılarında kullanmıştır.³⁹

Otuz yılı bulan akademik hayatı boyunca genel olarak idârî görev almaktan uzak duran Abdurrahman Kasapoğlu, yine de birkaç dönem üniversite senato üyeliği ve çalıştığı fakültede bölüm başkanlığı görevlerini üstlenmiştir.⁴⁰

Kasapoğlu, az sayıda da olsa ulusal sempozyumlarda alanıyla ilgili bildiriler sunmuş,⁴¹ konferanslar, seminerler vermiştir. 2008 yılında fakülteden mesai arkadaşı

³⁷ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (21.02.2025).

³⁸ Ar, Sezgin, 1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi, 303.

³⁹ Şahin, *Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsir Çalışmaları Özelinde-*, 18.

⁴⁰ Özbek, Bir "Psikolojik Tefsir" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikoloji Atlası" Adlı Eseri, 23.

⁴¹ Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 379.

Ali Duman hoca ile birlikte, bilimsel hakemli dergi olan “*Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*”ni kurmuştur.⁴²

Müellif, akademisyen Figen hanımla evlidir. İki çocuk -Selâhattin Eyüp ve Nesibe Cahide’nin- babasıdır.⁴³

Sonay Özbek, müellifin psikoloji alanındaki müktesebâtına dair şunları nakleder: Akademisyenlik hayatının başlarında *psikolojik tefsîr* çalışmayı tasarlayan Abdurrahman Kasapoğlu, psikoloji alanında birikime sahip olmak gerektiğini o evrede fark etmiştir. Dijital materyallerin yaygınlaşmadığı o günlerde kendi elinin altında bulunan ve ihtiyaç duyduğunda kolaylıkla ulaşabileceği bir psikoloji kütüphanesi edinme amacı taşır. Doksanlı yıllardan itibaren psikolojiye dair, özellikle *psikolojik tefsîr*de kullanabileceğini düşündüğü, eline geçen her kaynağı edinmeye çalışır. Bir yandan bu kitapları temin ederken, diğer yandan da bunları, okur, tarar, Kur’an psikolojisi çalışmalarında kullanır. Zamanla bir Kur’an psikolojisi konusu çalışırken, hangi veriyi hangi kaynaklardan edinebileceğine dair aşinalık geliştirir. Yazar Türkçe ve tercüme yayınlardan yıllar içerisinde ciddi miktarda kaynak derlemesi yapar. Her rastladığı kitabı edinmeye, hatta baskısı kalmamış eserleri temine gayret eder. René Descartes, Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Erich Fromm, Otto Rank, Carl R. Rogers, Wilhelm Reich gibi Batılı temel psikoloji kuramcılarının Türkçeye yapılan tercüme eserlerini edinir. Psikolojiyle ilişkili bulduğu ve Kur’an psikolojisi çalışmalarında kullanabileceğini düşündüğü genel psikoloji, din psikolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim ve öğrenme, özel eğitim, özel öğretim, genel öğretim, eğitim sosyolojisi, antropoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, davranış bilimi, iletişim bilimi, psikiyatri, ruh sağlığı, psikolojik danışmanlık, felsefe, din felsefesi, İslâm felsefesi, İslâm eğitimi gibi disiplinlerde telif ve tercüme eserlerden müteşekkil özel bir kitaplık meydana getirir. Psikolojinin alt ve yakın alanlarıyla ilgili yayınları toplamaya çalışır. Özellikle elektronik kaynaklara ulaşımın yaygın olmadığı dönemlerde, temin etmiş olduğu bu matbu eserleri okuyarak, tarayarak Kur’an psikolojisi çalışmalarının psikolojik zeminini oluşturur. Edindiği bu eserleri, uygulamalı *psikolojik tefsîr*

⁴² Şahin, *Kur’an’da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu’nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-*, 19.

⁴³ *Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, ed.: Fikret Karaman, Ahmet Faruk Sinanoğlu, İbrahim Aşlamacı, Mehmet Korkut Çeçen, (Malatya: Doğu Mat Grup, 2016), 113; Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 379.

çalışmalarında referans olarak kullanır.⁴⁴ Kasapoğlu psikolojik tefsiri sistemleştirme çalışmalarına başladığı 2010'lu yıllardan itibaren elektronik kaynaklara yöneldiğini belirtir.⁴⁵

Sonay Özbek'in değerlendirmesine göre, Kasapoğlu'nun psikoloji alanındaki bilgi birikimi, psikoloji disiplininin teori, kavram, konu ve problemlerine hakimiyeti, bu alandaki veri ve literatürü Kur'an psikolojisi çalışmalarında tutarlı şekilde ve psikolojik gerçekliğin hemen her alanında kullanabilmesinden anlaşılmaktadır. Yazarın eserlerindeki atıfları (dipnot ve kaynakçaları) göz önünde bulundurulduğunda oldukça zengin biçimde psikoloji ve ilişkili alanlara dair literatüre başvurulduğu dikkat çeker. Eserlerinde psikoloji verilerinin kullanım yoğunluğu yazarın bu alandaki literatür hâkimiyetinin, aşinalığının açık bir kanıtıdır. Hatta Kasapoğlu'nun eserlerinde tefsir araştırmalarında alışık tarzda olunmayan yoğunlukta psikoloji literatürünün yer aldığını söylemek mümkündür. Bu durum bilhassa yazarın Kur'an psikolojisi temalarını uygulamalı olarak ele aldığı her konu ve kavramda, her bölümde dikkat çeker.⁴⁶

1.2. Kasapoğlu'nun Eserleri

Bu başlık altında Kasapoğlu'nun kaleme aldığı eserleri genel olarak zikredilecektir. Bu eserlerden tez çalışması sürecinde dilbilimsel ve edebî yönlerden özellikle istifade edilecektir. Yazarın doğrudan dilbilimsel ve edebî yönlerle ilgili olmayan eserlerine ise, dilbilimsel ve edebî yönlerle ilişkin örnek uygulamalar açısından başvurulacaktır.

Kur'an'da İnsan Psikolojisi, Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997. Yazarın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi -Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de İnsan Psikolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992- olan bu kitap, Kur'an'da insan psikolojisiyle ilgili âyetleri inceleyen eserlerden birisidir. Kitap Kur'an'da insan psikolojisi konularına giriş mahiyetinde değerlendirilebilir. Eserde Kur'an'ın insan psikolojisine dair konular detaya girilmeden ele alınmıştır. Temaları arasında “ruh” tabiri, duyuvar, insanın çeşitli

⁴⁴ Özbek, Bir “Psikolojik Tefsir” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, 24.

⁴⁵ Yazar ile yapılan mülâkattan, (08.03.2025, Malatya).

⁴⁶ Özbek, Bir “Psikolojik Tefsir” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, 24-25.

kabiliyetleri, duygular, insanların taşıdıkları bazı karakter özellikleri, insan davranışını yönlendiren psikolojik ve sosyal motivler, rüyalar, uyku ve ölüm sekerâtı gibi insanî deneyimler, nazar gibi metapsişik yaşantılar, ruh sağlığı gibi başlıklara yer verilmiştir.

Kur'an'da İman Psikolojisi, Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997. Abdurrahman Kasapoğlu'nun hazırladığı bu çalışma, aslında müellifin doktora tezidir. Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1996. Bu kitap “iman psikolojisi” başlığını taşıyor olmakla birlikte, “inkâr psikolojisi” konusunu da ele almaktadır. Yazar, bu kitapta Kur'an âyetlerinden hareketle imanın yapısını psikolojik perspektiften tahlil etmiştir. İmanın psikolojik ve psiko-sosyal motivlerine işaret eden âyetleri açıklamıştır. İmanın ve iman esaslarının bireye ve topluma yönelik psikolojik, psiko-sosyal kazanımlarını âyetlerden başvurarak ortaya koymaya çalışmıştır.

Kur'an'da İbadet Psikolojisi, İzci Yayınları, İstanbul, 1997. Müellif, bu kitapta, ibadetlerin insan kişiliğine, karakter gelişimine etkileri açısından yaklaşmıştır. Namaz ibadetinin insandaki çıkar dürtüsü, sosyal eğilim, öz varlıktan memnuniyetsizlik gibi güdü ve eğilimleri kontrol altına almadaki etkisine değinmiştir. Orucun açlık-susuzluk içgüdüsü, cinsel güdü gibi fizyolojik güdülerini ilâhî değere uymaya sevk etmedeki işlevini açıklamıştır. Zekât ibadetinin insan doğasındaki mülkiyet ve üstünlük eğilimlerini ilâhî ölçüler doğrultusunda kontrol altına almadaki etkisini incelemiştir. Haccın toplumsal ilgi, temel güven eğilimlerini, saldırganlık güdüsü ve cinsel dürtüyü yönlendirmedeki fonksiyonlarını ilgili âyetler perspektifinden ana hatlarıyla ele almıştır. İbadetlerle ilgili bütün bu konuları Kur'an perspektifinden açıklamıştır.

Kur'an'da İnsan, Nursan Yayınları, İstanbul, 2002. Kasapoğlu, bu çalışmada insanın köklülük arayışı, anlam arayışı ve ölümdeki anlamı, üstünlük eğilimi, saldırganlık eğilimi, temel güven ihtiyacı, kimlik gereksinimi, toplumsal ilgi, sahiplenme eğilimi, cinsel güdü, yaratıcılık ve estetik eğilim, bilme-öğrenme eğilimi gibi meselelere Kur'an ışığında incelemiştir. Konuya varoluşsal, hümanist psikoloji kuramları açısından yaklaşmıştır.

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi alanında kaleme aldığı makaleler; “Akademik Araştırmalar Dergisi”, “Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi”, “Tabula-Rasa: Felsefe Teoloji”, “Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi”, “EKEV Akademi

Dergisi”, “Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, “Diyanet İlmî Dergi”, “Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, “Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, “Bilimname: Düşünce Platformu”, “Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi”, “Kelam Araştırmaları Dergisi”, “İslâmî İlimler Dergisi”, “İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi” gibi akademik dergilerde yayımlanır.⁴⁷ İSAM makaleler veri tabanında müellifimizin 82 çalışması kayıtlıdır.⁴⁸ Bu makaleler uygulamalı psikolojik tefsir örnekleridir.⁴⁹

Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017. *Kur'an Psikoloji Atlası*, Kasapoğlu'nun Kur'an'ın psikolojik yorumlarında dilbilimsel ve edebî yaklaşım konularındaki görüş ve uygulamalarını ortaya koymada en sık başvurulacak, en kapsamlı, 11 ciltten oluşan eseridir. Müellif, bu kitabın ilk iki cildini psikolojik tefsirin tanımı, dayanakları, karakteristikleri, ortaya çıkış sebepleri, önemi ve amaçları, yöntemi, tarihçesi, problemleri ve konuları üzerine oluşturmuştur. Geri kalan dokuz ciltte ise Kur'an psikolojisi uygulamalarına dair çalışmalarını konularına göre sınıflandırmıştır. İlk iki cilt, bir anlamda mukaddime tazında tefsir usulü mesabesindedir. Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası* kitabının ilk iki cildini biraz daha geliştirerek, *Psikolojik Tefsir Ekolü I-II*⁵⁰ adıyla yeniden yayımlamıştır. Sonra bu iki ciltte yer alan usûl ve tarihçe konularını yine kendi içlerinde geliştirerek 11 müstakil kitap halinde, 2020 yılında yayımlamıştır: 1. *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*. 2. *Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları*. 3. *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*. 4. *Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*. 5. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Duyular-Dil Yetisi Duygular-Güdülenme*. 6. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite-İrade Gelişim Psikolojisi-Kişilik*. 7. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı-Sosyal Psikoloji-Eğitim Psikolojisi-Metapsişik Deneyimler*. 8. *Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler-Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut*. 9. *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*. 10. *Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları*. 11. *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*. Bu

⁴⁷ Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*, 167-168; 451-452.

⁴⁸ http://ktpmakale.isam.org.tr/?geldi=ara_mklilh_basit&blm=sonucmklilh&navdil=tr&DergiAdiara=&MakaleAdi2=&YazarAdiAra=Abdurrahman+Kasapo%C4%9Flu°isti=&-max=10&-find= (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

⁴⁹ Ar, Sezgin, *1975'ten Günümüze Terme İmam-Hatip Lisesi*, 302.

⁵⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü I-II*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018).

çalışmalardan birkaçı aşağıda kısaca tanıtılmıştır:

Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Bu eserde yazar psikolojik tefsire dair tanım geliştirmeye çalışmış, psikolojik tefsirle ilişkili tabirlerin tespitini yapmıştır. *Psikolojik tefsîre* özgü ve Kur'an psikolojisine dair temel, ayırt edici vasıfları tespit etmiş, bunları "psikolojik tefsirin karakteristikleri" başlığı altında toplamıştır. Yine bu kitapta Kur'an'ın psikolojik açıdan tefsirini yapabilmeyi meşruiyetini oluşturan hem naklî hem de aklî delilleri oluşturmaya çalışmıştır.

Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Müellif bu kitapta tefsir tarihinden bugüne kadar teşekkül eden klasik ve çağdaş tefsir ekol ve nüanslarındaki psikolojik boyut ve yaklaşımları incelemiştir. Bu ekol ve yönelişlerde psikolojik yorumlama bakımından öne çıkan müfessirlere ve eserlerine işarette bulunmuştur.

Kur'an Psikolojisi Konuları: Dinpsikolojik Deneyimler- Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Müellifin Kur'an psikolojisi konuları hakkında bilgi verdiği kitaplarından birisidir. Yazar Allah-insan ilişkisi alanına giren psikoloji konularını *Din psikolojik Deneyimler* başlığı altında toplamıştır. Ayrıca bu konularda çeşitli dillerde kaleme alınan literatürün derlemesini yapmıştır. Yine müellif bu kitapta ilâhî kelâmın metin dışı bağlamını psikolojik tefsirin konuları arasında göstermiştir. Nüzûl ortamı ve nüzûl sebepleri bilgisinin, Mekkî-Medenî bilgisinin taşımış oldukları psikolojik, psiko-sosyal, psiko-eğitsel mesajları da Kur'an psikolojisi konuları arasına dahil etmiştir.

Kur'an'ın Üslup Psikolojisi, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020. Yazar, bu kitapta Kur'an'ın anlatım üslubunun ve edebî metnin taşıdığı psikolojik ve eğitsel mesajları incelemiştir. Böylece Kur'an'ın üslubunu da *psikolojik tefsîrin* konuları arasında düşünmüştür. Bu kitapta Kur'an'da geçen her anlatım üslûbunun, her edebî sanatın psiko-eğitsel işlevinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Yine yazar, bu araştırmada "Kur'an âyetlerinin insanlar üzerindeki genel psikolojik etkileme gücü" meselesini Kur'an psikolojisi / *psikolojik tefsîr* konuları içerisinde kabul etmiştir. Kasapoğlu'nun, *psikolojik tefsîrin* edebî boyutunu müstakil olarak ele alan çalışmasıdır. Yazar, bu eseri, Kur'an'ın edebî üslubunun psikolojik ve eğitsel etkilerini açıklamaya

ve edebî anlatımın psikolojik durumları nasıl ortaya koyduğunu izah etmeye ayırmıştır.

Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi* kitabında Kur'an'ın üslup psikolojisini, belâgat-psikoloji ilişkisi bakımından ilâhî kelâmın üslubunu detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu eserde Kur'an'da geçen bütün edebî sanatların -teşbîhler, mecâz, istiâre, terâsülü'l-havâs, kinâye, ta'rîz, terdîd, tasrîf, haber cümlesi, emîr üslubu, nehiy üslubu, muhakkaku'l-vukû' ke'l-vukû', temennî üslubu, iltifât, itnâb, îcâz (hazf / kasr), fasl, tekrîr, takdîm-te'hîr, tehekküm, mubâlağa, leff-ü neşr / et-tayyü ve'n-neşr, tıbâk / tezâd, mukâbele, teşhîs-intâk sanatı, ilhâb ve tehyîc, istidrâk ve rücû', tecrîd, hüsnü't-ta'lîl, üslûbu'l-hakîm, ihtibâk, tecâhülü'l-ârif, terdîd, tevriye, müşâkele, aks- psikolojik ve eğitsel boyutlarını, işlevlerini açıklamıştır. Fakat söz konusu boyut ve işlevleri âyetler üzerinde uygulamalı olarak göstermemiştir.

“Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2013, sayı: 7/11, s. 105-178. Müellifin, dilbilimin alt alanı olan “semantik” dalını Kur'an semantiği açısından incelemiş olduğu makalesidir. Bu kapsamlı makale, Kur'an semantiğinde uygulanan ilke ve yöntemleri konu edinir. Yanı sıra, bu sahadaki diğer teorik meseleleri ihtiva eder. Bu araştırma, Kur'an semantiği çalışmalarında uygulanan ilke ve yöntemleri örnekleriyle birlikte açıklar. Bu makalenin içerdiği belli başlı konular şu başlıklar altında sıralanmıştır: “Semantiğin tanımı, konu ve tarihçesi, Kur'an tefsirinde semantiğin önemi, semantik tahlil yönteminin konulu tefsir içerisindeki rolü, semantik tahlil yönteminin Kur'an'daki delilleri, dilbilimin geleneksel tefsirdeki yeri, Kur'an tefsirinde eş zamanlı, art zamanlı semantik, anlam değişimleri ve bunlara Kur'an'dan misaller, aslî mana ve izafî mananın açıklaması, Kur'an lafızlarının manalarının belirlenmesinde nüzûl öncesi ve nüzûl döneminin yeri, semantik tahlilde semantik alan, anahtar terim ve odak kelime tabirleri, semantik tahlil yapılırken takip edilen evreler, bilimsel tefsirin eleştirisinde semantik yaklaşım, Kur'an semantiği alanında kaleme alınan bazı literatür, semantik metodun tenkidi.” Kasapoğlu bu çalışmasında Kur'an semantiğinin teorik konularını ve problemlerini incelemiştir. Konu ve problemleri ele alırken Kur'an'dan örnekler vermiştir.

Abdurrahman Kasapoğlu, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-”, Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma

Dergisi, sayı: 9/9, 2016, 21-51. Yazarın bu makalesi doğrudan *psikolojik tefsîr*le ilişkilidir. Abdurrahman Kasapoğlu 2011 senesinde “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Bu, *psikolojik tefsîri* bağımsız bir ekol olarak sistemleştirmeye yönelik ilk çalışmadır. Kasapoğlu, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-”, makalesinde ise 2011 yılında yayımladığı “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri” unvanlı makalesinin, 2015 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından “Psikolojik Tefsîr” başlığı altında, başka bir şahsın adıyla nasıl intihal edildiğini, çalındığının bilimsel ispatını yapmak amacıyla yayınlamıştır. Yazar, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği, 2016” unvanlı bu makalesinde, daha önce yayınladığı “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri, 2011” başlıklı makalesinin birileri tarafından nasıl intihal edildiğini / aşırıldığını bütün detaylarıyla, tablo halinde göstermiştir. Kasapoğlu, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği” başlıklı bu makaleyi, ilahiyat, özellikle tefsir anabilim dalında bilim hırsızlığının önlenmesi konusunda farkındalık oluşturma amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Bilim hırsızlığının, öncelikle ilâhiyatçıların uzak durması gereken bir ahlâksızlık olduğunu vurgulamıştır.⁵¹

Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân’ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”, Tafsir Dergisi, 2/1, (2022). Makalenin başlığından da anlaşılacağı üzere, Kasapoğlu’nun, psikolojik tefsirde metin dışı psikolojik / psiko-sosyal bağlamın nasıl kullanılacağına dair kaleme aldığı bir araştırmadır.

Yazarın, ismini zikredebileceğimiz basılı kitaplarından bazıları şöyle sıralayabiliriz: *Kur’an’da Ahlâk Psikolojisi*, Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul, 1997; *Âdem’den Hâtem’e Kişilik*, İzci Yayınları, İstanbul, 1997; *Kur’an’da Kişilik Psikolojisi -Bir Yaklaşım Denemesi-*, İzci Yayınları, İstanbul, 1997; *Kur’an’da İbâdet Psikolojisi*, İzci Yayınları, İstanbul, 1997; *Kur’ân-ı Kerim ve İletişim*, Nursan Yayınları, İstanbul, 2000. Müellifin bu eserlerinin yüksek lisans ve doktora tezleriyle birlikte Kur’an psikolojisi alanındaki ilk deneyimlerini oluşturduğu söylenebilir.⁵² Müellif, burada

⁵¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/9, (2016), 21-51; Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020); Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2024), II/381; Özbek, Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, 38-39.

⁵² Çiçek, Açıkalın, *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*,

sıralanan ilk dört kitabı Darende İlahiyat Fakültesinde 1996-1998 yıllarında okuttuğu “İslâm Ahlakı” Dersi için hazırladığı ders notlarından oluşturmuştur.⁵³

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîr* üzerinde yapmış olduğu uygulamalı çalışmaların ardından ilk kez psikolojik tefsirin yöntemini geliştirme çalışmasına yönelir: Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2/1, 2011. Bu makale, Müellifin psikolojik tefsiri bir ekol olarak sistemleştirme çalışmalarının temelini oluşturur. Kasapoğlu, “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri”, başlıklı makaleyi yavaş yavaş genişletmeye ve geliştirmeye başlar. Nitekim bu makalenin ardından Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’a Psikolojik Yöneliş: Psikolojik Tefsirde İlke ve Yöntemler*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016 kitabı basılır. Daha sonra yine genişletmelerle 2017 yılında “Psikolojik Tefsir Ekolü” isimli kapsamlı bir eser hazırlar. Bu kitabın kapağında psikolojik tefsîr hakkında ilk kez “ekol” tabirini kullanır: Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

Kasapoğlu’nun psikolojik tefsiri bir ekol olarak geliştirme sürecinde hazırladığı diğer çalışmalar: *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; *Kur’an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi – Duygular - Güdülenme*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; *Kur’an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite – İrade - Gelişim Psikolojisi - Kişilik*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; Gece Kitaplığı, Ankara, 2020; *Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

Yazar 2024 yılında *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama* (Ankara: Gece Kitaplığı) adını verdiği 12 ciltlik bir kitap yayını gerçekleştirmiştir. Kasapoğlu bu çalışmasında psikolojik tefsirin yöntem ve tarihçesine dair kaleme almış olduğu eserler ile Kur’an psikolojisi uygulamaları olarak telif ettiği çalışmalarını belli bir sistematik doğrultusunda bir araya getirip birleştirmiştir. Müellif, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama* adlı eserinde psikolojik tefsiri bir ekol olarak ele almış, tarihçesini, amaçlarını, yöntemlerini, konularını, problemlerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Kur’an psikolojisi çalışmaları olarak telif ettiği uygulamalı araştırmalarını ise ekol olarak sistemleştirdiği konuların örnek metinleri olarak bu esere yerleştirmiştir. Geçmişte

309.

⁵³ “Psikolojik Tefsîr Projesi (Bağımsız Bir Ekol Olarak Sistemleştirme)”, https://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/15175/23-10-2024_015210519.pdf (08.03.2025).

yaptığı (2000 yılından bu yana) psikolojik tefsîr / Kur'an psikolojisi çalışmalarının hemen hepsini bu külliyatta bir araya toplamıştır.

1.3. Kasapoğlu Hakkında Yapılan Akademik Araştırmalar

Abdurrahman Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsir* çalışmaları, bilimsel incelemeye tâbi tutulmaya başlanmıştır. Onun eserlerini bilimsel açıdan inceleyen ilk çalışma Sonay Özbek tarafından 2023 yılında gerçekleştirilmiştir. Yine 2024 senesinde Mehmet Emin Şahin tarafından Abdurrahman Kasapoğlu'nun eserleri üzerinde ikinci bir çalışma daha yapılmıştır.⁵⁴ Bunlardan birisi, Kasapoğlu'unun eserlerini genel olarak tefsir boyutuyla tahlil etmektedir. Diğer bir araştırmada ise Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmaları ruh sağlığı boyutunda ele alınmaktadır.

1.3.1. Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri, (Sonay Özbek)

Sonay Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023). Bu tezde Kur'an psikolojisi alanında hazırlanan “psikolojik tefsîr” örneği olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” adlı eseri tahlil etmiştir. Tezde yazarın ilmî şahsiyeti ile eserleri arasında bağ kurulmak suretiyle Kasapoğlu'nun biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Yine bu yüksek lisans tezinde Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” kitabının Kur'an ilimleri / tefsîr usûlü bakımından analizi yapılmış, müellifin Kur'an'da geçen psikoloji konularına ne şekilde yaklaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın Kur'an Psikoloji Atlası” kitabında başvurduğu klasik ve güncel kaynaklara değinilmiş, söz konusu kitabın basım ve üslup özellikleri açıklanmış, ayrıca eserin eleştirilebilir yönleri üzerinde durulmuştur.

1.3.2. Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-, (Mehmet Emin Şahin)

Mehmet Emin Şahin, *Kur'an'da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu'nun*

⁵⁴ “Psikolojik Tefsîr Projesi (Bağımsız Bir Ekol Olarak Sistemleştirme)”, https://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/15175/23-10-2024_015210519.pdf (Erişim Tarihi: 19.03.2025).

Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-, Ankara: Gece Kitaplığı, 2024. Mehmet Emin Şahin, bu kitabında Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an psikolojisi" / *psikolojik tefsîr* alanında kapsamlı çalışmalar yaptığını vurgulamıştır. Kasapoğlu'na ait eserlerde pek çok psikoloji alanının Kur'an perspektifinden incelendiğini, yazarın eserlerinde dikkat çeken psikoloji alanlarından birisinin de "ruh sağlığı" olduğu üzerinde durmuştur. Şahin, Kasapoğlu'nun eserlerinde bazen doğrudan, bezen de farklı meseleler bağlamında ruh sağlığı konularına yer verdiğini tespit etmiştir. Kasapoğlu'nun pek çok âyete ruh sağlığı açısından yaklaştığını belirlemiştir. Şahin, kaleme aldığı bu kitapta Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisiyle ilgili eserlerinde ele aldığı ruh sağlığı temalarını, iman ile ruh sağlığı ilişkisi, inkâr kaynaklı ruh sağlığı sorunları, ibâdetlerin ruh sağlığıyla alakası, aile ve evlilik terapileri, çeşitli ruhsal sorunlar ve bunların terapileri, zihinsel ve duysal alanlarda engellilik durumları, Kur'an'da işaret edilen bazı psikoterapi teknikleri gibi temel başlıklar altında toplamıştır. Kasapoğlu'nun eserlerindeki ruh sağlığıyla ilgili açıklama ve yorumları bir araya getirip belli bir sistem dahilinde sunmuştur.

1.4. Kasapoğlu'nun Tefsîr Alanına Etkisi / Katkısı

Kasapoğlu'nun tefsir alanına sağlamış olduğu katkı ve getirmiş olduğu yenilik bazı değerlendirmelere konu olmuştur. Müellifi, özellikle *psikolojik tefsîr* alanında öncü bir bilim adamı olarak gören beyanlara rastlanmıştır.

Kasapoğlu'nun tefsir çalışmaları hakkında yapılan değerlendirmelerden bir kısmı, onun *psikolojik tefsîri* ekolleştirme çalışmalarına dairdir. Değerlendirmeciler tarafından Abdurrahman Kasapoğlu'nun tefsîr çalışmalarıyla birlikte *psikolojik tefsîrin* müstakil bir tefsir ekolü olarak sistemleşme yolunda önemli bir mesafe kaydettiği, yine onun tarafından *psikolojik tefsîrin* yönteminin geliştirildiği, tarihçesinin yazıldığı, yöntem ve problemlerinin ortaya konulduğu beyan edilmiştir. Günümüzde bir nevi ekol hâline gelmenin eşiğinde olan ve düne kadar tefsirler bünyesinde lokal açıklamalar tarzında kendine yer bulabilen, bugün itibarıyla ise bağımsız çalışmalarla kendini daha fazla görünür kılan *psikolojik tefsîrin*, bu hale gelmesinde Kasapoğlu'nu katkılarına dikkat çeken değerlendirmeciler, onun kapsamlı çalışmalarıyla Kur'an ve psikolojiyi

buluşturma noktasında hatırı sayılı bir çığır açtığını ifade ederler.⁵⁵

Psikolojik tefsire dair çalışma yapan araştırmacılardan birisi Abdurrahman Kasapoğlu'nu bu ekolün önde gelen temsilcisi ve ekol olarak sistemleştiricisi olarak kabul eder. Kasapoğlu'nun bütün akademik çabalarını psikolojik tefsirin sistemleştirilmesi adına harcamış olduğunu söyler: “Abdurrahman Kasapoğlu hemen hemen bütün çalışmalarını Kur’ân-ı Kerîm’in psikolojik yönünün ortaya konması ve psikoloji bağlamında tefsir edilmesi gayesine matuf olarak inşa ve icra etmiştir. Halihazırda İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında görev yapan Kasapoğlu, psikolojik tefsir alanında literatüre deyim yerindeyse yeri doldurulamaz nitelikte bir katkı sunmuştur. Çünkü Kur’an’daki belli konular üzerine psikolojik tefsir anlayışıyla yazmış olduğu çok sayıda kitap, 71 makale vb. eserlerinin yanı sıra psikolojik tefsirin tanımını getirmeye ve muhtevasını tespit etmeye çalışmış, metodunu geliştirmiş, dayanaklarını belirlemiş, tarihçesini de ortaya koyarak problemlerini masaya yatırmıştır. Psikolojik tefsire dair 25 sene müddetle yapmış olduğu uygulamalı çalışmaların akabinde “Psikolojik Tefsîr”i İslâm ilim camiasında ilk defa müstakil bir tefsir ekolü olarak ilan etmiştir ki kanaatimizce Kasapoğlu’nun söz konusu tüm bu icraatı psikolojik tefsir sahasında son derece orijinal ve otantik bir teşebbüstür.”⁵⁶ Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîri* bağımsız bir tefsîr ekolü olarak tasarlama çalışmaları onu bu alanda öncü müellif haline getirmektedir. Müellif, *psikolojik tefsîri* ekol olarak sistemleştirme çalışmalarında kapsamlı, derinlemesine ve detaylı araştırmaları dolayısıyla ülkemizde şimdiden kabul görmeye başlamıştır.

Bazı eleştirmenler, Kasapoğlu’nun çalışmalarını disiplinlerarası tefsir çalışmalarının özgün, dikkat çekici örneklerinden birisi olarak değerlendirirler. Kimi değerlendirmeciler, Kur’ân’ı daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için çeşitli disiplinlerin verilerinden yararlanmanın ve bu sayede yeni tefsir eğilimlerine kapı aralamanın imkânından bahsederler. Çağımızda bu çerçevede tezahür eden yeni tefsir eğilimlerinden birisinin “psikolojik tefsir” olduğuna dikkat çekerler. Kur’ân ayetlerinin yorumunda psikolojiden faydalanılması suretiyle teşekkül eden *psikolojik tefsîr* alanında

⁵⁵ İbrahim Yıldız, *Kur’an’da Psikolojik Şiddet*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021), s. 20; Merve Saçlı, “Süleyman Ateş’in Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri’nde Bakara Sûresi Bağlamında Psikolojik Yorumlar”, *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 3/2, (2020), 250-251.

⁵⁶ Merve Saçlı, “Psikolojik Tefsir Ekolü”, *Çağdaş Tefsir Ekolleri*, ed. Aykut Kaya, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 383-384, 395-397.

Abdurrahman Kasapoğlu gibi araştırmacıların gerek teorik çalışmalarına gerekse bu alanda kaleme aldıkları uygulama türü eserlerine dikkat çekerler.⁵⁷ Kasapoğlu'nun, Jung'un Kehf sûresi yorumunu ele aldığı çalışmasından hareketle bir araştırmacı, Kasapoğlu'nu "Kur'an'ın psikolojik muhtevalı âyetlerini psikoloji ilminin verilerini de dikkate alarak analiz eden tefsir bilimcisi" olarak vassfeder.⁵⁸ Yine Kasapoğlu'nun engelli insanlar üzerine yapmış olduğu tefsir çalışmasını değerlendiren bir araştırmacı, onun psikiyatri, psikoloji ve özel eğitim disiplinlerinin verilerinden yararlanarak interdisipliner çalışma yürüttüğüne dikkat çeker.⁵⁹ Psikoloji bilim dalının tefsire yansıtılmasının ve bu bakış açısıyla yeni bir tefsir yaklaşımının daha isabetli olabileceğini belirten bir değerlendirmeci, psikoloji verileriyle karşılaştırmalı interdisipliner tefsir çalışmaları gerçekleştirmenin yaşamakta olduğumuz çağın önemli ihtiyaç ve beklentileri arasında yer aldığını söyler. Günümüzde psikolojik yaklaşımla gerçekleştirilen tefsir çalışmalarının henüz yeni yaygınlaştığını belirtir ve bu alanda Türkiye'de ilk akla gelen ismin, Abdurrahman Kasapoğlu olduğunu ifade eder.⁶⁰

Kasapoğlu'nun tefsir çalışmaları hakkında yapılan değerlendirmelerden bir kısmı, tefsirin hayata yansımaya, gündelik yaşamla ilişkisine dairdir. *Psikolojik tefsir*in hayata bakan yönleri içerisinde, Kasapoğlu'nun çalışmaları genellikle ruh sağlığı alanında değerlendirilmiştir: *Bibliyoterapi* konusunda tefsir alanında Abdurrahman Kasapoğlu tarafından hazırlanan "Kur'an'da Kıssa Terapisi Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması" başlıklı makaleye dikkat çeken bir değerlendirmeci, Kasapoğlu tarafından teorik boyutta ele alınan bu makalenin, Kur'an'daki kıssa tekniğinin kaygı, stres, üzüntü ve benzeri durumlarda terapi amaçlı kullanılmasını önerdiğini söyler.⁶¹ Yine bir başka araştırmacı, Kasapoğlu'nun "Kur'an'da kıssa terapisi" çalışmalarını kaygı, depresyon, stres gibi durumları iyileştirmeye yönelik bir terapi çeşidinin dinî kaynaklarda kullanımına dair araştırma

⁵⁷ Hikmet Koçyiğit, "Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (2017), 58

⁵⁸ Yasemin İpek, "Din Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Kutsal Metnin Yorumlanmasında Kişilik Özelliklerinin Rolü", *Dinî Araştırmalar*, 25/63, (2022), 690.

⁵⁹ Mithat Eser, *Engelli Sahâbîler*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 8.

⁶⁰ Musa Turşak, "Kur'an'da Özeleştirisi", 25 Mayıs 2021,

https://www.youtube.com/watch?v=L7IAdkck_mE (Erişim Tarihi: 05.03.2025).

⁶¹ Fatıma Zeynep Belen, "Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Uygulama Örneği: Bibliyoterapinin Algılanan Stres ve Dini Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10/19, (2016), 16.

örnekleri arasında gösterir.⁶² Bir başka değerlendirmeci ise, Türkiye’de ruh sağlığı alanında Kur’an merkezli çalışmalar bağlamında Abdurrahman Kasapoğlu’nun “Kur’an’a Göre İnkâr ve Bunalım -İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri-, başlıklı yazısına dikkat çeker.⁶³

Kasapoğlu’nun ilmî çalışmaları hakkında konuşan kimi yazarlar, onun dinî / Kur’ânî psikoloji alanındaki eserleriyle tanınmış olduğunu söylerler.⁶⁴ Yine Kasapoğlu’nun akademik hayatı boyunca *psikolojik tefsîr* alanında kapsamlı eserler kaleme almış olduğuna dikkat çekeler.⁶⁵

Psikolojik tefsiri, Kur’an’a yeni yaklaşımlar arasında gösteren bir araştırmada Abdurrahman Kasapoğlu, bu ekolün temsilcilerinden birisi olarak zikredilir. Kasapoğlu’nun, *psikolojik tefsîr*in ekolleşmesi alanında ise ilk temsilcisi olduğu ifade edilir. Yine bu araştırmada “psikolojik tefsîr”in Kasapoğlu tarafından bağımsız bir tefsir ekolü olarak ilan edilmesinden bahsedilir. Kasapoğlu’nun psikolojik tefsirin bağımsız bir tefsir ekolü olarak teşekkülüne öncülük etmesi, psikolojik tefsire özgü metot inşa etmesi üzerinde durulur.⁶⁶ Müellifin tefsirde yeni bir ekol sistemleştirme çalışmalarından sonra *psikolojik tefsîr*, tefsirde yeni bir akım olarak kabul görmeye başlamıştır.

Araştırmacılar tarafından Abdurrahman Kasapoğlu’nun, “Kur’an psikolojisi” bir başka deyişle *psikolojik tefsîr* alanında uzun soluklu ve kapsamlı çalışmalar yaptığı değerlendirilmiştir. Yazarın eserlerinde pek çok psikoloji alanını Kur’an perspektifinden incelediği gözlemlenmiştir.⁶⁷

Kasapoğlu’nun Kur’an’da geçen ve psikolojiyle ilgili olan konulara ilişkin yorumlarının belli bir özgünlüğe sahip olduğu değerlendirilir. Kasapoğlu, Kur’an psikolojisi üzerinde 25 yıl boyunca uygulamalı çalışmalar yapmıştır. Fakat, onun tefsir

⁶² Sonnur Yazkan, *Covid-19 Pandemisinin Kadın Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkileri, Hastalığı Anlamlandırma ve Salgınla Başa Çıkmadaki Süreçleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 30.

⁶³ Abdulkadir Karakuş, “Allah’a İmanın ve O’nunla İletişimin Ruh Sağlığına Olumlu Katkıları”, *Diyanet İlmî Dergi*, 59, (2023), 394.

⁶⁴ Tuncer, *Çaykara ve Ötesinden Portreler*, 379.

⁶⁵ Iclal Bakı, *Psychologische Dynamiken aus der Sure Yâsîn*, (Dortmund: APSS Publications, 2022), 20.

⁶⁶ Üsâme Balıkcı, “Psikolojik Yaklaşım”, *Kur’an’a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*, ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023), 252-254, 257.

⁶⁷ Şahin, *Kur’an’da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu’nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-*, iv.

disiplinine getirmiş olduğu asıl yenilik, psikolojik tefsîrin yöntemini geliştirip ve psikolojik tefsiri, İslâm dünyasında ilk kez bağımsız / müstakil bir tefsir ekolü olarak ilân etmesidir. Müellifin ekol sistemleştirme çalışmalarında bu sürecin başlangıcını “Kur’an’ın Psikolojik Tefsiri”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2/1, 2011 unvanlı makalesi oluşturur. İlk kez bu makalesinde Kasapoğlu psikolojik tefsiri tanımlayarak bağımsız, müstakil bir tefsir ekolü olarak tasarlar. Yazar bu makalesinde ekolün tanımına, dayanaklarına, ortaya çıkış sebeplerine, önem ve amaçlarına, Kur’an psikolojisi literatürü örneklerine, psikolojik tefsir çalışmalarının yöntem ve bilgi kaynaklarına, problemlerine, eleştirisine dair genel bir çerçeve ortaya koyar. Bundan sonra Kasapoğlu’nun psikolojik tefsiri geliştirme süreci belirli evreleri izler: 2016 yılında Kur’an’a Psikolojik Yöneliş: Psikolojik Tefsirde İlke ve Yöntemler kitabı, 2016 yılında A Psychological Aproach To Quran kitabı, 2017 yılında Psikolojik Tefsir Ekolü kitabı, 2018 yılında Psikolojik Tefsir Ekolü I-II kitabı, 2020 yılında Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları, Psikolojik Tefsîrin Önemi ve Amaçları, Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri, Tefsir Geleneğinde Psikolojik Yorumlama, Kur’an Psikolojisi Konuları: Duyular - Dil Yetisi – Duygular – Güdülenme, Kur’an Psikolojisi Konuları: Bilişsel Kapasite – İrade - Gelişim Psikolojisi – Kişilik, Kur’an Psikolojisi Konuları: Ruh Sağlığı - Sosyal Psikoloji - Eğitim Psikolojisi - Metapsişik Deneyimler, Kur’an Psikolojisi Konuları: Din psikolojik Deneyimler - Metin Dışı Bağlamda Psikolojik Boyut, Kur’an’ın Üslup Psikolojisi, Psikolojik Tefsir Araştırmalarında Bilgi Kaynakları, Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler kitaplarını yayımlar. Görüldüğü üzere Kasapoğlu’nun psikolojik tefsîri bağımsız bir tefsir ekolü olarak sistemleştirme çalışmaları, gelişimsel olarak aşamalı bir süreç izler. Kasapoğlu 2011 yılında ilk olarak bir makale formunda başladığı ekolleştirme çalışmalarını, 2020 yılında on bir kitaplık detaylı literatüre dönüşmüştür. Yazar psikolojik tefsîr tarzını ekolleştirebilmek için uzun soluklu bir çalışma yürütmüştür. Müellifin zikredilen eserleri aslında tefsir tarihi, tefsir usûlü, tefsir problemleri, Kur’an muhtevası bilgisi ile ilgili olup hepsinin yönü, nüansı “psikolojik”tir. Yazar zikredilen bu literatürde tefsir tarihinin ve tefsir usulünün genel sistematüğini kullanmış, fakat bunları psikoloji bakış açısıyla sunmuştur. Kasapoğlu, burada tefsir tarihine ve tefsir usulüne “psikolojik” tarzı eklemiştir. Böylece *psikolojik tefsîrin* müstakil, bağımsız bir tefsir ekolü olarak bütün kapsamıyla sistemleştirilmesi

Türkiye’de Abdurrahman Kasapoğlu tarafından 2011 yılından günümüze kadar gelen süreçte gerçekleştirilmiştir.⁶⁸ Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîri* bir ekol olarak sistemleştirme çalışmalarına kadar, Kur’an psikolojisi araştırmaları çeşitli tefsir ekollerinin bir uzantısı olarak temellendirilmekteydi. Kur’an psikolojisi konuları, bilimsel tefsirin, konulu tefsirin ve benzeri tefsir yönelişlerinin sistematığı altında işlenmekteydi. Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîre* müstakil tefsir ekolü hüviyeti kazandırmasından sonra, Kur’an psikolojisi çalışmalarının *psikolojik tefsîr* yönelişi çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. En azından Türkiye’deki çalışmalarda durum bu yöndedir.

Abdurrahman Kasapoğlu’nun eserleri hakkında yapılan bir kısım değerlendirmeler onun çalışmalarına yönelik eleştiri mahiyetindedir. Getirilen eleştiriler hem yazarın psikolojik tefsir tasavvuruna hem de bazı Kur’an psikolojisi çalışmalarına yöneliktir.⁶⁹

Kasapoğlu’nun tefsir alanına etkisini Türkiye ölçeğinde şimdiden görmek mümkündür. Müellifin 2011 yılından itibaren *psikolojik tefsîri* bağımsız bir tefsir ekolü olarak sistemleştirme faaliyetlerine bağlı olarak, yapılan bazı akademik çalışmalarda “psikolojik tefsîr” söylemi açık şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kasapoğlu’nun sistemleştirmiş olduğu *psikolojik tefsîr* yaklaşımını referans alan bazı Kur’an psikoloji araştırmaları, müellife de atıfta bulunarak kendilerini “psikolojik tefsîr” ekolünün bir ürünü olarak konumlandırmışlardır. Bu araştırmacılar, hazırladıkları çalışmaları psikolojik tefsîrin bir uygulaması olarak nitelemişlerdir. Yine bu araştırmacılar, Kasapoğlu’nun tanımlayıp sistemleştirdiği psikolojik tefsîr yönelişini özgün bir tefsir nüansı olarak kabul ettiklerini göstermişlerdir.⁷⁰ Kasapoğlu’nun geliştirdiği psikolojik tefsir ekolünü, araştırmalarına esas alan Kur’an psikoloji çalışmalarına şunlar örnek verilebilir:

İbrahim Ethem Özkan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler

⁶⁸ Özbek, Bir “*Psikolojik Tefsîr*” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “*Kur’an Psikoloji Atlası*” Adlı Eseri, 32-34.

⁶⁹ Nihat Uzun, Bağlam ve Kur’an’ın Anlaşılması Üzerine, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 117-122; Nihat Uzun, “Kur’ân’da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, The Journal of Academic Social Science Studies, 6/1, (2013), 1516-1517.

⁷⁰ Özbek, Bir “*Psikolojik Tefsîr*” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu’nun “*Kur’an Psikoloji Atlası*” Adlı Eseri, 42.

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Beyhan Alan, *Psikolojik Tefsir'e Hucurat Süresi Örneği*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Abdurrahman Kasapoğlu'nun çalışmalarının ardından Türkiye'de çağdaş tefsir ekollerini, Kur'an'a / tefsire yeni yaklaşımları konu edinen çalışmalarda, *psikolojik tefsir* ekolü de literatüre girmeye başlamıştır. Kasapoğlu'nun eserlerini referans alan bazı araştırmacılar *psikolojik tefsir*in tanım, dayanak, tarihçe, yöntem ve amaçlarını, sorunlarını konu edinen telifler oluşturmuşlardır:

Merve Saçlı, "Psikolojik Tefsir Ekolü", *Çağdaş Tefsir Ekolleri*, Editör: Aykut Kaya, İlâhiyât Yayınları, Ankara, 2023.

Üsâme Balıkcı, "Psikolojik Yaklaşım", *Kur'an'a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*, Editörler: Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, Kitâbî Yayınları, İstanbul, 2023.

2. Araştırmayla İlgili Temel Kavramlar

2.1. Psikolojik Tefsîr

Kasapoğlu 2011 yılında yaptığı bir yayında psikolojik tefsiri şöyle tanımlamıştır: "*Psikolojik tefsir, Kur'an'da insanın duygu, düşünce, davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilâhî mesajdaki genel ilke ve esasların öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyetidir.*"⁷¹ Daha sonraki süreçte ise aynı tanıma sadık kalmış, fakat eklemeye bulunmuştur. İlk tamına yaptığı ekleme şu şekildedir: "*İlâhî kelâmın metin dışı bağlamı olarak nüzûl ortamını ve nüzûl sebeplerini psikolojik / psiko-sosyal açılardan inceleyen ve âyetleri bu verilerle birlikte değerlendiren tefsir yöntemidir. Psikolojik tefsir, Kur'an'ı anlamada geleneksel İslâmî psikoloji birikiminden ve modern psikoloji biliminin verilerinden yararlanan, ilâhî metnin edebî veçhesini dikkate alarak, psikolojik bakış açısıyla açıklamaya çalışan, bütün bunları yaparken maksadı ilâhiye ve*

⁷¹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1, (2011), 3.

Kur'an bütünlüğüne sadık kalmaya gayret gösteren "yöneliş" tarzı bir ekoldür."⁷² Kasapoğlu'nun ikinci tanımlama aşamasında *psikolojik tefsîr*de edebî yöne vurgu yaptığı görülmektedir.

Müellif, psikolojik tefsirin bir tefsir menheci, yöntemi oluşunu esas alan ayrı bir tanım daha geliştirmiştir: *"Yöntem, metodoloji olarak psikolojik tefsîr, psikolojik yaklaşımın bütün unsurlarının dahil olduğu bir anlama metodolojisidir. Psikolojik tefsîr'de psikolojik yaklaşımın unsurları, belâgat psikolojisi, psiko-linguistik, psikotarih, psikolojik hermenötik, nitel içerik analizi, yorumda disiplinlerarası çalışma bağlamında kevnî âyet olarak psikoloji biliminin verilerinden ve klasik İslâmî disiplinlerin -tasavvuf, İslâm felsefesi, kelâm, fıkıh- muhtevasındaki psikoloji birikiminden yararlanma olarak açıklanabilir.*"⁷³

Kasapoğlu, 2011-2024 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu, psikolojik tefsiri sistemleştirme çalışmalarında bu ekolün, tanımını, karakteristiklerini, ortaya çıkış sebeplerini, Kur'an'ın anlaşılmasında birey ve toplum hayatındaki önemini, amaçlarını, yöntemini, bilgi kaynaklarını, diğer tefsir ekolleri bünyesindeki yerini, çağdaş bir ekol olarak ortaya çıkışının tarihçesini, problemlerini *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uyguma* (1-12 cilt) eserinde ayrıntılı şekilde incelemiştir.

2.2. Psikolojik Tefsirin Kısa Tarihçesi

Tefsir tarihinin her döneminde çağın ve insanların ihtiyaçları doğrultusunda Kur'an'ın muhtevasında oluşan yorumlarda çeşitli yönelişler ve ekollerin olduğu bir gerçekliktir. Psikolojik tefsirin tarihi sürecini incelediğimizde Kur'an'ın psikolojik yorumlarını tefsir tarihinin ilk döneminden bu yana çeşitli tefsir ekollerinin bünyesinde var olduğunu daha sonra da müstakil bir ekol tarzında çağdaş bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz. Zira hem klasik tefsirde hem de çağdaş bazı müselsel tefsirlerde psikolojik yorumların varlığı bilinmektedir. Özellikle çağdaş tefsir ekollerinin birçoğu tefsir içeriklerinde "psikolojik tefsire" yer vermiştir.⁷⁴

İslâm düşünce tarihinde Kur'an'a psikolojik yaklaşım bütünüyle yeni bir akım değildir. Bunun örneklerini diğer tefsir eserlerinde örneğin ez-Zemahşerî'de görmek

⁷² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, II/27.

⁷³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, II/45.

⁷⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, II/173.

mümkündür. Müfessirler Kur'an' da "insan'ı" konu edinen ayetleri Yüce Allah'ın insanı tanıttığı şekilde insan psikolojisi açısından incelemişlerdir. Tefsir eserlerinin muhtevalarında psikoloji, sosyoloji gibi ilimlerin Kur'an potasında bir araya gelip şekillendiği görülmektedir. Kur'an tefsirinde psikolojik yaklaşım doğrudan değilse de dolaylı bir şekilde her zaman var olmuştur. Müstakil bir yorumlama şeklinde olmasa da tefsir eserlerinde genel tefsir yaklaşımının bir tamamlayıcısı olarak yer edinmiştir.⁷⁵

Psikolojik tefsir, İslâm düşüncesinde yeni ortaya çıkan bir olgu değildir. Kur'an'ın tertip tarzına göre bildiğimiz tefsir çeşitlerinden müselsel tefsir, kronolojik tefsir bünyesinde psikolojik yorumların var olduğu, özgün psikolojik tefsir çalışmalarının ise konulu tefsir tarzında yapıldığı görülmektedir.⁷⁶ Ayrıca konulu tefsir, psikolojik tefsirin kaleme alınış şeklini, tefsir yazım nüansını oluşturmuştur.⁷⁷ Kaynak açısından tefsir çeşitleri incelendiğinde ise dirâyet tefsirlerinin içeriklerinde psikolojik yorumlamalara rastlandığı görülmektedir.⁷⁸

Tefsir tarihinde müfessirlerin uzmanlık alanlarına göre filolojik, işârî-sûfî, fikhî, ilmî, ictimâî sosyolojik, mevzûî konulu, modernist, edebî -beyânî, kelâmî, felsefî gibi çeşitli yönelimler ortaya çıkmıştır. Bazı müfessirler onun ahkâm âyetlerini tefsir ederken, kimi edebî yönünü incelemiş, kimi sosyolojik nüktelerini açıklamış, kimi de psikolojik nüktelerini yorumlamıştır.⁷⁹

Bir yönelim tarzı ekol olan psikolojik tefsîr, müstakil bir ekol olmazdan önce bilimsel tefsir, edebî-beyânî tefsir, ictimâî tefsir, aksiyoner tefsir, gâî tefsir, terbiyevî tefsir gibi çağdaş yönelimler bünyesinde kendisine yer edinmiştir. Meselâ, "ilmî tefsir akımı" içerisinde psikoloji alanıyla ilişkisi kurulabilen âyetler, bu akımın alt konularından biri olarak işlenmiştir. Psikoloji, burada ilmî tefsire konu olan farklı ilim dallarından birisi olarak incelenmiştir.⁸⁰ Edebî-beyânî tefsirde psikolojik tefsirden ilk bahseden isim olarak Emîn el-Hûlî, ictimâî tefsirde Muhammed Abduh, aksiyoner tefsir yöneliminde ise Seyyid Kutub eserlerinde psikolojik yorumlara yer veren

⁷⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/173.

⁷⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/177.

⁷⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/206.

⁷⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/174.

⁷⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/217.

⁸⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/255-257.

müfessirlerdir.⁸¹

Psikolojik tefsirin tarihçesinde son döneme gelindiğinde Kur'an psikolojisiyle ilgili müstakil yapılan çalışmaların 1960'lardan itibaren başladığını ve gittikçe artan bir yoğunlukla kitap, tez ve makaleler kaleme alındığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmaların "psikolojik tefsir ekolü" bünyesinde ele alınması ihtiyacının olduğu fikri 2011'den itibaren Abdurrahman Kasapoğlu tarafından savunulmuş ve "psikolojik tefsir", özgün bir ekol olabilecek düzeye getirilmiştir.⁸² Psikolojik tefsirin bir ekol kimliği kazanma sürecini Abdu'l Vehhâp el-Hamûde'nin "et-Tefsîru'n-Nefsî li'l-Kur'ân" eseri ile başlayan psikolojik tefsir çalışması, Emin el-Hûlî'nin Edebiyat-psikoloji ilişkisi bağlamında Kur'an'ı anlama yöntemi olarak ele aldığı çalışma, Celal Kırca'nın 1993'te yöneliş tarzı bir tefsir yaklaşımı olarak Kur'an'daki psikolojik muhtevayı inceleyen tefsir çalışmaları takip etmiş son olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun 2011'den günümüze kadar bu alandaki çalışmaları ile Psikolojik tefsir bağımsız bir tefsir ekolü olarak tefsir disiplininde yerini almıştır.⁸³

2.3. Tefsirde Dilbilim (Dilbilimsel Tefsir)

Kur'an tefsirinde lügat ve nahiv analizlerine ihtiyaç duyulur. Lügat ve nahiv incelemeleri, Kur'an'ın manalarını beyanda dikkat edilecek hususların başında zikredilir.⁸⁴

Dilbilimsel tefsir Kur'an yorumunda sözdizimi, biçimbilim, anlambilim gibi dilbilimin alt dallarından yararlanır.⁸⁵ Filolojik tefsir, dile dayalı olarak Kur'an'ı anlama ve ilâhî kelâmın manalarını belirleme faaliyetidir. Kur'an'ı ağırlıklı olarak dil perspektifinden, dil ekseninde (Arapçanın hâkim kurallarına göre) açıklama girişimidir.⁸⁶ Zira Arapça olarak indirilen Kur'an'ın tefsirinde Arap dili temel kaynaktır.⁸⁷

⁸¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/290.

⁸² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/354.

⁸³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, II/382.

⁸⁴ Veliyyullâh Ahmed İbn Abdurrahmân ed-Dehlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, (el-Kâhire: Dâru's-Sahve, 1986), 49-50.

⁸⁵ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 81.

⁸⁶ İsmail Aydın, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu*, (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012), 31-33; İsmail Aydın, "Filolojik Tefsirin İmkânı Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi*, 15/46 (Kış 2011), 77-89.

⁸⁷ Ahmed Yahyâ Ahmed el-Lâhecî, "İşkâliyetü't-Tefsîr bi Gayri İlmi Dirâse Tahliliyye li Medârisi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Mecelletü Câmîati'z-Zeytûneti'd-Devliyye*, 17, (2023), 275.

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli bir role sahip olan dilbilimsel tefsir faaliyeti oldukça erken bir dönemde ortaya çıkmış, günümüze kadar da etkinliğini korumuştur.⁸⁸ Kur'an tefsirinin mahiyeti ve tarihi açısından dilbilimsel tefsir önemli bir konuma sahiptir. Tefsir faaliyetinde dilbilimsel merkezli açıklamalara istinat etmek, temel yaklaşımlardan birisidir. Dilbilimsel izahlardan müstağni kalan bir tefsir / tefsir yaklaşımı neredeyse yok gibidir.⁸⁹

Tefsir tarihinin erken döneminde tefsir çalışmalarında Arap diline dair çalışmalar büyük önem kazanmıştır. Bu öneme binaen Kur'an dili üzerine çalışma yapanlar i'râbu'l-Kur'ân, garîbu'l-Kur'ân, maâni'l-Kur'ân alanlarında eserler kaleme alınmıştır. Telif edilen bu eserler sayesinde filolojik Kur'an çalışmalarına dair literatür teşekkül etmiştir.⁹⁰ Kur'an'ın diliyle ilgili garîbu'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, vucûh-nezâir gibi Kur'an ilimleri filolojik tefsirin alt alanlarıdır. Bu alanlarda kaleme alınan eserler dilbilimsel tefsir literatürünü oluşturur.⁹¹ Bu sayılanların yanında müteşâbihu'l-Kur'ân, emsâlu'l-Kur'an dalları da Kur'an filolojisinin alanına girer.⁹² Kıraat mana ilişkisi etrafında cereyan eden anlama sorunları da filolojik tefsire konu olur.⁹³ Nitekim bu tezde de Abdurrahman Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* çalışmaları genel olarak dilbilimin alt alanları, özelde ise filolojik tefsirin alt alanları, konuları açısından incelenecektir.

2.4. Tefsirde Belâgat (Belâğî Tefsir)

Belâgat, tefsirle ilişkili disiplinlerden birisidir.⁹⁴ Aralarında güçlü bir bağ vardır.⁹⁵ Belâgat, Kur'an'ın bütününe şamil bir gerçekliktir.⁹⁶ Kur'an'da mecâz, kinaye,

⁸⁸ Havva Özata, "Hz. Peygamber'den Modern Zamana Dilbilimsel Tefsir Faaliyetleri: Bir Dönemlendirme Modeli", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2020), 444.

⁸⁹ Abdullah Karaca, "Dilbilimsel Tefsirle İlgili Akademik Çalışmalara Bir Bakış", *Artuklu Akademi*, 11/2, (Aralık 2024), 295.

⁹⁰ Fethi Ahmet Polat, "Dirayet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 199-200.

⁹¹ Hasan Yılmaz, "Tefsir Yönelişleri Bağlamında Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş Üzerine Bazı Mûlahazalar", *Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu İğdır*, 30 Kasım 2018, (İğdır: Üniversitesi Yayınları, 2018), 327; Aydın, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu*, 151-173.

⁹² Ali Bulut, *Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 9.

⁹³ Aydın, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu*, 293-302.

⁹⁴ Ömer Tiryaki, *Yâsîn Sûresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 6.

⁹⁵ Muzaffer Âzanbâ, *el-Funûnu'l-Belâğîyye fî Sûreti'l-Leyl*, (İstânbûl: Câmiatü İstânbûl Sebâhaddîn Zâim, Risâle Mâcistîr, 2019), 56.

⁹⁶ Nurettin Turgay, *Arap Dili, Belâgatı ve Kur'an*, (Ankara: Kitap Neşriyat Dağıtım Yayınları, 2009),

istiâre, teşbîh ve diğer edebî sanatlar vardır. Dolayısıyla Kur'an'ı anlayabilmek için belâgat ilmini bilmek gerekir.⁹⁷ Kur'an ile belâgat arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Belâgat ilmi dikkate alınmadan Kur'an isabetli şekilde anlaşıp yorumlanamaz.⁹⁸ Kur'an'ın hakkıyla anlaşılabilmesi, belâgatın kurallarıyla birlikte bilinmesine bağlıdır.⁹⁹

Belâgat, Kur'an'ı anlamaya yarayan ilimlerden birisidir. Bu ilmin Kur'an'la ilişkisi onun manalarını konu edinmesidir. İlâhî kelâmın hüküm ve maksatlarını ortaya çıkarmaya aracılık etmesidir. Kur'an'ın anlaşılmasında ve mesajlarının insanlara ulaştırılmasında önemli rol oynamasıdır.¹⁰⁰

Belâgat, Kur'an tefsirine hem etki eden hem de katkı sağlayan bir unsurdur.¹⁰¹ Belâgat, Kur'an-ı Kerîm'i layıkıyla anlayabilmek, yorumlayabilmek, onunla bağ kurabilmek, mesajlarını içselleştirebilmek için bilinmesi gereken ilimlerden birisidir.¹⁰² Nitekim İslâmî literatürde bu ilim Kur'an'ın inceliklerini daha iyi anlayabilmek niyetiyle bir araç olarak gelişim göstermiştir.¹⁰³

Kur'an'ın âyetleri tefsir ve belâgat literatüründe edebî açıdan tahlile tâbi tutulmuş, bu disiplin açısından değerlendirilmiş ve ilâhî metnin edebî incelikleri keşfedilmeye çalışılmıştır. Kur'an'ı doğru şekilde tefsir edebilme, ilâhî maksatları isabetli şekilde anlayabilme düşünce ve niyetleri müfessir ve müellifleri Kur'an'ı belâgat ilmi açısından yorumlamaya yöneltmiştir.¹⁰⁴

En temel klasik tefsir usûlü kaynaklarının başında gelenel-Burhân ve el-İtkân da Kur'an tefsirinde edebî sanatların rolü üzerinde durulmuştur. Bu eserlerde, Arap dili

177.

⁹⁷ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 1.

⁹⁸ Safvet Kûsâ, Süleymân Hüseyin el-Umîrât, "el-Alâkatü Beyne İlmi'l-Belâğa ve Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7, (2016), 197-198; Zafer Akyüz, "Belâgat İlminin Kur'an-ı Kerîm'in İ'câz ve Tefsir Araştırmalarına Etkisinin Tarihi Seyri", *Universal Journal of Theology* 5/2 (2020), 218.

⁹⁹ Hekim Tay, *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Rolü -Meâmi Örneği-*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 22.

¹⁰⁰ Süleyman Cesur, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Belâgat İlminin Yeri", *Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/1, (2018), 2.

¹⁰¹ Avnullah Enes Ateş, *Kur'an Yorumunda Beyan İlmi*, (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018), 17.

¹⁰² Fatma Serap Karamollaoğlu, *Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Meânî İlmi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 14.

¹⁰³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat İlmi ve Kur'an", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (2015), 10.

¹⁰⁴ Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı Meânî – Beyân – Bedî'*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 27-28.

belâgati, “müfessirin bilmesi gereken bilgiler” arasında sayılmıştır.¹⁰⁵

Müellifimiz de tefsir-belâgat ilişkisine değindikten sonra¹⁰⁶ Kur'an'da edebî sanatların psikolojik ve eğitsel işlevlerine geçiş yapmıştır. Mâânî, beyân ve bedî' sanatların psikolojik durumları anlatma ve muhataplar üzerinde psikolojik ve pedagojik etki oluşturma işlevlerini göstermiştir.

2.5. Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsîr Tasavvurunda Dilbilimsel ve Edebî Yönlerin Yeri

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîrin* genel tanımında yöntemsel atıfta bulunur. Bu çerçevede *psikolojik tefsîr*de ilâhî metnin edebî veçhesini dikkate alarak psikolojik açıyla yorumlama yapmayı tanımın bünyesine katar. Yine müellif bu genel tanımlamada Kur'an'ın metin dışı bağlamını psikolojik, psiko-sosyal açıdan incelemeyi tanımın içerisine dahil eder.¹⁰⁷ Müellif, bu genel tanımlamanın yanında psikolojik tefsire özgü yöntemsel bir tarif de geliştirmiştir. Bu tarifte *psikolojik tefsîri* edebiyat psikolojisi, psikolinguistik, psikolojik hermenötik tekniklerini kullanan bir tefsir menheci olarak nitelemiştir.¹⁰⁸

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîrin* tanımlaması çerçevesinde gerçekleştirdiği tartışmada, Emîn el-Hûlî'nin kullandığı *et-tefsîru'n-nefsî* tabirinin edebiyat-psikoloji ilişkisine indirgenmiş bir *psikolojik tefsîr* tanımı olduğunu söyler. Edebî-beyânî tefsirin kullandığı bu yorum tekniğini psikolojik tefsirin yöntemleri arasına dahil eder.¹⁰⁹ Yine Kasapoğlu, edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı anlatım üslubunu Kur'an psikolojisinin / psikolojik tefsîrin belirgin karakteristiklerinden birisi olarak kabul eder.¹¹⁰

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîrin* amaçlarını iki açıdan inceler. Bunlardan birisi *psikolojik tefsîrin* Kur'an'ın anlaşılmasına sağladığı katkıdır. Müellif, psikolojik tefsirin amaçlarından birisinin psikoloji / sosyal psikoloji merkezli *ulûmu'l-Kur'ân* dallarını belirlemek olduğunu söyler. Bu çerçevede i'câzu'l-Kur'ân, müteşâbihu'l-Kur'ân, hurûfu't-Teheccî, aksâmu'l-Kur'ân, mübhemâtü'l-Kur'ân, kısasu'l-Kur'ân,

¹⁰⁵ Harun Bekiroğlu, *Tefsir Metodolojisi Açısından el-Burhân ve el-İtkân*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 160-161.

¹⁰⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/424-425.

¹⁰⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/27.

¹⁰⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/45.

¹⁰⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/33-40.

¹¹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/156-166.

münâsebâtü'l-Kur'an, hitâbu'l-Kur'an, gibi Kur'an'ın diliyle ve edebî üslubuyla ilgili ulûmu'l-Kur'ân dallarını psikolojik işlevleri açısından değerlendirir.¹¹¹

Kasapoğlu, psikolojik tefsir özelinde geliştirdiği psikolojik tefsir usulünde, dilbilimsel ve edebî yönleri ağırlık vermiştir. Bu çerçevede kıraatlerin oluşturduğu anlam zenginliğinden psikolojik yorumlamada nasıl yararlanılacağını göstermiştir. Yine edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı çözümlemelerin psikolojik tefsirin önemli bir yorum tekniği olduğunu vurgulamış ve bu tekniğin psikolojik tefsirde kullanılma yollarını sistemleştirmiştir. *Psikolojik tefsir*de psikobiyoğrafî tekniğinin hangi alanlarda ve ne şekilde kullanılacağını açıklamıştır. Semantik tahlil yönteminin *psikolojik tefsir*deki önemine ve işlevlerine açıklık getirmiştir. Psikolojik tefsirde en önemli başvuru kaynağı olarak metin dışı bağlamı görmüş, bu kaynakların nelerden teşekkül ettiğini ve *psikolojik tefsir*de nasıl kullanıldıklarını detaylı olarak izah etmiştir.¹¹² Kasapoğlu, “genel psikolojik tefsir usulü”nün yanında, özelde psikolojik tefsire özgü yorum teknikleri önerisinde bulunur. Bu teknikler arasında yine edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı çözümleme, psikolojik hermenötik ve psikobiyoğrafiyi sayar.¹¹³

¹¹¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/225-286.

¹¹² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/29-58, 110-161

¹¹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/42-44.

İKİNCİ BÖLÜM

KASAPOĞLU'NUN ESERLERİNDE DİLBİLİMSEL YÖNLER

Dilbilim Tefsir çalışmalarının en önemli dayanağıdır. Dilbilim'in kurallarına bağlı olarak Kur'an'ı yorumlama çabası, müfessirlerin kullandıkları yöntemlerin başında yer alır. Bunun nedeni Arap dilinin edebi söz sanatlar içeren bir dil olması, etimolojinin bu dildeki önemi ve Kur'an'ın Arap dili sanatlarını kullanan Arapça bir kitap olmasıdır. Tefsir yöntemi ne olursa olsun müfessirler bu yöntemi görmezden gelmezler. Bu itibarla Kur'an'ın psikolojik tefsiri, temelde dilbilimsel yönleri önemseyen bir yöntem çizmektedir. Bu bölümde Psikolojik Tefsir ve Dilbilim ilişkisi üzerinde durularak Kasapoğlu'nun çalışmalarındaki dilbilimsel yönelimler ele alınacaktır.

1. Psikolojik Tefsîrde Dilbilime Duyulan İhtiyaç

1.1. Psikolojik Tefsîrde Dilbilim

Tefsir usûlü eserleri müfessirliğin ilmî şartları çerçevesinde bir müfessirin bilmesi gereken ilimleri sayarlar. Bu sayılanlardan birisi (Arapça) dilbilimidir.¹¹⁴ Kasapoğlu tefsir usulü literatürünün, Kur'an tefsirinde yorumcu için gerekli olan ilimleri nasıl sıraladığını aktarır. Bu çerçevede müfessirin bilmesi gereken ilimlerden Arap dilini, lügat, sarf, nahiv, *iştikâk* gibi dil bilimlerini, *maânî*, *beyân*, *bedî* gibi unsurları içeren belâgat / edebiyat ilmini sayar. Kırâât, kısasu'l-Kur'ân, mücmel'in tebyîni, müphemîn tavzihi gibi ilimlere vâkıf olmak gerektiğini belirtir.¹¹⁵

Bir müfessirin yorumlarında Arap diline hâkim olması lazım geldiğine işaret eden Kasapoğlu, Kur'an tefsirinde Arapçaya dayanmayan, âyetleri sadece psikoloji gibi sosyal bilimlerin bakış açılarıyla yorumlamaya çalışan, bu bilimleri merkeze alan yaklaşımların sergilenebildiğini ancak bunların yeterli olmadığını ifade eder. Tefsirde psikoloji ve benzeri sosyal bilimlerden yararlanmanın bir gereklilik olduğunu belirten müellif, bununla birlikte Arap dili ve diğer ilgili disiplinlere dayalı tefsir yapmak daha uygun ve kapsayıcı bir yaklaşımdır.¹¹⁶

¹¹⁴ İbrâhîm İbn Sâlih İbn Abdillâh el-Humeydî, *el-Mühezzeb fî Usûli't-Tefsîr*, (ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1440), 158.

¹¹⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 17.

¹¹⁶ Halil Merdem Ali, "Avamın Algısı ve Tefsiri Anlam Bağlamında Kur'an", *The Journal of Academic*

Müellif, âyetlerden psikolojik çıkarımda bulunmayı amaçlayan bir yorumcunun, Kur'an lafızlarını Arapça dilbilgisi açısından analiz ederek tefsir etmesi gerektiğini belirtir. Kur'an'ı dilbilimsel açıdan tefsir eden müfessirlerin yorumlarından yararlanarak sonuca gidilebileceğini söyler.¹¹⁷

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîr* çalışmalarında uyulması gereken usûl bağlamında şu açıklamayı yapar: Kur'an'ı tefsir etmek isteyen bir araştırmacının, müfessirin âyetlerde geçen kelimelerin anlamlarına bütün kapsamlılığıyla vâkıf olması gerekir. Ayrıca bu anlamları hem ilgili âyetin bağlamıyla hem de Kur'an bütünlüğü ile ilişki içerisinde değerlendirebilmelidir. Müellif, âyetleri Kur'an'ın vahyedildiği dil olan Arapçaya dayanmadan salt psikolojik bir bakış açısıyla yorumlamanın, psikoloji disiplini Kur'an tefsirinde tek referans olarak kabul etmek yorumcuyla ilâhî maksadı anlamaktan uzaklaştırabileceğini vurgular.¹¹⁸

1.2. Psikolojik Tefsîrde Psikolinguistik

Dilbilim ile psikoloji arasında ortak alanların bulunduğu kabul edilir. Psikolinguistik / psikodilbilim, psikolojinin dile etkisi ile dilin psikolojiye etkisini ele alır. Bu yolla elde ettiği verilerden hareketle somut sonuçlara ulaşmaya çalışır.¹¹⁹ Kasapoğlu'nun eserleri incelendiğinde, tefsirinde dilsel yönleri dikkate aldığı görülür. Müellifin psikolojik anlamları elde etmede başvurduğu dilsel yönler bir anlamda psikolinguistik ile ilişkilidir. Zira âyetlerdeki psikolojik anlamları elde edebilmek için dilbilim ile ilişki kurmak, dilbilim ile psikoloji arasında bağ kurmak yani psikodilbilim çalışması yapmak anlamına gelmektedir.

Kur'an psikolojisi alanında psikolinguistik çalışmalar: Kasapoğlu, Kur'an üzerinde yapılabilecek psiko-dilbilimsel çalışmalardan söz eder. Bu çerçevede psikolinguistiğin ilgilendiği alan hakkında bilgi verir. Psikolinguistiğin yani dil psikolojisinin dilin öğrenilmesinin psikolojik kavramlarla incelenmesi, ayrıca konuşma ve yazmayla ilgili kazanımların araştırılması olduğunu söyler. Psikolinguistiğin, psikoloji ile dilbilim arasındaki ilişkisinden doğmuş olmasına işaret eder. Bu disiplinin insan ile onun kullanmış olduğu dil arasındaki ilişkileri psikolojik ve dilbilimsel

Social Science Studies, 16/95, (2023), 299.

¹¹⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/59.

¹¹⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/57.

¹¹⁹ Ali Taştekin, "Dil Psikolojisinin İlgili Alanları", *Turkish Studies*, 11/4, (2016), 987.

yöntemler perspektifinden çözmeyi amaçladığını aktarır.¹²⁰

Kasapoğlu, son yayınlanan *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, (2024) eserinde *psikolinguistik* çalışmalara dair birkaç literatürü zikreder, fakat bu konuda ayrıntıya girmez.

Fâtıme Receb Hasâniyn el-Bâcûrî, “el-Hitâbu’l-Kur’ânî fî Âyâtî Hubbillâhi Teâlâ li’l-Muhsinîn Dirâse Tahlîliyye fî Zav’i İlmi’l-Luğati’n-Nefsî”, Mecelletü’z-Zehrâ’, el-aded: 29, 2019. “Yüce Allah’ın muhsinleri sevmesi” ile ilgili âyetlerin psikodilbilimsel açıdan tahlili konulu araştırma.

Mamluatul Hasanah, Proses Manusia Berbahasa: Perspektif Al-Quran dan Psikolinguistik, UIN-Maliki Press, Malang, 2010.

Ahmad Muradi, “Pemerolehan Bahasa Dalam Perspektif Psikolinguistik dan Alquran”, Jurnal Tarbiyah: Jurnal Ilmiah Kependidikan, vol: 7, no: 2, 2018.

Masniati Masniati, Kajian Psikolinguistik Terhadap Ayat-Ayat Qs. Maryam Tantang Pendidikan Anak Prnatal dan Postnatal, Disertasi, Universitas Islam Negeri Alauddin Makassar, 2017.

Kasapoğlu, Kur’an’da edebî sanatların psikolojik işlevlerini ve bu sanatların psikolojik durumları anlatma, tasvir etme rollerini ayrıntılı şekilde işlemiştir. Bu çerçevede Kur’an’da *maânî* sanatları da psikolojik ve eğitsel işlevleri açısından ele almıştır. Haber ve inşâ cümlelerinin Kur’an’daki psikolojik mesaj iletme rolleri ile emir, nehiy cümlelerinin Kur’an’da psikolojik ve eğitsel açıdan nasıl kullanıldıkları üzerinde durmuştur. *Temennî, nidâ, iltifât, itnâb, îcaz, kasr, hazf, hasr, iktifâ, fasl, tekrar, takdîm-te’hîr, istifhâm, muhakkaku’l-vukû’ ke’l-vukû’, müsnedün ileyhî* ma’rife ya da nekre gelmesi, zamir yerine açık isim kullanma, *kasemin* cevabı gibi i’râb / nahivle ilgili dilbilimsel konuları Kur’an’daki psikolojik işlevleri açısından değerlendirmiştir.¹²¹ Kasapoğlu’nun açmış olduğu bu yol, Kur’an merkezli psikolinguistik çalışmaların nasıl yapılacağı konusunda bir temel oluşturabilir.

Maânî sanatlar nahiv ilmiyle yakından ilişkilidir.¹²² Dolayısıyla Kasapoğlu’nun

¹²⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, IV/108.

¹²¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

¹²² İsmail Durmuş, “Meânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), XXVIII/204-206.

Kur'an'da *maânî* sanatlar üzerinde yapmış olduğu çalışmalar psikoloji-dilbilim odaklı yani psikolinguistik çalışmalar olmaktadır.

Psikolinguistiğin alt alanlarından birisi “gelişimsel psikodilbilim”dir. Gelişimsel psikodilbilim dilin insan tarafından edinimini inceler.¹²³ Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi konuları çerçevesinde insanda dil yetisi ve edinimi konusunu ele almıştır. Müellif, Kur'an'da insanın doğuştan getirdiği dil yetisine, bu yetinin Yüce Allah tarafından verildiğine, doğuştan getirilen dil yetisinin belli bir süreç içerisinde gelişimine, dil-konuşma becerisi için kullanılan organların işlevlerine, dilin düşünceyle, bilişsel süreçlerle bağına, dil ile ilişkisi bulunan okuma-yazma becerilerine nasıl yer verildiğini açıklar.¹²⁴

1.2.1. Kasapoğlu'na Göre Psikolinguistik Kur'an Analizine Duyulan İhtiyaç

Kasapoğlu'na göre, Kur'an âyetlerine psikolinguistik açıdan yaklaşmasının dayanağı, Kur'an'ın dilsel yapısının duygu, düşünce, güdülenme ve benzeri psikolojik atmosferle dolu olmasıdır. Yine Kur'an metninin psikolojik, düşünsel ve benzeri boyutları olan dilsel çağrışımlarla yüklü lafızlardan oluşmasıdır. Kur'an'ın, onda yer alan anlatımların duygulara, insanî tepkilerle yoğun olarak yer vermesidir. İşte âyetlerdeki dilsel yapıların duygusal anlamlar ve psikolojik mesajlarla dolu olduğunu gerekçe gösteren Kasapoğlu, Kur'an'ın dilsel yapısının psikolojik mesajları iletmede büyük rol oynadığını ileri sürer.¹²⁵

Kasapoğlu, dilsel bir metin olarak Kur'an'ın insanın bilişsel, duygusal, her türlü psikolojik yanına hitap eden ilâhî kelâm olduğuna, onun dilinin pek çok duygu, heyecan ve ruh halini ihtiva etme özelliği bulunduğuna dikkat çeker. Kur'an'ın âyetlerindeki psikolojik çağrışımların keşfedilmesinin psikolinguistik yaklaşımla mümkün olabileceğini söyler. Kur'an dilinin psikolojik delâletlerinin, onda tercih edilen lafızların -sözcüklerin, cümlelerin- psikolojik boyutunun incelenmesiyle ortaya konulabileceğini ileri sürer. Psikolinguistik çalışmaların Kur'an'ın psikolojik tefsirinde önemli bir yeri olduğunu savunur. Kur'an nazımının psikodilbilim açısından analiz edilmesinin, ilâhî

¹²³ Süleyman Kasap, “Dil Öğretiminde Psikodilbilim’in Önemi”, *Karadeniz 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 25-26 Nisan 2020 Ordu, ed. Gültekin Gürçay, (Ordu: Ubak Yayınevi, 2020), 36.

¹²⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, IV/106-108.

¹²⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı, (2025).

kelâmın “dilsel i’câzı”nı ortaya koymada büyük önem arz ettiğini gerekçe gösteren Kasapoğlu, Kur’an’ın dilinin psikolojik açıdan incelemeye değer olduğunu düşünür.¹²⁶

1.2.2. Kasapoğlu’na Göre Psikolinguistik Kur’an Analizi Nasıl Yapılır?

Kasapoğlu, psikolinguistik Kur’an analizinin ilkesel planda nasıl yapılacağına dair bir yol çizmiştir. Buna göre, psikolinguistik Kur’an analizi sürecinde âyetler retorik yöntemlerin uygulanması suretiyle psikolojik ve psiko-eğitsel mesajların belirlenmesine çalışılır. İlgili âyetlerin bağlamlarının, âyetlerdeki kelime ve cümle tercihlerinin psikolojik mesajları ortaya koymadaki ve okuyucu ve dinleyici üzerinde psiko-eğitsel etki oluşturmadaki işlevleri incelenir.¹²⁷

Psikolinguistiğin hem psikolojinin dile etkisi hem de dilin psikolojiye etkisi üzerinde durduğuna dikkat çeken Kasapoğlu, Kur’an çalışmalarında “dilnin psikolojiye etkisi”nin, ilâhî kelâmda tercih edilen dilsel yönlerin okuyucular ve dinleyiciler üzerinde oluşturduğu her türlü psikolojik tesiri ifade ettiğini açıklar. Yine müellif, Kur’an üzerindeki psikodilbilim çalışmalarının bir yönünü de ilâhî kelâmın dil ve anlatım üslubunun birey ve toplum üzerindeki etkilerini incelemek olduğunu belirtir. Psikolinguistikteki “psikolojinin dile etkisi”nin, Kur’an dilinin âyetlerde verilen psikolojik mesajları taşıyacak biçimde teşekkül etmesine karşılık geldiğini ifade eden Kasapoğlu, psikolinguistik Kur’an çalışmalarında insana hitap eden ilâhî kelâmda insan psikolojisine dair mesajların kutsal metne nasıl yansıdığı ve o kitabın dilini nasıl şekillendirdiğinin araştırıldığını söyler.¹²⁸

Kasapoğlu, psikolinguistik Kur’an analizinde temelde iki hedefin gözetildiğini söyler. Bu hedeflerden birisinin Kur’an ifadelerindeki duyguların, hislerin, her türlü psikolojik durumun dilsel araçlarla nasıl aktarıldığını açıklamak; âyetlerdeki dilsel üslubun taşımış olduğu psikolojik mesajları ortaya koymak olduğunu belirtir. Kur’an metnine psikodilbilimsel açıdan yaklaşarak duyguların, güdülerin, tutum ve davranışların, hasılı her türlü psikolojik durumun belirli sözcük ve cümleler aracılığıyla nasıl dile getirildiğini çözümlemek olduğunu söyler. Kasapoğlu, bu süreçte Kur’an

¹²⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı, (2025).

¹²⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı, (2025).

¹²⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı, (2025).

dilinin psikolojik durumları nasıl ifade ettiğini ve bunları vurgulamak için odaklandığı dilsel yönleri tespit etmek gerektiğini vurgular. Müellif, bu çalışmaya şöyle bir örnek verir: Meselâ, Kur'an kıssalarındaki diyaloglarda konuşturulan kişinin tercih ettiği dilsel göstergelerin onun duygu ve heyecanlarını, kişilik ve karakter özelliklerini, ruhsal durumunu nasıl yansıttığı izah edilir.¹²⁹

Kasapoğlu'nun belirttiği şekliyle, psikolinguistik Kur'an analizinde ikincisi hedef, âyetlerdeki dilsel boyutun dinleyicinin, okuyucunun ruhu üzerindeki etkilerini, bu etkileri ortaya çıkarmadaki işlevlerini tahlil etmektir. Müellif, psikolinguistik çalışmanın hedefinin Kur'an'daki dilsel ifadelerin insanlarda çeşitli duyguları, psikolojik tepkileri nasıl uyandırdıklarını, ortaya çıkardıklarını göstermek olduğunu açıklar.¹³⁰

Kasapoğlu'na göre, psikolinguistik Kur'an analizinde, âyetlerin fonetik, morfolojik, sözdizimsel, gramatik / dilbilgisel, konuşma diline eşlik eden ses dışı performanslar ve dilin taşımış olduğu psikolojik anlamlar açısından tahlili yapılır. Müellif, bu yöntemi, âyetlerdeki psikolojik çağrışımlara ulaşmanın yollarından birisi olarak görür. Bu yöntemle dilsel çağrışımlarla yüklü bulunan Kur'an metninin fonetik, morfolojik ve dilbilgisel analiz yoluyla zengin bir psikolojik boyuta sahip olduğu ortaya çıkartılmaya çalışılır.¹³¹

2. Psikolojik Tefsîrde Dilbilimsel Alanlar

Kur'an tefsirinde garîbü'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, vucûh-nezâir, semantik tahlil gibi alanlar Kur'an'ın filolojik tefsiri kapsamında değerlendirilmiştir.¹³² Nitekim garîbü'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, maânî'l-Kur'ân, vucûh ve nezâir alanlarındaki literatür filolojik yöntemle kaleme alınan eserler olarak değerlendirilir.¹³³ *Psikolojik tefsîrde* dilbilimsel alanlar belirlenirken, tefsîr usûlünün, Kur'ân ilimlerinin dilbilimle ilişkili kavramlaştırmaları yani ilim dalları esas alınmaya çalışılmıştır.

¹²⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı, (2025).

¹³⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı.

¹³¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı.

¹³² Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993), 167-175.

¹³³ İsmail Aydın, *Tefsir Tarihi*, (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2014), 92-94.

Aşağıda Kasapoğlu'nun sistemleştirdiği *psikolojik tefsîr* ekolünde ve yine müellifin uygulamalı Kur'an psikolojisi çalışmalarında dilbilimsel alanlara nasıl yer verdiği gösterilmeye çalışılacaktır. Aşağıda müellifin, *psikolojik tefsîr* tasavvuru ve Kur'an psikolojisi çalışmaları lügatü'l-Kur'ân / garîbu'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, sarf ve iştikâk bilgisi, vakf ve ibtidâ, vucûh-nezâir (çok anlamlılık-eş anlamlılık), hurûf-ı mukattaa', mücmel-mübeyyen, mübhemâtü'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, kıraatler, ahruhu's-seb'a / yedi harf meselesi, semantik tahlil yöntemi, siyak-sibak / bağlam, münâsebâtü'l-Kur'ân, fonetik i'câz, hıtabu'l-Kur'ân ve psikobiyoğrafî açılarından tahlil edilecektir. Yine Kasapoğlu'nun psikolojik tefsîr tasavvurunda sembolik dilin - müteşâbih dil, renklerin dili, hayvan metaforu, beden dili- yeri gösterilecektir.

2.1. Lügatü'l-Kur'ân / Garîbu'l-Kur'ân

Garîbü'l-Kur'ân, Kur'an, lafızlarının yorumuyla ilgilenen ve bu lafızların manalarını Arapça lügat literatüründen hareketle açıklayan ilim dalıdır.¹³⁴ Kur'an'daki manası kapalı lafızların yorumuna ve anlamı kapalı kelimelerin manalarının Arap dilinde geldiği şekliyle açıklanmasına dair bir ilimdir.¹³⁵ Tefsirde *lügatü'l-Kur'ân* / Kur'an lügatine uymak esastır.¹³⁶ Kur'an lügatini temel almadan ilâhî kelâmın anlaşılması mümkün olmaz. Bu ilim dalı tefsir disiplininde önemli rol üstlenir. Bu nedenle de müfessirin, Kur'an araştırmacısının bilmesi gerekli olan bilgi alanlarından birisi olarak kabul edilir. Bu nedenle Kur'an lafızlarının anlamlarını isabetli bir şekilde anlayabilmek için Kur'an kelimeleriyle ilgili literatüre başvurmak bir ihtiyaçtır.¹³⁷ Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için Kur'an araştırmacısının, müfessirin onun kelimelerinin anlamlarını en isabetli şekilde tespit etme çabası içerisinde olması gerekir.¹³⁸ Kur'an'ın Arap diliyle nâzil olması, onun Arap lügatî ile tefsir edilmesini gerekli kılar. Arap lügatini bilmeden Kur'an'ı tefsire kalkışmak eleştirilmiştir.¹³⁹

Garîbü'l-Kur'ân ilmi, Kur'an kelimelerinin anlamlarını, inceliklerini bilmeye

¹³⁴ Fehd İbn Abdîrrahmân İbn Süleymân er-Rûmî, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhû*, (er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 1419), 120.

¹³⁵ Ziya Şen, *Tefsir Usûlü ve Yöntemleri*, (İstanbul, Kitâbi Yayıncılık, 2021), 179.

¹³⁶ Muhammed İnâyetullâh Esed Subhânî, *et-Tahrîr ve't-Tahbîr fî Usûli't-Tefsîr*, (Ammân: Dâru Ammâr, 2017), 321.

¹³⁷ Celâlü'd-Dîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 239-240.

¹³⁸ Zekerîya Pak, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 119.

¹³⁹ Fehd İbn Abdîrrahmân İbn Süleymân er-Rûmî, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhû* çev. Mehdi Canpolat, (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2015) 64-65.

odaklanmıştır. Tefsir çalışmalarında kelimelerin izahlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yine *müterâdîf* ve *müşterek* kelimelerin anlamlarının bilinmesi tefsir için önem arz etmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak için *garîbü'l-Kur'ân*, *müfredâtü'l-Kur'ân*, *lügatü'l-Kur'ân* tarzında literatür oluşmuştur. Kur'an kelimelerinin anlamlarını belirleyebilmek için bu tür lügat kaynaklarından istifade edilir.

Kur'an kelimelerinin anlamları üzerine yapılan, analizler, değerlendirmeler Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında fark edilir şekilde dikkat çeker. Bunun göstergesi ise yazarın, âyetlerin yüklendiği psikolojik anlamı dilsel kaynaklara dayanarak verebilmek için lügat literatürünü etkin şekilde kullanmasıdır. Müellifin Kur'an kelimelerinin anlamlarını isabetli şekilde aktarabilmek ve âyetlerdeki psikolojik mesajı gösterebilmek için çalışmalarında başvurduğu sözlükler arasında şunlar vardır:

Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009), *es-Sihâh*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999; Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997; Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980), *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luga*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994; Ebû Bekr Muhanned İbn el-Hasen İbn Düreyd el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheretü'l-Lüga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2005; Muhammed Ali İbn Ali İbn Muhammed et-Tahânevî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998; Ali İbn Muhammed İbn Ali el-Cürcânî (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2002. Sayılan bu Arapça lügat eserleri, müellifin *Kur'an Psikolojisi çalışmalarında* etimolojik, semantik tahlil açısından müracat ettiği kaynaklardır.

Müellifin, lafızların Kur'an'daki kullanımlarını göstermek üzere sıklıkla kaynak gösterdiği klasik “Kur'an lügatleri” arasında ise şunlar vardır: Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *Besâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-ilmî, Beyrut, ts.; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993.

Lügatü'l-Kur'ân'a Örnek -1

Müellif, Kur'an'da geçen ve saldırganlık davranışına güdülenmeyi ifade eden *tavvaa* kelimesinin bu anlamı ifade edişini lügat bilgisine dayanarak temellendirmiştir: “Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini (bir kıssa) olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene): “Seni öldüreceğim” demişti. (O da); Allah sadece (azâbından) korkanlardan kabul eder” dedi. “Andolsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım!” “Ben isterim ki sen, benim günahımı da senin günahını da yüklenip ateş halkından olasın! Zalimlerin cezası budur.” Nefsi, onu kardeşini öldürmeye çağırdı, (o da nefesine uyararak) onu öldürdü, ziyâna uğrayanlardan oldu.”¹⁴⁰ Kıssada betimlenen kişilerden birisi içinden geldiği gibi, arzuları onu ne yana sürüklerse öyle davranmaktadır. Nitekim *nefsi*, bu kişiyi kardeşini öldürmeye güdülemiş, o da onu öldürmüştür. Sırf öldürmek istediği için ya da öldürmesini güdüleyici kıskançlık gibi birtakım eğilimlerin tutsağı olduğu için kardeşini öldürmüştür. “Fe tavvaat lehû nefsu hû katle ehîhi” yani *nefsi* onu kardeşini öldürmesi yönünde dürtmüş, o da *nefsine* uyararak onu öldürmüştür. Öldürme zevkiyle, saldırganlığını, kana dökücülüğünü doyurmak amacıyla, sırf kendini tatmin saikiyle hareket etmiştir. Müellif, âyette bu saldırgan davranışın lügavî izahını söyle yapar: Hayvanın önüne istediği gibi yiyebileceği otlağın bol bol serilmesi durumu Arapçada “tâa” fiiliyle dile getirilir. Âyette, saldırgan kişinin kardeşini öldürmeye duyduğu eğilimi ifade eden fiil de bu kökten gelmektedir. Saldırgan kişinin *nefsi*, kardeşini öldürmeyi ona, -tıpkı önüne otlak serilen hayvanın durumu gibi- hoş, çekici, arzu edilir bir şey olarak göstermiştir.¹⁴¹

Lügatü'l-Kur'ân'a Örnek -2

Kasapoğlu, Allah-insan ilişkisini “sevgi” boyutunu dinî tecrübe olarak işlerken Arapça *h-b-b* kökünün lügat açısından ihtiva ettiği anlamları aktarır. Sonra da *h-b-b* kalıbının Arapçada farklı manalarda kullanımlardaki kök anlamların sevgi anlamıyla ilişkisini göstermeye çalışır. Müellif, bu çerçevede yukarıda zikredilen lügat

¹⁴⁰ Mâide, 5/30.

¹⁴¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan -Varoluşsal İhtiyaçlar-*, (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2008), 124-126.

kaynaklarına başvurur.¹⁴²

Arapça'da muhabbet kelimesinin geldiği “h-b-b” kökünden türeyen kelimelerin kullanıldığı anlam çerçevesi incelendiğinde genel manada sevgi konusunda, özelde ise Allah-insan arasındaki sevgi ilişkisi konusunda fikir sahibi olmak mümkündür. Zira Allah-insan ilişkisinin Kur'an'da en fazla ele alındığı kelimelerin başında *h-b-b* kökünden müştak olan kelimeler gelir. Arapça'da “el-habbu”, “el-habbetü” kelimeleri, buğday, arpa ve benzeri besinler hakkında kullanılır. “el-Hibbu”, el-hibbetu”, kelimeleri her türlü bitkinin tohumları hakkında kullanılır. “Habbe” kelimesiyle, buğday tanesi (habbetün min bürrin), arpa tanesi (habbetün min şâirin), hatta üzüm tanesi (habbetün min inebin) bile kastedilir. Yenilecek hale geldiği ve buğday tanesi olduğu zaman Arapçada “ehabbe'z-zer'u” denir. Kesilip budanan ve sonra toprağa dikilen asma dalı için “el-hubetü” denir. Yan yana dizilen buğday ya da inci tanelerine benzemesi sebebiyle dişler, “el-habebe” kelimesiyle dile getirilir. Dişlerin beyazlığı ve parlaklığı kelimenin içeriğindeki saflık anlamına delâlet eder. Sudaki ya da mayalanmış içki içerisindeki hava kabarcığı, görünüş bakımından taneye benzemesi nedeniyle “el-habâb” diye isimlendirilir. Sıvının içinde oluşan kabarcığın, sıvının üstüne doğru yükselmesi yönüyle kelimedede, yükselme ve meydana çıkma manasının olduğu da söylenir. Aynı şekilde bitkiler üzerine düşen çiğ / çise hakkında da “el-habâb” kelimesi kullanılır. Birbirini takip eden dalgaları ifade etmek için Arapçada “habâbu'l-mâ” denir.¹⁴³ Eşek, deve gibi yük hayvanları, susuzluklarını gidermek için kanıncaya kadar içtikleri zaman, onların bu halleri “habbebe” ve “tehabbebe” fiilleriyle anlatılır. Arapçada kum taneleri “habâbu'r-reml”; kalın iz “el-hubb”; yılan “el-hubâb”; küpenin teki “el-hibbu” lafzıyla ifade edilir. Arap dilinde “kalbimi falanın sevgisine açtım” anlamında “ahbebtü fulân” denilir. *Muhabbet*, insan hakkında kullanıldığında, kalpte onun sevgisinin oluşmasını belirtir. Araplar, deve inatçılık yaptığı zaman, “ehabbe'l-baîr” derler. Zira deve inat edip bir yerde diz çöküp ısrarla durduğu ve kalkmadığı için, o yerin onun sevdiği yer olduğu düşünülür. Bu yönüyle kelimenin kararlılık ve sebat anlamını ihtiva ettiği söylenir. Yine devenin bir yeri kırıldığında ya da hastalandığında,

¹⁴² Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, ts.), 105-106; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), I/292-295; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmî, tsz., II/416-419; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1993), I/418-420.

¹⁴³ Kasapoğlu, “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu”, 117.

hayvanın iyileşinceye ya da ölünceye kadar yerinden kalkmaması haline de “ehabbe’l-baîr” denir. Arapçada “el-muhabbetü”, bir kimsenin gördüğü veya tahmin ettiği bir iyiliği niyet ve amaç edinip istemesi demektir. Bu da üç şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi, kişinin işine duyduğu sevgi türünden, haz muhabbetidir. İkincisi, faydalanılan bir şeye karşı duyulan sevgide olduğu gibi, menfaat muhabbetidir. Üçüncüsü bilgi sebebiyle ilim ehlinin birbirine duydukları sevgi gibi, fazilet muhabbetidir.¹⁴⁴ Müellif, bu anlamları sadece aktarmakla kalmaz, bunların “sevgi” anlamıyla olan bağlarını, anlam ilgilerini yorumlayarak gösterir.

Lügatü’l-Kur’ân’a Örnek -3

Yazar, duyuusal engelliliği / görme engelliliği Kur’an çerçevesinde incelerken a’mâ kelimesini lügat açısından ele alır. Burada müellifin çeşitli lügat kaynaklarına¹⁴⁵ başvurarak etimolojik bilgi verdiği görülür:

“el-A’mâ”, kelimesi her iki gözün görme yetisini kaybetme durumunu anlatır. Kişinin tek gözün kör olması, âmâ sıfatıyla nitelenmiş olması için yeterli kabul edilmez. Arapçada cahil kimse hakkında “raculün amiye’l-kalb” ifadesi kullanılır. Yine kalp gözünün kör olması halinde “raculun amin” denir. “el-Umiyye” dalâlet yani sapma demektir. Bir kimse yolunu bulamadığı zaman “amiye aleyhi tarîkuhû” ifadesi kullanılır. Arapçada işler birbirine karıştığı zaman ise “amiye aleyhi’l-emr” denir. “el-A’mâ” kelimesi, gece, sel anlamlarına da gelir. el-Amâ’, yağmur yağdıran, siyah veya beyaz renkteki bulut, toz bulutu manalarını taşır. Sel hakkında, yine coşkun ve heyecanlı durumdaki deve için “el-a’meyân” lafzı kullanılır. Arapçada “amâ”, dalga demektir. Sıcaklığın şiddetini artırması durumu “a’mâ” fiiliyle dile getirilir. Kendisini kimin öldürdüğünü yani kendi katilini göremeden ölen kimse hakkında *fulânun fi amyâ’*, denir. Yerleşim emaresi bulunmayan, gözden ırak yerler hakkında “el-amâmî fi’l-erazîn” nitelemesi yapılır.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3/5, (Ocak-Haziran 2010), 116-119.

¹⁴⁵ Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed el-Ezherî, *Mu’cemu Tehzîbi’l-Luga*, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 2001), III/2576-2577; Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1999), V/1941; Ebu’l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luga*, (Beyrût: Dâru’l-Ceyl, 1991), IV/133; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 1696.

¹⁴⁶ Kasapoğlu, *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*, 80-81.

2.2. İ'râbu'l-Kur'ân

İ'râbu'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm'i nahiv kuralları uyarınca inceleyen disiplinin adıdır. Bu ilmin amacı âyetlerdeki *i'râb* vecihlerini ve farklılıklarını gerekçeleriyle birlikte açıklamaktır.¹⁴⁷ Kur'an lafızlarının cümle içerisinde bulundukları yerlere göre nahiv yönünden incelenmesi ilâhî kelâmın doğru şekilde anlaşılabilmesi için büyük önem arz eder.¹⁴⁸

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında özel olarak, doğrudan, yoğunluklu şekilde olmasa da *i'râb* tahlillerinde, nahiv kaidelerinden hareketle psikolojik anlama ulaşma çabalarına rastlanır. Kasapoğlu, âyetlerden nahiv kuralları uyarınca anlamların nasıl elde edildiğine dair zaman zaman açıklamalar yapar.

Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında yorumladığı âyetin anlamının *i'râb* yönünden nasıl elde edildiği meselesiyle meşgul olmamıştır. Müellif psikolojik tefsir çalışmalarındaki bu tutumunu, okuyucuyu *i'râb* tahlilleriyle meşgul etmeden doğrudan metindeki psikolojik mesajla buluşturma niyet ve düşüncesi içerisinde olmakla açıklamıştır. Kasapoğlu, tefsir literatüründen derlediği psikolojik yorumların *i'râb* açısından izahlarını, atıfta bulunduğu kaynaklara havale ettiğini söylemiştir. Müellifimiz, tefsirlerden alıntıladığı yorumların *i'râb* izahlarını hazfetmeyi, hadislerin senetlerinin hazfedilmesine benzetmektedir.¹⁴⁹

Kasapoğlunun, psikolojik tefsir çalışmalarında âyetlerdeki psikolojik anlamı doğrudan muhatap ile buluşturmayı hedeflediği görülmektedir. Dolayısıyla eserlerinde sarf ve nahiv izahlarına çok fazla yer vermemiştir. Ancak müellifin Kur'an psikoloji çalışmalarında nahiv ilminin psikolojik işlevlerine dair örneklerden birkaçı burada zikredilecektir. Aynı şekilde benzer örnekler sarf uygulamaları alanında da verilecektir.

1. Örnek

Müellif, Kur'an'da psikolojik bir konuyu ele alırken “cer” harflerinin kullanımına bağlı olarak âyetin anlamını şu şekilde açıklamıştır:

Kur'an'da, insan yaşamında cinsel davranışın hedeflerinden birisinin eşler

¹⁴⁷ Emrullah Ülgen, *İrâbü'l-Kur'ân'ın Tefsirdeki Yeri ve Önemi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 58.

¹⁴⁸ A. Cüneyt Eren, *Tefsir Okumalarına Giriş Külli Kâideler*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 61.

¹⁴⁹ Abdurrahman Kasapoğlu ile yapılan mülâkattan, (05.05.2025, Malatya).

arasındaki ilginin, sevgi ve merhamet bağlarının ortaya çıkması olduğuna dikkat çekilmiştir. Cinsel doyumun tek başına her şey demek olmadığına işaret edilmiştir. Konuyla ilgili âyetle Yüce Allah'ın eşler arasına sevgi ve şefkat duygularını koyduğu belirtilmiştir. Bu durum, eşler arasındaki cinsel ilişkinin bütünüyle cinsel doyuma ve hazzı indirgenemeyeceği şeklinde değerlendirilmiştir: “O’nun âyetlerinden biri de size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır.”¹⁵⁰ Âyetle ifade edildiği üzere Allah, insanları birbirleriyle tatmin bulup huzura ermeleri, birbirlerine güven ve sevgi duyguları ile bağlanmaları, birbirine şefkat besleme gibi duygu ve düşünceler içerisinde bir bütünlük oluşturabilmeleri için karşı cinsten eşler edinebilecek özelliklere sahip olarak yaratmıştır. Eşler, cinsel ilişkide birbirlerinin fizyolojik ve psikolojik doyumuna, hazzına aracılık ederler. Bu anlam i’râb yönünden âyetten şu şekilde elde edilir: Arapçada “sekene ilâ” ifadesi kalben sükûnete ermeyi, “sekene indehû” ise maddî anlamda huzura ermeyi dile getirir. Arapçada “inde” kelimesi bir mekân zarfıdır ve maddî varlıklar hakkında kullanılır. “İlâ” harf-i ceri ise bir şeyin nihayeti, neticesi gibi anlamaları içerir. Bu âyet insanın kalbî yönüne ait bir durumu açıklamaktadır. O nedenle âyetle “li teskunû indehâ” değil, “li teskunû ileyhâ” denilmiştir. Eğer âyetle “li teskunû indehâ” denilmiş olsaydı, eşlerin tenlerinde sükûnete erersiniz anlamı ortaya çıkardı. Oysa eşler arası ilişkide huzurun kaynağı eşin sadece bedeni değil, aynı zamanda ruhudur. Âyetteki bu anlam “cer” harfinin “lam” olarak tercih edilmesinden çıkarılmaktadır.¹⁵¹

2. Örnek

Müellifin *i’râbu’l-Kur’ân* uygulamasına, Kur’an psikolojisi çalışmalarından şu örnek verilebilir: Müellif *psikolojik tefsîrin* dayanakları, delilleri arasında Rûm sûresi 8. âyeti gösterirken bu âyetin tefsirinde *i’râb* uygulamasına şu şekilde yer verir: Müfessirlerin bazısı¹⁵² Rûm sûresinin ilgili âyetindeki “fî enfusihim” ifadesinin, Zâriyât sûresi 21. âyetle geçen “ve fî enfüsiküm” ifadesiyle aynı manada kullanıldığını

¹⁵⁰ Rûm, 30/21.

¹⁵¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), VI/298-299; IX/396-397.

¹⁵² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), IX/91; el-Kâdî Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), II/218; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Teşhîmu'l-Kur'ân*, (çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri), (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), IV/261; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1997), V/2763.

söylemişlerdir. Âyette geçen “fî enfusihim” ifadesinin “yetefekkerû” fiilinin *mef’ûlû* olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu i’râb izahına göre âyete şu anlamı yüklemişlerdir: Bu âyette Yüce Allah insanlardan kendi nefisleri hakkında derinlemesine düşünmelerini istemiştir. İnsanlara, nefislerinin özellikleri, durum ve işleyişi hususunda tefekkürde bulunmalarını onlara tavsiye etmiştir.¹⁵³

3. Örnek

Müellif, Kur’an’da avda kullanılan hayvanların koşullandırılarak eğitilmelerini sağlayan *mükellibin* yani eğitmenin alanında uzman kimse oluşunu âyetteki nahiv kuralına da işaret ederek çözümler: “*Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: “Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah’ın adını anın, Allah’tan korkun. Çünkü Allah, hesabı çabuk görendir.”*”¹⁵⁴ Müellif, âyette geçen “mükelleb”, kelimesinin av için eğitilmiş köpek, tazi, atmaca ve benzeri her türlü hayvanı içine aldığı söyler. Müellif, cümle içerisinde “mükellibîn” kelimesinin “allemtüm” fiilinden “hâl” olmasını av hayvanlarının eğitim faaliyetinde yapılan mübâlâgayı dile getirdiğini, *mükellib* kişinin işinde uzman, yetkin, bilgili ve tecrübeli bir kimse olduğuna işaret ettiğini vurgular.¹⁵⁵ Kasapoğlu, hayvanların koşullandırılmasında çokça tekrarın gerekli olduğunu belirtir. Âyette (5/4) cümlede *hâl* durumunda olan “mükellibîn” kelimesinin mübâlâğa anlamı içermesi dolayısıyla, koşullandırma eğitiminde gerekli olan tekrar olgusunu dile getirdiğine işaret eder. Yine âyette (5/4) / cümlede *hâl* olduğu için mübâlâğa ifade eden mükellibîn kelimesinin, hayvan eğiticisinin bu eğitimin gereklerini bilen uzman bir kimse olduğunu (tekrar işlemlerini bildiğini) gösterdiğini söyler.¹⁵⁶

4. Örnek

Kur’an’da, müşriklerin ibadet ederken ve tavaf yaparken riyakâr oldukları

¹⁵³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 100.

¹⁵⁴ Mâide, 5/4.

¹⁵⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/3, (2005), 65.

¹⁵⁶ Mâide, 5/4 âyetindeki nahiv kuralından hareketle av hayvanlarının koşullandırma yoluyla eğitimine ilişkin izahlar için bakınız: er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, IV/292; İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu’l-Beyân*, (İstanbul: Mektebetü Eser, 1389 h.), II/346; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru’l-Kâsimî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1994), III/39.

anlatılmıştır. Kasapoğlu, Mâ'ûn sûresi 107/4-6 âyetindeki “salat” kelimesini namaz olarak değerlendirmiş ve âyeti münâfıklarla ilişkilendirmiştir. Ona göre münâfıkların kıldıkları namazlar, “an salâtihim sâhûn” şeklinde nitelenir. Kur'an, bu nitelemeye, münâfıkların namaz kılarken sergiledikleri bedensel eylemlerle sözlü ifadelerin duygu, düşünce boyutundan yoksun olduğunu dile getirmek için kullanır. Münâfıkların bu namazlarının, şeklen eda edilen, fakat duygu ve düşünce boyutu bulunmayan bir ibadet gösterisi olduğuna dikkat çeker: “*Şu namaz kılanların vay hâline ki, onlar namazlarından gaflet ederler. Onlar gösteriş için ibadet yaparlar.*”¹⁵⁷ Müellif, âyette, “fi salâtihim” değil de “an salâtihim” ifadesinin tercih edilmesi üzerinde durur. Âyette *salât* kelimesinin başına neden “an” edatı konulup da “fi” edatı konulmadığını tartışır ve durumun şöyle açıklığa kavuşturulduğunu söyler: Eğer âyette “fi” edatı kullanılmış olsaydı, âyette, namazlarında sehveden mü'minlerden bahsedilmiş olurdu. Böylece namazında hata eden mü'min kimse âhiret azabıyla tehdit edilmesi söz konusu olurdu. Halbuki mü'min kimsenin kıldığı namazında hata yapması doğal bir durumdur. Dolayısıyla bu âyette, “an salâtihim sâhûn” ifadesiyle namazında yanılan mü'minlerden bahsetmediği, namazını vaktinde kılmayan, kılarken de umursamaz, ciddiyetsiz davranan, aynı zamanda içerikten yoksun, gösteriş niyetiyle namaz kılan kişilerin tutum ve davranışları kastedilmiştir.¹⁵⁸

5. Örnek

Müellif, utanma duygusunu anlatmak için referans gösterdiği “*Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, “Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor” dedi. Mûsâ, onun (Şu'ayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şu'ayb, “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun” dedi.*”¹⁵⁹ âyetinde geçen “temsî” fiilinin “alâ” harf-i ceri ile kullanılmasının amacının, utanmanın bir binek gibi kullanılan şeye benzetilmesini anlatmak olduğunu belirtir. Bu anlatım biçiminden, yabancı bir erkeğin yanına gitmek, onunla konuşmak ve karşı karşıya gelmek durumunda olan bir kızın, kendisi için tıpkı bir binek vazifesi gören yani ondan hiç ayrılmayan utanma duygusu ile haya ederek yabancı erkeğin yanına geldiği anlaşılır. Yine âyette tercih edilen anlatım üslubu, utanma duygusunun kızın beden

¹⁵⁷ Mâ'ûn, 107/4-6.

¹⁵⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “İbadette Şekilcilik -Münâfıkların Namazları Hakkında Psikolojik Bir Tahlil-”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (2007), 135.

¹⁵⁹ Kasas, 28/25.

diline yansımış olduğuna işaret eder.¹⁶⁰

6. Örnek

Müellif, inkârcı şüphe konusunu işlerken inkârcıların şüphe objesi edindikleri şeyin ne olduğunu zamirin merciini göstererek açıklamaya çalışmıştır: “*Ant olsun, Mûsâ’ya Kitab’ı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Rabb’in, (süre tanıyacağına) söz vermemiş olsaydı, derhal aralarında hüküm verilmiş, (hak eden, cezasını bulmuş) olurdu. Onlar, bu (Kur’an)’dan kuşkulu bir şüphe içindedirler.*”¹⁶¹ Âyette geçen “minhu”, “innehum” ve “beynehum” ifadelerindeki zamirlerin Hz. Muhammed’in toplumunu işaret etmeleri halinde, şüphe duyulduğu söylenen kitap Kur’an’dır. Eğer söz konusu zamirlerle Hz. Mûsâ’nın kavminin kastediliyor olması durumunda, hakkında şüpheyeye düşülen kitabın Tevrat olduğu anlaşılır. Birinci olasılığa göre Hz. Muhammed’in halkından bazı kimseler kaygılandırıcı bir şüphe duyarak Kur’an’ı inkâr etmişlerdir. Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği kitap karşısında büyük bir şüpheyeye düşmüşlerdir.¹⁶²

7. Örnek

Müellif tarafından olgu ve amaç olarak *îsarın* anlatıldığı bir âyette, zamirin merciinin gösterilmesi suretiyle anlam ortaya konulmaya çalışmıştır: “*Yoksula, yetime ve onların sevdikleri değil kendileri o yiyeceği sevmelerine rağmen onlara verirler: “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.” (derler).*”¹⁶³ Müellifin naklettiğine göre, bazı müfessirler âyette geçen “*ala hubbihi*” ifadesindeki zamirin merciinin “yemek” olduğuna kanaat getirmişler ve âyetin anlamını şöyle açıklamışlardır: Onlar “yemeği” kendileri sevdikleri, arzu ve gereksinim duydukları halde, onu yoksula, yetime, çaresizlik ve yoksunluk içinde bulunan kimselere yedirmeyi tercih ederler.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da “Hayâ” / Utanma Olgusu”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2, (Güz 2011), 27.

¹⁶¹ Hûd, 11/110.

¹⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, “Şüphe İnkâr İlişkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/1, (2004), 76.

¹⁶³ İnsân, 76/8-9.

¹⁶⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve İsar (Özgecilik)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 21, (2004), 139-140.

8. Örnek

Müellif, “*Ve sen, büyük bir ahlak üzerindesin.*”¹⁶⁵ âyetini modelle öğrenme bağlamında inceler. Bu âyetten hareketle Hz. Muhammed’i Kur’an’ın en önemli kişilik modeli olarak zikreder. Önce söz konusu âyetin Hz. Muhammed’in kişiliğini nasıl açıkladığını izah eder. Buna göre, Âyette geçen ve Hz. Muhammed’i vasfeden *huluk-in azim* ifadesinin, Kur’an ahlâkı, yüce din (İslam dini), tab’ı kerîm (değerli alışkanlıklar) şeklinde açıklandığını nakleder. Âyette Hz. Muhammed’in, dinin inanç ve davranış esaslarını benimseyip, onları eyleme dönüştürmeyi bir alışkanlık haline getirmesinden bahsedildiğini, Onun dinin ilke ve değerlerini içeren Kur’an’a uygun olarak kişilik geliştirmeyi -Yüce Allah’ın dilemesiyle- başardığını söyler. Kasapoğlu daha sonra âyette yer alan ifadelerin dilbilimsel bakımdan taşımış oldukları mesajlara değinir: Âyette Hz. Muhammed’in kişiliği hakkında verilen bilgiler konusunda kararlılığı ve pekiştirmeyi ifade etmek amacıyla “inne” edatının getirildiğini ifade eder. Âyette te’kîdi daha da artırmak amacıyla önce “ibtidâ lâm’ı”, ardından da *tefhîm tenvîn*inin kullanılmış olmasına dikkat çeker. Ayrıca âyette, “hulk” kelimesinin “azîm” sıfatıyla nitelenmiş olmasına işarette bulunur. Âyette, Hz. Peygamberin kişiliğinin büyüklüğünü ve yetkinliğini anlatabilmek için gerekli olan bütün ifade biçimlerine yer verilmiş olduğunu¹⁶⁶ söyler.¹⁶⁷

9. Örnek

Kur’an’da Mûsâ kıssasında Yüce Allah’ın Hz. Mûsâ’ya güven telkin edişinin ifade edildiği âyetlerde dilbilimsel üslup da en az sözcüklerin taşıdıkları anlam kadar etkili kullanılmıştır. İlgili kıssa kısaca hatırlanacak olursa, kıssada Firavun, Hz. Mûsâ’nın getirdiği ilâhî kanıtları geçersiz kılabilmek için büyücülerinden yardım ister. Kalabalık halk kitlesinin önünde Hz. Mûsâ ile büyücülerin rekabet etmeleri kararlaştırılır. Bu karşılaşmada büyücüler Firavun adına Hz. Mûsâ’nın getirdiği ilâhî kanıtları geçersiz kılmaya çalışırlar. Hatta karşılaşmanın ilk aşamasında büyücüler, Mûsâ’da korku uyandırmayı başarırlar. İşte tam bu esnada Yüce Allah Hz. Mûsâ’nın

¹⁶⁵ Kalem, 68/4.

¹⁶⁶ Âyetteki dilbilgisi kuralından hareketle Hz. Peygamberin üstün model kişiliği anlamının çıkarılması konusunda bakınız: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.) VIII/5269.

¹⁶⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da “Üsve-i Hasene” Kavramı -Model Alma Yoluyla Öğrenme-”, *Diyanet İlmî Dergi*, 42/3, (2006), 43-44.

kalbine güven telkin eder: “Dediler ki: “Ey Mûsâ ya sen at ya da önce atan biz olalım.” “Hayır, siz atın!” dedi. Bir de ne görsün; büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları, kendilerine, gerçekten koşuyor gibi görünüyor. Bu yüzden Mûsâ, içinde korku duydu. Biz: “Korkma, dedik, üstün gelecek sensin sen! Sağ elindekini at, onların yaptıklarını yutsun. Çünkü onların yaptıkları, bir büyücünün hilesidir. Büyücü de nereye varsa iflah olmaz!”¹⁶⁸ Yüce Allah, âyette Hz. Mûsâ’ya, önce korkmamasını, ardında da büyücülere galip geleceğini söyler, böylece ona güven verir. Kur’an’ın bu sahneyi tasvir ederken kullandığı “inneke ente’l a’lâ” ifadesi mübâlağa içerir. Şöyle ki, anlam, önce “inne” edatıyla pekiştirilir. “Ke” ve “ente” zamirleri tekrar edilir. Açıkça üstün gelmeyi ifade eden “uluvv” kelimesi getirilir. Ayrıca bu kelimenin başında lââm-ı târif yer alır. Böylece Hz. Mûsâ’yı, güvende olduğu konusunda ikna edebilecek en etkili ifadeler kullanılır.¹⁶⁹ Müellif, bu âyette, Yüce Allah tarafından Hz. Mûsâ’ya telkin edilen derin ve sarsılmaz güven duygusunun sadece sözcüklerin taşıdıkları anlam ile değil, dilbilimsel tercihlerle de desteklenen etkili bir anlatımla ortaya konulduğuna işaret eder.

10. Örnek

Aşikâr ve bilinen bir günah işlemiş olmasa dahi, genel olarak muhtemel bir günahından dolayı tövbe etmek, Yüce Allah’tan bağışlanma dilemek müminin kimsenin genel bir karakter özelliğidir. Kur’an, böylesi bir mümin kişilik modelini Hz. Süleyman’ın kişiliğinden hareketle sunar: “Ant olsun Süleyman’ı denedik: Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra bize yöneldi. Rabb’im dedi, beni affet, bana benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir mülk (hükümdarlık) ver. Çünkü sensin, o çok lütfeden sen!”¹⁷⁰ Hz. Süleyman başına gelen bazı yaşantılar üzerine Allah’a yönelmiş ve “Rabb’im! Günahlarımı bağışla, kusurlarını ört, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümdarlık ver” diyerek duâ etmiştir. Müellif, Sâd sûresi 35. âyetteki duâ ifadelerinin, 34. âyetteki “enâb” kelimesinden bedel olduğuna işaret eder. Müellif âyetteki bu i’râb durumunun, Hz. Süleyman’ın duasının, inâbe muhtevalı olduğunu, yani onun Allah’a yönelmesinin tevbe ve bağışlanma içerikli bir dinî tecrübe

¹⁶⁸ Tâhâ, 20/65-69.

¹⁶⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Hz. Mûsâ Kıssasında Korku Fenomeni”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/1, (2008), 133-134.

¹⁷⁰ Sâd, 38/34-35.

olduğunu gösterdiğini söyler.¹⁷¹

11. Örnek

Kasapoğlu, iletişimi başlatma ve bitirme becerileri bağlamında Kur'an'da selâmlaşma konusunu işlemiştir. Melekler ile Hz. İbrâhîm arasındaki selâmlaşma diyalogunda *i'râb*ın anlama olan etkisine izah getirir: “*Elçilerimiz, İbrahim’e müjde getirdikleri zaman: “Selâm!” dediler. O da “Selâm!” dedi. Çok durmadan hemen elçilere kızarmış bir buzağı getirdi.*”¹⁷² “*Onlara İbrahim’in konuklarını haber ver: Onun yanına girmişler: “Selâm” demişlerdi. İbrahim: “Biz sizden korkuyoruz” dedi. Korkma dediler, biz sana bilgin bir çocuğun olacağını müjdeleriz!*”¹⁷³ “*İbrahim’in konuklarının haberi sana geldi mi? Bir zaman onun yanına girmişler: “Selâm” demişlerdi. “Selâm” dedi, siz tanınmamış bir topluluksunuz.*”¹⁷⁴ Hz. İbrahim tarafından meleklerin *selâmen* tarzındaki selâmlamalarına karşılık verilmesi ilgili âyette (51/24-25) “*selâmun*” *i'râb*ıyla telâffuz edilmiştir yani mansûb halden merfû' hale dönüş yapılmıştır. Arapça dilbilgisi yönünde Hz. İbrahim'in meleklerin selâmına cevabını ifade eden sözcük *merfû'* halde olduğu için sübût anlamını taşır. Arap dilinde *merfû'* hal *mansûb* halden daha etkili ve baskın anlatıma karşılık gelir. Âyetteki bu nahiv nüktesi,¹⁷⁵ Hz. İbrahim'in ilâhî öğretiye uygun olarak meleklerin selâmına daha kuvvetli bir selam ile karşılık verdiği anlamını içerir.¹⁷⁶

12. Örnek

Müellif, insanın anlam arayışı bağlamında değerlendirdiği “*O hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı.*”¹⁷⁷ âyetinde insanın amaçlı varlık oluşunun, *irâb* izahıyla ortaya konulduğunu nakleder. Âyette geçen, “*li yebluvekum*” (sizi denemek için) ifadesindeki “*lâm*” harfinin amaçlılık belirttiğini söyler. Âyetin bu ifade üslubunun insanın amaçlı bir varlık olduğuna ve bundan dolayı

¹⁷¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da “İnâbe” Kavramı: Dini Tecrübe Açısından Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9/22, (2008), 155-156.

¹⁷² Hûd, 11/69.

¹⁷³ Hicr, 15/52-54.

¹⁷⁴ Zâriyât, 51/24-25.

¹⁷⁵ Âyetteki (51/24-25) nahiv nüktesi için bakınız: Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996), IV/270; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), IV/252.

¹⁷⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “İslâm'da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3/6, (Temmuz-Aralık 2010), 67-68.

¹⁷⁷ Mülk, 67/2.

sınanacağına işaret ettiğini açıklar.¹⁷⁸

13. Örnek

Müellif, Müddessir sûresinde z-k-r ve ş-y-e kökünden gelen kelimelerinin yer aldığı bir pasajda, bu kelimelerin birbirleriyle olan anlam ilişkilerinden hareketle bilişsel süreçlerle irâde olgusu arasındaki bağı istinbât etmiştir: *“Hayır, hayır! Onlar ahiretten korkmuyorlar. Hayır, düşündükleri gibi değil! Şüphesiz bu (Kur’an) bir uyarıdır. Artık kim dilerse ondan öğüt alır. Bununla beraber, Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. O takvaya (kendisine karşı gelmekten sakınmaya) ehil olandır, bağışlamaya ehil olandır.”*¹⁷⁹ Yüce Allah, imanda irade olgusunu konu edindiği âyetlerde önce iradeye muhatap / konu olacak mesajlardan “tezkire” diye bahseder. Daha sonra âyette, “femen şâe zekerah” buyurarak “şâe” fiilini ve “tezkire” ile aynı kökten gelen “zekera” lafzını zikreder. “Zekera” fiili, düşünme ve tefekkür anlamına gelirken, “tezkira” ise düşünmeye konu olan bilgiler manasına gelmektedir. “Tezkire” diye tabir edilen bilgiler manzumesini düşünüp tefekkür etme ya da etmeme iradesi ise, âyette “şâe” fiiliyle dile getirilir. İnanma iradesini anlatan bu âyetlerde düşünme olgusunu dile getiren kelimeler iki kez tekrar edilmek suretiyle akli kullanmanın iradeyle olan ilişkisi / bağı vurgulanmıştır.¹⁸⁰

14. Örnek

Müellif, evlilik terapisi çerçevesinde değerlendirdiği Nisâ sûresi otuz dördüncü âyette geçen ve *atıf vâvı*yla sıralı olarak birbirine bağlanan “öğüt verme” “hecr” ve “darb” eylemlerini bir eğitim yönteminin planlı süreçleri olarak değerlendirir: *“Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcayıp (kadınların geçimini sağladıkları) için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itaatkâr olup, Allah’ın kendilerini korumasına karşılık kendileri de gizliyi korurlar (kocalarına gizli gizli ihanet etmezler). Hırçınlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.”*¹⁸¹ Müellife göre, koca, karısının nüşûzu karşısında, öğüt verme, hecr, darp

¹⁷⁸ Kasapoğlu, *Kur’an’da İnsan -Varoluşsal İhtiyaçlar-*, 51-52.

¹⁷⁹ Müddessir, 74/53-56.

¹⁸⁰ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/292.

¹⁸¹ Nisâ, 4/34.

yöntemlerini kullanmada, bunlara başvurmada belli bir sıra gözetir. Âyette her üç yöntemin sıralandığı kelimeleri birbirine bağlayan atıf “vav”ının belli bir sıra gözetmeyi anlatmak için geldiğini kabul eder. Âyette geçen bu ifadeler arasında anlamlı bir sıralama olduğunu düşünür. Söz konusu ifadelerin “vav” harfi ile yapılan sıralamasında en hafifinden başlayarak kuvvetliye doğru tedrici bir düzenleme olduğuna kanaat getirir. Buna göre, âyetin önerdiği terapi yönteminde önce öğüt verme, sonra yatakta ayrılık, daha sonra da darb gelir. Bu uygulamalar –âyette atıf vâvıyla birbirine bağlandığı şekliyle- belli bir sıraya göredir ve tedricilik esastır. Müellif, tutum ve davranış eğitiminde tedricilik ilkesine işaret eden bu yaklaşım daha tutarlı bulur. Bu terapi sürecinde eğer bu üç aşamalı tedrici eğitim evresinden birisinde kadın *nüşûz*dan vaz geçerse, bir sonraki daha zorlayıcı aşamaya geçilmez. Kur’an’da ilk sırada verilen “öğüt verme” yöntemiyle sorun çözülmeye başlanır, sonuç alınırsa “yatakta uzak durma” yöntemine geçilmez. Eğer sorun, yatakta uzak durma evresinde çözüm sağlanırsa, üçüncü aşama uygulamaya konulmaz.¹⁸²

2.3. Sarf ve İştikâk Bilgisi

Lafızların binâları ve sıygalarıyla ilgili *sarf* bilgisi ve yine lafızların çeşitli şekillerde türetildiği *istikâk* ilmi müfessirin bilmesi gerek bilgilerden biri kabul edilir.¹⁸³ Müfessirin bu konuda geniş bir bilgi birikimine sahip olması beklenir.¹⁸⁴ Kur’an tefsirinde nahiv bilgisi kadar, Arapça *sarf* bilgisi de önemlidir. *Sarf* ve *istikâk* ilmi de Kur’an’ı tefsir etmede ihtiyaç duyulan disiplinlerdendir.

Kasapoğlu, Kur’an Psikolojisi çalışmalarında yeri geldikçe Kur’an kelimelerin *sarf* ve *istikâk* durumlarından hareketle âyetlerdeki psikolojik temaların dilbilimsel dayanaklarını göstermeye çalışmıştır. Aşağıda, müellifin âyetlerdeki psikolojik mesajı *sarf* ve *istikâk* bilgisine de atıfta bulunarak izah ettiği bazı örneklerle yer verilmiştir:

1. Örnek

Kasapoğlu, insanın psikolojik yapısında duygusal unsur ile irade yetisinin

¹⁸² Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Evlilik Terapisi -Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/2, (2004), 61-62.

¹⁸³ Süleymân İbn Abdi’l-Kavî İbn Abdi’l-Kerîm et-Tûfî, *el-İksîr fî İlmi’t-Tefsîr fî Usûli ve Kavâidi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 59-60; Sâlih İbn Ahmed İbn Ubeyd el-Alevî, “Zâhiratü Za’fi Meleketi’t-Tefsîr fî’l-Asri’l-Hadîs ve Vesâili İlâcihâ”, *Mecelletü Câmiati’l-Melik Abdi’l-Azîz*, 29/4, (2021), 222-223.

¹⁸⁴ Bergamalı Ahmet Cevdet, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002), 39-40.

birlikte hareket ettiğini ifade etmek amacıyla “habebe” kelimesinin kökünde sevgi anlamının bulunduğunu açıklar. Sonra, bu *habbe* kökünün türevi olan “istehabbe” kalıbının “alâ” *haf-i ceri* ile kullanımının bir şeyi irade etme anlamı içerdiğini açıklar.¹⁸⁵ “*Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. Sizden kim onları velî tanır / dost tutarsa işte zâlimler onlardır.*”¹⁸⁶ Yazar, bu âyette geçen “istehabbe” bâbını irade ile duygu arasındaki ilişki çerçevesinde şu şekilde açıklar:

Allah, Kur’an’da (9/23), küfrün imana tercih edilmesi durumunu “istehabbe” kalıbını kullanmak suretiyle açıklamıştır. “İstehabbe” lafzı kökü itibariyle “sevgi” anlamını da kendisinde barındırır. Yine bu fiil kökü itibariyle bir şeyi amaç edinme, irade etme manasına da sahiptir. “istehabbe” kalıbında doğrudan tercih etmek, seçmek anlamı mevcuttur. Dolayısıyla “istehabbe” fiilinde anlam olarak hem irade hem de sevgi duygusu iç içe bulunur. İlgili âyette “istehabbe” fiili, inkârcıların yapmış oldukları bu tercihi dile getirmek için kullanılmıştır. Âyette “istehabbe” kalıbı kullanılarak iman alanında ortaya konulan irade eyleminde sevgi gibi duygusal unsurların da bulunduğu anlatılmak istenmiştir.¹⁸⁷

2. Örnek

Kasapoğlu, Kur’an psikoloji çalışmalarında “*Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: “Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah’ın adını anın, Allah’tan korkun. Çünkü Allah, hesabı çabuk görendir.*”¹⁸⁸ âyetini bazı hayvanların koşullandırılma yoluyla eğitilmesi bağlamında ele almıştır. Koşullandırma eğitiminin belli bir süreç ve devamlılık gerektirdiğine dikkat çeken müellif, koşullandırmanın bir gereği olan süreklilik durumunu, âyette geçen ve *muzâri* / gelecek zaman fiil çekiminde olan “tuallimûnehunne” lafzının *sarf* bakımından kullanımını esas alarak açıklamıştır:

Kasapoğlu, “âyette geçen “vemâ allemtum” yani “öğrettiğiniz” ifadesi kullanıldıktan sonra, ikinci defa “tuallimûnehunne” şeklinde *muzâri* yani gelecek zaman

¹⁸⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/69-71.

¹⁸⁶ Tevbe, 9/23.

¹⁸⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/90.

¹⁸⁸ Mâide, 5/4.

ifade eden fiil kalıbı ile tekrar yapılması eğitim ve öğretim etkinliğinde devamlılığın ve tekrarın rolüne işaret eder.” der.¹⁸⁹

3. Örnek

Kasapoğlu, “*Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O’na döndürüleceksiniz. O’ndan başka tanrılar edinir miyim hiç. Eğer O çok esirgeyen, bana zarar vermeyi dilese, onların şefaati bana bir fayda sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. O takdirde ben, apaçık bir sapıklık içinde olurum. Ben sizin Rabb’inize inandım, gelin beni dinleyin.*”¹⁹⁰ âyetlerini iletişim psikolojisi çerçevesinde ele alırken, âyetlere iletişimde ben-dili mesajlarına yer verilen bir hitap olarak yaklaşmıştır. Müellif bu Kur’an pasajının “ben-dili” mesajları içerdiği yönündeki fikrini “sarf” yönünden gerekçelendirmiştir:

Yâsîn sûresinde anlatılan kıssada, halkını uyaran tebliğci şahıs, hakikatte halkının inanç ve davranışlarını kabul etmediğini açıklamak istemiştir. Fakat bu niyetini ben-dilini kullanarak yani kendisinden bahsederek mesajını onlara iletmeyi amaçlamıştır. Tebliğci şahıs sözlerinin odağına karşısındaki muhatapları değil, kendisini koymuştur yani sen merkezli değil, ben odaklı iletişim kurmuştur. Kasapoğlu, tebliğcinin ben dili kullanma tercihinin âyetlerde geçen *nefs-i mütekellim vahdet* “isim” ve “fiil” sıygalarından anlaşılabilirdiğini belirtmiştir.¹⁹¹ Kasapoğlu, bu çıkarımı âyetlerde kullanılan “sarf” tercihlerinden hareketle yapmıştır.

4. Örnek

Müellif bir karakter özelliği olarak doğruluk yani sadakat konusu işlerken siddîk mübâlâğa kalıbının anlama etkisi üzerinde durur: “*Allah’a ve elçilerine inananlar yok mu, işte Rab’leri yanında onlar, siddîkler (çok doğru olanlar) ve şehitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennem halkıdır.*”¹⁹² Müellif, siddîk vasfının sadâkati çok olan kimseyi nitelediğini, bu kimsenin Allah’a iman konusunda derin bir sadâkate sahip olduğunu belirtir. Müellif, âyette siddîk şeklinde mübâlâğa kalıbının kullanılmış olmasının, âyette

¹⁸⁹ Kasapoğlu, “Kur’an’da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması-”, 66.

¹⁹⁰ Yâsîn, 36/22-25.

¹⁹¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu’l-Karye” Kıssasından Bir Kesit-”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2, (Temmuz-Aralık, 2008), 57-70.

¹⁹² Hadîd, 57/19.

tasviri yapılan kişilerin, savundukları, tebliğ ettikleri gerçeklere öncelikle kendilerinin inandıklarının bir göstergesi olduğunu söyler. *Sıddîkin* samimi, dürüst, doğruluktan ayrılmayan, sağduyulu, kabul ettiği düşüncüyü içtenlikle benimseyen ve bunu davranışlarıyla da kanıtlayan kimse olduğuna delâlet ettiğini belirtir.¹⁹³

5. Örnek

Müellif, iffet karakterinin anlatımında Kur'an âyetinde Arapça *istif'âl* kalıbının kullanıldığını belirtir. *Ve'l-yesta'fif* şeklindeki bu kullanımın, bireyin sabır ve gayretle güdü ve eğilimlerini kontrol altına alma kararlılığını ifade ettiğini söyler.¹⁹⁴ “*Evlenme (imkânı) bulamayanlar, Allah kendilerini lütfundan zengin edip (evlenme imkanına kavuşturuncaya) kadar iffetlerini korusunlar.*”¹⁹⁵

6. Örnek

Müellif, Kur'an'da eğitimde tedricilik olgusu bağlamında *n-z-l* kökünü “tenzil” kalıbını merkeze alarak sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Kur'an'da “tenzîl” ifadesinin geçtiği ayetlerdeki, *tenzîl* kelimesinin etimolojik tahlilini ve ilgili âyetlere yapılan tefsirler dikkate alan müellif, bu kalıbın eğitimde tedricilik ve öğretimin planlanmasıyla ilişkili olduğunu değerlendirmiştir. Kur'an'da “tenzîl” kalıbıyla ifade edilen eğitim ve öğretim etkinliğinin, öğrenmede tedricilik, aşamalılık ilkesiyle ilişkili olduğu çıkarımı yapmıştır. Bu çıkarımı *n-z-l* kökünün *tenzîl* kalıbının ifade ettiği anlam üzerine kurmuştur. “Tenzîl” kavramını öğrenme yaşantıların düzenlenmesinde *sıralama* ilkesine, öğrenmenin yerleşmesinde *süre* olgusuna, öğretimin planlanmasında *hayatilik* ilkesine genellemiştir.¹⁹⁶

7. Örnek

Müellif, “*İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi; (onlar) inananlarla alay ederler. Oysa korunanlar, kıyâmet gününde onlardan üstündürler. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.*”¹⁹⁷ âyetinde muzâri fiil kalıbının âyete kattığı anlam üzerinde

¹⁹³ Abdurrahman Kasapoğlu, “Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da “Sadâkat”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (Bahar 2010), 136.

¹⁹⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'ın İffet Anlayışı -Batılı Cinsel Ahlâk Anlayışlarıyla Bir Mukayese-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/4, (2003), 22-23.

¹⁹⁵ Nûr, 24/33.

¹⁹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da “Tenzîl” Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (2014), 53.

¹⁹⁷ Bakara, 2/212.

durur. Âyette, *muzâri* / gelecek zaman fiili “yesharûne”nin kullanılmasının, alay edenlerin alaycılığının sürekli olduğunu ifade ettiğini, bu durumun onların kişiliklerinde tekrar eden bir alışkanlık halini aldığını gösterdiğini söyler.¹⁹⁸ Söz konusu *muzâri* fiil kalıbının, âyette alaycı kişilik özellikleriyle tanıtılan inkârcıların bu vasfına delâlet ettiğini belirtir.

8. Örnek

Kasapoğlu, Hz. İbrahim’in rüya tecrübesinin anlatıldığı âyetlerde tercih edilen kelimelerin ve bunların kullanım kalıplarının bir rüya deneyimini anlatmaya nasıl delâlet ettiklerini *sarf* ve *ıştikâk* izahlarına dayanarak yapar: “Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi. Nihayet her ikisi de (Allah’ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: “Ey İbrahim!” “Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları böyle mükâfatlandırırız.”¹⁹⁹ Hz. İbrahim, görmüş olduğu rüyasından oğluna bahsederken “erâ fi’l-menâmi” ifadesini kullanır. “Erâ” fiilinin *mâzî* çekimi, gözle görme ya da uykuda görme manasını, ayrıca bilme, zanda bulunma anlamlarını da içerir. Bu kelime kök anlam itibarıyla çıplak gözle yahut hayâlen imgeler yoluyla görmek suretiyle bilgi ve malumat sahibi olma anlamı bulunur. Hz. İbrahim’in rüyasını anlatırken kullandığı ifadede geçen “menâm” lafzı görmenin çıplak gözle ve uyanık iken değil, uykuda hayalen imgeler yoluyla görme olduğunu belirtir. Çünkü “menâm” kelimesinin geldiği “nevm” mastarı doğrudan uykuyla ilgilidir. Fakat bu kelimenin insanın görme organı olan gözle doğrudan ilişkisi vardır. “el-Menâm”, uykunun açıkça gözlerde bir insan fiili olması hasebiyle, uyku yeri anlamında “göz”e verilen bir isimdir. Hz. İbrahim’in, görmüş olduğu rüyayı “erâ fi’l-menâmi” ifadesiyle dile getirmiş olması, insanın rüya tecrübesindeki görsel imgelerin etkisine ve ağırlığına delâlet eder. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar rüyalardaki duyuşal öğelerin çoğunlukla görsel imgelerden teşekkül ettiği sonucuna varmıştır. Kasapoğlu, âyette seçilen “erâ fi’l-menâmi” ifadesinin yönlendirmesiyle Hz. İbrahim’in

¹⁹⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Alaycı İnsan Karakteri”, *Fikir Dünyası Düşünce Dergisi*, 4, (Bahar 2006), 204.

¹⁹⁹ Sâffât, 37/102-105.

rüyasının ağırlıklı olarak görsel imgelerden teşekkül ettiğini çıkarımında bulunur.²⁰⁰

Yine müellif, âyette (Sâffât, 37/102-105), “raeytü fi’l-menâmi” rüyamda gördüm şeklinde *mâzî* fiil kipi değil de “erâ fi’l-menâmi” / rüyamda görüyorum şeklinde *muzâri* yani gelecek zaman fiil kipi kullanılmasının, kıssanın kahramanı olan Hz. İbrahim tarafından bahse konu olan aynı rüyanın birkaç kez görüldüğü anlamını ifade ettiğini belirtir.²⁰¹

9. Örnek

Kur’an’da kelimenin tekil ya da çoğul olarak kullanılışının taşıdığı olduğu psikolojik mesaja dair bir örnek burada müellifin çalışmalarından değil, başka bir araştırmadan verilecektir: “Nuh’un kavmi de peygamberleri yalanladı”,²⁰² ve “Lût’un kavmi de peygamberleri yalanladı”²⁰³ âyetlerinde her bir kavme-Hz. Nûh kavmine ve Hz. Lût kavmine- yalnızca bir peygamber gönderilmiş olmasına rağmen, çoğul isim kalıbında “el-mürselûn” / elçiler lafzı kullanılmıştır. Dilbilgisi açısından, bir topluma bir peygamber gönderildiğini belirtmek için çoğul kalıbının kullanılmasının dilbilgisi hatası sanılabilir, ancak bunun ardında çok derin ve incelikli bir anlamı vardır. Her iki ayette de çoğul kalıbı olan “el-mürselûn” lafzının kullanılması, Allah tarafından gönderilen tüm peygamberlerin ve elçilerin aynı mesajı yani tevhîde ve ilâhî gerçeğe daveti getirdiğini vurgulamayı amaçlamaktadır. Bir peygamberi inkâr eden insanlar, Allah tarafından gönderilen tüm peygamberleri inkâr etmiş sayılırlar. Bu, insanlığa aynı mesajı taşıyan bütün peygamberlerin mesajının birliğini vurgular. Âyette “el-mürselûn” çoğul biçiminin kullanımı, bir elçiyi reddetmenin Allah’ın tüm elçilerini reddetmek anlamına geldiği anlamını güçlendirir. Âyette çoğul kalıbının kullanımı, Kur’an’ın okuyucuları veya dinleyicileri için bir uyarı, dikkat çekme işlevi görür. Kur’an, tek bir elçi yerine “el-mürselûn” / “elçiler” lafzını zikrederek daha güçlü bir uyarıda bulunmaktadır. Bu durum muhatapların dikkatini çekmekte ve daha derin bir psikolojik etki yaratmaktadır. Âyette geçen, bütün peygamberleri reddetme şeklindeki ifadenin, tek bir peygamberi reddetmekten çok daha büyük bir etki yarattığını göstermektedir.²⁰⁴

²⁰⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Rüyalar ve Yorumları*, (İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2016), 96-97.

²⁰¹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Rüyalar ve Yorumları*, 94.

²⁰² Şuarâ, 26/105.

²⁰³ Şuarâ, 26/160.

²⁰⁴ Mufti Abqary, *Tafsir Semantik Romantik (Rekonstruksi Peran Bahasa dan Sastra dalam Penafsiran*

10. Örnek

Müellif, bireysel ve toplumsal değişim konusunu işlerken toplumu oluşturan fertlerin kişiliklerinde meydana gelen olumlu ya da olumsuz yöndeki değişiklikleri konu edinen bir âyeti değerlendirir. Âyette geçen “half” kelimesinin “halef” şeklinde de harekelendiğine dikkat çeker. Âyete konu olan kişilik değişimi olumludan olumsuza doğru olduğu için, durumun *half* lafzıyla dile getirildiğini nakleder: *“İşte bunlar, Âdem’in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim’in, Yakub’un (İsrail’in) ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân’ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.”*²⁰⁵ Âyette geçen “halef”, belli bir zaman geçtikten sonra bir neslin ardından gelen başka bir yeni nesil anlamına gelir. Bu âyette geçen “half” lafzı, sonradan gelen olumsuz kişiliğe sahip nesli ifade eder. Âyette, sonra gelen neslin olumsuz kişilik sahibi olduğunu ifade etmek için “half” kelimesi kullanılır. “Halef” kelimesi ise olumlu kişilik sahibi nesil demektir. Nitekim iyi halef için *halefu sıdk*, kötü halef için *halfu sû*’ denir. Arapçada, hayırlı / olumlu kişilik sahibi nesil hakkında “lâm” harfinin *fetha* harekelenmesiyle “halef”, şerli art gelen için lââm’ın sükûnuyla “half” kelimesi kullanılır. Kelimenin âyette “half” şeklinde kullanımı, toplumdaki fertlerin kişiliklerinin olumsuz yönde değiştiğini gösterir.²⁰⁶

2.4. Vakf ve İbtidâ

Vakf ve *ibtidân*’ın ilk bakışta Kur’an’ın tilavetiyle ilgili bir mesele olduğu akla gelse de aslında bir cümleye başlama ve cümleyi bitirme bakımından mana ile ilgili dilbilimsel bir durumdur.

Kur’an ilimlerinde “ibtidâ” mana bütünlüğüne uygun olan yerlerden itibaren okumaya devam etmeyi anlatır. *İbtidâ* ya *vakf* yaptıktan sonra okumayı sürdürmek için yeniden başlamayı ya da ilk olarak okumaya başlayışı dile getirir. “Vakf” ise kelime

Al-Qur’an), (Jakarta: Program Studi Magister Ilmu Al-Qur’an dan Tafsir Konsentrasi Ilmu Tafsir Pascasarjana Universitas PTIQ Jakarta, Tesis, 2024), 164-165.

²⁰⁵ Meryem, 19/58-59.

²⁰⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Sosyal Değişim”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6/12, (Temmuz – Aralık 2013), 38-39.

üzerinde mananın tamamlandığı yerde okumayı bırakıp nefes almayı, sesi kesmeyi ifade eder.²⁰⁷ *Vakf* ve *ibtidâ*, Kur'an okuyucusunun nerede durması, nereden okumaya başlaması gerektiği bilgisini öğreten ilimdir.²⁰⁸ Bir âyet içerisinde *vakf* yapılan yere göre kelimelerin ve bağlaçların ilişkili bulunduğu kelimeler farklılık gösterebilmekte, bu durum ise manaya direkt tesir edebilmektedir. İşte bu nedenle *vakf* ve *ibtidâ* ilmi, Kur'an'ın manasının doğru bir şekilde anlaşılmasıyla doğrudan ilişkili olduğu için tefsir ilminde önemli bir yere sahiptir.²⁰⁹

Vakf ve İbtidâya Örnek

Kasapoğlu'nun eserlerinde, *vakf* ve *ibtidân*ın tefsire etkisi Âl-i İmrân sûresi 7. âyetin yorumu üzerinden örneklendirilebilir. Yazar ilgili âyeti tefsir ederken önce âyette geçen “*vemâ ya'lemu te'vilehû illâllâhu verrâsihûne fi'l-ilmî*”²¹⁰ ifadesindeki “te'vîl” kelimesinin anlamları aktarır. Te'vîl kelimesinin anlamlarından birisi, bir şeyin hakikatının bilinmesidir. Müellif, âyetteki *te'vîl* lafzının bu manada değerlendirilmesi halinde âyetteki “Allah” lâfzı üzerinde durulması / vakfedilmesi gerektiğini belirtir. Müellif, değerlendirmesini şöyle sürdürür: Bir başka manada ise *te'vîl* kelimesi, “yorum” ve “açıklama” anlamı taşır. Âyette geçen *te'vîl* kelimesi ile bu anlamın kastedilmesi halinde “ve'r-râsihûne fi'l-ilmî” ifadesinde vakfetmek lazım gelir. Bu durumda âyetten çıkartılan anlam şöyle olur: “İlim ehli, müteşâbih âyetlerin mahiyetini bütünüyle kavrayamazlar ise de kendilerine hitap eden ilâhî sözün muhtevasına dair isabetli görüşler ortaya koyabilirler” anlamı çıkar.²¹¹

Kasapoğlu, âyete ilişkin yukarıdaki değerlendirmeleri esas alarak şöyle bir çıkarım yapar: “Allah” lâfzında vakfetmeden de söz konusu her iki anlam *te'vîl* kelimesi hakkında kullanılabilir. Buna göre müteşâbihlerin *te'vîlini* hem Yüce Allah hem de âlimler bilebilir, denilebilir. Bu durumda “Allah'ın bilmesi”, bütün hakikatine, mahiyetine ve içyüzüne vakıf olarak bilmesi olarak kabul edilir. “Âlimlerin bilmesi” ise,

²⁰⁷ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984), 364; Muhammed İbn Muhammed İbn Abdîrahmân el-Behnesî, *Tâcü'l-İrfân li Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2014), 131; Mustafa Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2016), 172.

²⁰⁸ Enes Yarız, *Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 12.

²⁰⁹ Recep Koyuncu, “Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 15/1, (2015), 164.

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/7.

²¹¹ Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

müşahede âlemi içerisinde kendilerine bu bilgiden verilen nasip miktarınca bilmeleri ve bunları tefsir etmeleridir.²¹²

Kasapoğlu âyette geçen “Allah” lâfzında vakfetmenin çıkaracağı bir anlamdan söz eder. Buna göre, “*Müteşâbihlerin te’vîli’ni Allah’tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler; “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler.*” (3/7) ifadesi insanların, hatta din bilginlerinin bile, müteşâbihlere dair, salt iman etmenin ötesinde hiçbir karşılık vermedikleri anlamına gelir. Müteşâbih olarak bildirilen ilâhî ilimden, bilgi olarak insana hiçbir pay / nasip verilmediği anlamı çıkar. Müellif bu durumu açıkladığı benzetmede şöyle der: “*Bu durum tıpkı Allah’tan gelen bir mektuba, “Allah’ım bana gönderdiğin mesajların hakikatini sadece sen bilirsin, bana düşen bu mesajlara iman etmek ve onları bilmeyi sana havale etmektir.*” şeklinde karşılık vermeye benzer. “Allah” lâfzında vakfederek, müteşâbihlerin bilgisinin bütünüyle ve yalnızca Allah’a havale edilmesi halinde, insana da onlara inanmaktan başka iş kalmayacak, dolayısıyla insan neye inandığının bile farkında olamayacaktır.²¹³

Kasapoğlu, ilgili âyette durak yerinin “ve’r-râsihûne fi’l-ilm” olması halinde, “te’vîl” lafzının Yüce Allah için “müteşâbihlerin hakikatini bilmek” manasına, kullar için ise “dünya koşullarında, Allah’ın dilediği düzeyde bu ilâhî bilgiden pay sahibi olmak” anlamına geleceğini belirtir. Bu değerlendirmeye âyetin daha iyi anlaşılabilirliğini söyler.²¹⁴

2.5. Vucûh-Nezâir / (Çok Anlamlılık – Eş Anlamlılık)

Tefsir usûlü ve ulûmu’l-Kur’ân literatüründe bu disiplinlerin konu ve başlıkları altında incelenen konulardan birisi *vucûh* ve *nezâir*dir.²¹⁵ Aynı kelimenin Kur’an’ın farklı âyetlerinde başka başka anlamlarda kullanılması durumuna *vucûh* adı verilir. “Vucûh”, eş anlamlı kelime; mana bakımından birbirine benzeyen kelimelerdir. Farklı lafızların aynı, yakın ve benzer anlama ifade edecek şekilde kullanılmasına ise *nezâir* denir.²¹⁶

²¹² Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²¹³ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²¹⁴ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 182-183.

²¹⁵ Şahin Güven, *Kur’an’ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 169-170.

²¹⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 345; Ömer Çelik, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 158-159.

Aşağıda Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmaları *vucûh* ve *nezâir* açısından değerlendirilecek ve bu alanda eserlerinde geçen bazı örnek uygulamaları gösterilecektir.

Kasapoğlu'nun Eserlerinde *Nezâir* ve *Vucûh* Örnekleri:

1. Örnek

Yazarın Kur'an psikolojisi çalışmalarında *nezâir* kapsamında kullanılan ve aynı psikolojik konuyu ifade eden Kur'ân lafızlarının birlikte değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Müellifin çalışmalarında *nezâir* lafızlar üzerinde duruluşunu birçok Kur'an psikolojisi konusunun ele alınışında görmek mümkündür. Meselâ rüya konusu psikolojik bir gerçeklik olarak işlenirken *rü'yâ*, *hulm*, *menâm*, *ahâdîs*, *büşrâ* lafızları yakın anlamlı Kur'an kelimeleri olarak değerlendirilmiştir.²¹⁷

2. Örnek

Kasapoğlu, Kur'an'da "uyku" konusunu ele alırken *nevm*, *nu'âs* gibi "nezâir" oluşturan kelimeleri bir arada değerlendirerek aralarındaki ilişki ve farkları göstermeye, dolayısıyla da bunların uykuyu hangi boyut ve özellikleriyle anlattıklarını açıklamaya çalışmıştır.²¹⁸

3. Örnek

Müellif, çalışmalarında öfke, kin, nefret gibi duyguları konu edindiği bölümde benzer tarzdaki / konudaki olumsuz duyguları ifade eden *buğz*, *gayz*, *nefret*, *işmeezze*, *dağn*, *hısâm* / *husûmet*, *nekam* / *intikâm* gibi ifadeleri bir arada incelemiştir. Kendi aralarında eş anlamlılık ya da yakın anlamlılık ifade eden bu kelimeler *nezâir* bağlamında değerlendirilebilir.²¹⁹ *Psikolojik tefsîr* çalışmalarında belli bir psikolojik durumu ifade etmek için kullanılan ve "nezâir" örneği teşkil eden kelimelerin incelenmesi, bunların taşıdıkları psikolojik mesajları ayrıntılarıyla ortaya koyabilmek açısından önemlidir.

4. Örnek

Müellif, bir karakter özelliği olarak cimriliği Kur'an perspektifinden incelerken

²¹⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Rüyalar ve Yorumları*, 84-89.

²¹⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (2004), 45-77.

²¹⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/147-163.

âyetlerde geçen *buhl*, *katûr* ve *şuhh* lafızlarını “nezâir” yani yakın anlamlılık çerçevesinde ele almıştır. Kelimeleri hem etimolojik hem de Kur’an’da geçtikleri bağlamda tahlil ederek Kur’an’ın cimrilik olgusuna yaklaşımın ortaya koymaya çalışmıştır.²²⁰

5. Örnek

Müellif Kur’an’da geçen *er-recâ’* ve *et-tam’u* kelimelerini Kur’an’da ümit duygusunu ifade eden yakın anlamlı kelimeler olarak birlikte incelemiştir. Bu kelimelerin geçtiği âyetleri Kur’an’da da konu edildiği şekliyle ümit-iman ilişkisi bağlamında ele almıştır.²²¹

6. Örnek

Kasapoğlu, bir âyette geçen ve her biri affetme / bağışlama anlamını içeren üç farklı kelimeyi aralarındaki *furûka* bakarak bağışlama sürecinin evreleri, bağışlamanın dereceleri olarak değerlendirir: “*Ey inananlar, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Ama affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*”²²² Yüce Allah, bu âyette, affetme ve bağışlama davranışını anlatırken sırasıyla “afeve”, “safeha” ve “ğafera” fiillerini peş peşe zikreder. Müellif, Kur’an’da affetme olgusunu dile getirmek için kimi zaman tek başına kullanılan bu kelimelerin, bu âyette belli bir anlam örgüsüne göre dizildiklerini belirtir. Müellif, âyette birlikte yer alan bu üç fiilin aynı eylemdeki -affetme davranışındaki- süreçleri, bağışlamada yüzeysellikten derinliğe doğru gidişi dile getirebileceğini söyler. “Safeha” fiilinin bağışlamayı anlatmada “afeve”den anlamca daha derin olduğuna dikkat çeker. İnsanın affetme dozunun / derinliğinin “afuvv” düzeyinde kalabileceğini, daha ileri bir düzey olan “safûh” düzeyinde gerçekleşmeyebileceğine değinir. Dolayısıyla âyette, yüzeyselden daha derin ve köklü olana doğru çeşitli affetme mertebelerinin sıralanmış olduğunu söyler. Müellif, şu çıkarımda bulunur: “Yüce Allah, âyette affetmenin belli bir gelişim süreci olduğunu, yüzeysel durumdan kesin ve kararlı affetme biçimine doğru yol aldığını anlatmak istemiş olabilir. İnsan başlangıçta affeder ama, ilk aşamada kırgınlıklar ve kızgınlıklar tamamen sönmeyebilir. Gerçek / tam

²²⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, (2007), 329-364.

²²¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân’da Ümit-İman İlişkisi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8/18, (2007), 155-176

²²² Teğâbûn, 64/14.

manada affetme belli bir süreç içinde ortaya çıkar.”²²³

7. Örnek

Vucûh örneğine Kur'an'da geçen *s-k-n* kökü gösterilebilir. Kasapoğlu, *psikolojik tefsir* çalışmalarında çok anlamlılığa bağlı olarak Kur'an'da geçen aynı / tek lafzın farklı psikolojik bağlamlarda kullanılışını incelemiştir. Bunlardan birisi *sekîne*, *seken* lafzının geçtiği âyetlerdir. Müellif, *sekîne*, *seken* lafzını Tevbe, 9/26, 40, 103; Fetih, 48/4, 18, 26 âyetleri çerçevesinde din psikolojik bir olgu olarak Allah ile insan arasında yaşanan bir tür dinî tecrübe bağlamında işlemiştir.²²⁴ Yazar, aynı kökten gelen *sükûn* lafzını ise Kur'an'da eşler arasındaki cinsel ve duygusal yakınlaşma (Rûm, 30/21) çerçevesinde değerlendirmiştir.²²⁵ Bu tür incelemeler Kur'an'da aynı kelimenin farklı bağlamlarda insanın çeşitli boyutlardaki psikolojik durumlarını ifade ediyor olmalarını tespit bakımından önemlidir.

2.6. Hurûf-ı Mukattaa'

Kur'an'da “fevâtihu's-süver” yani sûrelerin açılışları farklı şekillerde gerçekleşir. Bunlardan birisi mukattaa harfleri ile yapılan açılışlardır. Sûrelerden yirmi dokuzunun açılışı bu harflerle yapılır.²²⁶ Kur'ân sûrelerinin bazılarının baş kısmında mevcut olan bir yahut birkaç harften meydana gelen ve bu halleriyle Arap dilinde belli bir anlamda kullanılması söz konusu olmayan harf ya da harfler grubuna *hurûf-ı mukattaa* denilmiştir.²²⁷ *Hurûf-ı mukattaa*yı meydana getiren harfler Arap alfabesindeki isimleriyle bağımsız bir tarzda telâffuz edilirler. Bunlar belli bir sözcük oluşturmaksızın ayrı ayrı hecelenmek suretiyle okunuyor olmaları nedeniyle *hurûf-ı mukattaa* diye adlandırılırlar. Bu harflerin kelime olarak herhangi bir anlamları bulunmamakla birlikte Kur'an-ı Kerim'in bir parçası yani âyeti kabul edilirler.²²⁸ Mukattaa harflerinin mahiyeti

²²³ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Affetme Olgusu İnsanların Birbirlerini Affetmeleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 43/4, (2007), 7-30.

²²⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/51-60.

²²⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/4, (2004), 73-86.

²²⁶ es-Seyyid Muhammed İbn Alevî, *Zübdetü'l-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2020), 143.

²²⁷ Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü Yöntem – Ana Konular – İlkeler – Teklifler*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 1998), 160-161.

²²⁸ İbrahim H. Karslı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 119-120; Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak Tarih – Dil – Yorum*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 146.

hakkında çok az kesin bilgi bulunmakla birlikte bu harflerin pek çok görev ve hikmetinin olduğu düşünülmektedir.²²⁹

Müellifin eserlerinde *mukattaa' harfleri* psikolojik ve eğitsel perspektiften değerlendirilmiştir. *Mukattaa' harfleri*, muhataplar üzerinde psiko-eğitsel etkiler oluşturabilen Kur'an ifadeleri olarak görülmüştür. Bu harflerin, öğrenme ve iletişim süreçlerinde ilgi ve derin dikkat oluşturabilme gibi işlevine vurgu yapılmıştır.²³⁰

Kasapoğlu, *psikolojik tefsirin*, mukattaa' harflerinin taşıdıkları anlamlara değil, muhataplarına yönelik olarak bulunduğu sözlü edime odaklandığını belirtir. Mukattaa' harflerinin anlamlarından ziyade fonksiyonel mesajları yani muhatapların duygu ve düşünceleri üzerinde meydana getirmek istedikleri tesirler ile ilgilendiğini ifade eder.

Müellif, mukattaa' harflerinin dikkat çekmek, muhatapları uyarmak gibi belâğî işlevleri üzerinde durur. Mukattaa' harflerinin taşıdığı psiko-eğitsel fonksiyonların *psikolojik tefsirin* ortaya koymayı hedeflediği boyutlardan birisi olduğunu söyler. Mukattaa' harflerini psikolojik ve eğitsel etkileri bulunan Kur'an lafızları olarak yorumlanmayı esas alır.²³¹

Kasapoğlu, mukattaa' harflerini Kur'an'da eğitim amaçlı kullanılan üsluplardan birisi olarak değerlendirir. Bu harflerin Kur'an'da dikkat çekme maksadıyla kullanıldıklarını ve muhatabın zihnini ilâhî kelâmı dinlemeye / okumaya hazır hale getirebilmek, dikkatini iletilen mesajlar üzerine çekebilmek için tesirli bir giriş özelliği taşıdıklarını düşünür. Müellif, mukattaa' harfleri, vahyin ilk muhatapları açısından olduğu gibi, onu okuyan herkesin konuya hazırlanmasını sağlama işlevine sahip olduğunu ileri sürer. Mukattaa' harflerinin “dikkat çekme” işlevinin sadece nüzûl dönemindeki muhataplar için geçerli olmadığını, aynı zamanda bu harflerin her çağdaki insanlara da hitabettiğini belirtir.²³²

Mukattaa' harflerine pedagojide ilgi çekme metodu açısından yaklaşan müellif, bu harflerin, psikolojik bakımdan insanları alaka gösterdikleri şeylere yöneltmesi bakımından önemli olduklarını söyler. İnsanın, yaratılışı gereği alışkın olmadığı şeylere ilgi duyduğunu belirten müellif, Kur'an'da merak uyandıracak şekilde sunulan

²²⁹ Şengül Koç, *Huruf-u Mukattaa*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020), 7.

²³⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 40-42.

²³¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/244.

²³² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/244-245.

mukattaa' harflerinin, ilâhî mesajın amacına ulaşabilmesi için kullanıldığını ve âyetlerin daha ciddi olarak dinlenmesine vesile olduğunu ifade eder. Mukattaa' harflerinin, vahyin ilk muhataplarının ilgilerini cezbettiğini, dikkatlerini çektiğini, onlarda merak, hayret uyandırdığını, Kur'an'dan yüz çeviren insanların ilgilerini, kalplerini ilâhî mesaja yönlendirdiğini, yavaş yavaş onu dinlemelerini sağladığını açıklar.²³³

Mukattaa' harflerinin, insanların alışkın oldukları iletişim kodlarından farklı olduğunu belirten müellif, bu sembollerle karşı karşıya gelen zihinlerin, kalplerin, duyuların bir an için bildikleri mevcut varlık ve oluş dünyasından sıyrılıp arındıklarını, bu arınmış zihin ve kalple, mukattaa' harfinin ardından gelen ilâhî kelâmın içeriği / muhtevası ile muhatap olduklarını söyler. Mukattaa' harfleri aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim modelinin muhatabı, kendi duygu ve düşünceleri tarafından belirlenmemiş bir iletişim düzlemine taşıdığını ifade eder.²³⁴

2.7. Mücmel-Mübeyyen

Burada öncelikle *mücmel-mübeyyen* teriminin tefsir ıstılahında ifade ettiği anlam açıklanacaktır. Tefsir disiplinde *mücmel* terimi, içeriğinde birden fazla manayı barındırması sebebiyle bu manalardan hangisini belirttiğinin tespiti zor olan, manaya delâletinde netlik bulunmayan lafızlar olarak tarif edilir.²³⁵ *Mücmel*, kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılamayan söz, manaya delâleti açık olmayan lafız olup ancak *tebyîn* edilince bir başka deyişle tefsiri yapılmıca manası anlaşılabilir.²³⁶ Aşağıda Kasapoğlu'nun psikolojik tefsir çalışmalarında mücmellik-mübeyyenlik bahsine nasıl yer verdiğine dair bir örnek sunulacaktır.

Mücmel-Mübeyyene Örnek:

Kur'an âyetlerinde mücmellik çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeplerden birisi lafzın *garîb* olmasıdır. Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında lafzın *garîb* oluşuna bağlı mücmelliğe ve söz konusu mücmelliğin tebyinine Kur'an'da geçen *helû* (70/19-35) ifadesi örnek gösterilebilir.

²³³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/245.

²³⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/246.

²³⁵ Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 390-391.

²³⁶ Muhammed İsa Yüksek, "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39, (2019), 180.

Kasapoğlu, psikolojik tefsîr çerçevesinde *helû*’ ifadesini “insan tabiatındaki hazza eğilim, elemden kaçış” olarak tefsir etmiştir. Müellif, *helû*’ ifadesine getirdiği bu yorumda söz konusu kelimenin âyetteki bağlamından ve müfessirlerin bu bağlama ilişkin yaptıkları açıklamalardan hareket etmiştir. Müellif, bununla ilgili olarak şu değerlendirmeyi nakletmiştir:

Kur’an’da geçen *helû*’ kelimesinin açıklaması yine Kur’an tarafından yapılmıştır. Bu kelime, âyetle bu kelimeyi takip eden ifadelerle / âyetlerle tefsir edilmiştir. Bir başka deyişle Yüce Allah, *helû*’ ifadesini, “izâ messehû’ş-şerru cezûâ ve izâ messehû’l-hayru menûâ” âyetleriyle tefsir etmiştir. Bu, Kur’an’ın kendi içinde yapılmış bir *tebyîn* yani açık seçik bir tefsirdir.”²³⁷

2.8. Mübhemâtü’l-Kur’ân

Mübhemlik Kur’an üslubunda rastlanan anlatım tarzlarından birisidir. Burada mübhemlik iki açıdan ele alınacaktır. Birincisi, müellife göre mübhem anlatım üslubunun *psikolojik tefsîr*de ifade ettiği psiko-eğitsel mesajlardır. İkincisi ise müellifin uygulamalı Kur’an psikolojisi çalışmalarında mübhem olgusunu değerlendirmesine eserlerinden örnek gösterilmesidir.

Burada öncelikle mübhemliğin tefsir usûlünde ne anlama geldiği açıklanacaktır: Kendisiyle neyin veya kimin kastedildiği açık şekilde anlaşılamayan, tam olarak belirlenemeyen, bu nedenle de manasında kapalılık olduğu değerlendirilen zamir, işaret ismi, *ism-i mevsûl*, cins isim, belirsiz mekân ve zaman zarfı, belirsiz miktar belirten kelime gibi Kur’an ifadeleri *mübhemâtü’l-Kur’ân* çerçevesine dahil edilmiştir.²³⁸

2.8.1. Mübhem Üslubun Taşıdığı Psiko-Eğitsel Mesajlar

Kasapoğlu, Kur’an’daki mübhem anlatımlara, bunların psikolojik ve pedagojik hedefleri açısından yaklaşır. Psikolojik tefsirde, mübhem üslubun asıl inceleme boyutunun, bu üslubun Kur’an’da kullanılmasının psikolojik ve eğitsel işlevleri olduğuna dikkat çeker.

²³⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Helû’ İfadesi -Psikoloji ve Ahlak Felsefesinin “İnsanın Hazza Düşkünlüğü Elemenden Kaçışı” Konusundaki Yaklaşımlarıyla Bir Mukayese-”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1, (Bahar 2013), 9-44.

²³⁸ Bilal Deliser, *Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 160; Özel, *Kur’an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 120; Albayrak, *Tefsir Usûlü Yöntem – Ana Konular – İlkeler – Teklifler*, 165.

Müellif, psikolojik tefsîrin Kur'an'ın mübhem lafızlarına, bu ifadeler hakkında izah ve ayrıntı getirmek amacıyla yönelmediğini, mübhem anlatıma sahip âyetlerin arkasındaki kişi, durum ve olaylarla ilgilenilmeyi amaç edinmediğini söyler. Psikolojik tefsirin daha ziyade mübhem âyetlerin Kur'an'da yer almasının maksatlarını ve bu tür bir üslupla verilmek istenen psikolojik, pedagojik mesajları incelemeyi hedeflediğini ifade eder. Kasapoğlu *Mübhemâtü'l-Kur'an*'ın tefsire iki şekilde konu olduğuna dair bir değerlendirme yapar. Bu değerlendirmelerden birisi, Kur'an'da müphem bırakılan ifadelerin, rivâyetlerden hareketle açıklanmasıdır. Diğer bir değerlendirme ise Kur'an'ın müphem ifadeler kullanmasının amacı, hikmetidir. Müellif, psikolojik tefsirin daha ziyade Kur'an'da müphem üslup kullanılmasının psikolojik ve pedagojik hedefleriyle, hikmetleriyle, bu üslubun öğrenme ve motivasyon sağlama yönleriyle ilgilendiğini vurgular.²³⁹

Kasapoğlu, Kur'an'daki mübhem anlatımların bilişsel ve öğrenmeyle ilgili işlevlerine şöyle vurgu yapar: Kur'an, müphem ifadeleriyle her bir muhataba -kendi düzey ve birikimine göre- âyetlerde anlatılan durum ve olaylardaki kişi, yer-zaman ve olaylar hakkında olabildiğince geniş bir tasavvur imkânı sağlar. Âyetlerde müphem bırakılan ifade aracılığıyla bir tür gizem oluşturma, merak, ilgi, cazibe uyandırma hedeflenir. Âyette müphem ifade kullanımı muhatabın dikkatini mesaja çekici olması bakımından tercih edilir. Böylece dikkati çekilen muhatabın mesajı düşünmesi sağlanır. Yine müellif, mübhem üslup kullanılmak suretiyle okuyucu, dinleyici üzerinde oluşturulmak istenen psikolojik etkilemeyi şu şekilde izah eder: Müphem ifadeler Kur'an'da tahkîr-ta'zîm küçük düşürme, yüceltme, taltîf, şefkat gösterme mesajlarını taşır. Herhangi bir âyette müphem anlatımla kendisinden söz edilen kimse ya kötü nitelikleri zikredilerek küçük düşürülür ya da önemli, erdemli, yetkin bir vasıflarından bahsedilerek yüceltilir.²⁴⁰

Kasapoğlu, mübhem anlatımların Kur'an'daki psikolojik işlevlerine Hz. Peygambere yapılan mübhem hitaplardan örnek verir. Kur'an'da Hz. Muhammed'e yapılan müphem hitapların motivasyonel işlevleri bulunduğunu ve psikolojik etki gayesi güttüğünü söyler. Bu tür mübhem hitapların yerine göre cesaret, kararlılık, sükûnet ve

²³⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/257.

²⁴⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/257-258.

teselli verme, teşvik ya da sakındırma işlevlerinin olduğuna dikkat çeker.²⁴¹

2.8.2. Mübhemin Tavzîhine Örnekler

Yukarıda mübhem ifadelerin Kur'an ilimlerine iki şekilde konu olduğuna işaret edilmişti. Bunlardan birisi de mübhem lafızların neye, kime delâlet ettiklerini göstermek yani tavzihini yapmaktır. Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisinin çeşitli konularını çalıştığı araştırmalarında mübhemlerin tavzihine ilişkin örneklerin izi sürülmüştür. Yazarın Kur'an psikolojisi uygulamalarında bazen, tefsir geleneğinde var olan *mübhemâtın tavzîhi* kabilinden izahlara rastlanmıştır. Müellif bazen anlamı zenginleştirme ve somutlaştırma, hatta nüzûl koşullarıyla bağ kurma düşüncesiyle, kaynak olarak kullandığı tefsir kaynaklarındaki bazı *mübhemin tavzîhi* uygulamalarını aktarmıştır. Müellifin eserlerinde rastladığımız örneklerden birkaçı aşağıda sunulmuştur:

1. Örnek

Yazar, “şüphe-inkâr ilişkisi” konusunu incelerken ele aldığı “(Allah sürücü ve şahide buyurdu ki): Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü! Hayra engel olan saldırgan şüpheciyi!”²⁴² âyetinde geçen “mürîb / şüpheci” lafzının tavzîhi / açıklığa kavuşturulması amacıyla nüzûl ortamından nakledilen Velîd İbn Muğîre'yi (ö. 1/622) zikreder. Kasapoğlu, âyette bahsi geçen “mürîb”in, Allah'tan ve O'nun dininden şüphe eden, öldükten sonra dirilmekten ve tevhîd inancından kuşku duyan kimse olduğunu belirtir. “Nüzûl ortamına gidildiğinde bu şahsın vasfından Velîd İbn Muğîre olduğu haber verilir.” der.²⁴³

2. Örnek

Bir diğer örnekte müellif, psikolojik savaş konusu bağlamında değerlendirdiği “O Mü'minler ki yaralandıkları halde yine Allah'ın ve Elçinin çağrısına uydular; onlardan güzel davrananlar ve günahlardan korunanlar için pek büyük ecir vardır. Onlar ki, halk kendilerine: “Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!” deyince, bu söz, onların imanını artırdı. Ve: “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.” dediler.” Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı. Ve Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük lütuf

²⁴¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/258.

²⁴² Kâf, 50/24-25.

²⁴³ Kasapoğlu, “Şüphe İnkâr İlişkisi”, 57-116.

sahibidir. O şeytan sizi kendi dostlarından korkutuyor, eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!”²⁴⁴ âyetinde geçen “şeytan” ve “dostları” ifadelerinde söz konusu olan mübhemliğe ilişkin rivâyetleri aktarmıştır. Kasapoğlu’nun aktardığı rivâyetler şöyledir: “Söylentinin konu edildiği bu âyet grubunda, “şeytan sizi/mü’minleri müşrik dostlarından korkutuyor” deniyor. Âyette “şeytan” ifadesi ile doğrudan şeytanın kendisi kastedilmiştir. Söylentiye insanlar çıkarmakla birlikte korkutmayı şeytan yapmaktadır. Şeytan kâfir dostlarının sözleriyle mü’minleri korkutmaya çalışmaktadır.” yorumunu aktardıktan sonra nüzûl ortamı bilgisi olarak, “Burada sözü edilen “şeytan”ın, Naim İbn Mesut, “dostları”nın ise, Ebû Süfyân (ö. 651) ve çevresi olduğu da söylenmiştir. “Şeytan”ın Naîm’i yönlendiren Ebû Süfyan olduğu da ileri sürülmüştür.” Müellif, naklettiği bu rivâyetlerden hareketle âyetlerde (3/172-175) geçen “şeytan” ve “dostları” ifadelerindeki mübhem anlatımı tavzih yoluna gitmiştir.²⁴⁵

2.9. Müşkilü’l-Kur’ân

Kur’an’ı anlama sorunuyla ilgili olarak ortaya çıkan *müşkiller*, ilâhî kelâma parçacı yaklaşımdan kaynaklanan anlama problemleri Kur’an’ın insan tasavvuru konusunda da ortaya çıkmıştır. Kasapoğlu, bu tarz *müşkilleri* ve bunların *tavzihi* meselesini *psikolojik tefsîrin* çalışma alanı içerisinde kabul eder.

Müellif, *psikolojik tefsîr* / Kur’an psikolojisi çalışmalarının işlevlerinden birisinin, özellikle de Kur’an’ın insan tasavvuruna dair anlama *müşkillerini* *tavzih* etmek olduğunu söyler. İnsan tasavvuruna dair, parçacı / eksik anlamaları ya da maksatlı çarpıtmaları, Kur’an bütünlüğü içerisinde cevaplandırmak olduğunu belirtir. Müellif, bu noktada *psikolojik tefsîre* özgü dar / özel anlamda bir tür *müşkilü’l-Kur’ân* çalışmasının söz konusu olduğunu ifade eder. Psikolojik tefsîre özgü *müşkilin* yani anlama sorunlarının, Kur’an’ın insan tasavvuruna yöneltilen muârazalarla, bu konudaki anlama problemleriyle ilişkili olduğunu açıklar. Kur’an bütünlüğünü dikkate almadan, parçacı yaklaşımla bazen kasıtlı, bazen de kasıtsız olarak belli kesimler tarafından ilâhî kelâmdaki insan tasavvuruna itirazların yöneltilebildiğine işaret eder. Bu tür *müşkillerin*

²⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/172-175.

²⁴⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Psikolojik Savaş”, *Ekev Akademi Dergisi*, 11/33, (Güz 2007), 95-106.

*tavzîhini, psikolojik tefsîrin öncelikli çalışma alanlarından sayar.*²⁴⁶

Kasapoğlu, çalışmalarında Kur'an'ın insan tasavvuru konusunda ortaya çıkabilen anlama müşküllerine ve bunların *tavzîhinin* nasıl yapılacağına dair uygulamalara yer verir.²⁴⁷

2.10. Kıraatler

Fonetik, lâfız ve i'râb farklılıkları oluşturmaları nedeniyle Kur'an kıraatları dilbilimle doğrudan ilişkilidir.²⁴⁸

Kıraat ilmi Kur'an tefsirinde önemli bir yere sahiptir. Çeşitli kıraatlar Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına ışık tutmuşlardır.²⁴⁹ Bilindiği üzere bazı âyetlerin okunuş şekliyle, bazı lafızların yazılışı Hz. Peygamberden farklı tarzda rivâyet edilmiştir. İşte kıraat ilmi Kur'an'ın bazı âyetlerinin yazılış ve okunuş vecihlerini konu edinir.²⁵⁰ “Kıraat”, Kur'ân lâfızlarının edâ keyfiyetini yani tilâvet etme tarzını ve söz konusu lâfızlardaki farklılığı *-tahrîk, teskîn, fasl, vasl, ibdâl, hazf* ve benzeri- onları aktaran râvîlere nispet etmek suretiyle bildiren ilimdir.²⁵¹ İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), kıraatı, Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını râvilerine nispet etmek koşuluyla söz konusu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen ilim olarak tarif eder.²⁵² Kıraat farkları Kur'an'ın harf ve kelimelerinin telaffuzuyla ilgilidir.²⁵³ Tanımından da anlaşılacağı üzere kıraatlar doğrudan dilbilim ile ilişkilidir. Kıraatlerdeki farklılıklar dilbilimsel bakımdan anlamı etkilemektedir.

Farklı kıraatların bulunmasının hikmeti, Kur'an lafızlarını okumada, manalarını ve içerdiği değer hükümlerini anlamada kolaylık oluşturmastır.²⁵⁴ Kıraatlar, Kur'an'ın

²⁴⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/251.

²⁴⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/252-254.

²⁴⁸ Avnullah Enes Ateş, *Bakara Suresindeki Kıraat Farklılıklarının Dilbilimsel Analizi (Mütevâtir ve Meşhûr Kıraatler)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 78-160.

²⁴⁹ Abdullah Yücel, *Mütevâtir Kıraatlerin Tefsîr İlmindeki Yeri*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2020), 116, 202.

²⁵⁰ M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tarihi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992), 171.

²⁵¹ Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2003), 12-13.

²⁵² Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed İbn Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, (Beyrût: 1980), 3; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (el-Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, bidûn târif), I/412.

²⁵³ Abdulkadir Şener, *Kur'ân İlimleri*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2022), 81.

²⁵⁴ Muhammed Abdu'l-Kerîm el-Cezâirî, *Mukaddime fî Ulûmi'l-Kur'ân ve Ulûmi't-Tefsîr*, (Trâblus:

anlaşılmasında yorumcuya katkı sağlayan araçlardır. Çünkü kıraatlar, Kur'ân'ın anlam çerçevesini genişletir, çoğaltır. Bu nedenle tefsirde Kur'an tefsirine zenginlik katan kıraat farklarından yararlanılır.

2.10.1. Psikolojik Tefsîr Usûlünde Kıraatlar

Kasapoğlu, psikolojik tefsîr çalışmalarında kıraatlardan yararlanmanın önemini Abdullah Muhammed el-Cuyûsî'yi (1966-2011) referans göstererek açıklar. el-Cuyûsî, kıraatların bazen psikolojik boyut ihtiva ettiklerini ve Kur'an psikolojisi çalışan araştırmacıların kıraatları hesaba katmasını gerektiğini vurgular. Kur'an psikolojisi üzerine araştırma yapan bir müfessirin kıraat vecihlerindeki psikolojik yönleri araştırıp ortaya koyması gerektiğini ifade eder. Bu faaliyetin müfessirin âyetlerdeki psikolojik anlamlara ulaşmasına imkân sağlayacağını belirtir.²⁵⁵

Kasapoğlu, psikolojik yoruma müsait âyetlerde, kıraat farklarının sağladığı anlam çeşitliğinden, genişliğinden yararlanılabileceğini söyler. Herhangi bir âyetle ilgili kıraat vecihlerinden birisinin müfessire, Kur'an araştırmacısına psikolojik içerik ve bakış açısı sağlayabiliyorsa, bu vecihin tercih edilebileceğini belirtir. Müfessirin gerekli durumlarda, kendisine psikolojik anlamı sunabilecek kıraat vechini araştırabileceğini ifade eder.²⁵⁶

Kasapoğlu'na göre, kıraat farklılıkları *psikolojik tefsîr*de birey ve toplum psikolojisine dair yorum zenginliği sağlayabilecek niteliğe sahiptir. Kıraatların oluşturduğu anlam zenginliği âyetteki psikolojik mesajı ve söz konusu mesajın farklı boyutlarını keşfetme fırsatı sunar. Bu nedenle Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışan araştırmacıların, kendisine farklı perspektifler sunabilecek kıraat vecihlerinden yorumda faydalanmasını önerir.²⁵⁷

2.10.2. Psikolojik Tefsîrde Kıraatlerin Etkisine Örnek

Kasapoğlu'nun psikolojik tefsîr çalışmalarında kıraatların sağladığı anlam zenginliğinden psikolojik yorumlamada nasıl istifade edildiğine dair rastlanan örnek ve açıklaması şu şekildedir:

Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, 1370) 146.

²⁵⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/29.

²⁵⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/30.

²⁵⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/31.

1. Örnek

Kasapoğlu bazen psikolojik yorumların belirlemesinde kıraat farklarından yola çıkmıştır. Müellifin bu husustaki uygulamalarına Tevbe sûresinin 128. âyetindeki “min enfusikum” ve “min enfesikum” kırââtlarından kaynaklanan farklar üzerinden örnek verilecektir. Yazar, birçok klasik ve çağdaş tefsir kaynağına dayanarak her iki kıraat farkından kaynaklanan psikolojik yorum zenginliğini ortaya koyar. Müellifin eserlerinde kıraat farklılıklarına dayalı psikolojik yorum zenginliği örneklerinden birisi şu şekildedir: Kur’an, *“Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü’minlere şefkatli ve merhametlidir.”*²⁵⁸ âyetinde, Hz. Peygamberin kişiliğinin önemli hatlarından birini tasvir eder. Burada “min enfusikum” kırââtıyla Hz. Peygamberin kişiliğindeki duygudaşlık vasfını anlatır.²⁵⁹

Kasapoğlu, âyetin anlamını müfessirlerin değerlendirmelerine göre açıklar. Buna göre Yüce Allah, Hz. Muhammed’i insanlara şöyle tanıtır: *“Size, kendi içinizden, sizin pek çok yönden benzeriniz olan bir peygamber gönderilmiştir. Sizin sıkıntıya uğramanız, ilâhî öğretilerden yoksun ve uzak durmanız, Allah’tan yüz çevirmeniz onun nefesine ağır gelir. Sizin maruz kaldığınız sıkıntılar, eziyetler ona da zor gelir; Sizin düşebileceğiniz kötü durumdan, felâkete uğramanızdan dolayı o da büyük üzüntü duyar. Sizin başınıza gelebilecek en ufak bir sıkıntı onun için büyük bir şeydir. Sizi zorlayan, hoşunuza gitmeyen durumlar aynı şekilde onu da etkiler.”*²⁶⁰

Âyetten (9/128) anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber, mü’minlerin, sıkıntılarını, acılarını onlarla paylaşırken onlarla duygudaşlık kurmuştur. O, kendisini acı çeken kimselerin yerine koymuş, adeta onlarla özdeşlik oluşturmuştur. İşte Kur’an, Hz. Muhammed ile müminler arasındaki sempatiye dayalı güçlü bağı dile getirirken, “min enfusikum” ifadesini (kıraatını) kullanmıştır. Müellifin değerlendirmesine göre, âyetteki (9/128) “enfusikum” tabiri “enfesikum” kırââtıyla seslendirildiğinde *“Andolsun size en şerefliiniz (saygınlığınız) elçi gelmiştir.”* anlamını kazanmaktadır. Bu anlam Hz. Muhammed’in şahsiyetini müsbet olarak tanımlar. Âyetin “enfusikum” şeklinde okunması ise onun kişiliğini bütünleyen önemli bileşenlerden sempati yani duygudaşlık

²⁵⁸ Tevbe, 9/128.

²⁵⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, *Bilimname*, 10/1, (2006), 33-61.

²⁶⁰ Kasapoğlu, “Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, 33-61.

özelliğini dile getirir.²⁶¹

2. Örnek

Kasapoğlu'nun eserlerinde kıraat farklılığının psikolojik anlam zenginliğine delâleti yönünde rastlayabildiğimiz tek örnek Tevbe sûresi 128. âyetteki uygulamadır. Bu konuda örnek sayısını artırmak amacıyla ikinci örneği Necdet Çağıl'ın çalışmalarından vereceğiz. Çağıl, Kur'an'ın belâgatını kıraat olgusu çerçevesinde incelerken “*Kurmakta oldukları tuzaklarından ötürü kaygılanıp sıkıntıya düşme!*” Nahl, 16/127, Neml, 27/70 âyetlerinde geçen *d-y-k* kökünün *daykın* ve *dıykın* şeklindeki okunuş farklarını ele alır. Her iki okunuşun etimolojisini de inceleyerek aralarındaki psikolojik anlam farkına işaret eder. *Daykın* şeklinde okumanın fizyolojik olarak sıkıntı yaşamayı, nefes almada zorluk çekmeyi anlattığını, *dıykın* kıraatının ise psikolojik sıkıntıya, iç darlığına delalet ettiğini belirtir.²⁶²

2.11. Ahrufu's-Seb'a / Yedi Harf Meselesi

Yedi harf meselesi, bu konuda nakledilen rivâyetler üzerine temellendirilir. Yedi harfle ilgili rivâyetler başta Kütüb-i Sitte olmak üzere pek çok hadîs kaynağında yer alır. Söz konusu rivâyetlerin sahîhliği konusunda şüpheyi yer yoktur.²⁶³ Yedi harf, en genel anlamıyla Kur'an'ın farklı vecihlerle / farklı şekillerde okunmasıdır.²⁶⁴ Yedi harf meselesinde öne çıkan ve tercih edilen yaklaşımlardan birisi şudur: Kur'an ağırlıklı olarak Hz. Muhammed'in yaşadığı Mekke'de konuşulan Kureyş lehçesi üzere nâzil olmuştur. Fakat vahyin muhatapları Mekke ile sınırlı değildi. İşte Kureyş lehçesinin dışında farklı lehçelerle konuşan vahyi kendi lehçeleriyle okuyabilmeleri, telaffuz edebilmeleri konusunda verilen izin yedi harf meselesi olarak değerlendirilmiştir. Yedi harf, Kur'an'daki bazı kelimelerin okunuşundaki çeşitlilik olarak görülmüştür.²⁶⁵ Dolayısıyla *ahrufu's-seb'a* yani yedi harf meselesinin dilbilimle bağlantısı vardır.²⁶⁶

²⁶¹ Kasapoğlu, “Empati ve Sempat Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, 33-61.

²⁶² Necdet Çağıl, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 299.

²⁶³ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 147-149.

²⁶⁴ Hacı Önen, *Kur'an Tarihi*, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 109.

²⁶⁵ Mehmet Ünal, “Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kırâat İlmi ve Kısa Tarihi)”, *Tefsir*, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 79.

²⁶⁶ Husaini Bin Sinwan, *Nilai-Nilai Pendidikan Islam Pada Pembelajaran Al-Qurân Berbasis Sab'atu Ahruf*, (Riau: Pascasarjana Universitas Islam Negeri Sultan Syarif Kasim Riau, Disertasi, 2024), xi.

Kasapoğlu, yedi harf meselesinin nüzûl koşullarındaki uygulamasına öğrenme psikolojisi açısından yaklaşmıştır.

Kasapoğlu, Kur'ân-ı Kerîm'im nüzûl koşullarıyla ilgili olan yedi harf meselesini psikolojik ve eğitsel boyutta ele alır. Yedi harf meselesinin Kur'an'ın nüzûl koşullarında vahyin öğrenilmesi, anlaşılması, dolayısıyla da benimsenip içselleştirilmesiyle ilişkili bir uygulama olduğunu söyler. Bu uygulamanın öğrenmede “kolaylık” ve “muhabata görelilik” ilkelerinin yansıması olduğunu belirtir. Kur'an'ın yedi harf üzere okunmasının nüzûl koşullarındaki sosyo-kültürel nedenlere bağlı bir uygulama olarak Kur'an eğitimi, öğrenimi ile ilgili bir mesele olduğu görüşünü benimser. Bu nedenle Kur'an psikolojisi konuları arasında yedi harf meselesini psiko-eğitsel boyutlar çerçevesinde inceler. Yedi harf meselesinin, vahyin nüzûl dönemi muhatapları açısından Kur'an'ın okunması, anlaşılması bakımından bir tür kolaylaştırma uygulamasına karşılık geldiğini ifade eder. Yedi harf uygulamasının Hz. Peygamberin Kur'an öğretiminde geçerli olan tedricilik ve kolaylaştırma yöntemi olarak değerlendirilebileceğini ileri sürer.²⁶⁷

Müellif, “yedi harf” uygulamasının Kur'an'ın okunmasına kolaylık getirdiğini, bu kolaylığın amacının, ilâhî mesajın anlaşılmasını ve insanlara ulaştırılmasını temin etmek olduğunu açıklar. “Yedi harf” uygulaması sayesinde Kur'an'ın tebliğinde muhatapların öğrenme ve anlama imkânlarının hesaba katıldığını, bu durumun doğal olarak mesajın anlaşılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştırdığını vurgular. Yüce Allah'ın Kur'an'ı yedi harf üzere indirmesinin ilâhî kelâmı okumada muhataplar için teysîr, teshîl ve tahfîf oluşturduğunu, Kur'an'ın yedi harf üzere nâzil olduğunu bildiren hadîs-i şerîf rivâyetlerinin de bu uygulamadaki teysîr / kolaylaştırma, tahfîf ilkesini açık şekilde vurguladığını belirtir. Yedi harf hadislerinde geçen “teysîr”, “tahfîf” kelimelerinin, yedi harf uygulamasının insanların ilâhî mesajı anlamalarını kolaylaştırma ve anlama zorluklarını giderme amacına yönelik olduğuna işaret ettiğini söyler.²⁶⁸

Müellif, nüzûl koşullarında Kur'an'ı okuma kolaylığı sağlanmasına ilişkin nedenlerden bahseder. Bu nedenlerden birisi, Kur'an'daki Kureyş lehçesine ait bazı unsurların, diğer lehçelerle konuşan Müslümanların ilâhî kelâmı okuma ve

²⁶⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/85.

²⁶⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/85-86.

öğrenmelerinde zorluk oluşturmaktadır. Diğer neden ise o günkü koşullarda toplum içerisinde yaşayan insanların farklı zihin ve öğrenme kapasitelerine sahip olmaları, Kur'an'ı öğrenme açısından bireysel farklılıklar göstermeleridir. Bütün bu koşullarda, Kur'an'ı yedi harf üzere okuma izni, Kur'an okumayı kolaylaştırma amacına matuf olmuştur. “Yedi harf üzere okuma” adı altında insanlara getirilen Kur'an'ı öğrenme kolaylığı psikolojik ve sosyal gerçeklikle de uyum arz etmektedir.²⁶⁹

2.12. Psikolojik Tefsîrde Semantik Tahlil Yöntemi

Kasapoğlu, -aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere- *psikolojik tefsîr* çalışmalarında hem eş zamanlı hem de tarihsel semantik uygulamalarına yer vermiştir. Ayrıca semantik tahlili *psikolojik tefsîr* usulünün esasları arasına koymuştur. Hatta psikolojik tefsir çalışmalarında “psikosemantik”ten bahsetmiştir.

“Semantik” ile “tefsir disiplini” arasındaki ilişki esas itibariyle semantiğin konuları ile ilâhî bir kitap olan Kur'an'ın dilsel bir formda nâzil olması arasındaki ortak yönden kaynaklanır.²⁷⁰

Bir dilin anahtar terimleri üzerinde gerçekleştirilen tahlilî inceleme olarak ifade edilen *semantik* çalışmada dil, bir yandan konuşma âleti olarak diğer yandan söz konusu dili kullanan toplumun dünya hakkındaki tasavvurlarını anlayabilmek için, kendilerini çevreleyen dünyaya dair anlayış ve düşüncelerini yansıtan bir araç olarak çalışılır.²⁷¹ Semantik, kelimelerin anlamlarını, tarih içerisindeki gelişimlerini, kullanılışlarını, yapılarını ve bunların insanın düşünce ve davranışlarıyla olan ilişkilerini inceler.²⁷² Kur'an semantiği denildiğinde, Kur'an kelime ve kavramlarının zaman içerisinde uğramış oldukları anlam değişimlerinin ya da kazandıkları yeni anlamların analiz edilmesi anlaşılır. Kur'an semantiği çalışmalarında Kur'an dilinin ve düşüncesinin anahtar kavramları çerçevesinde anlam yönünden analizler yapılır.²⁷³

²⁶⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/88-89.

²⁷⁰ Enes Büyük, “Semantik”, *Kur'an'a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*, ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023), 131.

²⁷¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6/11, (2013), 108.

²⁷² Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, (Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002), 2.

²⁷³ Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 91.

2.12.1. Yazara Göre Psikolojik Tefsîrde Semantik Tahlilin Yeri

Kasapoğlu'na göre semantik tahlil yöntemine başvurmak *psikolojik tefsîr* çalışmalarının esasını oluşturur. Müellif, Kur'an âyetlerinin psikolojik açıdan anlaşılmasında ilgili âyetlerde geçen lafızların semantik analizlerinin yapılmasını, ilâhî kelâmdaki zengin psikolojik muhtevayı insanlara sunabilmenin yollarından birisi olarak görür. Kasapoğlu, Kur'an'da psikolojik tefsirin konusu olan kelime ve kavramlara dikkat çeker. Kur'an'da insan tabiatının çeşitli lafızlarla, değişik anlamlarla dile getirildiğine işaret eder. Meselâ insan hakkında “el-insân”, “en-nefs”, “er-rûh”, “el-beşer” tabirlerinin kullanıldığını belirtir. Bu kelimelerin her birinin özel anlamlara sahip olduğunu, âyetlerin bağlamının, bu lafızların anlamlarında belirleyici role sahip olduğunu söyler. Kur'an'ın insan tasavvurunu dile getiren eşanlamlı kelimeler arasındaki nüansları gösterebilmek ve söz konusu kelimelerin delalet ettikleri psikolojik durumu tam olarak tespit edebilmek için semantik tahlil yöntemine başvurulması gerektiğini ifade eder. Kasapoğlu, Kur'an'ın, psikolojik konularda nüzûl öncesinde Arapların konuştuğu kelimeleri kullandığını, fakat bu kelimelere – meselâ *kalb*, *fuâd*, *rûh*, *akl*, *lubb*, *basîret* vb.- Kur'an terminolojisinde yeni anlamlar kazandırıldığını, bu terimlerin birbirine karıştırılabildiğini, anlamlarını tayinde dilsel ve ilmî problemlerin ortaya çıkabildiğini açıklar. Müellif bu ve benzeri durumlar karşısında semantik analizin önemini kendini gösterdiğini vurgular.²⁷⁴

Kasapoğlu, semantik tahlil yönteminin psikolojik tefsîr yönteminin önemli tamamlayıcılarından birisi olarak görür. Bilhassa psikolojik, psiko-sosyal muhtevaya sahip Kur'an kavramlarının tahlillerinin yapılmasında Kur'an semantiğinin önemli bir işleve sahip olduğunu kabul eder. Kur'an lafızlarının semantik tahlillerinin objektif bir şekilde yapılmasının, bu lafızlardaki insan doğasıyla ilgili psikolojik, psiko-sosyal realiteyi keşfetmeyi kolaylaştıracağını söyler.²⁷⁵

Kur'an'ın psikolojik anlamlar taşıyan kelime ve kavramlarının farklı sûre ve âyetlerde pek çok anahtar kelimeyle sunulduğuna dikkat çeken Kasapoğlu, semantik tahlil sayesinde Kur'an psikolojisinin “nefs”, “kalb”, “akıl”, “ruh”, “fitrat” gibi temel anahtar kavramlarının ve bu kavramların bağlantılı olduğu diğer psikolojik temalı

²⁷⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/55.

²⁷⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/57.

kavramların belirlenebileceğini; Kur'an'da psikolojik içerikli kavramların semantik alanlarının ortaya konulabileceğini; Kur'an'ın dünya görüşü içerisinde psikolojik muhtevaya dair kavramlara yüklenen anlamların doğru şekilde açıklanabileceğini söyler.²⁷⁶

Müellif, inanç ve değerlere ilişkin ya da kişilik ve karakter özelliklerine dair psikolojik, dinpsikolojik Kur'an kelime ve kavramlarının, birey-toplum ilişkileri alanında sosyo-psikolojik lafızların anlam ve karşılıklarını, ilâhî kelâmın semantik alanı içerisinde tam olarak tespit edebilmek için semantik analiz çalışmalarına ihtiyaç olduğunu belirtir. Özellikle Kur'an'ın Arapçadan alıp kullandığı ve nüzûl öncesi Câhiliye dönemine ait psikolojik durumları ifade eden lafızlar üzerinde gerçekleştirmiş olduğu semantik değişiklikleri belirlemek gerektiğine dikkat çeker. Kur'an psikolojisi çalışırken geleneksel İslâmî disiplinlerden ve modern psikolojiden yararlanıldığına işaret eden Kasapoğlu, bu durumda tefsire yardımcı disiplinlerin kelime ve kavramlarının semantiğini de bilinmesine ihtiyaç olduğunu açıklar. Müellif, tasavvuf, kelâm, İslâm felsefesi gibi disiplinlerin kullandığı Kur'ânî kavramların söz konusu disiplinler bünyesinde anlam değişmesine uğramış olabileceğinden bahseder. Kur'an kavramlarının İslâmî disiplinler bünyesinde uğradığı anlam değişikliklerinin tespit edebilmek için semantik tahlil çalışmalarına ihtiyaç olduğunu söyler. Kur'an psikoloji çalışmalarında modern psikolojiden faydalanırken bile, psikolojiden ödünç alınan kelimelerin semantik tahliline ihtiyaç duyulabileceğini ifade eder.²⁷⁷

2.12.2. Yazarın Eserlerinde Semantik Tahlil Uygulamaları

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında *psikolojik tefsîr* uygulamaları gerçekleştirirken semantik tahlil yönteminin icrasını prensip edinmiş ve bu yöntemi incelediği konulara yansıtılmaya çalışılmıştır. Psikolojik tefsîr uygulamalarında araştırma konularını oluştururken, “kavramsal çerçeve” gibi başlıklar altında etimolojik bilgilere yer verdiği pasajlar teşkil etmiştir.

²⁷⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/57-58.

²⁷⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/58.

Kasapoğlu, Kur'an Psikolojisi araştırmalarında konu ve kavramları işlerken etimolojik analizlere ve bu tahlillerden hareketle psikolojik mananın tespitine çalışmıştır. Çalışmalarının geneline bu yaklaşım hakimdir. Yazar, etimolojik analizlerinde Kur'an kelimelerinin aslî manası, metin içi bağlamda taşıdıkları izâfî anlamları dikkate almış, *iştikâk* durumuna göre ifade ettikleri anlamları göstermiştir. İncelemiş olduğu Kur'an psikolojisi konusunda geçen temel kelime ve ilişkili diğer lafızların Arapçadaki anlamlarının yanında Kur'an'da geçtikleri yerlerdeki yani bağlamlarında kazandıkları anlamlarını göstermeye çalışmıştır.

Aşağıda Kasapoğlu'nun Kur'an psikoloji çalışmalarında semantik tahlil bağlamında gerçekleştirdiği etimolojik tahlillere örnekler verilecektir. Yine müellifin çalışmalarındaki "tarihsel semantik" uygulamaları örnekler üzerinden gösterilecektir:

2.12.2.1. Etimolojik Analizlere Örnekler

Kur'an'da insanların birbirlerini affetmeleri konusu ele alınırken affetmeyi dile getiren lafızların başında "afv", "ğafır" ve "safh" gelir.²⁷⁸ Burada müellif Kur'an da affetme olgusu ile ilgili âyetleri incelemeye geçmeden önce *afv* kelimesinin Arapçada kullanıldığı anlamları ve kelimenin diğer türevleri olan "ğafır" ve "safh" kökünü, bunların Arapçada ifade ettikleri anlamların kök anlam itibarıyla affetme olgusuna nasıl delalet ettiklerini temel Arapça lügatleri ve çeşitli Kur'an sözlüklerine başvurmak suretiyle göstermiştir.

Kasapoğlu'nun Kur'an'da yeis yani mutsuzlukla ilgili lafızlar,²⁷⁹ *inâbe* tecrübesiyle ilgili lafız,²⁸⁰ hac ibadetinin dinî tecrübe ve dinî sembol boyutu işlenirken ele aldığı "şîâr / şeâir" lafzının anlam çerçevesi,²⁸¹ eğitimde tedricilik konusu bağlamında "nezele" lafzı,²⁸² sosyal değişim konusu çerçevesinde "bedele", "kalebe" lafızları,²⁸³ göz değmesi bağlamında "z-l-k" mastarı²⁸⁴ üzerine yaptığı lügavî tahliller, yazarın etimolojik Kur'an semantiği uygulamalarına örnek gösterilebilir. Bu tarz tahlilleri müellifin incelediği her konu kavram çalışmasında görmek mümkündür.

²⁷⁸ Kasapoğlu, "Kur'an'da Affetme Olgusu İnsanların Birbirlerini Affetmeleri", 7-30.

²⁷⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'a Göre Umutsuzluk-İnkâr İlişkisi", *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji*, 5/14, (2005), 129-149.

²⁸⁰ Kasapoğlu, "Kur'an'da "İnâbe" Kavramı: Dini Tecrübe Açısından Bir Yaklaşım", 137-159.

²⁸¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/394-396.

²⁸² Kasapoğlu, "Kur'an'da "Tenzîl" Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım", 41-84.

²⁸³ Kasapoğlu, "Kur'an'da Sosyal Değişim", 13-86.

²⁸⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/353.

Müellif, dilbilimsel alanda neredeyse hiç ihmal etmediği etimolojik çalışmalardan hareketle incelemiş olduğu âyetlerdeki psikolojik muhtevalı mesajları ortaya koymaya çalışmıştır.

Kasapoğlu, Kur'an lafızlarının taşıdığı oldukları psikolojik anlamları ortaya koymada etimolojiyi etkili şekilde kullanmıştır. Bir kelimenin Arapçada kullanıldığı anlamları tek tek ele aldıktan sonra bu anlamların âyette kastedilen psikolojik, psiko-sosyal anlama nasıl delâlet ettiklerini yorumlama konusunda oldukça başarılıdır. Müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında bunun uygulamalarını sıklıkla görmek mümkündür:

Müellif, çocuğun süt emzirme dönemindeki psikolojik gelişimine, anne ile olan ilişkisine, “radaa” kökünün tahlilini yaparak ulaşılmaya çalışmıştır. Arapçada radaa kökünden gelen ve çocuğun anne ya da sütanne tarafından emzirilmesini ifade eden kelimeler birçok ayette²⁸⁵ geçtiğini ifade eden müellif, bu kelimenin, emzirme olayının muhtevalı ve anne çocuk arasındaki ilişki hakkında önemli ipuçları verdiğini söyler. Bu bağlamda önce şu etimolojik bilgileri aktarır: Arapçada “radua”, fiili, şerefsizlik, alçaklık, cimrilik yapmak anlamlarına gelir. Bu kelime asıl anlamı itibarıyla, süt sağma sesi duyulmasın ve kimse hesap sormasın diye devenin yahut koyunun memesini emen kimsenin durumunu dile getirir. Böylesi bir kimsenin durumu da bir tür alçaklık olarak görülür. “er-Radau”, kuşların çiftleşmesini ifade etmek için kullanılır. Çocuklar, iki ön dişleri sayesinde annelerinin memesinden daha kolay süt emebildikleri için bu iki diş, “er-râdiâtân” ismi verilmiştir. Müellifin bu etimolojik bilgilerden hareketle yapmış olduğu çıkarımlar şöyledir: “Başkaları tarafından duyulmaması için sütü sağmadan hayvanın memesinden emerek içen kişi, bu eylemini hiç kimseyle paylaşmamaktadır. Emme eylemi, süt emen kimse ile, emdiği hayvan arasında bir sır olarak kalmaktadır. Dolayısıyla “radua” fiili, iki taraf arasında çok özel bir ilişkiyi ifade etmektedir. Annesinden süt emen bebeğin de başkaları tarafından gözle görülemeyen çok özel bir ilişkisi vardır. Çocuğun annesinden emdiği sevgiyi, şefkati, ilgiyi, güveni başkaları doğrudan göremezler. Bu duygular anneye bebeğin paylaştığı özel bir sırdır. Bu iki varlık karşılıklı yaşadıkları duyguların iç yüzünü en iyi kendileri tecrübe ederler. er-Râdiâtân, kelimesinden anlıyoruz ki, rada’ kelimesinin kökünde, tutunma, dayanma,

²⁸⁵ Bakara, 2/233; Nisa, 4/23; Hac, 22/2; Kasas, 28/7, 12; Talak, 65/6.

güç ve destek alma anlamları vardır. Çocuk anne karnında bütün ihtiyaçları için nasıl anneden destek alıyor, ona tutunuyorsa, süt emme döneminde de biyolojik ve ruhsal ihtiyaçları konusunda anneye tutunmaktadır.”²⁸⁶ Müellif, Kur’an’da radaa kökünün anne ile çocuk arasındaki duygusal ilişki alışverişine nasıl delalet ettiğini etimolojik değerlendirme üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Müellif bu çıkarımında bazı Arapça lügatleri ve Kur’an lügatlerini referans göstermiştir.²⁸⁷

2.12.2.2. Eşzamanlı Semantiğe Örnek

Semantik çalışmalarında iki türlü yöntem izlenir. Bunlar tarihsel / artzamanlı semantik ve eşzamanlı semantiktir. Kelimelerin statik sistemini -tarihi süreç içerisindeki anlam değişimlerini değil de tarihin belli bir dönemindeki anlamlarını- elde etmeyi sağlayan metoda eşzamanlı semantik denir.²⁸⁸

Eşzamanlı semantik araştırma ile bir kavramın aynı zaman içerisinde eş anlamlılarının, çağrışımlarının, benzetmelerin ve duygu değerlerinin ortaya çıkartıldığını nakleden Kasapoğlu, eşzamanlı semantiğe şu örneği verir: Kur’an’da (49/13) “kerîm” kelimesi, ilâhî kelâmın bütünlüğü içerisinde “takvâ” kelimesiyle eşleştirilmiş, bu kelimeyle yakın bir ilişki içerisinde sunulmuştur. Bu sunumda Kur’an insanların “kerîm” karakterine sahip olanı, Allah’a karşı “takvâ” içerisinde bulunan kimse olarak açık bir şekilde ifade edilmiştir.²⁸⁹ Müellif, “kerim” karakterinin, kişilik özelliğinin Kur’an’ın değer ölçülerine göre nasıl tanımlandığını semantik izahtan yola çıkarak göstermiştir.

Arapçada olduğu gibi, Kur’an’da da çok sayıda yakın anlamlı kelime bulunduğunu belirten müellif, Arapçada “korku” duygusunu dile getiren 200 civarında -yakın anlamlı- kelimenin mevcut olduğunu, bu kelimelerin yaklaşık 26 tanesinin ise Kur’an’da da geçmekte olduğunu belirtir.²⁹⁰

²⁸⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Anne Çocuk İlişkisi -Çocuğun Doğumdan Sonraki İlk Gelişim Evresi-”, *Ekev Akademi Dergisi*, 11/30 (Kış 2007), 92.

²⁸⁷ el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 196-197; İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab* VIII/125-128; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, III/76; el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, II/105-106.

²⁸⁸ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 124-125.

²⁸⁹ Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 128.

²⁹⁰ Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 128.

2.12.2.3. Tarihsel Semantiğe Örnek

Tarihsel semantik, kelimelerin zaman içerisinde uğradıkları anlam değişmelerini inceler.²⁹¹ Kasapoğlu, tarihsel semantik bağlamında “anlam genelleşmesi”ne şu örneği verir: Kur’an kıssalarındaki kahramanlardan / kişilik tiplerinden birisi olan “Eyyûb”, anlam genellemesine uğrayarak, İslâm kültüründe “sabır” karakterine karşılık gelen bir anlam kazanmıştır.²⁹²

Kur’an için anlam değişimleri iki yönde tezahür eder. Bunlardan birisi, Cahiliye döneminden Kur’an terminolojisine geçişte kelimelerin anlam değişmesine uğramasıdır. Bir diğeri ise Kur’an kelimesinin, nüzûl sonrası dönemde İslâm kültüründe ve İslâmî disiplinler ıstılahında anlam bakımından değişime uğramasıdır.²⁹³ Bu iki duruma Kasapoğlu’dan örnek verilecektir.

2.12.2.3.1. Câhiliyeden Nüzûl Dönemine Geçişte Anlam Değişmesine Örnek

Kur’an’ın nüzûl öncesindeki Arapça kelimeleri kullandığını, fakat bu lafızlardan bazılarını Arap Câhiliye kültüründe taşıdıkları anlamlardan farklı anlamlar yüklediğini belirten Abdurrahman Kasapoğlu, “kerem” kelimesinin nüzûl öncesi dönemden nüzûl evresine geçişte uğradığı anlam değişmesini şöyle açıklamıştır:

Kur’an, ilk muhatapları olan Arap toplumunun kullanmakta olduğu dil hazinesinden aldığı kelimelere bazen önceki manalarından farklı yeni anlamlar kazandırmıştır. Kur’an, bazı kişilik ve karakter özelliklerini anlatmak için Arapların aşına olmadığı yeni kelimeler türetmemiştir. Araplar tarafından o dönemde kullanılmakta olan kelimelere yeni, özgün anlamlar yüklemiştir. Bunlardan birisi “kerîm” kelimesidir. Bu kelime Arap Câhiliye kültüründe insanın karakter özelliklerinden birisini anlatan anahtar terimlerdenidir. Bu kelime Arap Câhiliye toplumuna mensup bir insanın “fazlaca eli açık olma”, “soy sop yönünden asillik” gibi kişilik / karakter özelliklerini ifade etmek için kullanılmaktaydı. Câhiliye devri insanı için “kerem” lafzı, cimriliğin karşıtı bir anlam taşıyordu. Fakat Kur’an, “kerîm” kelimesine Câhiliye kültüründe kullanıldığı anlamdan farklı bir içerik yüklemiştir. Kur’an bu kelimenin “takvâ” kavramıyla bağıını kurmak suretiyle, Câhiliye insanının

²⁹¹ Mustafa Karagöz, “Kur’an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, (2017), 317.

²⁹² Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 135-136.

²⁹³ Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 123, 141-146.

alışık olmadığı farklı bir semantik alan ortaya koymuştur. Böylece söz konusu kelime, Kur'an'da mümin bireyin karakter özelliklerinden birisini ifade eden yeni bir anlama sahip olmuştur.²⁹⁴

Kasapoğlu, Kur'an'da inanç bakımından temel kişilik tiplerinden birisi olan ikiyüzlü / riyakâr kimseleri ifade eden “münâfık” kelimesinin, Câhiliye terminolojisinden Kur'an'a geçişte uğradığı anlam değişmesine ve Kur'an terminolojisinde kazandığı yeni anlama değinir: Kur'an'ın önemli kavramlarından birisi olan “münâfık” kelimesinin Kur'an'ın nüzulü öncesindeki anlamı, *el-yerbu'* adı verilen hayvanın yuvasını belirtmek için kullanılan “en-nâfikâu” sözcüğünden gelir. *el-Yerbu'* denilen hayvanın yaşadığı yuvanın giriş çıkış için iki deliği olduğu söylenir. Bu deliklerden birisi “el-kâsiâu”, diğeri ise “en-nâfikâu” diye isimlendirilir. Eğer hayvan / *el-yerbu'* bu deliklerden birisinden yakalanmaya çalışılırsa, diğerdan kaçıp kurtulur. İşte itikâdi bakımdan münâfık tipinin durumu da tıpkı bu hayvana davranışına benzer. Münâfık kişilik de kendisi için iki çıkış yolu hazırlar. Bu yollardan birisi Müslüman olduğunu itiraf etmesi, diğeri ise kâfir olduğunu saklamasıdır. Münâfık bu iki inanış biçiminden hangisi hususunda sıkıştırılırsa, diğerdan kaçır. “Münâfık” kelimesi, Cahiliye döneminde kullanıldığı “bir tür tarla faresi yuvası” anlamından farklılaşarak, Kur'an terminolojisinde “bireyin dinî inanç durumunu yansıtan” manevî bir kavrama doğru anlam değişmesine uğramış ve yeni bir anlam kazanmıştır. Kur'an konteksinde, itikâdi bakımdan “mümin” ve “kâfir” tipinden farklı olarak, ikiyüzlü insan tipini anlatan bir kelime olmuştur.²⁹⁵ Bu, semantik tahlilinin Kur'an psikolojisine konu olan terimlerin izahına açık bir örnektir.

2.12.2.3.2. Nüzûl Sonrası Dönemde Anlam Değişmesine Örnek

Semantik tahlil çalışmalarında eğer bir kelime nüzûl sonrası dönemde anlam değişmesine uğramışsa, söz konusu değişikliğe de değinilir.²⁹⁶ Kasapoğlu, kimi Kur'an kelimelerinin günümüze kadarki süreç içerisinde muhteva bakımından bazı değişikliklere uğradığını belirtir. Kur'an çalışmalarında semantik tahlili yapılan lafzın Kur'an nâzil olduktan sonraki dönemlerde anlam değişmesine uğramış olması, İslâmî

²⁹⁴ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 143.

²⁹⁵ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 134.

²⁹⁶ Mehmet Soysaldı, “Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, Kur'an ve Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 Van), (Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001), 43.

gelenekte kısmen farklı anlamda kullanılmaya başlaması halinde bu durumun anlam değişmesi olarak belirtilmesi gerektiğini söyler.²⁹⁷

Abdurrahman Kasapoğlu, dinpsikolojik bir kavram olarak Kur'an'da geçen *istiâne*, *istiğâse* lafızlarını incelemiştir. Bu tabirleri semantik tahlile tâbi tutmuş ve söz konusu lafızların Kur'an terminolojisinde ifade ettiği anlamın yanında tasavvuf alanında yüklendikleri anlamı da değerlendirmiştir. *İstiâne*, *istiğâse* kelimelerinin tasavvuf disiplininde Kur'an'daki anlamına nispetle anlam değişmesine uğradığını ifade etmiştir. Müellifin bu konuda yapmış olduğu değerlendirme şu şekildedir: Kur'an'da, Allah'tan yardım dilemeyi ve O'na muhtaçlığı anlatan *istiâne*, *istiğâse* gibi terimler, Yüce Allah'tan doğrudan, vasıtasız yardım dilenmesini anlatır. Tasavvufî terminolojisinde ise Allah'tan yardım dileme tecrübesinde sâlih kullardan, bunlar içerisinde vefat etmiş kimselerin ruhaniyetlerinden *istiâne* geleneği de yaygındır. Kasapoğlu, *istiâne* kelimesinin Kur'an'daki anlamının tasavvuf disiplininde anlam değişmesine uğradığını, bununla birlikte tasavvufî anlamın Kur'an'daki anlam ile bağını sürdürmeye devam ettiğini açıklamaya çalışmıştır.²⁹⁸

2.13. Kur'an'da (Psikolojik Tefsîrde) Bağlam

Kur'an'ın anlaşılmasında metin içi ilişkiler ağını ifade eden iç bağlam ile metnin anlaşılmasına katkıda bulunan ve metne ait olan haricî ilişkiler ağını ifade eden dış bağlamın hesaba katılması önem arz eder.²⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm'in nâzil olduğu koşulların sosyo-kültürel, tarihsel kısmı vahyin dış bağlamını oluşturur. Kur'an âyetlerinin ya da âyet gruplarının birbirleriyle ilişkili olan dilsel, belâğî ve konusal ilişkilerinin bütününe

²⁹⁷ Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", 158.

²⁹⁸ Yüce Allah'tan yardım dileyen kimse, bu hususta kendisinden daha lââyık olduğunu kabul ettiği sâlih insanların manevî desteğini yanında hissetme ihtiyacı duyuyor olabilir. Bununla birlikte mümin kimse doğrudan Allah'a *istiâne* ve *istiğâse* edebileceği ve bunun Kur'an'da tavsiye edildiği bilinç ve niyeti taşımalıdır. Tasavvuf öğretisinde, Allah'tan *istiâne* ve *istiğâse*de bulunurken, insana mutlak manada yardım edecek olanın Allah olduğu inancı daima var olagelmıştır. Fakat İslâmî gelenekte bazı Müslümanlar tarafından *istiâne* ve *istiğâse* tecrübesine, duâsına sâlih kulları da eklenmiştir. Tevhîl ilkesine bağlı kalmak koşuluyla bu türden *istiâne* ve *istiğâse* yönelişlerinin, Müslümanlar için bir zenginlik, genişlik olduğu söylenebilir. Fakat *istiâne* ve *istiğâse*de bulunurken ve bu süreçte aynı zamanda sâlih insanlardan istimdât ederken, tevhit esasını, şirkten sakınma bilincini daima canlı tutmak zorunludur. Vakıa olarak İslâmî gelenekte Müslümanların uygulamalarında *istiânenin* alanı genişletilmiştir. Kur'an'da bahsi geçen, "yalnızca Allah'a *istiâne* ve *istiğâse* etme" esası bu şekilde de yorumlanabilir. (Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah'tan Yardım Dileme ve O'na Muhtaçlık "İstiane" "İstiğase" ve "Fakr İlâ'llâh", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2, (Güz 2014), 81-127).

²⁹⁹ Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 101.

ise iç bağlam denir.³⁰⁰ Âyetler ve sûreler arasındaki ilişkileri inceleyen *münâsebâtü'l-Kur'an* ilmi Kur'an'ın metin içi bağlamını kendisine konu edinir.³⁰¹

2.13.1. Münâsebâtü'l-Kur'an

Kur'an'ın yorumlanmasında önemli bir rolü bulunan *münâsebâtü'l-Kur'an*ın bağlam ile ilişkisi vardır.³⁰² *Münâsebâtü'l-Kur'an*, âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkilerini izah etmeyi amaçlayan Kur'an ilimlerinden birisidir.³⁰³ Bu ilim Kur'an-ı Kerîm'in âyet ve sûrelerinin tertibindeki hikmetleri izah eder.³⁰⁴ Âyetler ve âyet grupları arasında ayrılmaz bir bağ vardır; tefsir ilminde bu münâsebetin bilgisine sahip olmak önemlidir. Bazı müfessirler, âyetler arasındaki tenâsüb ve insicâmı yani güçlü alâka ve irtibatı eserlerinde göstermişlerdir.³⁰⁵

2.13.1.1. Âyetler ve Sûreler Arasındaki (Psikolojik) Tenâsubu / İnsicâmı Ortaya Koymak

Kasapoğlu, münâsebâtü'l-Kur'an meselesine âyetler ve sûreler arasında tenâsubu göstermede “psikolojik münâsebet” açısından yaklaşmıştır. Münâsebâtü'l-Kur'an dilbilimsel açıdan “bağlam” meselesiyle ilişkilidir.

Müellif önce Kur'an tefsirinde münâsebetin ne olduğunu açıklar. Kur'an'daki tenâsüp ve insicâm denildiğinde, bundan âyetler arasındaki, paragraflar arasındaki, bir sûrede âyetin bitişi ile diğer sûredeki başlangıcı arasındaki münâsebetin kastedildiğini nakleder. Sonra da genel tenâsüpten özel tenâsube yani psikolojik tenâsube geçiş yapar. Bir sûrenin başı ile öncesindeki sûrenin sonu arasındaki psikolojik tenâsubün Kur'anî siyâkın / bağlamın ifade özelliklerinden birisi kabul edildiğini söyler. Âyetlerin psikolojik tenâsubunu gösterme bakımından Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'an tefsirinin başarısından bahseder. Fî Zılâli'l-Kur'an'da âyetler ve sûreler arasında gösterilen tenâsüp biçimlerinden birisinin psikolojik ilişki olduğunu aktarır.³⁰⁶

³⁰⁰ Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 29-30.

³⁰¹ Muhammed İsa Yüksek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi Referansları ve Sorunları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 69.

³⁰² Ali Galip Gezgîn, *Tefsîrde Semantik Metot*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 278.

³⁰³ Gülhan Maden, “Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (Aralık 2022), 165.

³⁰⁴ Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 13.

³⁰⁵ Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, (İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981), 112.

³⁰⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz 90

Müellif, münâsebâtü'l-Kur'ân'ın yani âyetler ve sûreler arasındaki tenasüp ve insicamın belirlenmesinde psikolojik ve psiko-sosyal realiteden de yararlanmanın sağlayacağı katkı üzerinde durur. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin âyetler ve sûreler arasındaki tenâsübü anlayabilmek için hitap şekilleri ve nüzûl ortamı bilgisi gibi referansların yanında muhatapların psikolojik durumlarını da hesaba katması gerektiğini düşünür. Aklî, hissî yani psikolojik münâsebet ilişkilerinin âyetler ve sûreler arasındaki tenâsübü ortaya koymanın yollarından birisi olduğunu kabul eder.³⁰⁷

Kur'an'daki tenâsüp ve insicam alanında âyetlerin konularının benzerliğinden hareket edildiğine dikkat çeken müellif, konu benzerliği hususunda psikolojik, dinpsikolojik, psiko-eğitsel, psiko-sosyal ve benzeri tarzda muhteva ilişkisi, uyumu, ahengi hesaba katılarak âyetler ve sûreler arasındaki münâsebetin ortaya konulmasının mümkün olabileceğini söyler.³⁰⁸

2.13.1.2. Münâsebâtü'l-Kur'ân Uygulamalarına Örnekler

Burada Kasapoğlu'nun *Kur'an* psikolojisi çalışmalarında geçen *münâsebâtü'l-Kur'ân* örneklerine yer verilecektir:

Münâsebâtü'l-Kur'ân'ın Kur'an'daki yansımalarından birisi, âyette verilen mesajın içeriğiyle, söz konusu âyette geçen Yüce Allah'ın sıfatları arasındaki anlam bağıdır. Nitekim bir âyetin sonunda yer alan *ilâhî esmâ* ile âyetin ana teması arasında tam bir uyum olduğu görülür.³⁰⁹ Burada bir anlamda âyetin başı ile sonu arasındaki uyum ve ahenk söz konusu edilir. Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi araştırmalarında bu tür münâsebetlere dair örneklerle rastlanır. Bunlardan birisi Nisâ sûresinin 34. âyetinin tefsirinde geçer. Müellif bu örnekte âyetin sonundaki *alî* ve *kebîr* sıfatları ile âyetin ana teması arasında bağ kurar:

“Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcayıp (kadınların geçimini sağladıkları) için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itaatkâr olup, Allah'ın kendilerini korumasına karşılık kendileri de gizliyi

yayımlanmamış nüshadan alıntı.

³⁰⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı.

³⁰⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, Yazarın ikinci basım için hazırladığı, henüz yayımlanmamış nüshadan alıntı.

³⁰⁹ Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları*, (İstanbul, Nûn Yayıncılık, 2009), 147-148; Abdulkaki Güneş, *Kur'ân'da Bütünlük Mucizesi*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014), 109.

*korurlar (kocalarına gizli gizli ihanet etmezler). Hırçınlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.”*³¹⁰ Kasapoğlu, âyetin sonunda yer alan iki ilâhî sıfatı âyetin ana konusuyla ilişkilendirir. Eşler arasında evlilik sorunlarının çözümünde terapi amaçlı sembolik eş dövmenin, Kur'an tarafından eş dövme davranışına göz yumulduğu şeklinde çağrışıma yol açabileceğini söyler. Kur'an'ın terapi amaçlı dövmeden bahsettiği âyette kocaların karılarına şiddet uygulamalarını onaylamadığını açıklar. Aile içi güç ve statü ilişkilerinde kendi konumlarını muhafaza etmek maksadıyla kocaların eşlerine şiddet uygulayacağını ifade eder. Müellif, kocaların eşlerine şiddet uygulayamayacağını açıklandığı âyette Yüce Allah'ın *alî* ve *kebîr* sıfatlarının zikredilmesi üzerinde durur. Âyette zikredilen ilâhî sıfatların, kocanın, karısına şiddet uygulamak suretiyle onun üzerinde otorite kuramayacağına dair bir uyarı olduğuna dikkat çeker. Müellif, “Yüce Allah, söz konusu sıfatları aracılığıyla ailede şiddete maruz kalan kadının koruyucusunun bizzat *Kendisi* olduğu konusunda kocayı uyarır” der.³¹¹ Müellif, âyetin içerdiği hüküm ile âyetin sonundaki *esmâ* arasındaki ilişkiye şöyle değinir: Yüce Allah, âyette (4/34) kocanın karısını *nüşûz*dan vazgeçirebilmesinin yollarını açıklarken, aynı zamanda kendi *kudret* ve *büyükliğini* de kocaya hatırlatır. Bir anlamda, sebepsiz yere karısına haksızlık yapan kocaları uyarır. Âyetin sonundaki *esmâ* aracılığıyla kocalara şu mesajı verir: “Allah'ın kudreti, otoritesi, hâkimiyeti sizin eşleriniz üzerindeki avantajınızdan daha büyüktür. Konumunuza ve sahip olduğunuz güce güvenerek onlara haksızlık yapmayın! Eşiniz olan kadın haksızlığa karşı koyamasa, hakkını almaya gücü yetmese bile, Allah, *yüce*, *kâdir*, *her istediğini yaptırabilendir*. Kocalar bazı noktalarda eşlerinden biraz fazla imkân sahibi olmalarına güvenerek onlara haksızlık yapamazlar.”³¹² Kasapoğlu, âyetten çıkan bu anlamın âyetin genel mesajı ile âyetin sonundaki *ilâhî esmâ* arasındaki ilişkiden, münâsebetten kaynaklandığına vurgu yapar.

³¹⁰ Nisâ, 4/34.

³¹¹ Kasapoğlu, “Kur'an'da Evlilik Terapisi -Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese-”, 37-74.

³¹² Kasapoğlu, “Kur'an'da Evlilik Terapisi -Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese-”, 37-74.

2.13.2. Kasapoğlu'nun Âyetlerdeki Psikolojik Mesajları (Metin İçi Bağlamlarıyla Birlikte İncelemesi)

Metin içi bağlam ile bir ifadenin önceki ve sonraki ifadeleri kastedilir. Bu durum *ulûmu'l-Kur'ânda* “siyak-sibak” olarak isimlendirilir.³¹³ Kur'an tefsirinde metin içi bağlamı oluşturan Kur'an'ın genel bağlamı yani bütünlüğü, pasajlar (belli bir grup oluşturan âyetler) arası bağlam, âyetler arası bağlam yani âyetlerin dizilimi, âyet içi bağlam / bir âyetin iç dizilimi, âyetteki kelimelerin seçimi ve yapıları hesaba katılır.³¹⁴

Bu başlık altında Abdurrahman Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında bir âyetteki psikolojik mesajı aktarırken, söz konusu âyetin mushaf tertibindeki genel bağlama yani metin içi bağlama nasıl yaklaştığı meselesine açıklık getirilecektir.

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında âyetlerdeki psikolojik mesajları incelerken, ilgili âyetlerin bağlamını oluşturan diğer hususları da hesaba katarak kompozisyonlarını oluşturmaya çalışmıştır. Psikolojik mesajın mushaf tertibine göre hangi Kur'an konusunun bağlamıyla ilgili olduğunu gösterme çabası içerisinde olmuştur. Meselâ, psikolojik mesaj içeren bir âyeti bağlamıyla birlikte değerlendirmek için, söz konusu âyeti çevreleyen, fakat doğrudan psikolojik mahiyet arz etmeyen diğer bilgi ve yorumlara da yer vermiştir. Bu durum, konunun akışını psikolojik mesajdan uzaklaştırırsa da Kasapoğlu, Kur'an'ın mushaf tertibi bağlamına sadık kalabilmek için, ilgili âyetin içerdiği diğer mesajları da zikretmiştir. Psikolojik mesajı, âyetteki diğer mesajların atmosferini de hesaba katarak vermeye çalışmıştır.³¹⁵

Meselâ, müellif, bazı hayvanların psikolojik koşullandırmasını incelediği bölümde Kur'an'ın doğrudan “koşullandırma” konusunu incelemediğini belirtmiş, hayvan koşullandırmasına işaret eden âyetlerin aslında avlanan hayvanları etlerinin yenilmesiyle ilgili dinî hükümlerin açıklandığı bağlam içerisinde yer aldığını vurgulamıştır.³¹⁶

³¹³ Sevim Gelgeç, *Kur'an'ın Dil ve Üslup Yapısı Ekseninde Sâd Sûresi Tefsiri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 60.

³¹⁴ Avnullah Enes Ateş, *Kur'an Yorumunda Siyakın Yeri -Zemahşerî Örneği-*, (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018), 55-69; Aykut Kaya, *Tefsir Yorumlama Yöntemleri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 118.

³¹⁵ Özbek, *Bir “Psikolojik Tefsîr” Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun “Kur'an Psikoloji Atlası” Adlı Eseri*, 161.

³¹⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IX/83-94.

Kur'an'ın, psikolojik mesajlar içermekle birlikte, aynı zamanda bir inanç ve değerler kitabı olduğuna dikkat çeken Kasapoğlu, psikolojik tefsîr çalışmalarında Kur'an psikolojisi konularını, bir psikoloji kitabı gibi açıklayıp bırakmamış, ilâhî kelâmın ilgili konulardaki emir ve tavsiye mesajlarına da bağlı kalmıştır. Âyetlerin taşımış oldukları psikolojik mesajların yanında, inanç ve davranış yönlendirmesine dair Kur'an'ın değer ve öğretilerini de birlikte zikretmiştir.³¹⁷

Bilindiği üzere, Kur'an-ı Kerîm, insan psikolojisine dair hakikatleri metafizik amaçlar ve isbât-ı vâcib bağlamında ele alır. Kasapoğlu, Kur'an'daki psikolojik mesajları çözümlerken, bunların bağlamını oluşturan *isbât-ı vâcib* ve âhiretin gerçekliğinin ispatı gibi Kur'an'ın amaçlarını da hesaba katmıştır. Meselâ müellif Kur'an psikolojisi çalışmalarında insanın gelişim psikolojisini incelerken, konuyla ilgili âyetleri sadece gelişim psikolojisi açısından değil, aynı zamanda Kur'an'ın amaçları doğrultusunda *isbât-ı vacib* ve âhiret delili olarak da değerlendirmiştir. Kur'an'ın "insan"ı konu edinmesinin metafizik amaçlarını da dikkate almıştır. Müellif, "*Allah sizi yarattı, sonra öldürür; içinizden kimi de ömrünün en reziline (bebeklik çağı gibi güçsüz ihtiyarlık çağına) itilir ki, biraz bilgiden sonra hiçbir şeyi bilmez (duruma) gelsin! Doğrusu Allah bilendir. (O her şeye) kâdirdir.*"³¹⁸ âyetinin tefsirini -insanın gelişimi çerçevesinde- yaptıktan sonra, bağlamı da hesaba katarak değerlendirme yapar. Müellif, Kur'an'ın bu âyette insanın ihtiyarlık evresinde içine düştüğü acizliği tasvir ettiğini, fakat âyetin vermek istediği asıl mesajın, ihtiyarlık çağının mahiyeti hakkında insanı bilgilendirmekten daha fazlası olduğunu söyler: "Âyette, insanın bilirken bilmez, güç sahibiyken çaresiz hale düşeceğini bildiren Yüce Allah, Kendi zatının "her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten" olduğunu açıklar. Âyette önce insanın niteliklerinden, sonra da aynı çerçeveye ilgili olarak Yüce Allah'ın sıfatlarından bahsedilmesi birtakım mesajları içerir. Bu mesajlardan birisi şudur: "İnsan, güç ve yetilerine güvenerek, kendini yeterli, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan kimse gibi görmeye kalkmamalıdır. "Mutlak kudret" Allah'a ait bir sıfattır, insana verilen fizyolojik ve psikolojik imkânlar ve yetiler ise geçici ve sınırlıdır."³¹⁹

³¹⁷ Özbek, Bir "Psikolojik Tefsîr" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikolojisi Atlası" Adlı Eseri, 161.

³¹⁸ Nahl, 16/70.

³¹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi", Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji-, 3/7, (Ocak-Nisan 2003), 213-232.

2.13.3. Nüzûl Ortamı Bilgisinin Metin Dışı Bağlam Olarak Kullanımı

Vahyin indiği ortam, nüzulün gerçekleştiği sosyo-kültürel ve tarihsel koşullara dair haberler ve rivâyetler Kur'an tefsirinde önemli bir işleve sahiptir.³²⁰

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmaları incelendiğinde, sadece nüzûl sebepleri bilgisini değil, nüzûl ortamı bilgisini de âyetlerin tefsirinde kullandığı görülür. Müellif, nüzûl ortamı bilgisinin, *tencîmu'l-Kur'an*'ın psikolojik, psiko-sosyal, psiko-eğitsel boyutlarını psikolojik tefsirin metin dışı bağlamı olarak tasavvur eder. Yine *esbâbu'n-nüzûl*ün ve Mekkî-Medenî ilminin psikolojik, sosyal psikolojik ve pedagojik boyut ve işlevlerini *psikolojik tefsîr*de vahyin metin dışı bağlamı çerçevesinde ele alır. Mekkî-Medenî bilgisini eğitimde planlama ve anlatım üslubundaki psikolojik, eğitsel işlevleri açısından değerlendirir. Nüzûl sebeplerine çağrışım yoluyla öğrenme, aktif öğrenme, mesajı benimsetme gibi pedagojik işlevleri açısından yaklaşır. Yine nüzûl sebeplerini başta Hz. Peygamberin psikolojisi olmak üzere, nüzûl ortamının psiko-sosyal koşulları hakkında veri kaynağı olarak görür.³²¹

Burada müellifin Kur'an psikoloji çalışmalarında nüzûl ortamı bilgisine başvurduğuna dair örnekler zikredilecektir:

Kasapoğlu, psikolojik bir olgu olarak “uyku” konusuyla ilgili âyetleri işlerken, bu âyetlerden birisinde geçen *nuâs* lafzını açıklarken nüzûl ortamı rivâyetinden faydalanır. Konuyla ilgili “*Sonra o üzüntünün ardından (Allah) size bir güven, bir kısmınızı bürüyen bir uyku indirdi.*”³²² âyetini nüzûl ortamından aktarılan şu rivâyetle izah eder: Bu âyetin (3/154) indiği nüzûl anı ile ilgili bilgi veren Ebû Talha adındaki sahâbi, âyete konu olan savaş esnasında kendilerini bir *nuâs* / uyuklama halinin kapladığını, bu yüzden de ellerinde tutmakta oldukları kılıçlarını yere düşürdüklerini, sonra tekrar kılıçlarını ellerine aldıklarını ve bu durumun birkaç kez tekrar ettiğini söyler. Dolayısıyla savaş ortamında kendilerini, kılıçlarını ellerinden bırakacak kadar güven içinde hissettiklerini belirtir.³²³ Müellif, nüzûl ortamında yaşandığı rivâyet edilen bu tecrübeyi yani âyetin metin dışı bağlamını, âyette geçen *nuâs* kelimesinin anlamına açıklık getirmek için kullanır.

³²⁰ Hasan Yılmaz, “Modern Dönem Kur'an Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2017), 16.

³²¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/57-85.

³²² Âl-i İmrân, 3/154.

³²³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/229.

Müellif, “Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar. Hâlbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.”³²⁴ âyetini metapsişik bir fenomen olarak göz değmesi yani nazar olgusu çerçevesinde değerlendirmiştir. Yazar, bu değerlendirmeyi yaparken nüzûl koşullarında Arap toplumunun nazara ilişkin kabullerini, geleneklerini ve yine o ortamda müşriklerin nazarı kullanarak Hz. Peygambere zarar verme planlarını nakletmiştir. Âyete (68/51-52) konu olan nazar değdirme fiilinin mahiyetini nüzûl ortamındaki insanların kültürlerinden hareketle de izah etmeyi amaçlamıştır. Müellif, tefsirde nüzûl ortamı bilgisini metin dışı bağlam olarak kullanmıştır.³²⁵

2.13.4. Psikolojik Hermenötik ve Kur’an’ın Metin Dışı Bağlamı

Müellif, psikolojik (romantik) hermenötiği bir tefsir tekniği olarak psikolojik *tefsir*in yöntemine entegre etmiştir. Kur’an’ın metin dışı bağlamının *psikolojik tefsir*de psikolojik hermenötik yaklaşımıyla incelenebileceğini ileri sürmüştür.

Kasapoğlu, romantik hermenötik yaklaşımla Kur’ân tefsirinde metin dışı bağlamın psikolojik ve psiko-sosyal boyutunun öne çıkarıldığından bahseder. Romantik hermenötiğin bir metnin anlaşılmasında, söz konusu metnin yazarının psikolojisinin anlaşılmasını temel almasına dikkat çeker. Bu ilkenin Kur’ân tefsirindeki karşılığının nüzûl ortamındaki muhatapların psikolojik durumları olduğunu vurgular. Kur’ân tefsirinde metin dışı bağlamın psikolojik ve psiko-sosyal boyutunun dikkate alınmasının, romantik hermenötik kuramıyla bu şekilde eşleştğini söyler. Friedrich Schleiermacher (1768-1834)’in romantik hermenötiğinin, Kur’ân tefsirinde doğrudan değil, dolaylı şekilde uygulanma imkânına sahip olduğunu belirtir. Romantik hermenötik Kur’an tefsirinde ilâhî metni anlamada yazar psikolojisi olarak Yüce Allah’ın psikolojisini anlamak yerine, vahyin nüzûl koşullarındaki ilk muhatapların psikolojisini araştırmanın esas alındığını ifade eder.³²⁶

Kasapoğlu, Schleiermacher hermenötiğinin Kur’ân yorumuna uygulanmasını, nüzûl koşullarındaki ilk muhatapların psikolojik / psikososyal durumlarının ilâhî

³²⁴ Kalem, 68/51-52.

³²⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/352-356.

³²⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân’ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”, *Tafsir Dergisi*, 2/1, (2022), 11.

kelâmın anlaşılmasında bilgi kaynağı olarak kullanılması şeklinde değerlendirir. Bu uygulamanın tefsir geleneğinde öteden beri mevcut olduğunu belirten Kasapoğlu, “hermenötik yorum”un Kur’ân tefsirine bütünüyle yeni bir anlama yöntemi getirmediğini söyler. Schleiermacher hermenötiğinin, aslında geçmişten günümüze kadar tefsir geleneğinde mevcut olan bir yorum yaklaşımını dolaylı olarak desteklediği; Kur’ân tefsirinde psikolojik ve psiko-sosyal bağlamın önemi konusunda farkındalık oluşturduğu kanaatindedir. Müellif, psikolojik hermenötiğin Kur’ân tefsirinde nüzûl ortamı ve nüzûl sebepleri bilgisi alanına katkı sağlayabileceğini düşünmektedir.³²⁷

Kur’ân tefsirinde nüzûl ortamı bilgisinin metin dışı bağlam olarak tarihsel, kültürel, sosyolojik kapsam genişliği içerisinde kullanıldığına işaret eden Kasapoğlu, Schleiermacher hermenötiği açısından Kur’ân tefsirine yaklaşıldığında ise psikolojik, psiko-sosyal bağlamın öne çıkartıldığını vurgular. Bu nedenle Schleiermacher hermenötiği ile Kur’ân’ı yorumlamanın daha sınırlı ve özel bir bağlamı yani psikolojik bağlamı esas aldığını belirtir. Kur’ân’ın anlaşılmasında Schleiermacher hermenötiğinden yararlanılması halinde, bunun Kur’ân bütünlüğünü ve tevhit esasını göz önünde bulunduracak şekilde ve tefsir geleneğinde kabul görmüş yorum ilkelerini esas alarak yapılması gerektiğini açıklar. Kasapoğlu, Schleiermacher hermenötiğinin tefsirde kullanılmasını mümkün görenlerin yazar psikolojisini araştırmak yerine, vahyin nüzûl koşullarındaki psikolojik ve sosyal-psikolojik durumları araştırmayı uygun bulduklarına tekrar işaret eder. Nüzûl ortamına dair psikolojik ve psiko-sosyal verilerin, Kur’ân’ın anlamaya yardımcı olacak bilgilerden sadece birisi olabileceğini, Kur’ân’ı anlamayla ilgili daha pek çok bilgi kaynağı ve yöntemin hesaba katılmasını şart koşar. Müellif, Schleiermacher hermenötiğinin Kur’ân’ı anlamaya dair bütüncül bir yöntem sunmadığını, sadece Kur’ân’ı anlamayla ilişkili unsurlardan birisine dikkat çektiğini vurgular. Psikolojik hermenötiğin özellikle Kur’ân psikolojisi konulu çalışmalarda, psikolojik tefsîr uygulamalarında faydalı olabileceğini ifade eder. Bu tarz Kur’ân psikolojisi araştırmalarında hermenötik yorumun dikkate alınabileceğini söyler.³²⁸

2.14. Kur’an’ın Fonetik İ’câzı

İ’câzu’l-Kur’ân, ilâhî kelâmın tefsiriyle yakından ilgili olan ve Kur’an’ın

³²⁷ Kasapoğlu, “Kur’ân’ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”, 11-12.

³²⁸ Kasapoğlu, “Kur’ân’ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği”, 12.

mahiyetine ait ilimler olarak tanımlanan ulûmu'l-Kurân'ın dallarından birisidir. Kur'an'ın nazmı ve te'lifi, fesâhat ve belâgatı onun *i'caz* vecihlerindendir.³²⁹ Kur'an'ın *i'câzı* yani insanlığı aciz bırakma yönü, ona benzer ya da ona yakın bir eserin meydana getirilememesinde aranır.³³⁰ Kur'an'ın *i'câz* vasfı, onun ilâhî kaynaklı oluşunun delili, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin isbatı, birçok yönüyle muarızlara meydan okuma gibi işlevlere sahiptir.³³¹

Kur'an, fonetik *i'câzı*yla yani harf yapısı, ses uyumu ve âyetler arasındaki içsel musikiyi dinleten yönleriyle her zaman dikkat çekmiştir. Onun fonetik *i'câzı*yla ilgili bilgi ve bulgular öteden beri ilgili literatürde yer almaktadır.³³²

Kasapoğlu, Kur'an'ın fonetik *i'câzının* iki boyutuna değinmiştir. Bunlardan birisi Kur'an tilâvetinin okuyan ve dinleyen üzerinde oluşturmuş olduğu müzikal, estetik, duygusal ve benzeri etkilemedir. Diğeri ise Kur'an lafızlarının müzikalitesi ile mesajın içeriği arasındaki uyumdur.

2.14.1. Kur'an Tilâvetinin Fonetik Âhengi

Müellif, Kur'an'ın insan psikolojisine hitap etme özelliğini, onun tahaddî ettiği konular arasında sayıldığını ifade eder. Kur'an'ın insanları etkileme *i'câzını*, onlar üzerinde büyük bir hayranlık uyandırması, üslubu, lafızları, manaları ve edebî nazmıyla insan şuurunu etkilemesi olarak açıklar.³³³ Kur'an'ın mûsikî açısından sahip olduğu eşsiz ahengin ilâhî kelâmı sesli olarak okuyan ya da dinleyen kimselerin ruhunu derinden kuşattığını, etki altına aldığını belirtir.³³⁴

Müellif, Kur'an'ın insanların ruhları üzerinde bırakmış olduğu etki dikkate alınarak, *el-i'câzu't-te'sîrî* tabirinin tefsir literatüre dahil edildiğini, yine Kur'an'ın insan üzerindeki psikolojik etkileyciliğinden bahsedilirken “et-tefsîru'n-nefsî li'l-Kur'ân”, “rûhâniyyetü'l-Kur'ân” gibi nitelemelerde bulunulduğunu açıklar. Müellif, Kur'an ibarelerinin taşımış oldukları derin manalar yanında, ayrıca duygu, düşünce,

³²⁹ Nedim Yılmaz, *Îcâzü'l-Kur'ân*, (İstanbul, Fatih Yayınevi, 1984), 5, 33, 39.

³³⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1983), 163.

³³¹ Mehmet Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzı Tarihsel Serencam-Tartışmalar-Güncel Yorumlar*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 27.

³³² Nezahat Yüce, *Fonetik Açısından Kur'ân İ'câzı Kur'ân Sesinin Mucizesi*, (Ankara: Sonçağ Akademi Yayıncılık, 2022), v.

³³³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/228.

³³⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/153-154.

estetik ve sezgi gibi insan varlığını tamamlayan en temel noktalara hitap ettiğini, bu zaviyeden insan benliğine nüfûz edip büyük tesirler uyandırdığını belirtir. Bu durumun Kur'an'ın “psikolojik i'câz” özelliği olarak nitelendiğini söyler.³³⁵

Kur'an'ın düz bir metin olarak değil de melodik, müziksel bir eda ile okunduğuna dikkat çeken müellif, onun insan beynindeki müzik merkezini aktif hale getirerek duygulanım ve psikolojik etkilenme meydana getirmesi üzerinde durur. Özellikle mûsîkîli ve makamlı Kur'an tilâvetinin dinleyici üzerinde meydana getirdiği dinî heyecanın, vecd halinin hayatın her anında gözlemlenebilmekte olduğunu hatırlatır. Kur'an tilâvetinin fonetik ahenginin insanlar üzerinde duygusal bir canlılık, coşku ve heyecan uyandırması durumunun psikolojik i'câz vecihlerinden kabul edildiğini nakleder.³³⁶

2.14.2. Ses-Anlam İlişkisi / Ses Yansımali Kelimeler

Kur'an'da tercih edilen lafızların ses delâleti açısından önemli bir yeri vardır. Kur'an'da lafızlarının rastgele kullanılmadığı, genellikle manaya uygun seslere sahip lafızların tercih edildiği görülür.³³⁷

Müellif, Kur'an sözlerinin müzikalitesinin, dinleyiciye iletilecek mesajın içeriğini anlayabilmesine imkân sağlayacak nitelikte olduğundan ve Kur'an sözlerinin müzikalitesi ile anlamları arasında uyumun mevcudiyetinden bahseder. Kur'an'ın sadece dil sembollerinin içerdiği anlamlar yoluyla değil, bu sembollerin müzikalitesiyle de muhataplarına mesajlar verdiğini açıklar. Kur'an'da telâffuz edildiğinde insana anlamı hissettiren, sezdirenen ve anlamın atmosferiyle uyum içerisinde bulunan kelimeler olduğuna dikkat çeker.³³⁸

Kasapoğlu, psikolojik tefsîr bağlamında ses-anlam ilişkili Kur'an ifadelerinin bilişsel ve öğrenmeyle ilişkili işlevlerine dikkat çeker. Bu kelimelerin tonlamalarıyla zihinde etki oluşturdıklarını, insanın hayal dünyasında imgeler meydana getirdiklerini belirtir. Kur'an lafızlarının nağmesinin melodisinin mesajın içeriğini insan zihnine yaklaştırdığını söyler. Kur'an'da, anlatılmak istenen manayla uyumlu nağme ve melodiye sahip lafızların mesajı insan zihnine yaklaştırma işlevi gördüklerini ifade eder.

³³⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/152-153.

³³⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/156.

³³⁷ Bilal Aydın, *Ses Anlam İlişkisi Açısından Arap Dili ve Kur'an*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 94.

³³⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/365.

Bu tür lafızların insanların hem zihinlerini hem de duygularını ve vicdanlarını tatmin ettiğini vurgular.³³⁹

Yazar, Kur'an'da ödül ve ceza faktörleri ile motivasyon sağlayan ifadelerin ses ve anlam uyumuna sahip olduklarının fark edileceğini söyler. Buna göre cennet gibi içeriklerle terğîb oluşturan yani ödül ile motivasyon sağlayan âyetler muhataba dinginlik veren, onu vecde getiren ses ahengine sahiptir. Âyetlerde müjdeleme, sevindirme, isteklendirme makamında yumuşak, ince sesler dikkat çeker. Rahmet, şefkat belirten âyetlerde kelimeler adeta yumuşar, tatlılaşır, insanın ruhunu okşar. Yine cehennem ile cezâ ifade eden âyetlerin insanı ağlatacak düzeyde ses insicamı vardır. Zulmün, şiddetin anlatıldığı âyetlerde kelimelerin katılaşması dikkat çeker. Tehdit, korkutma makamında sert ve güçlü sesler kendini gösterir. Kur'an'ın üslubundaki bu özelliğin yani dile getirilen olay ve olguların içeriklerine uygun ses ahenginin ortaya konulmasının fonetik i'câz olarak değerlendirilir.³⁴⁰

Müellif Kur'an metnlerinin fonetik çözümlemesinin yapılması halinde, bunun söz konusu metinler bünyesindeki duygusal durumlar başta olmak üzere pek çok psikolojik mesajın ortaya konulmasına aracılık edeceğini söyler. Kur'an'da geçen ses-anlam uyumuna sahip lafızların mesajda anlatılmak istenen duygusal durumu, ruh halini, karakteri, kişilik özelliğini, tutum ve davranış tarzını etkili bir şekilde ortaya koyduğunu açıklar.³⁴¹

Ses-Anlam İlişkisine Örnek

Kasapoğlu, Kur'an'da geçen ses yansımaları kelimelerle ruhsal durumların, psikolojik yaşantıların nasıl ifade edildiğine dair örnekler verir: Kur'an'da Fir'avun tiplmesi altında sunulan pasajlarda kullanılan lafızların fonetik değerleri incelendiğinde, bunlardan Fir'avun'un kişiliği, güdü ve eğilimleri, duyguları hakkında mesajların yansıdığını söyler. Yine müellif, Fir'avun'un bazı davranışlarını anlatan âyetlerde tercih edilen lafızların seslerinin duygusal etki boyutlarını fark etmenin mümkün olduğunu açıklar. Firavun'un önceleri hizmetinde olan, fakat daha sonra Hz. Mûsâ'ya iman eden sihirbazlara yapmış olduğu tehditte ses ile konu içeriği uyumunu görmenin mümkün olduğunu belirtir. Müellif, Kur'an'da tasviri yapılan Firavun'un

³³⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/365.

³⁴⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/365.

³⁴¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/366.

tehditlerinin, ilgili âyeti okuyan ya da dinleyen kimsede sanki bizzat oradaymış ve azabı tecrübe ediyormuş hissi uyandırmasını misal gösterir. Yine Nâs sûresinin lafızlarının sûrede anlatılan vesvese ortamını hissettirmesini, zihinsel kuruntuları dile getirmesini örnek verir. Müellif, Nâziât 79/34 ve Abese 80/33 âyetlerinde kıyâmetin dehşetini okuyucuya, dinleyiciye yaşatan lafızların yer aldığını ifade eder. En’âm 6/125. âyetini dinleyen birisinin, havasız kalan bir insanın, göğsü daralan kimsenin yaşadığı sıkıntıyı ve zorluğu duyduğu kelimelerin sesinden çıkartabileceğine dikkat çeker.³⁴²

2.15. Hitâbu’l-Kur’ân

Hitaplarla dolu olan Kur’an’ın hitap şekilleri, onun kendisine özgü üslup özelliklerindendir. Kur’an, Allah’ın insanlara hitabı olup ondaki hitapların farklı kişilere ve varlıklara yönelik olduğu dikkat çeker. Kur’ân’daki hitap biçimlerinin otuzdan fazla olduğu literatürde zikredilir. Kur’an, öncelikle insana hitap ederek gelmiştir. Kur’an’ın âyetleri, başta Hz. Peygambere hitap eder, sonra nüzûl koşullarında yaşamış olan muhataplara seslenir. Ayrıca Kur’an her coğrafya, her çağ ve her inanç mensubu bütün insanlığa hitap eder.³⁴³

Her şeyden önce bir hitap olarak indirilen Kur’an’ın hitap tarzları onun edebî üslubu içerisinde değerlendirilir. Kur’an’ın hitap çeşitleri Kur’an ilimleri arasında sayılır. Kur’an’daki hitap tarzlarını bilmenin ilâhî kelâmı anlama ve yorumlamada önemli bir yeri vardır.³⁴⁴

2.15.1. Kur’an’ın Hitaplarında Psikolojik Mesajlar

“Kur’an’da hitaplar”, ulûmu’l-Kur’ân dallarından biri kabul edilmiştir. Kasapoğlu, hitâbu’l-Kur’ân konusuna psiko-eğitsel açıdan yaklaşmıştır. Kur’an’daki hitapların psikolojik mesajlar taşıdıklarını, genel anlamda terğîb ve terhîb işlevi gördüklerini ifade etmiştir. Müellif, Kur’an’da övgü, kınama, aşağılama, tehekküm, istihzâ, teşvîk / motivasyon, sakındırma, telkîn, nefret yahut sevgi, şefkat, merhamet uyandırma, istiğâse, öfke, heyecan / coşku, iştiyâk / ilgi, hayret, tahassür, tehdit, ta’cîz,

³⁴² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/366.

³⁴³ Ahmet Sevinç, “Kur’an’da Hitap Şekilleri ve Müddessir Suresinde Yer Alan Hitapların Tahlili”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, (2016), 133-140; Mehmet Paçacı, *Kur’an’a Giriş*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 99-100; Abdülhalim Yılmaz, “et-Tefsîru’l-Müeyesser Adlı Eserin ‘Ulûmu’l-Kur’ân Açısından İncelenmesi”, *Mutalaa*, 2/1, (2022), 19.

³⁴⁴ Bilal Deliser, *Kur’an İlimleri*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 154.

hayıflanma hitaplarının kullanıldığını vurgulamıştır.³⁴⁵

Müellif, hitâbu'l-Kur'ân örneği olarak belli grup ve topluluklara hitapları, bunlar içerisinde de iman edenlere yapılan hitapları örnek olarak değerlendirmiştir. Kur'an'da "ey iman edenler" hitabıyla başlayan âyetlerde verilen mesajın genellikle birey ve toplumun psiko-sosyal gelişimini etkileyen konularda yoğunlaştığını açıklamıştır.³⁴⁶

Kur'an'ın mesajlarını iletirken izlemiş olduğu metotlardan birisinin, muhatabına seslenmesi ve onun nisbesini zikretmesi olduğunu beyan eden Kasapoğlu, bu yöntemin psikolojik bakımdan muhatap üzerinde etki oluşturduğunu ve onu mesajın içeriğini düşünmeye sevk ettiğini açıklamıştır. Kur'an'da müminlere kendi aidiyet nisbeleriyle "ey iman edenler" şeklinde yapılan hitabın onlar üzerinde psikolojik bir etki oluşturmasını bu duruma örnek vermiştir.³⁴⁷

2.15.2. Kur'an'ın Hitaplarındaki Psikolojik Mesajlara Örnek

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi araştırmalarında Kur'an hitaplarının oluşturduğu psikolojik etkiyi, taşıdığı eğitsel mesajı göstermeye çalışmıştır. Müellif, insanın çevresiyle sosyal etkileşimi bağlamında ailenin bireyi inanç bakımından etkilemesi, yönlendirmesi meselesini incelerken, konuyla ilgili âyetlerden birisindeki hitap üslubunun da başlı başına psikolojik ve eğitsel amaçlar taşıdığından bahsetmiştir:

*"Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: "Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür.""*³⁴⁸ Müellif, bu âyetteki "yâ büneyye" yani "ey benim küçük oğlum!" şeklindeki hitabın, çocuğun küçük yaşta olduğunu anlatmak için değil, bir tür incelik, sevgi, şefkat mesajı olarak kullanıldığını ifade eder. Âyette bahsi geçen kıssanın baş karakterlerinden Hz. Lokman'ın, oğluna öğütte bulunurken şefkatli, sevecen bir baba olarak yaklaştığını belirtir. Hz. Lokman'ın, oğluna, nasihat eden bir aile bireyi edasıyla seslendiğini, duygusal yakınlık oluşturacak bir üslupla onu hakikate çağırdığını, her türlü kötülükten sakındırdığını söylemiştir.³⁴⁹

Müellif, aile ortamında iman eğitiminin verildiği bu Kur'an diyalogunda kalp

³⁴⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/285.

³⁴⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/285.

³⁴⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/285-286.

³⁴⁸ Lokman, 31/13.

³⁴⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi İman ve İbadet Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, 44/2, (2008), 7-26.

yumuşaklığı, sevecenlik, içtenlik ve yakınlık hissinin canlı tutulduğuna dikkat çekiştir. “Yâ büneyye” hitâbıyla kurulan cümlede iletişimin genel havasını şefkat ve sevgi duygularının şekillendirdiğine vurgu yapmıştır.³⁵⁰

2.16. Psikolojik Tefsîrde Psikobiyografi Çalışmaları

Geleneksel Kur'an ilimlerindeki dille ilgili anlama, yorumlama meselelerinden farklı olarak Kasapoğlu, psikobiyografi çalışmalarının yapılmasını önerir. Psikobiyografi çalışmalarının Kur'an'da hangi alanlara uygulanabileceğini açıklar. Psikobiyografi çalışmalarını, *psikolojik tefsîr* çalışmalarının yorum teknikleri arasında gösterir.

Kasapoğlu, bir müfessirin, özellikle de psikolojik tefsîr çalışan Kur'an araştırmacısının, nüzûl ortamında aktarılan ve tarihsel inceleme konusu olan âyetleri psikobiyografik açıdan tahlil edilebileceğini söyler. Müellif, psikobiyografinin tanımını aktardıktan sonra, Nüzûl ortamından psikobiyografik tefsir çalışmalarına konu olabilecek alanları işaret eder.

2.16.1. Psikobiyografinin Tanımı

Müellif, *psikolojik tefsîrde* psikobiyografinin yerini açıklamadan önce, psikobiyografinin tanımını yapar. Buna göre, psikobiyografi, psikolojinin biyografide kullanılması olarak tanımlanır. Psikobiyografi, herhangi bir şahısla ilgili gerçek verilerden yola çıkılarak teşkil edilen bir kişilik tahlilidir. Psikobiyografik çalışmalarda daha çok çeşitli özellikleriyle öne çıkmış, tarihî şahsiyetler analiz edilir.³⁵¹

2.16.2. Psikobiyografik Tefsir Çalışmalarına Konu Olabilecek Alanlar

Kasapoğlu Hz. Muhammed'in psikobiyografisinin ortaya konulmasında Kur'an'ın kriter kabul edildiğine vurgu yapar. Ona hitaben nâzil olan Kur'an'ın, pek çok âyette ondan bahsettiğini, onun kişiliğini, sıfatlarını, konu edindiğini, onun hayatında meydana gelen gelişmelerin çeşitli aşamalarını açıkladığını belirtir. Duhâ sûresinin Mekke döneminde Hz. Muhammed'in psikolojik durumunu açıkladığını, onun yaşadığı manevî güçlenme sürecini anlattığını ifade eder. İnşirâh sûresinde Hz.

³⁵⁰ Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi İman ve İbadet Eğitimi”, 7-26.

³⁵¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/46-47.

Peygamberin kişilik özelliklerinin açıkladığını, Tevbe sûresinde onun biyografisi etrafında cereyan eden hadiselerden bazı kesitler sunulduğunu söyler.³⁵²

Müellif, psikobiyografik bağlamda Kur'an mesajlarından hareketle Hz. Muhammed'in en belirgin özelliklerini tespit etmenin mümkün olduğunu söyler. Vahyin, nüzûl sürecinden aktarılan kesitlerde onun en dikkat çekici mizaç özelliklerinden birisinin acelecilik olduğunun tespitinin yapılabileceğini belirtir. Müellif, Kur'an'da davet sürecinde muhataplarından direnç gören Hz. Muhammed'in içine düştüğü psikolojik halin tasvirinin yapılışına dikkat çeker. Netice olarak, Kur'an'da tanıtılan Hz. Muhammed'in bilinmesinin, onun biyografisinin en doğru şekilde ortaya konulmasını sağlayacağını söyler.³⁵³

Kasapoğlu, psikobiyografik tefsir çalışma alanına örnek olarak Ebû Leheb tipini gösterir. Kur'an'da Tebbet sûresine konu olan Ebû Leheb ve karısının portresinin çizilerek tutum ve davranışlarının tasvir edildiğini zikreder.³⁵⁴

Müellif, Kur'an'da "el-A'râb" kelimesiyle bir topluluk tiplemesi olarak "bedevî" karakterinin tasvir edildiğine dikkat çeker. Kur'an'da doğrudan ya da dolaylı şekilde "bedevî" karakterinin özelliklerinin, inanç, zihniyet yapılarının, tutum ve davranış kalıplarının açıklandığını belirtir. Bu konuya dair âyetlerden hareketle "bedevî" karakterinin analizinin yapılmasının mümkün olduğunu ifade eder. Kur'an'da nüzûl ortamından sunulan kesitleri esas alarak "bedevî" karakterinin psikobiyografik çalışmasının yapılmasını önerir.³⁵⁵

2.16.3. Psikobiyografi Uygulama Örnekleri

1. Örnek

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında nüzûl ortamından kesitler sunan âyetlerdeki bazı kişiliklerin şahsiyet tiplerine dair bahislere yer vermiştir. Kur'an'da bahsi geçen bu kişilik tiplerinden birisi Abdullâh İbn Ümmü Mektûm'dur (ö.15/636). Müellif, Kur'an'ın çizdiği ve öne çıkardığı İbn Ümmü Mektûm portresine bireysel farklılıklar konusu bağlamında değinmiştir.

³⁵² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/50-51.

³⁵³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/51.

³⁵⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/52.

³⁵⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/53.

Kasapoğlu, Kur'an'da görme engelli bir sahâbi olan Abdullah İbn Ümmü Mektûm'un engelliliğe dair sembol isim olarak tanıtıldığını söyler. Yüce Allah'ın Abese sûresinde İbn Ümmü Mektûm'u, üstün kişilik özellikleriyle engelli kimseler için model bir şahsiyet olarak sunduğunu ifade eder: *“Kendisine o a'mâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmıyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır.”*³⁵⁶

Kasapoğlu âyete konu olan şahsiyetin “a'mâ” yani kör sıfatıyla nitelendiğini ve böylece onun engelli olma özelliğine dikkat çekildiğini söyler. *“Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.”* ifadesinde âyete konu olan kör kişinin, peygamberden dinledikleri ve öğrendikleri sayesinde bilgisizlikten kurtulmak, günahlarından arınmak, ilâhî mesajlardan öğüt almak, bu öğüt kendisine fayda sağlamak, dinî bakımdan kendini geliştirmek, öğrenecek olduğu Kur'an'la hayatına doğru bir yön vermek isteğine vurgu yapar. Yine müellif, âyette geçen *“Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmıyorsun. Hayır, böyle yapma!”* ifadesinde kör kişinin, Hz. Peygamberden ilâhî bilgiyi öğrenmeyi, dinin hükümlerini bellemeyi istediğine, bundan kendisi için öğüt almayı arzuladığına, bu uğurda can attığına, gayret ve çabayla hidâyetini artırmaya, Rabb'ine yakınlaşmaya çalıştığına, dünyanın ve âhiretin hayrını talep ettiğine, hataya, günaha düşerim diye Allah'tan korktuğuna, ilâhî sınırların dışına çıkmaktan sakındığına işaret edildiğine dikkat çeker.³⁵⁷ Müellif yorumunda, Abese sûresinde İbn Ümmü Mektûm'un kişiliğini bütünleyen en temel fizyolojik ve karakter özelliklerinin yansıtıldığı psikobiyografik bir kesit sunar.

2. Örnek

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında Hz. Muhammed'in psikobiyografisini oluşturacak kişiliğinin bileşenlerinden bazı unsurları farklı vesilelerle incelediği görülür. Bu bileşenlerden birisi Hz. Muhammed'in kişiliğinin en önemli

³⁵⁶ Abese, 80/1-12.

³⁵⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*, (Malatya: EKM Ofset Matbaacılık, 2010), 109-115.

bileşeni olan sempati yani duygudaşıktır. Müellif, bu konudaki âyetleri onun kişiliğini bütünleyen en önemli karakter özelliklerinden birisi olarak işler:

Kur'an, Hz. Muhammed'in kişiliğinin önemli bileşenlerinden birisini tasvir ettiği, *“Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir.”*³⁵⁸ âyetinde, onun sempatik karakter özelliğini tanıtır. Müellif, âyetteki psikobiyoğrafik kesite şu şekilde açıklık getirir:

Bu âyette (9/128) Hz. Muhammed'in temel özelliklerinden birisi anlatılmakta, son derece yetkin bir karakter özelliği dile getirilir. Müfessirlerin yorumlarına göre Yüce Allah, Hz. Muhammed'i insanlara şöyle tanıtmaktadır: Sizin kötü davranışlarda bulunarak sapıklığa yönelmeniz, ilâhî öğretilerden yoksun ve uzak bir hayat yaşamanız, Allah'tan yüz çevirmeniz, günaha düşmeniz onun üzerine ağır gelir. Sizin felâkete maruz kalmanızdan dolayı o da aynı şekilde büyük üzüntü duyar, halinizden müteessir olur. Sizin başınıza gelen en ufak bir sıkıntı, olumsuzluk onun için büyük bir şeydir. Sizin hayatınızı zorlaştıran, hoşunuza gitmeyen durumlar, onu da benzer şekilde etkiler.³⁵⁹

Hz. Muhammed, müminlerin acılarını paylaşırken onlarla sempati kurarak özdeşleşir. Kendisini acı çeken müminlerin yerine koyarak, adeta onlarla tek vücut olur. Yüce Allah, âyette Hz. Peygamber'le müminler arasındaki duygudaşığa dayalı bağı açıklarken, *“min enfüsiküm”* ifadesini kullanır. Bu şekilde Hz. Peygamberi onlardan bir parça, onların bir benzeri olarak tanıtır. Onunla müminler arasında cereyan eden duygudaşlığı yani mutluluk ve acı paylaşımını, aralarındaki yakınlık ve özdeşleşmeye dayandırır. Kur'an Hz. Peygamber'in sempatik kişiliğini tasvir ettiği tabloda vermiş olduğu ayrıntıda, onun insanlara karşı *“raûf”* ve *“rahîm”* olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla sempatik kişiliğinin bileşenlerinden birisi olarak onun müminlere karşı şefkat ve merhamet beslediğine vurgu yapmıştır.³⁶⁰

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarından Hz. Peygamberin psikobiyoğrafisini oluşturacak parçalardan birisi burada sunulmuştur. Kur'an'da geçen diğer parçalar da birleştirilerek onun psikobiyoğrafisini bütünlüklü olarak oluşturmak

³⁵⁸ Tevbe, 9/128.

³⁵⁹ Kasapoğlu, “Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, 33-61.

³⁶⁰ Kasapoğlu, “Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, 33-61.

mümkündür. Kasapoğlu, Hz. Muhammed'in psikobiyoğrafisini özel olarak çalışmamıştır. Çeşitli vesilelerle, çalışmalarında Hz. Muhammed'in psikobiyoğrafisini oluşturan bazı parçalara yer vermiştir.

2.17. Kur'an'da Sembolik Dil

Kasapoğlu, psikolojik tefsirde, Kur'an'ın iletişimde kullanmış olduğu sembolik dil unsurlarına yer vermiştir. Kur'an'da renklerin diliyle, beden diliyle, hayvan metaforuyla psikolojik durumların anlatıldığına, dolayısıyla bu üç iletişim unsurunun psikolojik tefsirde önemli bir yeri olduğuna dikkat çekmiştir. Yine müellif, Kur'an'da insanın algı alanına giren varlık ve oluşlar hakkında kullandığı dil ile algı alanının dışındaki metafizik alandan bahseden dilin birbirinden farklı olduğuna işaret etmiştir. Bir başka deyişle, Kur'an'daki *müteşâbih* dile psikolojik açıdan yani insanın algı ve ifade imkân ve kabiliyetleri, sınırları açısından yaklaşmıştır. Gaybî fenomenlerin anlatımında da müşahade âleminin dil sembollerinin kullanıldığını belirtmiştir.

2.17.1. Müteşâbih Dil

"Müteşâbih", sembolizmin anlam dünyasını oluşturan önemli kavramlardan birisidir.³⁶¹ Müteşâbihlik, birden fazla manaya gelebilen ya da herhangi bir sebepten dolayı anlamında kapalılık bulunan âyetleri niteler.³⁶²

Kur'an'da müteşâbihlerin bir kısmı "manevî müteşâbihler" olarak değerlendirilir. Yüce Allah'ın varlığını ve sıfatlarını konu edinen, kıyâmet ve cennet-cehennem ahvâlini anlatan âyetler, mukattaa harfleri bu grupta ele alınır. Bu âyetlerle neyin kastedildiği insanlar tarafından kesin şekilde bilinemediğinden, muhkem âyetlerin yardımıyla tefsir yoluna gidilir.³⁶³ Bu anlamda müteşâbihlik, Kur'an'da metafizik alanın dili olarak nitelendirilir.³⁶⁴ "Muhkem", anlamı âyetin zahirinden ya da yorum yoluyla anlaşılabilirken, müteşâbih ise bütün mahiyetiyle bilinmesini Yüce Allah'ın kendisine

³⁶¹ Maşallah Turan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, (Konya: Hüner Yayınevi, 2016), 30, 46.

³⁶² M. Sait Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşâbih-Nesh)*, (Konya: Selam Yayınevi, 1987), 30; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 222.

³⁶³ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, (İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996), 96-97; Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 275; İbrahim Çelik, *Örnekleriyle Tefsir Tarihi ve Usulü*, (Bursa: Rehber Ajans, 2000), 31.

³⁶⁴ Ömer Faruk Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 274.

sır kıldığı âyetlerdir.³⁶⁵

Kasapoğlu'nun Kur'an'daki *müteşâbih* dile bakışı, insanın gayb âlemi tasavvur edebilme kapasite ve kabiliyetleriyle ilişkili bir durumdur. Müellif, bu bağlamda müteşâbihlik sınıflamasında “manada müteşâbihlik” olarak nitelenen alanla ilgili değerlendirmeler yapar. Müellifin yapmış olduğu değerlendirmeler şu şekildedir:

Müşâhede âleminin yani fizik dünyanın iletişim koşullarının gereği olan dil sembollerinin aynısı insanlar tarafından Allah ile insan arasındaki iletişimde de kullanılır. Fakat dilsel sembollere insan-insana iletişimde yüklenen anlam ile; Allah-insan iletişiminde yüklenen anlam ve mahiyet birbirine denk değildir. Bununla birlikte fizik dünyada / müşâhede âleminde edinilen dil tecrübesi ve kavramlaştırma deneyimlerinden tamamen bağımsız ve ilgisiz olarak, metafizik iletişimden, gayb âlemiyle ilişkiden söz etme imkânı yoktur. Metafizik âlemle kurulan iletişimde kullanılan “dil sembolleri” fizik dünyada edinilen dil tecrübeleri dikkate alınmadan oluşturulamaz. İnsan, fizik dünyada edinmiş olduğu dil tecrübesi olmadan metafizik âlem hakkında pek bir şey konuşamaz. İnsanın metafizik ile fizik âlem hakkında kullanmış olduğu dil sembolleri aynı olmakla birlikte, mahiyetleri farklıdır. İnsan müşahade âlemindeki tecrübe ve deneyimlerine dayanmaksızın yani fizik dünyadan bağımsız şekilde gayb hakkında / Allah hakkında fazla bir şey söyleyemez. İnsanın Yüce Allah hakkında, gaybî fenomenler konusunda konuşabildikleri, fizik dünyada edindiği tecrübelerin çağrıştırdığı müteâl / aşkın ve sınırsız anlam içeriğinden oluşur. Metafizik âlem hakkında kullanılan bir lafza yüklenen anlam, mahiyeti bakımından o kavrama fizik dünya koşullarında, insan-insan ilişkide yüklenen anlama denk değildir. İşte bu tür bir söyleyiş ve anlam yükleme özelliği taşıyan, mahiyet bakımından insan-insana iletişimden farklılık gösteren Kur'an lafızlarına “müteşâbihât” nitelemesi yapılır.³⁶⁶

Kasapoğlu, müteşâbih kavramlara anlam yüklerken, metafizik âlemden bahsederken Kur'an'ın muhataplarına rehberlik ettiğini, yol gösterdiğini belirtir. Bu rehberliğin bir gereği olarak metafizik âlemle iletişim kurarken *müteşâbih* lafızlara

³⁶⁵ Muhammed İbn Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtü't-Tefsîr*, (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1990), 152.

³⁶⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, (İstanbul: Nursan Yayınları, İstanbul, 2000), 236-237.

isabetli ve ölçülü anlamlar yüklemek, Yüce Allah’la kurulan iletişimde *tenzîh* kuralına riâyet etme, O’nun hakkındaki sıfatların tanımlanmazlığı yani sınır ve hududunun tayin edilmezliği bilinciyle hareket etme, niyet ve iradeyi O’nunla, O’na layık bir şekilde iletişim kurabilme doğrultusunda yönlendirme gibi ilkelere uymanın zorunluluğunu vurgular.³⁶⁷

2.17.2. Renklerin Dili

2.17.2.1. Kur’an’da Renk Sembolizminin Kullanımı

Kasapoğlu Kur’an’da renk belirten kelimelerin göstergebilimsel karşılıkları, sembolik çağrışımları, olduğuna dikkat çeker. Kur’an’ın anlatım üslubunda renklerin dilsel gösterge olarak da yer aldıklarını belirtir. Kur’an’da renklerin sembolik işlevlerinin psikolojik mahiyet arz ettiğini, insanların çeşitli psikolojik durumlarına işaret ettiklerini, inanç değerleri yönünden insanların onların kişilik tiplerini gösterdiklerini söyler.³⁶⁸

Müellif, Kur’an’ın, renkleri gerçek bir renk imgesi olmaktan çok bazı olgulardan kinâye maksatlı olarak kullandığını belirtir. Kur’an’ın kullanmış olduğu renk sembolizminde psikolojik mesajlara yer verildiğini ve bunların daha ziyade duygusal çağrışımlar şeklinde olduğunu söyler. Bunun yanında inanç-inançsızlıkla ilgili kişiliklerinde renklerle anlatıldığına dikkat çeker.³⁶⁹

Müellif, Kur’an’da ilâhî mesajların iletilmesinde bazen dilsel sembol olarak renklerin kullanıldığını söyler. İnsan duygularının ifadesinde tıpkı sözel dil, beden dili kullanıldığı gibi, renk sembolizmine de başvurulduğunu açıklar. Kur’an’da renkler kullanılarak nitelenen varlıkların başında “insan”ın geldiğini belirtir. Kasapoğlu, Kur’an’da renklerin bir dil sembolü olarak ifade ettikleri psikolojik alanları şöyle özetler: Renklerin sembolik işlevleri arasında insanın çeşitli ruh hallerinin ve bunların beden diline yansımalarının anlatımı söz konusudur. Umut, sevinç, mutluluk, neşe, üzüntü, keder gibi duygular; hüsrân, hayal kırıklığı, karamsarlık, bedbahtlık, dinçlik / canlılık gibi ruh halleri Kur’an’da renk sembolleriyle dile getirilir. Kur’an’da renk kullanımıyla ruhsal durumların dile getirildiği alanlar / konular daha çok âhiret

³⁶⁷ Kasapoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, 237.

³⁶⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/367.

³⁶⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/367-368.

hayatıyla ilgilidir. Ayrıca Kur'an'da iman-inkâr gibi inanç durumları da renkler aracılığıyla insan algısına sunulur.³⁷⁰

2.17.2.2. Kur'an'da Renk Sembolizminin Kullanımına Örnekler

Kasapoğlu, siyah ve beyaz renklerin Kur'an'da çeşitli psikolojik durumları dile getirmek için kullanıldığını ifade eder. Buna göre, birçok âyette siyah renk ile olumsuz ruh halleri anlatılır. Âyetlerin bazısında siyah renk inkârcıların içinde bulundukları perişanlığı, aşırı hüznü, korku halini belirtmek için kullanılır. Yine inkârcıların ruh halini niteleyen bir renk olarak “siyah” öfkeyi, memnuniyetsizliği, mutsuzluğu, şaşkınlığı, küçük düşmeyi, kaybetmişliği, karamsarlığı sembolize eder. Kur'an'da beyaz renk ise psikolojik bakımdan sevgi, neşe, mutluluk, iyimserlik gibi pozitif duyguları; dinginlik, rahatlık, huzur gibi ruhsal durumları anlatır. Fakat bazen de beyaz renk yaşanan hüznü, özlemi dile getirir.³⁷¹

Kasapoğlu, inkârcı kimselerin, günahkârların âhiretteki ruh hallerini anlatmada mavi rengin kullanıldığını belirtir. Buna göre, cehennemde inkârcıların yüzlerine yansıyan dehşet, korku, kaygı, üzüntü, ümitsizlik, hayal kırıklığı, bunalımlı / sıkıntılı ruh hali, yaşadıkları çaresizlik, acizlik mavi renk sembolüyle ifade edilir. Kısacası inkârcıların âhirette yaşayacakları haber verilen olumsuz psikolojik durumlar mavi renk ile sembolize edilir.³⁷²

Kur'an'da sarı renk sembolizminin kullanımı konusunda müellifin verdiği örnek şöyledir: İlgili âyette “sarı renkli develere benzetilen cehennem ateşinin alevleri” mutsuzluk, acı, azap hissetme, aşağılanmışlık, sefillik gibi olumsuz ruh hallerinin bir göstergesi olarak anlamlandırılır. Bununla birlikte “sarı” rengin Kur'an'da pozitif duyguları yansıtacak tarzda iç açıcı, sevindirici, insana mutluluk ve iç huzuru veren renk olarak nitelendiğine de rastlanır.³⁷³

Kur'an'ın renk sembolizminde yeşil renk, olumlu çağrışımlara sahiptir. Bu renk ile mutluluk, huzur, sevinç, haz, tazelik, hassasiyet gibi durumlar çağrıştırılır.³⁷⁴

³⁷⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/368.

³⁷¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/368-369.

³⁷² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/368-369.

³⁷³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/368-369.

³⁷⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/370.

2.17.3. Hayvan Metaforu

2.17.3.1. Kur'an'ın Üslubunda Hayvan Metaforu

Olumlu yahut olumsuz kişilik özelliklerinin anlatılmasında hayvan sembollerinin kullanılmasının, iletilmek istenen mesajların anlaşılmasında önemli bir rol oynadığına dikkat çeken müellif, Kur'an'da hayvanların zaman zaman insanlara benzetme bağlamında zikredildiklerine işaret eder. Bazı âyetlerde metaforik olarak hayvan davranışlarının inanç, düşünce ve davranış bakımından insanları anlatabilmek amacıyla kullanılmasına atıfta bulunur. Kur'an'da bazen genel olarak hayvan türüne bazen de belli bir hayvana gönderme yapılarak bazı insan davranışlarının etkili şekilde anlatıldığını belirtir. Kur'an'da hayvan davranışlarına benzetilen insan davranışların ise daha ziyade olumsuz davranışlarla ilgili olduğunu söyler. Kur'an'ın kullanmış olduğu hayvan figürlerinin sembolik anlamları olduğunu, bu sembollerin insan psikolojisini ilgilendiren boyutlarının bulunduğunu açıklar. Kur'an'da yaban eşiği, köpek, deve kuşu gibi hayvanların kimi davranışlarının insanların çeşitli kişilik özelliklerini yansıtmaya amacıyla kullanılmasından bahseder.³⁷⁵

2.17.3.2. Hayvan Metaforunun Kullanımına Örnek

Kasapoğlu Kur'an psikolojisi çalışmaları çerçevesinde, hayvanlardan söz eden bazı âyetlerde çeşitli karakter değerlerinin tasvir edildiğini detaylı olarak inceler:

İnsanların, bazı olumsuz davranışlarının, menfi kişilik özelliklerinin hayvan davranışlarına benzetilerek anlatılması durumuna dikkat çeken müellif, insanlığın bu etkili ifade biçiminin, Yüce Allah tarafından Kur'an'da da kullanıldığını belirtir. Müellif, Kur'an'da bazen genel olarak hayvan türüne, bazen de belli bir hayvan cinsine gönderme yapılarak kimi olumsuz insan davranışlarının anlatılmaya çalışıldığını ilgili âyetler üzerinden açıklar. Müellif, Kur'an'daki bu anlatımlar içerisinde özellikle belli bir hayvanın adı verilerek yapılan benzetmeleri inceler.³⁷⁶

Müellif, Kur'an'da bazı insan davranışlarının benzetildiği hayvanlardan eşek, köpek, maymun ve domuzun konu edildiği âyetler üzerinde durur. Kur'an'da bazı insan

³⁷⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/371.

³⁷⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2006), s. 47-75.

davranışların eşeğe ve köpeğe benzetilmelerinin açıkça belirtildiğini ifade eder. İnsan davranışlarının maymun ve domuzla ilişkilendirildiği âyetlerin³⁷⁷ ise çeşitli şekillerde yorumlandığını söyler. Bu konudaki yaklaşımlardan birisinde insan davranışları maymun ve domuz davranışına benzetilmiş olduğunu, diğerinde ise bazı insanların Allah tarafından maymun ve domuza dönüştürüldüğünün haber verildiğini nakleder. Müellif, “ilgili âyetin anlamını bilfiil maymuna çevrilme olarak kabul edecek olsak bile, bu olay diğer insanlar için bir karakter özelliği ifade edeceği için konunun bu yönünü ön plana çıkarmayı” isabetli bulduğunu belirtir. Kasapoğlu, insanların maymuna çevrildiğini açıklayan âyetleri, aşağılık kompleksi ve üstünlük isteği çerçevesinde değerlendirir. İnsan davranışlarının eşeğe benzetildiği âyetlerde, anlayışsızlık, bilgi-davranış uyumsuzluğu ve iletişimde ölçsüzlük konusu çerçevesinde inceler. İnsan davranışının köpeğe benzetildiği âyeti ise insanın doyumsuzluğu ve buna bağlı ortaya çıkan sıkıntı hali olarak ele alır.³⁷⁸

2.17.4. Beden Dili

Kasapoğlu, Kur'an'da çeşitli ruh hallerinin, bilhassa duyguların ifade edildiği iletişim göstergeleri arasında beden dil sembollerinin kullanılmasından bahseder. Bir iletişim unsuru olarak beden dili ifadelerini, dile getirmiş oldukları ruhsal durumlar bakımından Kur'an psikolojisinin / psikolojik tefsirin inceleme konuları arasında değerlendirmek gerektiğini söyler.³⁷⁹ Müellif, Kur'an'da iletişim psikolojisi konularını ele aldığı bölümde beden dili göstergeleriyle, ruhsal durumları ifade edilmesini konu edinen âyetlere dikkat çeker.

Beden Diline Örnek

Müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında, beden dili ifadesiyle psikolojik durumların anlatılışına örnekler verilebilir. Pişmanlık duygusunun konu edildiği bir âyetle bu durumun beden dili ile nasıl dışarıya vurulduğu şöyle açıklanır: “*O gün zalim ellerini ısırp: “Ne olaydı, keşke ben elçiyle beraber bir yol edineydim! Vah bana, ne olurdu, ben falanı dost tutmasaydım!” dedi.*”³⁸⁰ Müellif, âyetle geçen “elleri ısırmak” ifadesinin, pişmanlığın beden diliyle anlatılması manasına geldiğini söyler. “*Azzu'l-*

³⁷⁷ Maide, 5/60. Bakara, 2/65. A'râf, 7/166.

³⁷⁸ Kasapoğlu, “Kur'an'da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”, s. 47-75.

³⁷⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, VI/324.

³⁸⁰ Furkân, 25/27-28.

yedeyn, ifadesinin hakiki yani zahirî manada kullanıldığı kabul edilecek olursa pişmanlık duyan inkârcının bizzat elini ısırdığı söylenebilir” der. Buna göre, “elleri ısırma”nın, pişmanlık duyan kimsenin beden dili ifadesi olduğunu ve içindikileri dışarıya yansıttığını ifade eder.³⁸¹

³⁸¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, IV/538.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KASAPOĞLU'NUN ESERLERİNDE EDEBÎ YÖNLER

Kur'an tefsirinde Arap dili ve edebiyatının önemli bir işlevi vardır. Kur'an'ın i'cazını konu alan Belâgat ilmi ondaki incelikleri keşfetmede en önemli araçlardan biridir. Müfessirler çağlar boyu Kur'an'ı tefsir ederken onun belâği özellikleri üzerinde durmuşlardır. Kur'an edebî bir kelâm olmakla birlikte onun temel konularından biri de insan ve insanın varlık alemiyle olan ilişkisidir. Kur'an'daki insan tasavvurunu anlayabilmek için müfessirler, onun edebî yönlerini dikkate almak gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda çağdaş müfessirler edebiyat -psikolojisi ilişkisine değinerek ondaki psikolojik mesajları ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu bölümde edebiyat-psikoloji ilişkisi çerçevesinde Kasapoğlu'nun Psikolojik Tefsir çalışmalarındaki edebî yönelimler incelenecektir.

1. Edebiyat-Psikoloji İlişkisi Düzleminde Psikolojik Tefsîr

1.1. Edebiyat-Psikoloji İlişkisine Dayalı Yorumun Psikolojik Tefsîrin Yöntemlerinden Birisi Olması

Kasapoğlu, *psikolojik tefsîri* bir ekol olarak sistemleştirme çalışmalarında Kur'an psikolojisi araştırmalarında uyulması gereken usulü yani metodolojiyi de oluşturmuştur. Onun önerdiği usûl ve yöntemler arasında edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı tahlillerin yapılması önemli bir yer işgal eder.

Müellif, Kur'an'ın varlıkla ilgili psikolojik ve psiko-sosyal gerçekliği ifadede önemli bir yere sahip olduğunu, Kur'an'da varlık alanının ifadesinin ise dil vasıtasıyla gerçekleştiğini; dilin insan ruhunun temel gerçekliğini keşfetme ve diğer insanları psikolojik yönleriyle tanıyabilme aracı olduğunu belirtir. Bu nedenle Kur'an'da tasvir edilen, anlatılan insana ve topluma dair mesajları anlayabilmek için ilâhî kelâmın dilsel ve edebî yapısını analiz etmeye ihtiyaç olduğunu ifade eder. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada, özellikle de *psikolojik tefsîr* çalışmalarında göz önünde bulundurulması gereken ilkelerden birisinin, edebiyatla psikoloji arasındaki ilişkiye dayalı tahliller olduğuna dikkat çeker. Kur'an üzerinde yapılacak herhangi bir psikolojik çalışmanın edebiyat ve belâgatla iç içe olması lazım geldiğini vurgular. Kur'an'daki birey ve

toplum psikolojisiyle ilgili mesajların önemli bir kısmının açığa çıkartılmasının, ilâhî metnin edebî çözümlerinin isabetle ve maharetle yapılmasına bağlı olduğunu açıklar.³⁸²

Kasapoğlu, psikolojik tefsîr çalışması yapan, edebiyat-psikoloji ilişkisini araştıran müfessirin, Kur'an'ın edebî sanatlarının psikolojik etkilerini ve anlatım işlevlerini keşfetmeye, âyetlerdeki anlatım sanatlarının psikolojik işlevlerini açığa çıkarmaya çalışması gerektiğini söyler. Araştırmacının analizler yapmak suretiyle mesajın muhataplar üzerindeki psikolojik etkisini göstermek durumunda olduğunu belirtir. Kur'an'ın edebî metninin hem psikolojik mesajlar taşımasının hem de muhataplar üzerinde psikolojik etkiler oluşturmalarının böyle bir yöntemi gerekli kıldığını ifade eder. Kasapoğlu, Emîn el-Hûlî'nin edebî / beyânî tefsir yaklaşımının bir yöntem olarak benimsediği belâgat-psikoloji ilişkisine dayalı çözümlemenin *psikolojik tefsîr*in de önemli yöntemlerinden birisi olduğunu vurgular.³⁸³

Kasapoğlu, müfessirin, özelde ise Kur'an psikolojisi araştırmacısının Kur'an edebiyatına nüfuz edebilecek donanıma sahip olması gerektiğini ve bunun ilâhî kelâmdaki psikolojik incelikleri kavramaya imkân sağlayacağını söyler. Doğrudan Kur'an edebiyatı alanında vukûfiyeti bulunmayan bir Kur'an araştırmacısının ise Kur'an edebiyatı uzmanlarının ve müfessirlerin bu alanda ortaya koydukları eserlerinden yararlanılmasını bir gereklilik olarak görür.³⁸⁴

1.2. Edebiyat-Psikoloji İlişkisinin Psikolojik Tefsirin Karakteristiklerinden Olması

Kasapoğlu, psikolojik tefsirin karakteristiklerine ilişkin bahis açmış ve bu bahsi ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Kur'an psikolojisinin edebiyatla iç içe olmasını psikolojik tefsirin karakteristikleri arasında saymıştır.

Edebî bir kelâm olan Kur'an'ın psikolojiyle ayrılmaz bir ilişkisi bulunduğunu belirten müellif, Kur'an'ın edebî metninin psikolojik tahlili meselesinin ilk olarak Emîn el-Hûlî tarafından “psikolojik tefsir” ifadesiyle terimleştirildiğini açıklar. Kur'an dilinin edebîliği dikkate alındığında, ilâhî kelâmdaki psikolojik mesajların edebî üslup içerisine

³⁸² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, 22-23.

³⁸³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, 23-24.

³⁸⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, 24-25.

konuslandırıldığını ifade eder.³⁸⁵ Müellif, Kur'an'ın Yüce Allah tarafından belâgat özellikli bir kelâm olarak vahyedildiğine işaret eder. Edebiyat ile psikoloji disiplini arasındaki ilişkiye dikkat çeken müellif, Kur'an psikolojisinin de bu esas üzerine inşa edilebileceğini belirtir.³⁸⁶

Kasapoğlu, Kur'an'ın edebî üslubunun, insan psikolojisinin gizli yönleri ve sosyal hayatın tezahürleri arasındaki kopmaz ilişkiyi en güzel örneklerinden birisi olarak gösterir. Psikolojik, psiko-sosyal gerçekliğin Kur'an'da edebî anlatım zenginliği içerisinde, ilâhî kelâmın kendine özgü üslubu vasıtasıyla sunulduğuna değinir.³⁸⁷ Müellif, bir psikoloğun, insan davranışlarını gözlemleyerek ulaştığı sonuca, bir müfessirin, ilâhî kelâmdaki anlatım sanatı ve edebî çeşitliliğe ve derinliğe nüfuz ederek ulaşmaya çalıştığını ifade eder.³⁸⁸

1.3. Edebiyat-Psikoloji İlişkisiyle Sınırlı Psikolojik Tefsîrin Temsilcileri

Kasapoğlu, beyânî / edebî tefsir ekolü mensuplarının, yapmış oldukları edebî Kur'an araştırmaların, tefsirlerin psikolojik tecrübe ve verilerle bağını kurduklarını, ilâhî kelâmın yorumunda psikolojik incelemenin önemini vurguladıklarını aktarmıştır. Dolayısıyla -ekol temsilcilerinin- Kur'an'ı anlamak ve tefsir etmek isteyenlerin, “insanların vicdanlarının, kalplerinin, nefislerinin Kur'an tarafından nasıl eğitildiğini” deneyimlemelerini hedeflediklerini aktarmıştır. Kur'an'ın edebî / beyânî yönleri üzerinde duran Emîn el-Hûlî, Âişe Abdurrahmân Binti's-Şâti', Muhammed Ahmed Halefullâh, Seyyid Kutub gibi ekol temsilcilerinin, ilâhî kelâmın edebî üslubunun psikolojik boyutunu nasıl fark ettikleri üzerinde durmuştur. Ekol mensuplarının Kur'an'ın tefsirinde, edebiyat-psikoloji ilişkisinin hesaba katılmasını önerdiklerini, tefsir uygulamalarında ise ilâhî kelâmın edebî boyutu ile psikoloji arasındaki ilişkiyi göstermeye çalıştıklarını ifade etmiştir.³⁸⁹

Burada edebî tefsir ekolü temsilcilerinden ikisinin -Emîn el-Hûlî (1895-1966), Muhammed Ahmed Halefullâh- yaklaşımları ana hatlarıyla açıklanacaktır. Kasapoğlu, el-Hûlî'nin, günümüzde bağımsız tefsir ekolü olarak kurup tesis etmeye çalışan

³⁸⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 66.

³⁸⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 69-70.

³⁸⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 69-70.

³⁸⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*, 70.

³⁸⁹ Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 50-51.

“psikolojik tefsir” yönelişinin ilk habercilerinden olduğunu kabul eder. el-Hûlî’nin “psikolojik tefsir” tabirinin isim babası olduğunu, mensubu olduğu edebî tefsir bünyesinde psikolojik tefsire önemli bir rol yüklediğini açıklar. el-Hûlî’nin, Kur’an mesajlarının anlaşılabilmesi için tefsirde psikolojik ve sosyolojik yönü ısrarla vurguladığını, edebî tefsir yönteminin, bu ilkeyi Kur’an yorumu için özel bir koşul olarak gördüğünü aktarır. Kasapoğlu, el-Hûlî’nin temsilcisi olduğu edebî tefsir yönelişinin, belâgat unsuru yanında psikolojik unsuru da içerdiğini, Kur’an tefsiri için psikoloji ilmini gerekli gördüğünü ve tefsir ilmine psikolojiyi dahil ettiğini söyler. Kur’an’da psikoloji mesajlarının yoğun bir şekilde yer aldığını keşfeden el-Hûlî’nin, psikolojik tefsîre olan ihtiyacı ortaya koyduğunu ifade eder.³⁹⁰

Kasapoğlu, edebî tefsir ekolü temsilcilerinden Muhammed Ahmed Halefullâh’ın (1916-1997) Kur’an kıssalarına sosyolojik ve psikolojik değerler açısından yaklaştığını, ona göre, psiko-sosyal boyutun Kur’an kıssalarında ön planda olduğunu nakleder. Yine müellif, Halefullâh’ın, Kur’an kıssalarını edebî / beyânî tefsir usulüne göre tahlil ettiğini ve bu kıssaların pedagojik ve psikolojik maksatlara yönelik olarak kullanıldığını savunduğunu aktarır. Müellif, Halefullah’ın, kıssalarda korkutmak, uyarmak gibi psikolojik amaçların gözetildiği düşüncesine sahip olduğu ifade eder. Müellif, Halefullâh’ın konuyla ilgili görüşlerini şöyle özetler: Halefullâh, Kur’an kıssalarının amaçları arasında psikolojik amaçlara dikkat çeker. Ona göre, kıssaların hedeflerinin başında Hz. Peygamber ve ona iman eden müminler üzerindeki psikolojik baskının hafifletilmesi gelir. Yine Halefullâh’a göre Kur’an kıssaları müminleri manen destekleme, motive etme, inkârcıları ise psikolojik açıdan yıpratma işlevini üstlenirler. Halefullâh, Kur’an *nass*larını, modern ilmin edebiyat, psikoloji, pedagoji, sosyoloji gibi disiplinlerde ortaya konan veriler ışığında öğrenmeyi, anlamayı önerenlerdendir. Halefullâh’a göre, Kur’an’daki sosyolojik ve psikolojik esaslar, ilâhî kelâma iman eden ondaki inanç ve davranış esaslarını benimseyen kimseler için izzet kaynağıdır. Halefullâh, Kur’an kıssalarının tahlili yoluyla birey ve toplum psikolojisine dair mesajlara erişilebileceğini yazılarında uygulamalı olarak göstermeye çalışır.³⁹¹

³⁹⁰ Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 50-51.

³⁹¹ Kasapoğlu, *Tefsîr Geleneğinde Psikolojik Yorumlama*, 52-53.

2. Psikolojik Tefsîr Usulünde Edebiyat Psikolojisi

2.1. Psikolojik Tefsîrde Edebiyat Psikolojisine Duyulan İhtiyaç

Psikolojik tefsîr çalışmalarına özgü “tefsir usulü” geliştiren Kasapoğlu,³⁹² bu usulde edebiyat-psikoloji ilişkilerine dair çözümlemeleri önemli bir ilke olarak görür. Bu durumu, edebî metinlerin psikolojinin bilgi desteği ile daha iyi anlaşılacağı gerekçesine dayandırır. Aynı zamanda edebî bir metin olan Kur’ân-ı Kerîm’i daha iyi anlamak ve tefsir edebilmek için edebiyat-psikoloji ilişkisini göz önünde bulundurmaya ihtiyaç olduğu görüşünü benimser.³⁹³

Belâgat-psikoloji ilişkisine dayanmayan Kur’an okumalarının, manaya derinlemesine nüfûz edebilmeye imkân vermeyeceğine işaret eden müellif, özellikle de psikolojik tefsîr çalışmalarında edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı bir yöntem takip etme zorunluluğu bulunduğunu savunur. Edebiyat-psikoloji ilişkisine dayanan metin analizi yöntemi psikolojik tefsîr usulünün önemli bileşenlerinden olduğunu söyler. Bununla birlikte müellif, Kur’an’ın psikolojik tefsîrine ilişkin usûlün, edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı tahlil yönteminden daha geniş olduğunu belirtir. Edebî bir metin olarak Kur’an’ı tahlil etmek isteyen araştırmacının / müfessirin belâgat bilgisinin yanında ayrıca psikoloji de bilmesi gerektiğini yineler. Psikolojik tefsîr çalışmalarında bu iki disiplini ve bu disiplinleri ortaklığından teşekkül eden “edebiyat psikolojisi” disiplininden hareketle Kur’an’ı tefsir edebilecek birikim ve nosyona sahip olmayı Kur’an araştırmacıları için bir gereklilik sayar.³⁹⁴

2.2. Psikolojik Tefsîrde Edebiyat Psikolojisi Uygulamalarının Nasıl Yapılabileceği Meselesi

Kasapoğlu, Emîn el-Hûlî’nin tefsirde edebiyat psikolojisi uygulamasını doğrudan tavsiye eden müellif olduğunu, bununla birlikte kendisinin bu yöntemi hiç uygulamadığını haber vermiştir. Kasapoğlu, el-Hûlî’den sonra ve günümüzde yapılan bazı çalışmalardan hareketle, edebiyat psikolojisine dayalı tefsir çalışmalarında nasıl bir yol izlenebileceğine dair yöntem belirlemeye çalışmıştır.³⁹⁵

³⁹² Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020).

³⁹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/32.

³⁹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/32-33.

³⁹⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/37.

2.2.1. Kıssalardaki Karakter Tasvirlerinin Tahlillerini Yapmak

Kasapoğlu, Kur'an'da ilâhî mesajları anlatmanın tesirli yollarından birisi olarak kıssa ile anlatımın kullanıldığını, karakterizasyonun kıssaların en önemli dramatik unsurları olduğunu belirtir. Söz konusu unsurların kıssalarda bireylerin psikolojik ve sosyal boyutlarını etkili bir şekilde yansıttığını, muhatapta olayları sonuna kadar izleme isteği uyandırdığını belirtir.³⁹⁶

Kur'an'da geniş yer tutan kıssalarda kişiliklerin, karakter tasvirlerinin önemli bir yer tuttuğunu belirten müellif, bundan dolayı başta peygamberlerin psikolojisi olmak üzere, kıssalardaki kişilik özelliklerini Kur'an'ın nasıl betimlediğini incelemeye ihtiyaç olduğunu söyler. Müellife göre tarihten kesitler sunan âyetlerde yer verilen kişilik tiplerinin ruhsal analizleri, duygu çözümlemeleri yapılmak suretiyle yorumlandığı zaman, ilâhî mesajın anlamı tüm açık seçikliğiyle ve derinliğiyle ortaya konulabilir. Kur'an kıssalarında tanıtılan kişiliklere dair karakter analizlerine yönelik incelemeler yapmak ve bu tahlillerin nasıl yapılacağına dair sistem geliştirmek edebiyat psikolojisi bağlamında yapılabilecek çalışmaların başında gelir. Kur'an kıssalarının edebiyat-psikoloji ilişkisi perspektifinden incelenmesi, her türlü karakter özelliğinin ve insanın ruhsal dünyasının açığa çıkarılmasına imkân sağlar. Belâgat-psikoloji ilişkisiyle çerçevesinde gerçekleştirilen ilk özgün uygulama modellerinden birisi, Muhammed Ahmed Halefullâh'a (1916-1997) aittir. Halefullâh, bir metni çözümleme konusunda, söz konusu metnin mantıksal, psikolojik ve edebî yönünü değerlendirebilme nosyonunu, becerisini gerekli görür. Hem psikolojik boyutları olan hem de edebî üsluba sahip bulunan Kur'an kıssalarının bu yaklaşımla incelenebileceğini savunur.³⁹⁷

Yazar, son zamanlarda Kur'an'da anlatılan kişilik ve karakter tasvirlerini Sigmund Freud (1856-1939)'un edebiyat psikolojisi kuramı uyarınca tahlil eden uygulamalar olduğuna dikkat çeker. Bu tür uygulamaların, "Kur'an'da belâgat psikolojisi" alanında yöntem geliştirebilmek ve önerebilmek için bir adım kabul edilebileceğini ifade eder. Kıssalardaki kişilik ve karakter tasvirlerinin tahlilini yapmanın belâgata dayalı *psikolojik tefsîr* çalışmalarının esaslarından birisi kabul edilebileceğini belirtir. Öte yandan Emîn el-Hûlî'nin bir fikir olarak sunduğu,

³⁹⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/37.

³⁹⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/38.

Muhammed Ahmed Halefullâh ve Âişe Abdurrahmân'ın ise bu fikrin bazı uygulama örneklerini ortaya koyduğu yaklaşımın da Kur'an kıssalarında karakter tahlili bakımından bir model oluşturabileceğini kabul eder.³⁹⁸

Müellif Kur'an kıssalarındaki kişilik tiplerinin karakterizasyonunun iki şekilde yapılabileceğini belirtir. Bunlardan birisinin direkt karakterizasyon olduğunu, bu yöntemde karakterlerin bilinen birtakım vasıflardan hareketle tanıtıldığını açıklar. Kıssadaki karakterin genel tanıtımını yapabilmek ya da genel niteliklerini sunabilmek amacıyla bu yöntemle başvurulduğunu ifade eder. Dolaylı açıklama yönteminde ise doğrudan söz konusu özelliğe atıfta bulunulmayıp eylemler, konuşma, çevre, görünüm gibi çeşitli şekillerde sunum yapıldığını söyler.³⁹⁹

2.2.2. Edebî Üslup ve Sanatların İçerdiği Psikolojik Muhtevanın Tahlilini Yapmak

Müellif, edebî bir kelâm olarak Kur'an'ın insan psikolojisinin hemen hemen bütün boyutları konusunda bilgi içerdiğini belirtir. Kur'an'ın çeşitli anlatım üslupları ve edebî sanatları aracılığıyla sunduğu psikolojik gerçekliklerin tahlilinin yapılmasının *psikolojik tefsîr* araştırmalarında takip edilen yöntemlerden birisi olduğuna dikkat çeker. Kur'an'da kıssalar, meseller, teşbîhler (mecâzlar, istiâreler, kinâyeler) ve benzeri edebî / belâğî üsluplar aracılığıyla kişilik, karakter tasvirlerinin yapıldığını, insanın çeşitli ruhsal durumları anlatıldığını söyleyen müellif, bu edebî anlatımların çözümünün yapılmak sûretiyle Kur'an'ın birey ve toplum psikolojisine dair mesajlarının ortaya çıkartılabileceğini ifade eder.⁴⁰⁰

2.2.3. Edebî Sanatlardaki Eğitsel ve Motivasyonel Mesajların Tahlilini Yapmak

Kasapoğlu, Kur'an'ın muhatapları üzerinde kuvvetli, kapsamlı, çok yönlü tesirler uyandırabilen edebî bir kelâm olduğunu ifade eder. Edebî bir metin olarak Kur'an'ı incelerken, onun muhatapları üzerinde nasıl bir psikolojik tesir oluşturduğunu,

³⁹⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/39.

³⁹⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/39.

⁴⁰⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, III/39-40.

onlar üzerinde nasıl güçlü bir etki kurduğunu incelemenin *psikolojik tefsirde* izlenen yöntemlerden birisi olduğunu kabul eder.⁴⁰¹

Kasapoğlu, Kur'an'ın edebî üslup ve sanatlarının her birinin birer öğrenme ve eğitim psikolojisi fonksiyonuna sahip olduğu görüşündedir. Bundan dolayı *psikolojik tefsirde* edebiyat / belâgat incelemelerinin hedeflerinden birisinin, Kur'an'daki edebî anlatımın yüklenmiş olduğu eğitim, öğrenme, motivasyon ve her türlü psikolojik etkilemeyle ilgili esas ve uygulamaların tespit edilmesi gerektiğini söyler. Bir müfessirin / Kur'an araştırmacısının âyetlerdeki edebî sanatları sadece edebî tahlil yapmak amacıyla değil, söz konusu sanatlar vasıtasıyla muhataplar üzerinde oluşturulması hedeflenen bilişsel, duygusal, davranışsal etki açısından da yaklaşması gerektiğini ifade eder. Özellikle de psikolojik tefsir çalışan bir Kur'an araştırmacısının, hangi âyette, hangi edebî anlatım aracıyla ne tür bir psikolojik, eğitsel etki oluşturulmak istendiğini anlamaya çalışması gerektiğini belirtir. Bu konuda Emîn el-Hûlî'ye atıfta bulunan Kasapoğlu, ona göre müfessirin, Kur'an dilinin muhataplar üzerindeki psikolojik etkilerini de açıklamakla yükümlü olduğu görüşünü aktarır. Müfessirin görevinin sadece âyetlerdeki anlam içeriklerini ortaya koymakla ve onlara açıklık getirmekle sınırlı olmadığını belirten Kasapoğlu, Kur'an araştırmacısının aynı zamanda Kur'an'ın kullanmış olduğu anlatım üsluplarının, edebî sanatların muhataplar üzerindeki psikolojik ve eğitsel, motivasyonel etkilerini açıklamak durumunda olduğunu vurgular. Müellif, Kur'an'da mesajların öğrenilmesini, benimsenmesini, davranışa dönüştürülmesini sağlayan bilişsel uyarı ve duygusal etki potansiyeline sahip bulunan güçlü bir edebî anlatım üslubu hâkim olduğu için ilâhî kelâmı yer alan edebî sanatlardaki eğitsel ve motivasyonel mesajların tahlilinin yapılmasını gerekli görür.⁴⁰²

3. Kur'an'ın Edebî Üslupları

Kasapoğlu, Kur'an'ın üsluplarını genel olarak iki kategoride incelemiştir. Bunlar içerik üslupları ve edebî sanatlardır. Kur'an'ın mesel, kıssa, tekrar, kasem gibi anlatım üsluplarını “içerik üslupları” başlığı altında değerlendirmiştir.⁴⁰³ Aşağıda önce Kur'an'ın içerik üslupları, sonra da edebî sanatlar (maânî, beyân, bedî') psikolojik ve

⁴⁰¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/40.

⁴⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, III/40-41.

⁴⁰³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/188-189.

pedagogik boyutları açısından incelenecektir. Daha doğrusu müellifin bu konulardaki görüş ve uygulamaları değerlendirilecektir.

3.1. Kur'an'ın İçerik Üslubu

3.1.1. Emsâlü'l-Kur'ân

Tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'ân disiplinlerinde Kur'ân-ı Kerim'deki meselleri konu edinen ilim için *emsâlü'l-Kur'ân* tabiri kullanılmıştır.⁴⁰⁴ *Emsâlü'l-Kur'ân, ulûmu'l-Kur'ân*'ın önemli dallarından biri sayılmıştır.⁴⁰⁵ Kur'an iletmek istediği mesajları çoğu kez meseller eşliğinde iletmıştır. Bu nedenle Kur'an'da sık rastlanan bir anlatım üslubudur.⁴⁰⁶ *Emsâlü'l-Kur'ân* yani Kur'an meselleri, bir durumu diğer bir durumla temsîl eden âyetleri ihtiva eder. Buradaki temsil durumu, istiâre ya da sarîh teşbîh gibi yollarla olabilir.⁴⁰⁷

3.1.1.1. Psiko-Eğitsel Açıdan Meseller

3.1.1.1.1. Mesellerin Öğrenme ve Anlama İşlevi

Müellif, Kur'an'da mesellere fazla yer vermesinin sebepleri arasında, bu anlatım üslubunun insan nefsine ilgi çekici gelmesi, merak uyandırıcı olması, duyguları harekete geçirmesi, soyut olanı somutlaştırması, anlaşılması girift olanı kolay anlaşılır kılması, metafizik bir meseleyi müşâhede âlemindeki gibi sunması, akli ikna etmesi, mesajı zihinde kalıcı kılması, unutmayı önlemesi gibi fonksiyonlarını gösterir. Meselin, özellikle tevhit, âhiret, gayp, Allah'ın isim ve sıfatları gibi Kur'an'ın gaybî konularının dile getirildiği bir üslup olarak değerlendirir. Muhatapların mesajı kavramalarına kolaylık sağlanması bakımından da temsîlî anlatım metodunun önemli avantajlara sahip olduğunu söyler.⁴⁰⁸

Müellif, Kur'an'da anlamların zihinlere yerleşebilmesi, akılda kalıcı olabilmesi için duyular dünyasında modeller oluşturan, anlam kapalılığını ortadan kaldıran, soyut düşünceleri her seviyeden insanın anlayabileceği şekilde somut hale getiren ve onları

⁴⁰⁴ Abdulhamit Birişik, *Kur'ân Bilgisi ve Tefsir Usûlü*, (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 171; Ahmet Münir, *Kur'an'ın Bir Anlatım Üslubu Meseller (Emsalü'l-Kur'an)*, (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2019), 15.

⁴⁰⁵ Veli Ulutürk, *Kur'ân'da Temsîlî Anlatım*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 21.

⁴⁰⁶ Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, 103.

⁴⁰⁷ Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (er-Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1992), 291-292.

⁴⁰⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/197.

insan zihnine yaklaştıran mesellere bir eğitim ve öğretim aracı olarak yer verildiğine dikkat çeker.⁴⁰⁹

Müellif, Kur'an'daki mesellerin, âyetlerdeki mana ve maksatları insan ruhunda iz bırakacak, hayranlık uyandıracak biçimde sunduklarını; Kur'an'ın uygulamış olduğu mesel yönteminin, merak dürtüsünü harekete geçirmek suretiyle muhatap üzerinde ilgi uyandırmaya, mesajı muhatabın zihnine yerleştirmeye yönelik olduğunu ifade eder. Müellif, Kur'an'ın edebî üsluplarından birisi olan mesellerin psiko-eğitsel işlevleri arasında insanın şuurunu, zihinsel yetisini harekete geçirme, algılamasını aktif kılma, zihinsel ilgisini sürekli olarak canlı tutma, kişiyi mesel aracılığıyla verilmek istenen mesaja ilgi duymaya sevk etme, anlama sürecini hızlandırmaya yardımcı olma, mantıklı bir şekilde düşünebilmek için sağduyu oluşturma gibi fonksiyonlarını sayar.⁴¹⁰

Kasapoğlu, Kur'an'ın edebî anlatım unsurlarından olan mesellerin, insanın hem tasavvur hem de ibret alma melekelerini devreye sokmak suretiyle soyut ve yalın gerçeklikleri betimleme yoluyla kavrottıklarına dikkat çeker. Kur'an'da, mesellerin bulunuş gayesinin “tefekkür” ve “tezekkür” uyandırmak olduğuna işaret eden müellif, mesellerin amacının, ilâhî mesajlardaki hakikatleri, özellikle doğrudan idrak edilmesi zor olan gerçekleri düşündürmek, somuta indirgenmiş ve zihne yaklaştırılmış olan manayı tefekkür edip bundan dersler ve öğütler alınmasını sağlamak olduğunu vurgular. Kur'an'da mesellerin, benzerliklerden kıyas yoluyla doğru sonuçlar çıkarmayı, aklı ve düşünceyi bizzat gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesi mümkün olan olaylara yöneltmeyi motive ettiğini belirtir.⁴¹¹

3.1.1.1.2. Mesellerin İnanç ve Davranış Değişikliği Oluşturma İşlevi

Kur'an'ın sunmuş olduğu mesellerin, eğitici, psikolojik amaçlarının bulunduğuna dikkat çeken Kasapoğlu, mesellerin eğitici etkisinin, bireylerin duygusal ve zihinsel yönlerini harekete geçirerek motivasyon sağlamak şeklinde kendini gösterdiğini söyler. Kur'an mesellerinin bireye psikolojik katkısının, ruhun pozitif nüanslarını geliştirmesi ve motivasyon sağlaması yönünde gerçekleştiğini ifade eder. Kur'an mesellerinin insanda olumlu / istendik duyguları ortaya çıkarabilmeyi

⁴⁰⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/197-198.

⁴¹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/198.

⁴¹¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/199.

amaçladığını belirtir. Kur'an'ın, meseller aracılığıyla olumlu inanç ve davranışlar yönünde motivasyon oluşturduğunu açıklayan müellif, olumsuz inanç ve davranışlar konusunda ise soğutucu, uzaklaştırıcı bir etki meydana getirdiğine vurgu yapar.⁴¹²

Müellif, Kur'an'ın, mesajlarını iletmek, insanları ikna etmek, eğitmek, düşünce bakımından yönlendirmek amacıyla mesellerden yararlandığına işaret eder. Mesellerin Kur'an'da tutum ve davranış eğitiminde uyarı ve teşvik rolü üstlendiğine dikkat çeker. Müellife göre Kur'an meselleri bazen misâl verilen konuda teşvik / motivasyon amacına yöneliktir; bazen de bir davranışa ilgi, rağbet uyandıracak şekilde sunulur.⁴¹³

Müellif, *mesellerin* eğitim hedeflerinin başında iman, akıl ve nefis yani kişilik eğitimi geldiğini ifade eder. Mesel üslûbuna Kur'an'da yer verilmesinin başlıca amaçlarından birisinin, insanın eğilimlerini kontrol altına almak, yıkıcı içgüdüleri kontrol etmek, nefsin ölçsüzlüklerini sınırlamak, sınırsız haz arayışını sınırlamak olduğunu söyler. Müellif, Kur'an'ın, muhatapların empati kurabilmeleri ve özdeşleşebilmeleri için mesellerden yararlandığına dikkat çeker.⁴¹⁴

3.1.1.2. Psikolojik Durumların Anlatım Aracı Olarak Meseller

Kur'an'da mesellerin sadece psiko-eğitsel işlevi olan bir anlatım üslubu olarak değerlendirilemeyeceğine dikkat çeken Kasapoğlu, ayrıca Kur'an'da, mesellerin çeşitli psikolojik durumları ifade etmenin bir aracı olarak kullanıldığını belirtir. Kur'an'da anlatmak istenen birçok psikolojik konunun, mesellerin içerisine yerleştirilerek aktarıldığını ifade eder. Kur'an'da ele alınan insan psikolojisine dair boyutların meseller aracılığıyla tasvir edildiğini söyler. Kur'an'da geçen mesellerin, insanın iç dünyasındaki duygu ve heyecanları yansıtabilen anlatım üsluplarından birisi olduğunu vurgular. Kur'an'da meseller aracılığıyla bireylere ve toplumlara dair ruhsal durum, hâl-sîret, insan tipi tasvirlerinin yapıldığını, çeşitli inanç, tutum ve davranış özelliklerinin betimlendiğini dile getirir. Birçok meselde mü'min, kâfir-ehli kitâb, münâfık karakteri, Yahudi kişilik tipolojisinin tasvir edildiğini, kâfir psikolojisinin, tutum ve davranış özelliklerinin betimlendiğini açıklar.⁴¹⁵

Kur'an bazen psikolojik durumların meseller aracılığıyla anlatıldığını, meselâ

⁴¹² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/199-200.

⁴¹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/200.

⁴¹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/200-201.

⁴¹⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/201.

cimrilik karakterinin mesellerde etkileyici bir şekilde betimlendiğini söyler.⁴¹⁶

3.1.1.3. Mesellerin Psikolojik Tefsîrde Kullanımına Örnekler

1. Örnek

Kasapoğlu, mesellerin Kur'an'da belli mesajları insanlara etkili şekilde iletmek, belli davranış kalıplarını onlara benimsetmek, kazandırabilmek amacıyla başvurduğu psiko-eğitsel metotlardan birisi olduğunu Kur'an psikolojisi çalışmalarında yeri geldiğinde belirtir. Mesel üslubu aracılığıyla insanların duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının nasıl yönlendirildiğini ilgili âyetler üzerinden göstermeye çalışır. Kur'an'ın mesel üslubunu kullanmak suretiyle insanlara kazandırmak istediği alışkanlıklardan birisi “infâk”tır. Kasapoğlu, “infâk” davranışının insana kazandırılmasında mesel üslûbunun nasıl kullanıldığını şu şekilde ortaya koyar:⁴¹⁷

Kur'an'da mesel yoluyla anlatılan davranışlardan birisi de *infâktır*: “*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.*”⁴¹⁸ Bu âyette, Allah yolunda harcanacak malların büyük sevaplar kazanmaya vesile olacağını açıklamak suretiyle, Kur'an, müminleri bu davranışa teşvik etmektedir. Allah yolunda mallarını infak edenlerin “meseli”, elde edecekleri ödüllerin miktarı, ekilmek üzere toprağa bırakılmış bir tohumu benzer. O tohumdan yedi başak biter ve her başakta da yüz tane / tohum oluşur. İşte Allah yolunda yapılan infâkın böylesine kat kat sevabı vardır. Âyette verilen “mesel”de olduğu gibi, Yüce Allah, Kendi rızasına nâil olmak için *infâkta* bulunanların sevaplarını on katından yedi yüz misline kadar artırır. Bu “mesel”de, insanların benliklerine tesir altına alan bir anlatım üslubu vardır. Bir eğitim yönteminde sadece, korku, sevdirmeye ya da hayran bırakma unsurlarından sadece birine yer verilmesi tek başına yeterli gelmeyebilir. Eğer izlenen eğitim metodu bu üç unsurun bir araya gelmesinden teşekkül eden dengeli bir sistem üzerine kurulursa olumlu sonuç verir. Bu âyette (2/261) sunulan *meselde* Kur'an'ın söz konusu unsurların her birine yer verdiği görülür.

⁴¹⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/202.

⁴¹⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/193-194.

⁴¹⁸ Bakara, 2/261.

2. Örnek

Müellif, Kur'an psikolojisi çalışmalarında imanın yapısını konu edinirken “dil ile ikrâr” ve “ameller”i imanın dış boyutları olarak ele almıştır. İmanda “tasdik” unsurunu ve buna eşlik eden çeşitli duyguları ise imanın içsel boyutu olarak konumlandırmıştır. İşte imanın dışa yansıyan boyutu ile içsel boyutu arasındaki ilişkiyi Kur'an'da geçen bir meselden hareketle açıklamıştır. Bu meselde Yüce Allah, imanın, uyumlu bir bütünlük arz eden kapsamlı yapısını, her bakımdan mükemmel olan bir ağaca benzetmiştir: “*Alah'ın sana nasıl misal verdiğine baksan ya; güzel bir söz, kökü sağlam, sabit, dalları gökte güzel bir ağaç gibidir.*”⁴¹⁹ Güzel bir kelimenin, güzel bir ağaca teşbîh edildiği bu âyette mürsel ve mücmel teşbîh sanatı vardır. Burada Allah, *imân* kelimesini güzel bir ağaca benzetmiştir. Yukarıda boyutları açıklanan mutlak iman teşbîh yoluyla “güzel bir ağaca” şu şekilde kıyas edilebilir: İmanın görünmeyen kalpte ve zihinde gizli olan psikolojik boyutu, ağacın toprak altında kalan köklerine karşılık gelir. İmanın görülebilen dış tezahürleri de ağacın dallarına ve meyvelerine karşılık gelir.⁴²⁰

3.1.2. Kısasu'l-Kur'ân

Geçmişte yaşamış peygamberlere, toplumlara yer veren ve bunların başlarından geçen bazı önemli olaylardan kesitler sunan kıssalar, Kur'an'ın muhtevası içerisinde hem hacim hem de işlevsel olarak önemli bir yer tutar. Kur'an'da geçen kıssalar, Kur'an'ın indiriliş amacına hizmet ederler.⁴²¹

3.1.2.1. Kıssaların Eğitim ve Öğrenmeye Etkileri

3.1.2.1.1. İlgi ve Merak Uyandırarak Öğrenmeye Motivasyon Sağlama

Müellif, Kur'an'da geniş yer kaplayan kıssa üslubunun, Yüce Allah'ın insanları eğitme yollarından birisi olduğundan bahseder. Kur'an mesajlarının önemli bir kısmının, kolay anlaşılabilmesi için kıssa yoluyla bildirildiğini ifade eder. Edebî özelliğiyle dinleyicinin yahut okuyucunun dikkatini çekmenin, ilgisini mesaj üzerinde toplamanın, öğrenmeyi kolaylaştırmanın Kur'an kıssalarının öğrenmeye olan

⁴¹⁹ İbrâhîm, 14/24.

⁴²⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 59-60.

⁴²¹ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 26-27.

katkılarından olduğunu söyler. Ayrıca Kur'an kıssalarının her seviyeden insan üzerinde etkili olabilecek nitelikte olduklarını belirtir.⁴²²

Kasapoğlu, ilgi, merak gibi öğrenmeye yönelik insan güdülerine hitap eden kıssa üslubunun, Kur'an'da insanların inançlarını ve davranışlarını şekillendirme amaçlı olarak kullanıldığına; muhatapların ilgilerini çekecek, merak uyandıracak tarzda sunulan Kur'an kıssalarının, onların yaşamları için bir ilham kaynağı olabileceğine dikkat çeker. Kıssaların Kur'an'da insanın ilgi ve merak dürtüsünü harekete geçirmek suretiyle nefiste güçlü bir ikna etkisi meydana getirdiklerine vurgu yapan müellif, kıssaların bu işlevi şöyle yerine getirdiklerini izah eder: Kur'an kıssaları, muhatap etkisi altına alan, merak ve ilgi uyandıran bir girizgâhla başlarlar; anlatılan durum ve olayları canlılık ve hareket kazandırılmış tasvirlerle somutlaştırırlar, önemli sahneleri gösterilerek, ayrıntıları muhatapın hayal gücüne bırakırlar.⁴²³

Müellif, Kur'an'da öğrenmeye motivasyon ve dikkat oluşturma amacıyla kıssa üslubundan faydalanılmasını şu şekilde açıklar: Kur'an kıssalarındaki motivasyon unsurları insandaki psikolojik mekanizmayı harekete geçirirler. Kur'an kıssaları insan psikolojisi üzerinde kalıcı bir tesir oluşturma ve okuyucunun ilgisini çekme özelliğine sahiptir. Kıssada anlatılan olayları arka arkaya takip etme isteği ve olayların sonucuna dair merak ve motivasyon oluşturmalar. Ayrıca, kıssada anlatılan olayların içerdiği gizem ve düğümün çözümlenmesinden duyulan hazzın güdüleyiciliği söz konusudur.⁴²⁴

3.1.2.1.2. Kıssalarda Mesajı Somutlaştırma

Kur'an'da kıssa yoluyla anlatımın, ilâhî mesaj insanlara sunarken birey ve toplumların fitratında var olan psikolojik, psiko-sosyal boyutları da dikkate alan, canlı ve tesirli bir üslup olduğunu belirten müellif, bu durumu insan tabiatının kavrama ve anlayış yönünden soyut fikirleri dinlemekten çok somut, düşünce ve örneklerle daha fazla yatkın olmasıyla gerekçelendirir.⁴²⁵

Kıssaların, tarihe mal olmuş birtakım bilgileri, insanlığın hafızasında kalmış gerçeklikleri, evrensel insanî değerleri, ilâhî vahiy vasıtasıyla muhataplara, tarihteki

⁴²² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/212-213.

⁴²³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/213.

⁴²⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/213.

⁴²⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/213-214.

olayları, yaşanmışlıkları yeniden canlandırmışçasına anlattıklarına dikkat çeken müellif, bu kıssaların, iletilmek istenen mesajı açıkça ve anlaşılır hale getirdiklerini, anlatılanları canlı olarak izliyormuş gibi muhatabın zihninde somutlaştırdığını ifade eder. Duyularla algılanmışçasına somutlaştırılan kıssaların, yalın anlatımla verilmek istenen mesajdan daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu söyler.⁴²⁶

Müellif, Kur'an kıssalarının, okuyanın / dinleyenin hayal dünyasını harekete geçirerek canlı, somut tablolar halinde mesajın zihne yerleşmesini sağladığını açıklar. Kıssalar vasıtasıyla canlı bir şekilde anlatılan konularla iletişim kuran muhatabın mesajı algılamasının, zihninde canlandırmasının ve neticede mesajı benimsemesinin kolaylaşacağını ifade eder.⁴²⁷

3.1.2.1.3. Kıssaların Belli Bir Tutum ve Davranışa Motivasyon Etkisi

Müellif, Kur'an'ın tarihten aktarmış olduğu kesitleri psikolojik işlevi olan ve muhataplarını eğiten edebî anlatımlar olarak değerlendirir. Kur'an'da kıssaların, okuyuculara ve dinleyicilere psikolojik motivasyon sağlayan olay ve olguları tasvir ettiklerini, muhatapları istenilen tutum ve davranışlara yönlendirmede motivasyon aracı olarak işlev gördüklerini, onlar üzerinde oluşturdukları etki aracılığıyla davranışların ve alışkanlıkların değişikliğini sağlayabildiklerini belirtir.⁴²⁸

Müellif, Kur'an kıssalarının bünyesinde teşvik, müjdeleme, korkutma, uyarma, ödül ya da ceza ile motivasyon gibi psikolojik, eğitsel unsurların mevcut olduğunu, pek çok Kur'an kıssasının, dünya ve âhiret ödülleriyle terğîb yani teşvik etme, yine dünya ve âhiret cezalarıyla terhîb yani sakındırma üslubunu içerdiğini vurgular. Terğîb ve terhîbin Kur'an kıssalarının psikolojik dinamiklerinden birisi olduğunu, Kur'an kıssalarının uyarmak, korkutmak, sakındırmak ya da isteklendirmek, ümitlendirmek gibi psikolojik gayelerle nâzil olduğu söyler. Kur'an kıssalarındaki inzâr ve tahvîf üslubu taşıyan mesajların amacının bireylerin kişiliklerini ilâhî değerler doğrultusunda eğitmek olduğunu ifade eder.⁴²⁹

Müellife göre, ilâhî kelâm'da kıssaların anlatılmasında esas hedef, öncelikle

⁴²⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/214.

⁴²⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/214.

⁴²⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/215.

⁴²⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/216.

müminlerin benliklerinde inanç esaslarını sağlamca yerleştirmek, Kur'an'ın değer hükümlerini onlara benimsetmektir. Kur'an kıssalarının amacı, inanç değerlerinin içselleştirilmesini sağlamak, ibadet alışkanlığı kazandırmak, ilâhî değerlere göre amel etmenin sürdürülebilirliğini temin etmek için motivasyon sağlamaktır.⁴³⁰

3.1.2.1.4. Kıssalarda, Özdeşim Modelleri Yoluyla Eğitim

Kasapoğlu'nun kıssaların psiko-eğitsel işlevleriyle ilgili üzerinde durduğu konulardan birisi, Kur'an'ın kıssalar aracılığıyla gerçekleştirmek istediği kişilik eğitimini, insanlar için olumlu rol modeller sunmak suretiyle uygulamaya koymasındır. Kıssaların insanlara rehberliğinin özdeşleşebilecek örnekler sunma şeklinde olduğunu belirten müellif, kıssalar aracılığıyla aktarılan mesajlarda insanların psikolojik tutumlarının yansıtıldığını, duygu ve eğilimlerin tasvir edildiğini açıklar.⁴³¹

Müellife göre, Kur'an'da geçen kıssaların en önemli işlevlerinden birisi, insanın kişilik gelişimine katkı sağlayacak rol modeller sunmasıdır. Kasapoğlu, ilâhî değerler açısından olumlu kişilik modellerini olumsuz modellerle karşılaştırmalı olarak sunan Kur'an kıssalarının, muhataplarına bireysel ve toplumsal açıdan her türlü karakter özelliğine dair somut modeli gözler önüne serdiğini açıklar.⁴³²

Müellif, muhatapların kıssalarla şu şekilde özdeşleşebileceklerini açıklar: Kur'an kıssaları insanda korku, güven, korunma hissi gibi duyguları harekete geçirerek onlarda manevî bir sorumluluk bilinci oluşturur. Kıssalar tarafından ortaya çıkartılan bu yapıcı duygular kişiyi kıssanın gösterdiği hedefe doğru yönlendirebilir. Okuyucu da kıssaların uyandırdığı bu tür duygular sayesinde kıssanın kahramanlarıyla, rol modelleriyle özdeşleşebilir. Bu nedenle Kur'an kıssalarında geçen ilham verici figürler, karakter gelişimi açısından önemli bir rol üstlenirler.⁴³³

Kasapoğlu, Kur'an kıssalarının, ilk muhatapları üzerinde bıraktığı etkiyi, sonraki nesiller üzerinde de gösterdiğini ifade eder. Onlar üzerinde de empati ve özdeşleşme etkisi uyandırdığını belirtir. Meselâ, kıssaları dinleyen, okuyan kimselerin, bu kıssalardan kendileri için kişilik ve karakter modelleri seçebildiklerini, kendi

⁴³⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/217.

⁴³¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/218

⁴³² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/218-219.

⁴³³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/219-220.

kişiliklerini oluşturmada onları rol modelleri edinebildiklerini; kendi psiko-sosyal sorunlarına, ihtiyaçlarına uygun olarak kıssalardaki modellerle özdeşleşmek suretiyle hayatlarına yön verebildiklerini söyler.⁴³⁴

3.1.2.2. Kıssalarda Psikolojik Durumların Ortaya Konulması

Kasapoğlu, Kur'an'ın kullanmış olduğu kıssa üslubunun, insan psikolojisine ilişkin pek çok özelliği açıkladığını, insan ruhunun içsel boyutlarına işarette bulunduğunu ifade eder. Kur'an'ın kıssaları kullanmak suretiyle insanın yapısını, gelişimini ve daha birçok özelliğini kendisine konu edindiğini açıklar. Kur'an kıssalarının insan psikolojisini, eğilimlerini aktarmasından, onun duygularını, coşku ve heyecanlarını tasvir etmesinden, çeşitli kişilik tiplerini tasvir etmesinden bahseder. Kur'an'da geçen kıssaların insanın psikolojik yapısını anlamada önemli bir rolü olduğu söyler. Kıssalarda, olumlu ve olumsuz pek çok kişilik modellerinin betimlendiğini, oldukça zengin karakter tasvirlerinin yapıldığını, ilâhî değerler açısından olumlu ve olumsuz kişiliklerin duygu, düşünce ve davranış yönünden psikolojik yapılarının tanıtıldığını belirtir.⁴³⁵

Müellif, Kur'an kıssalarının bir yönüyle psikolojik tahlil amaçlı olduğunu, kişilik ve karakter tahlilleri bakımından zengin ve etkili anlatımlarla dolu olduğunu ifade eder. Kıssalarda tanıtılan kişilik tiplerinin, karakterlerin psikolojik durumlarını yansıtan tasvir ve anlatımlara çokça yer verildiğine, kıssada anlatılan olayda rol alan şahsiyetlerin ruhsal durumlarından kesitler aktarıldığına dikkat çeker. Kıssaların içerisindeki diğer üsluplarla örneğin diyalog üslubuyla kişilik tasviri yapıldığına, kıssalardaki tasvir üslubuyla duygu ve heyecanların, karakter özelliklerinin betimlendiğine işaret eder.⁴³⁶

3.1.2.3. Kıssaların Bibliyoterapi Aracı Olması

Adından da anlaşılacağı üzere “bibliyoterapi” bir tür edebiyat terapisi. Kasapoğlu, Kur'an kıssalarının bibliyoterapik işlevleri üzerinde durmuştur. Edebî bir anlatım sanatı olan kıssaların psikoterapik işlevlerini açıkça beyan eden âyetlerden⁴³⁷

⁴³⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/220.

⁴³⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/221.

⁴³⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/222.

⁴³⁷ Hûd, 11/120.

hareketle kıssaların bu işlevlerini günümüz psikiyatrisindeki bibliyoterapi ile mukayese etmiştir.

Kasapoğlu, kıssa ile terapi yönteminin, takip edilen yöntem ve insan üzerindeki tesiri bakımından film, roman ve hikâye gibi araçlar vasıtasıyla yapılan terapilerle benzerlik gösterdiğini söyler. Bu tür terapiye ihtiyacı olan bireylerin film, roman ya da kıssanın içeriği ile kendi ruh hali arasında bağlantı kurabileceklerini, sorunlarına çözümler bulabileceklerini ifade eder. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in de diğer peygamberlerin kıssalarında kendi benliğinin yansımaları ile karşılaştığına, onları kendine model edindiğine ve başına gelen sıkıntıları kolaylıkla aştığına dikkat çekmiştir. Kasapoğlu, Kur'an'ın kullandığı kıssa terapisinin ilke ve yöntemleri günlük hayatta kullanılan bazı terapi yöntemleriyle bazı açılardan benzerlik gösterse de Kur'an kıssaları ile yapılan terapiye, günümüzde kullanılan psikoterapi yöntemlerinden birinin adını vermek yerine, *kıssa terapisi* demeyi tercih etmiştir. Yine Kasapoğlu, Kur'an'da, kıssa ile terapi örneğinin Hz. Peygamberin şahsında gündeme getirildiğini, ancak kıssaların terapi işlevlerinin sadece Hz. Muhammed için değil, ona iman eden müminler hakkında da geçerli olduğunu vurgulamıştır. Kıssalardan terapi amaçlı olarak yardım alan müminlerin sadece Hz. Peygamberin çağdaşları ile sınırlı olmadığını, her dönemde müminlerin Kur'an kıssalarından psikoterapi amaçlı faydalanılabileceğini belirtmiştir.⁴³⁸

3.1.2.4. Kıssaların Psikolojik ve Eğitsel Açidan Tahliline Örnekler

Müellif, Kur'an'da geçen kimi kıssaları ya da kıssaların bazı pasajlarını çeşitli Kur'an psikolojisi konularını işlerken konu bütünlüğü içerisinde ele almıştır. Yine müellif, bazı psikoloji konularını ise doğrudan kıssa merkezli olarak incelemiştir. Meselâ, “görsel sadizm / şiddetin seyredilmesi” konusunu Ashâb-ı Uhdûd kıssası çerçevesinde;⁴³⁹ kardeş kıskançlığı, konusunu Âdem'in iki oğlu ve Hz. Yûsuf kıssalarından hareketle;⁴⁴⁰ iletişimde “ben-dili” kullanımını Âshâbu'l-Karye kıssası

⁴³⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, (2004), 79-80.

⁴³⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da “Ashâb-ı Uhdûd” Kıssası -Dünden Bugüne Görsel Sadizm / Şiddetin Seyredilmesi”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 5/1, (Bahar 2010), 151-165.

⁴⁴⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Kardeş Kıskançlığı ve Eğitimi -Kabil ile Habil ve Hz. Yûsuf ile Kardeşleri Örneği-”, *Fikir Dünyası Düşünce Dergisi*, 3, (Bahar 2005), 174-198.

perspektifinden⁴⁴¹ ele almıştır.

Bilindiği üzere Carl Gustav Jung, Kur'an'da Kehf sûresinde geçen üç kıssayı – Ashâb-ı Kehf, Mûsâ-Hızır, Zülkarneyn- birlikte yorumlamıştır.⁴⁴² Kasapoğlu, Jung'un bu üç Kur'an kıssasına getirmiş olduğu yorumu açıklamış, bir anlamda şerhetmiştir.⁴⁴³

Kur'ân-ı Kerîm, kardeş kıskançlığıyla ilgili mesajlarını ortaya koyarken “kıssa” üslubunu kullanmayı tercih etmiştir. Anlatmış olduğu bu kıssalar aracılığıyla kardeş kıskançlığı sorununa çözümler sunmuştur. Bu amaçla hem Âdem'in iki oğlu arasındaki hem de Hz. Yûsuf ile kardeşleri arasında yaşanan kıskançlığı ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Kasapoğlu, Kur'an'ın kıskançlık konusunu bu şekilde sunması, “kıssa”nın Kur'an'ın kullandığı eğitim metotlarından birisi olduğunun göstergesidir, der.⁴⁴⁴

Müellifin, kaleme aldığı ilk çalışmalarından birisi Kur'an kıssalarını konu edinir. Kasapoğlu, bu çalışmada Kur'an kıssalarına psikolojik açıdan yaklaşmış, özellikle kişilik psikolojisi açısından peygamberleri ve onların kavimleriyle olan ilişkilerini kısaca değerlendirmiştir.⁴⁴⁵

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi uygulamalarının çeşitli bölümlerinde herhangi bir psikoloji konusu ele alınırken kıssalarda geçen anlatım ve tasvirler de tahlil edilerek Kur'an'ın ilgili konulara yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Meselâ müellif, insanda utanma duygusunun yani mahremiyet algısının fitrîliğini Hz. Âdem ve eşi kıssasından hareketle açıklamıştır.⁴⁴⁶ Yine insan kişiliğinde utanma karakterini, Hz. Mûsâ'nın Medyen'de karşılaştığı iki kız kıssası üzerinden tahlil etmiştir.⁴⁴⁷ İnsandaki cinsel güdüye⁴⁴⁸ Yûsuf kıssasında geçen bazı kesitlerden hareketle açıklık getirmeye çalışmıştır.

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında kıssaları aynı zamanda insanlar üzerinde etki oluşturabilen bir eğitim aracı ve psikoterapik tesir meydana getirebilen

⁴⁴¹ Kasapoğlu, “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu'l-Karye” Kıssasından Bir Kesit-”, 57-70.

⁴⁴² Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, (İstanbul: Metis Yayınları, 2003).

⁴⁴³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsiri*, (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2006).

⁴⁴⁴ Kasapoğlu, “Kur'an'da Kardeş Kıskançlığı ve Eğitimi -Kabil ile Habil ve Hz. Yûsuf ile Kardeşleri Örneği-”, 174-198.

⁴⁴⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Âdem'den Hâtem'e Kişilik*, (İstanbul: İzci Yayınları, 1997).

⁴⁴⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 33-34; Kasapoğlu, “Kur'an'da “Hayâ” / Utanma Olgusu”, 1-47.

⁴⁴⁷ Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 34; Kasapoğlu, “Kur'an'da “Hayâ” / Utanma Olgusu”, 1-47.

⁴⁴⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/90-94.

destekleyici ruh sağlığı unsuru olarak görmüştür. Örneğin engellilik konusu çerçevesinde incelediği Abese sûresinde geçen Abdullah İbn Ümmü Mektûm kıssasını, Hz. Eyyûb ve Hz. Ya’kûb kıssalarını eğitim ve psikoterapi vasıtaları olarak sunmuştur.⁴⁴⁹ Yine Hz. Yûsûf kıssasında “sadâkat / doğruluk” karakteri çerçevesinde sunulan kesitleri inceleyen müellif, bunları muhataplara sadâkat eğitimi vermeyi hedefleyen araçlar olarak değerlendirmiştir.⁴⁵⁰

Müellif, kıssaların psikoterapik işlevlerine nüzûl koşullarına atıfta bulunarak açıklık getirir. “Ashâb-ı Uhdûd” kıssasının indiği dönemde bu kıssanın Müslümanlar üzerinde oluşturduğu destekleyici etkiye dikkat çeker. Buna göre, Kur’an nâzil olduğu dönemde “Ashâb-ı Uhdûd” kıssasını, Hz. Peygamberi ve sahâbileri inançlarını yaşama konusunda sabırlı ve dayanıklı olmaya yönlendirmek, motive etmek, maruz kaldıkları zorluklar karşısında teselli etmek, kalplerini güçlendirmek amacıyla anlatmıştır. Kıssada haber verilen geçmişte “Ashâb-ı Uhdûd”un eziyetlerine katlanan müminler gibi, Hz. Muhammed’e iman edenlerin de kendilerine yapılan eziyetlere sabretmek suretiyle başarıya ulaşabilecekleri hatırlatılmıştır. Ayrıca “Ashâb-ı Uhdûd” kıssası hatırlatılarak nüzûl koşullarında Mekkeli müşrikler tehdit edilmiş, korkutulmuştur.⁴⁵¹

Müellif Kur’an’da geçen Hz. Mûsâ kıssasında korku duygusunun, onun karşısı olan “güven” ile karşılıklı çizgi halinde nasıl işlendiğini detaylı olarak tahlil etmiştir. Kıssadaki terimleri ve tasvirleri tahlil ederek insan kişiliğindeki bu iki duygusal karşıt çizginin nasıl hareket ettiğini ve Kur’an tarafından ne şekilde yönlendirilip eğitildiğini- Hz. Mûsâ, İsrail Oğulları, Firavun ve kavminin şahsında- açıklamıştır.⁴⁵²

Öfke duygusu Kur’an kıssalarında Hz. Mûsa ve Hz. Yûnus’un şahsı üzerinden anlatılır. Müellif, öfke konusu işlediği bölümde, Kur’an’da öfke reaksiyonunun insan ve davranışı üzerinde meydana getirmiş olduğu etkilerin Hz. Mûsâ’nın şahsında tasvir edilmiş olduğunu söyler ve konuyla ilgili kıssada anlatılanları tahlil eder. Yine müellif, ilgili kıssada Hz. Yûnus’un öfke tepkisinin tasvir edildiği âyetleri analiz eder: Hz. Yûnus’un insanları uzun süre Allah’a inanmaya, ilâhî mesajları kabul etmeye davet eder, fakat kavmi onu dinlemez, itaat etmez, inkâr ve isyanda ısrarcı olur, hakaret ve her

⁴⁴⁹ Kasapoğlu, *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*, 239.

⁴⁵⁰ Kasapoğlu, “Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur’an’da “Sadâkat”, 119-155.

⁴⁵¹ Kasapoğlu, “Kur’an’da “Ashâb-ı Uhdûd” Kıssası -Dünden Bugüne Görsel Sadizm / Şiddetin Seyredilmesi”, 151-165.

⁴⁵² Kasapoğlu, “Hz. Mûsâ Kıssasında Korku Fenomeni”, 101-151.

türlü iftirada bulunur. Bu durum Hz. Yûnus'ta öfke tepkisinin ortaya çıkmasına sebep olur. Kavminin iman etmesi konusunda yaşadığı ümitsizlik onda engellenmişlik duygusu meydana getirir. Bu duygu da öfke heyecanını ortaya çıkarır. Kasapoğlu, kıssada Hz. Yûnus'un hayatından sunulan bu kesiti, engellenme durumunun genel olarak nasıl öfkeye sebep olduğuna örnek gösterir.⁴⁵³

Verilen örneklerde görüldüğü üzere müellif, Kur'an psikolojisi çalışmalarında bazen belli bir kıssayı merkeze alarak yine belli bir psikolojik boyuttan kıssayı tahlil etmiştir. Bazen de Kur'an'daki belli bir konuyu tahlil ederken o konuyla ilgili kıssaları da ilgili konu bütünlüğü içerisinde çözümlemiştir.

3.1.3. Tekrâru'l-Kur'ân

Kur'an'ın anlatım üslubunda tekrarların varlığı dikkat çeker. Kur'an'da bazen kelime, bazen tam bir âyet, bazen de kıssa tekrarı vardır.⁴⁵⁴ Tekrarlı âyetler içeren bazı sûreler -Rahmân, Kamer, Şuarâ, Mürselât- bu özellikleriyle ön plana çıkarlar.⁴⁵⁵ *Tekrâru'l-Kur'ân*, ilâhî kelâmda birbirinin aynı ya da benzeri âyetlerin tekrar edilmesi durumuna karşılık gelir.⁴⁵⁶ Kur'an tekrarları, Kur'an belâgatıyla / edebiyatıyla ilişkili olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵⁷

3.1.3.1. Tekrâru'l-Kur'ân'ın Psiko-Eğitsel İşlevleri

3.1.3.1.1. Tekrarların Öğrenme İşlevi

Müellif, Kur'an'ın tekrar ifadelerinin insan psikolojisi üzerindeki etkilerin başında, Kur'an'ın öğrenilmesini kolaylaştırması geldiğini söylemiştir. Kur'an'da tekrarın bir eğitim metodu olarak kullanıldığını, bu yöntemle muhatabın mesaja odaklanmasının sağlanmasının ve bilginin aşama aşama zihinde yerleşmesinin amaçlandığını ifade etmiştir. Gerek âyet gerekse kelime tekrarlarıyla muhatabın ilgisinin verilmek istenen mesaja çekilmeye, dikkatin canlı tutulmasına çalışıldığını vurgulamıştır. Kur'an'da tekrar üslubunun anlamayı kolaylaştırıcı işlevinden

⁴⁵³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, IV/467-478.

⁴⁵⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 194; Fethi Ahmet Polat, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (Konya: Me-Sa Yayınları, 2009), 48.

⁴⁵⁵ Mehdi Bâzergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran, Muhammed Feyzullah, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 81.

⁴⁵⁶ Ali Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 21.

⁴⁵⁷ Erdoğan Baş, *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 59.

yararlanıldığını belirtmiştir.⁴⁵⁸

Müellif, tekrarın doğasında pedagojik işlevlerin, Kur'an'daki tekrarlar için de geçerli olduğunu söyler. Kur'an'da kullanılan tekrar üslubunun, öğrenme sürecinde dikkati canlı tuttuğunu, mesajın zihne yerleşmesini, unutulmamasını ve istenildiğinde hatırlanabilmesini sağladığını ifade eder. Tekrardaki estetik tesirin bir yansıması olarak muhatapların âyetlerde iletilmek istenen mesajlara odaklanma imkânı bulabileceğine dikkat çeker.⁴⁵⁹

3.1.3.1.2. Tekrarların Benimsetme, Tutum ve Davranışları Yönlendirme

İşlevi

Kasapoğlu, Kur'an'daki tekrar konusuna psikolojik ve eğitsel yaklaşmıştır. Psikolojik hem de eğitsel işlevleri dolayısıyla Kur'an'da tekrarlara başvurulduğunu belirtmiştir. Kur'an sunmuş olduğu bazı temel meseleleri tekrar eden Kur'an'ın böylece mesajlarını okuyucuya değişik versiyonlarla aktardığını, bu yolla muhatap üzerinde etkili olmayı amaçladığını ifade etmiştir. Kıssalardaki tekrarların Kur'an'ın eğitim ve öğrenme yöntemleriyle doğrudan ilişkili olduğunu söyleyen müellif, başta kıssaların tekrarı olmak üzere, Kur'an'daki tekrarların hikmetlerini psikolojik açıdan izah etmek gerektiğini düşünmüştür.⁴⁶⁰

Müellif, tekrar üslubunun, Kur'an'ın sıklıkla başvurduğu eğitim, öğretim yöntemlerinden birisi olduğuna vurgu yapar. Kur'an'ın, kalıcı tesiri ve muharrik gücü sebebiyle, vermek istediği mesajları insanlara kabul ettirebilmek maksadıyla bazen bir sözcüğü, bir cümleyi, bir âyeti ya da bir olayı kimi zaman aynıyla, kimi zaman da farklı lafızlarla tekrar etme yöntemine başvurduğundan bahseder.⁴⁶¹

Müellife göre, Kur'an'daki tekrarların gayesinin, insanları olumlu ve yapıcı tutumlara, davranışlara isteklendirme, motive etme; olumsuz inanç ve amellerden sakındırma, korkutma, tenfir yani nefret ettirme konularında gerekli güdülenmeyi sağlamaktır. Yine müellife göre Kur'an'daki tekrar üslubunun işlevleri arasında tekrarlar aracılığıyla vurgu yapılan şey hakkında övgüde bulunma, yücelik, heybet hissi

⁴⁵⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/189.

⁴⁵⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/189-190.

⁴⁶⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/190.

⁴⁶¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/191.

oluşturma, mübalağa yapma, hayret ve ilgi uyandırma; müjdeleme, sevindirme, ümitlendirme yoluyla ve ödül vadiyle motivasyon sağlama, cezayla, ısrarla uyararak, korkutarak, sakındırarak, tehdit ederek, azarlayarak, ironi yaparak inanç, tutum ve davranış ıslahını gerçekleştirmek vardır.⁴⁶²

Kasapoğluna göre bir eğitim kitabı olan, bireyi ve toplumu ilâhî değerlere göre şekillendirmeyi hedefleyen Kur'an'da tekrarların bulunması doğal bir durumdur. Müellif, Kur'an'daki tekrarların öncelikle imanın kalpte yerleşmesi ile ilişkili olduğunu ifade eder.⁴⁶³

3.1.3.2. Tekrarın Psikoterapik İşlevi

Kasapoğlu, Kur'an tekrarlarının, vahyin ilk dönem muhatapları açısından psikoterapik işlevleri üzerinde durmuştur. Tekrar özellikli âyetlerin, nüzûl dönemindeki insanları teselli edip, cesaretlendirdiğini, onlara moral verdiğini söylemiştir. Nüzûl koşullarında farklı şartlara, gelişmelere bağlı olarak tekrar ederek nâzil olan kıssaların Hz. Peygamber ve müminleri teselli ettiğini vurgulamıştır. Kur'an kıssalarının doğasında var olan teselli / psikoterapik işlevin kıssanın tekrar etmesi suretiyle nüzûl sürecinde ihtiyaç hissedilen her durumda devreye girdiğini belirtmiştir.⁴⁶⁴

3.1.3.3. Tekrârü'l-Kur'ân'ın Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında Kur'an'ın önemli anlatım üsluplarından birisi olan tekrar olgusunu hesaba katan yorum ve değerlendirmelere rastlanmıştır. Aşağıda bunun bazı örnekleri verilmiştir:

1. Örnek

Kasapoğlu, Kur'an psikoloji çalışmaları bağlamında şüphe-inkâr ilişkisi konusunu işlediği bölümde, “Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz cehennemin bekçilerini hep melekler yaptık. Onların sayısını da inkâr edenler için bir imtihan kıldık ki, kendilerine Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da imanı artsın. Kitap verilmiş olanlar ve inananlar şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle ne demek istedi?” desinler. Böylece Allah,

⁴⁶² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/191.

⁴⁶³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/192.

⁴⁶⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/193-194.

dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir. Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir. Bu (Sekar yahut cehennem muhafızlarının sayısı veya bu sûre) insanlara bir uyarıdır."⁴⁶⁵ âyetlerinde geçen tekrar ifadelerin tefsirinde şu değerlendirmeleri yapar:

Âyette (74/30-31) önce, "*Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da imanı artsın*", sonra, "*Kitap verilmiş olanlar ve inananlar şüpheye düşmesinler*" ifadesi geçer. Dolayısıyla önce kesin ve kararlı bir inanıştan bahsedilir, ardından bu inanışın şüpheden uzak olduğu açıklanır. Anlatımda bu tarz bir tekrara yer verilmesinin amacı, "âyette niteliği açıklanan imanın kesinlik ve kararlılık taşıdığına ve hiçbir kuşku içermediğine" dikkat çekmektir.⁴⁶⁶

2. Örnek

Kasapoğlu, yine Kur'an psikolojisi uygulamaları çerçevesinde Allah ile insan arasındaki sevgi bağını konu edindiği çalışmasında konuyla ilgili birçok âyette tekrar eden "Allah sever" ifadesinin tekrarının ifade ettiği psiko-eğitsel hikmetlere değinmiştir:

Müellif, Allah-insan ilişkisinin sevgi boyutunu dile getiren âyetlerde geçen "Allah sever" ifadelerinin tekrarının muhataplar üzerinde tutum ve davranış değişikliği oluşturabileceği kanaatini ortaya koyar. Yine Kasapoğlu, "güzel davrananları Allah sever"⁴⁶⁷ "iyilik yapan kimseyi Allah sever"⁴⁶⁸ "temiz olanları Allah sever",⁴⁶⁹ "yanlıştan vazgeçeni Allah sever"⁴⁷⁰ "günah işlemeyeni Allah sever"⁴⁷¹ "hak yemeyeni Allah sever"⁴⁷² gibi Kur'an ifadelerini sıklıkla tekrarlayanın özellikle hem çocukluklarda hem de yetişkinlerde tutarlı ve dengeli bir Allah tasavvurunun teşekkülüne imkân sağlayacağı düşüncesini paylaşır.⁴⁷³

3. Örnek

Kasapoğlu, Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin Kur'an'da kişilik modeli olarak sunulduğu âyetleri incelerken Mümtetine sûresi 4. ve 6. âyetlerdeki

⁴⁶⁵ Müddessir, 74/30-31.

⁴⁶⁶ Kasapoğlu, "Şüphe İnkâr İlişkisi", 57-116.

⁴⁶⁷ Mâide, 5/13.

⁴⁶⁸ Bakara, 2/195.

⁴⁶⁹ Tevbe, 9/108.

⁴⁷⁰ Bakara, 2/222.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân, 3/76; Tevbe, 9/7.

⁴⁷² Hucurât, 49/9; Mümtetine, 60/8.

⁴⁷³ Kasapoğlu, "Allah-İnsan İlişkisi Açısından "Muhabbet" / Sevgi Olgusu", 99-149.

tekrar ifadelerden çıkarımda bulunur: “İbrahim’de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır.”⁴⁷⁴ “Andolsun onlarda sizin için, Allah’ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır.”⁴⁷⁵ Birbirini takip eden bu iki âyette Hz. İbrahim’e uyma, onu model alma arka arkaya tekrar edilmiştir. Müellif, bu pasajdaki tekrarın hikmetinin Hz. İbrahim’e uymaya, onu kişilik modeli almaya teşvik, motive etmek olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶

4. Örnek

Kasapoğlu, dinî inanç ile dinî davranış arasındaki bağı dinpsikolojik açıdan incelerken iman ve sâlih amel olgusunun yan yana zikredildiği ve Kur’an’da çokça tekrarlanan âyetleri esas alır. Kur’an’da “iman” ile “amel” lafızlarının pek çok âyette yan yana ve sık sık tekrar edilmesinin hikmetinin kalbî iman ile imanın dışa yansımaları olan amel arasındaki münasebeti belirtmek, sahîh bir imanın kalbî ve amelî boyutların birleşerek oluşturdukları yapıdan teşekkül ettiğini vurgulamak, bu gerçekliğe dikkatleri çekmek olduğunu belirtir.⁴⁷⁷

5. Örnek

Yüce Allah, Kur’an’da mazereti dolayısıyla Ramazan ayında farz olan orucu tutamayan kimselerin yılın diğer aylarında, tutamadığı günler sayısınca oruç tutmalarını, oruçlarını bu şekilde tamamlamalarını buyurarak, bunu arka arkaya gelen âyetlerde iki kez tekrar etme gereği duyar. “... Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar.”⁴⁷⁸ “Kim hasta olur ya da yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun, Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez. Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı tekbir etmenizi ister. Şükredesiniz diye size (bu kolaylığı gösterir.)”⁴⁷⁹ Kasapoğlu, buradaki tekrarın, oruç ibadeti aracılığıyla sağlanmak istenen kişilik eğitiminin bir gereği olduğunu açıklar:

Oruç, mümin kişiliğini hem beden hem de zihnen eğitir. Bir müminin otuz gün boyunca tabi tutulacağı alıştırmalar neticesinde belli alışkanlıklar kazanabileceği

⁴⁷⁴ Mümtehhine, 60/4.

⁴⁷⁵ Mümtehhine, 60/6.

⁴⁷⁶ Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, 137.

⁴⁷⁷ Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, 91.

⁴⁷⁸ Bakara, 2/184.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/185.

inkâr edilemez. Kur'an'da yapılan, oruç tutulan günlerin sayısının tamamlanması yönündeki tekrarın / ısrarın oruç aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen kişilik eğitimi sağlayabilmektir. Nasıl ki, insanları askerlik hayatına alıştırmak, onlara yeni alışkanlıklar kazandırabilmek için, yaklaşık otuz-kırk gün ciddi bir eğitim aşaması uygulanıyorsa, oruç için geçerli olan eğitim süresinin uygulamasını, tamamlanması da hedeflenen kişilik eğitiminin bir şartıdır. Oruç aracılığıyla alışkanlıkların değiştirilmesi, yeni alışkanlıkların kazanılması öngörülen eğitim sürecinin tamamlanmasına bağlıdır.⁴⁸⁰

Müellif Kur'an psikolojisi konularını işlediği çalışmalarında, ilâhî metinde çeşitli şekillerde tekrar eden ifadelerin psiko-eğitsel fonksiyonlarına yeri geldikçe değinmiştir.

3.1.4. Aksâmu'l-Kur'ân

Kur'an birçok sûreye *kasem* ile başladığı gibi, birçok yerde *kaseme* yer verir.⁴⁸¹ Bazı Kur'an âyetlerinde Yüce Allah'ın adı üzerine, peygamberlere, Kur'ân-ı Kerîm'e meleklerle, kıyâmet gününe, yaratılan bazı varlıklara yemin edilmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın bu önemli anlatım üslubu *aksâmu'l-Kur'ân* adıyla *ulûmu'l-Kur'ân*'ın dallarından birisi olmuştur.⁴⁸² Kur'an'daki kasem ifadelerinin 66 tanesi Mekki, 18 tanesi Medeni sûrelerde olmak üzere toplam 84 yerde geçmeleri söz konusudur. Kur'an'da hakkında yemin edilen şeyler çeşitlidir. Yüce Allah'ın zatına, peygamberlere, Kur'ân'a, kıyâmet gününe, kâinata, kâinattaki güneş, ay, yıldız, gece, gündüz, zaman, şehir, kalem gibi varlıklara yemin edilir.⁴⁸³

3.1.4.1. Kasemlerin Öğrenme ve Dikkat Oluşturma İşlevi

Kasapoğlu, kasemlerin öğrenme ve öğrenmede dikkat oluşturma işlevleri üzerinde durur. Psikolojik ve pedagojik bakımdan bu üslubunun Kur'an mesajlarının iletilmesindeki rolünü konu edinir.

Müellif, Kur'an'da kullanılan kasemlerin en önemli gayesinin iletişimde muhatabın dikkatini, ilgisini verilmek istenen mesaja yöneltmek ve böylece mesajın

⁴⁸⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Oruç Psikolojisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 43/2, (2007), s. 51-76.

⁴⁸¹ Sâmî Atâ Hasen, "Uslûbu'l-Kasemi'z-Zâhir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Belâgatuhû ve Ağrâzuhû", *Mecelletü's-Serîa ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, 18/53, (2003), 21.

⁴⁸² Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 174.

⁴⁸³ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 156.

tesirini artırmak olduğunu söyler. Bu üslubun hedefinin okuyucunun, dinleyicinin dikkatini “yemin”den sonra gelen içeriğe çekmek olduğunu belirtir.⁴⁸⁴

Kasapoğlu, Kur’an’ın, kasemler aracılığıyla insanları düşünceye sevk ettiğini, bu düşünceler sayesinde muhatapların yüksek hakikatlere erişebildiklerini, önemli yapısal anlamları kavrayabildiklerini, psikolojik bakımdan desteklendiklerini açıklar. Müellif, kasemlerin Kur’an’daki eğitsel fonksiyonları konusunda Âişe Abdurrahmân Binti’ş-Şâtî (1913-1998)’nin görüşlerini nakleder: Ona göre Kur’an’da kasemin amacı, somut şeylere vurgu yaparak soyut olguları izah etmektir. Kur’an’da kasemin amacı bazen, muhatabın dikkatinin duyularla algılanabilen bir şeyden soyut şeylere yönlendirilmesini sağlamaktır. Ona göre Kur’an’da kasem, mümkün olan en güçlü etkiyle dinleyicinin dikkatini uyarabilmeyi amaçlayan bir üsluptur.⁴⁸⁵

3.1.4.2. Kasemlerin Şüpheli Giderme ve İnandırıcılık İşlevi

Kur’an kasemlerin şüpheli giderme ve inandırıcılık işlevi, bu üslubun eğitim ve iletişim psikolojisi alanındaki rolünü göstermesi bakımından önemlidir. Müellif kasemlerin bu yönünde dikkat çekmiştir.

Müellif, Kur’an’da yeminin işlevlerinin, iletilen mesajın gerçekliğine dair inandırıcılık sağlamak, zihinlerdeki şüpheleri, tereddütleri ortadan kaldırmak, şüpheli inkârcıyı iknaya aracılık etmek, mümin kimsenin imanını güçlendirmek ve geliştirmek olduğunu açıklar. Kur’an’da kasemlerin, muhatabın mesajı dinlemesinde, anlamasında ve benimsemesinde etkili bir üslup olduğunu ifade eden Kasapoğlu, bu üslubun bilhassa muhatabın mesaj karşısında tereddüt içerisinde bulunduğu, reddedici bir tutum içerisinde girdiği durumlarda etkisini gösterdiğini ileri sürer. Kasem üslubunun hedefinin ilâhî kelâma kuşkuyla yaklaşan ona ısrarla karşı çıkan muhatapların içlerindeki şüpheleri gidermek olduğunu belirtir. Kasem üslubunun muhatabın ilâhî mesaja sağduyuyla yaklaşmasını sağlayarak iman etmesini kolaylaştırdığını açıklar.⁴⁸⁶

Bazı muhatapların ilâhî davet karşısında mesajın doğruluğundan şüpheli duyabildiklerini ifade eden müellif, bu durumdaki insanlara yönelik olarak ilâhî mesajın kasem üslubuyla desteklendiğini, böylece şüphelerin ortadan kaldırılması hedeflendiğini

⁴⁸⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/247.

⁴⁸⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/248.

⁴⁸⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/248-249.

belirtir. İlâhî hakikatler karşısında şüpheyeye düşmüş, mütereddit kimselerin kuşkularını gidermek için kasem üslubu kullanıldığını açıklar.⁴⁸⁷

3.1.4.3. Mesajın İkna Gücünü Artırma İşlevi

Müellif, Kur'an'da kasemlerin, mesajın ikna gücünü artırma rolü üstlendiklerini ifade eder. Kur'an'ın kasemler aracılığıyla muhataplar üzerinde oluşturmak istediği iletişim stratejisine dikkat çeker.

Müellif, kasemlerin, muhatapın nefsinin tesir altına alabildiğini, iletilen mesajda tekitlerin, pekiştirmelerin artmasıyla birlikte muhatapın benliğine yönelik tesir ve ikna gücünün de arttığına dikkat çeker. Kasem vasıtasıyla iknânın, Kur'an'ın da dili olan Arapçanın ve bu dili kullanan toplumun kültürünün önemli bir bileşeni olduğunu hatırlatır. Arap dilindeki bu ikna unsurunu ilâhî mesajların tebliğinde Kur'an'ın da etkili bir şekilde kullandığını ifade eder. Kur'an'da yeminlerin kullanıldığı âyetlerin kısa ve kafiyeyle lafızlardan teşekkül ettiğine dikkat çeken müellif, tercih edilen bu anlatım üslubunun âyetin iknâ gücünü daha da artırdığını söyler.⁴⁸⁸

3.1.4.4. Kasemlerin Duygusal Mesajlar İletme İşlevi

Kasapoğlu, Kur'an'da üzerine yemin edilen konulardan birisinin insanın çeşitli halleri olduğunu söyler. Kur'an'da kasem üslubu aracılığıyla bazen teselli amacının güdüldüğünü ifade eder. Bazen de muhataba önem verme / değer atfetme ya da onu uyarma amacıyla kasem üslubuna başvurulduğunu açıklar. Kur'an'da kasemlerin bazen psikolojik -üzüntü, öfke, sevinç gibi duygusal- mesajlar taşıdığını belirtir.⁴⁸⁹

3.1.4.5. Müellifin *Kasem* Üslubuna Psikolojik Tefsirin Dayanağı Olarak Yaklaşması

Müellif, Kur'an'da *kasem* üslubuyla insana ve onun çeşitli boyutlarına yapılan vurguyu *psikolojik tefsir*in dayanaklarından birisi olarak görmüştür. İlgili âyetler üzerinden konuya açıklık getirmiştir.

Kasem üslubunun, Kur'an'ın önemli gördüğü konulara insanların dikkatlerini çekme yollarından birisi olduğunu vurgulayan Kasapoğlu, bu üslup vasıtasıyla

⁴⁸⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/249-250.

⁴⁸⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/250.

⁴⁸⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, I/250-251.

dikkatlerin üzerine çekildiği varlık olan “insan”ın Kur’an’ın önemli konularından birisi olduğuna işaret eder. Müellif, Kur’an’da “insan”a yapılan *kasemi*, Kur’an perspektifinden insan üzerinde yapılacak psikolojik çalışmaların dayanağı, delili olarak görür. Müellif bu hususu şöyle açıklar: Kur’an’dan hareketle ve onun yönlendirmesiyle insan hakkında bilgi edinmeye çalışmak ilâhî kelâmın psikolojik tefsirinin yapılmasını meşru ve gerekli kılar. Kur’an’da bazı varlıklar üzerine yemin edilerek, muhatapları onlar üzerinde düşünmeye teşvik edilir. Kur’an’da kaseme konu olan yani üzerine yemin edilmeye değer bulunan varlık ve olgular, önem ve önceliğe sahip konular arasında yer alır. İnsanın iç yapısına, psikolojisine ilişkin özellikler de Kur’an’da yemine konu olurlar. İnsanın psikolojik yönüne dair muhtevanın yemine konu edilmesi, bu konuların Kur’an muhtevası içerisinde önemli bir yere sahip olduklarının bir delilidir.⁴⁹⁰ Kasapoğlu, Kasem üslubu aracılığıyla insana ve onun psikolojik yapısına yapılan vurguyu psikolojik tefsirin delillerinden sayar.

Kasemin Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnek

Kasapoğlu’nun Kur’an psikoloji çalışmalarında kasemin “dikkat çekme” amaçlı kullanılmasına rastlanır. Bu örneklerden birisinde kişilikte *nefs-i levvâmenin* konumuna vurgu yapılan âyette kullanılan kasem üslubunun öğrenmede dikkat amaçlı olduğuna işaret edilir:

Müellif, “*Kıyâmet gününe ant içerim, daima kendini kınayan nefse ant içerim.*”⁴⁹¹ âyetinde hem kıyâmet gününe hem de *nefs-i levvâmeye* birlikte yemin edilmesi üzerinde durur. Âyette her ikisine birlikte yemin edilmesinin nedenini, aralarındaki uyum ve örtüşmeye “dikkat çekmek” olarak açıklar.⁴⁹²

3.1.5. Te’kîd Üslubu

3.1.5.1. Te’kîd Üslubunun Psikolojik Etkileme Yönü

Müellife göre, *te’kîd* Kur’an’ın, muhataplarını tesir altına almak, onlarda inanç, tutum ve davranış değişikliği meydana getirebilmek, mesajlarını daha vurgulu şekilde iletebilmek için onların duygu ve düşüncelerini aktif hale getirebilecek tarzda psikolojik

⁴⁹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, I/99-100.

⁴⁹¹ Kıyâmet, 75/1-2.

⁴⁹² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VI/478.

tesir gücü yüksek olan üslûplardan birisidir. Kur'an'da te'kîd üslubu sıklıkla kullanılmıştır. Kur'an'da bu üslubun yaygın bir şekilde kullanılmasının amaçları arasında muhatabın dikkatini ilâhî mesaja yönlendirmek ve mesaj üzerinde düşünmesini sağlamak, mananın zihninde iyice yerleşmesini, vicdanında kök salmasını, böylece inanç, tutum ve davranışa dönüşmesini temin etmek gösterilebilir. Yine muhatabı istendik davranışlar konusunda motive etmek, istenmedik davranışlardan sakındırmak, vaad-vaîd, tehdît etmek, azarlama, sakındırma, korkutma *te'kîd* üslubunun Kur'an'daki işlevlerindendir.⁴⁹³

Kasapoğlu, te'kîd üslubunun Kur'an'da insan psikolojisine üzerinde tesir edecek şekilde kullanıldığını belirtir. Kur'an'daki te'kîdlerin amacının, inanç ve davranışları şekillendirme konusunda ilâhî mesajları muhataplara iletme ve benimsetme olduğunu ifade eder. Müellife göre Kur'an, bir eğitim yöntemi olarak te'kîdi, inanç değerlerini muhatapların benliklerine yerleştirme aracı olarak kullanır.⁴⁹⁴

Müellif, *te'kîd*'in Kur'an'da inkârcılara yönelik olarak uyarı, tehdit / korkutma amaçlı olarak, müminlere yönelik olarak ise kalplerindeki olası şüpheleri ortadan kaldırma, yakîn yani kesin inanç, güven telkin etme, ümit aşılama, teselli etme maksadıyla kullanıldığını açıklar. Bu üslubun, mesajın muhatabın zihnine iyice yerleşmesi maksadıyla kullanıldığını söyler. Özellikle muhatabın tereddüt ve kararsızlık hali yaşadığı durumlarda te'kid üslubuna başvurma, Kur'an'ın edebî özelliklerinden birisi olduğunu belirtir. Kur'an'ın anlatımlarında te'kîd üslubuna başvuru koşulların, daha ziyade muhatabın şüphe ve buna bağlı inkârının arttığı durumlar olduğunu ifade eder.⁴⁹⁵

3.1.5.2. Psikolojik Durumları Ortaya Koymada Te'kîd

Müellif, *te'kîd*'in özelliklerinden birisinin Kur'an kıssalarında sunulan tasvîrlerde, diyaloglarda ele alınan olayların kahramanlarının psikolojilerini, ruhsal durumlarını ortaya koyması olduğunu belirtir. *Te'kîd* üslubunun kıssalarda tasvir edilen karakterlerin kişilik özelliklerini, eğilimlerini, mizaçlarını okuyucuya tanıtmaya rolü üstlendiğini açıklar. *Te'kîd* üslubunun insan nefsinin içsel boyutlarını ortaya koyduğunu

⁴⁹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/265-266.

⁴⁹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/266.

⁴⁹⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/266-267.

ifade eder.⁴⁹⁶

3.1.5.3. Te’kîd Üslubunun Psikolojik Etkileme Yönüne Örnekler

1. Örnek

Müellif, “*Nereden (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram’a çevir. Bu elbette Rabb’inden gelen gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*”⁴⁹⁷ âyetinde te’kîd üslubunun şüpheyi giderme işlevine atıfta bulunur. Âyette yönelinecek kıblenin Mescid-i Haram olarak tayininin Yüce Allah tarafından kararlaştırıldığı ve bu durumun ilâhî bir gerçek olduğundan kimse kuşku duymaması gerektiği açıklanır. Kible olarak Mescid-i Haram’a yönelmenin dinin bir hükmü olarak karara bağlandığı vurgulanır. Müellif, âyette geçen, “*Ve innehû le’l-hak*” ifadesindeki “inne” ve “lam” harflerinin *te’kîd* ifade ettiğini ve kible tayini konusunda şüpheyi duyulamayacağını mesajını taşıdığını belirtir.⁴⁹⁸

2. Örnek

Müellif, Kur’an’da inkârcıların yaşamış oldukları ruhsal sıkıntının şiddetini, aşırılığını anlatmak için başvurulan *te’kîd* üslubuna atıfta bulunur: “*Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü, o kimse göğşe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle pislik (sıkıntı) çökertir.*”⁴⁹⁹ Müellif, âyette geçen “dîk” kelimesini, hemen ardından gelen “harec” kelimesinin izlemesinin amacının, “dîk” kelimesinin anlamını *te’kîd* etmek olduğunu ifade eder. Âyette geçen “harec” kelimesinin sadece “darlık” manasına gelmediğini, “şiddetli darlık” anlamını içerdiğini bu *te’kîd* üslubunun yansıttığını belirtir.⁵⁰⁰

3. Örnek

Müellif, eşcinsel davranışlardan uzak durmayı telkin eden Kur’an kıssasındaki bir pasajda kullanılan *te’kîd* üslubunun uyarı ve kınama işlevini nasıl yerine

⁴⁹⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/267.

⁴⁹⁷ Bakara, 2/149.

⁴⁹⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kibleye Yönelme”, *Diyanet İlmi Dergi*, 41/4, (2005), 43.

⁴⁹⁹ En’âm, 6/125.

⁵⁰⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’a Göre İnkâr ve Bunalım -İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri-”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (Bahar 2010), 211-235.

getirdiğinden bahseder: “Lût’u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: “Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?” “Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz.” Kavminin cevabı ise sadece, “Çıkarın bunları memleketinizden! Güya onlar kendilerini fazla temiz tutan insanlar!..” demek oldu. Bunun üzerine biz de onu ve karısı dışında aile fertlerini kurtardık. Karısı ise azab içinde kalanlardan oldu.”⁵⁰¹ Âyette Lût kavmine, “Sizin için Allah tarafından helâl / meşru kılınan eşlerinizle cinsel ilişkiyi bırakıp “şehvet”le arkalarından erkeklere yanaşıyorsunuz. Onlarla eşcinsel ilişkide bulunma suçunu işliyorsunuz.” diye seslenilir. Müellif, âyetteki “ityân”, kelimesinin cinsel ilişki manasına geldiğini ifade eder. “İnnekum le te’tûne’r-ricâle şehveten”, ifadesinde “inne” ve “lâm” ile te’kid yapıldığını ve bu üslubun uyarı, kınama mesajları içerdiğini belirtir.⁵⁰²

3.1.6. Hivâr / Diyalog Üslubu

3.1.6.1. Hivâr / Diyalog Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevleri

Diyalog üslubunu Kur’an’ın önemli eğitim yöntemlerinden birisi olarak niteleyen Kasapoğlu, Kur’an’ın bu üsluba sıklıkla başvurduğunu belirtir. Müellif hivâr üslubunun Kur’andaki eğitsel işlevlerini şöyle açıklar: Diyalog üslubu, mesajı ileten kaynak ile alan muhatabı aynı anlama atmosferi içerisinde bir araya getirir. Bu üslup mesajı anlamaya ve muhatabı bilişsel yönden iknaya matuf olup insan zihnini etkin ve aktif kılar. Mesajın algılanmasını kolaylaştırır ve kavranılmasını hızlandırır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm, mesajlarını zihinlere iyice yerleştirebilmek için bazen diyaloglarda tekrar unsurunu devreye sokar.⁵⁰³ Kur’an’da geçen diyalog pasajları, anlatım üslubuna canlılık katar. Kur’an diyaloglarına muhatap olan kişi o anda kendisini gerçek bir yaşamışlığın ortasında bulabilir. İster istemez dahil olduğu bu olaya ilgi göstermek ve onu izlemek durumunda kalabilir. Bu durum Kur’an’da geçen diyalog metinlerinin, okuyucuyu / dinleyiciyi edilgen durumdan çıkartıp aktif bir şekilde olayın içerisine dahil ettiğini gösterir.⁵⁰⁴

Kasapoğlu, Kur’an’ın diyalog üslubu aracılığıyla muhataplarını iknâ etmede aklî

⁵⁰¹ A’râf, 7/81.

⁵⁰² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, V/467.

⁵⁰³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/256-257.

⁵⁰⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/257.

iknayı etkili şekilde kullandığını açıklar. Bununla birlikte Kur'an diyaloglarında yalnızca aklî iknâya başvurulmadığını, duygusal iknanın da aklî ikna gibi etkili olarak kullanıldığını vurgular. Kur'an'da *hivâr* üslubunu kullanılırken bu üslubun içerisinde istifhâm, emir gibi başka üslupların da yer aldığını belirten müellif, *hivâr* içerisindeki istifhâmın yerme, şaşırtma gibi anlamlar taşıdığını, emirlerin de ta'zîm, yerme, tahkîr amaçlı kullanıldığını söyler. Kur'an'ın *hivâr* üslubunda diğer bazı üslupların psiko-eğitsel etki gücünden yararlanıldığına dikkat çeker.⁵⁰⁵

3.1.6.2. Diyalog Üslubu Aracılığıyla Psikolojik Durumların Tasviri

Müellif, Kur'an'da diyalogların geçtiği kısımlardaki psikolojik unsurların çözümlenmesini önerir. Bu karşılıklı konuşma anlatımlarında rol üstlenen şahsiyetlerin ruhsal durumlarına, düşünüş biçimlerine yer verildiğini, Kur'an diyaloglarında çeşitli kişilik tiplerinin tasvirinin yapıldığını söyler. Kıssalarda geçen diyaloglarda kadın-erkek, iyi-kötü ve benzeri kişilik modellerinin sunulduğunu, özellikle Peygamberlerin kişilik portrelerinin tasvir edildiğini açıklar. Kıssa üslubu ile *hivâr* üslubu arasındaki ilişkiye dikkat çeken Kasapoğlu, Kur'an kıssalarına pedagojik bakımdan yönelen ve insan kişiliğini ilâhî değerler ölçüsünde eğitmeyi hedefleyen kimsenin, bu eğitimin söz konusu kıssalarda geçen diyalog ve benzeri anlatım üslupları aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine işaret eder. Kısacası, Kur'an'da *hivâr* üslubu aracılığıyla insan psikolojisine dair pek çok boyutun ortaya konduğunu açıklar. Kur'an'da diyalog türü anlatımların – metinde rolü gereği konuşmakta olan kimselerin psikolojik yönlerini dışarıya vurmak suretiyle- muhatabın ilgisini psikolojik yöne doğru çektiğini ifade eder.⁵⁰⁶

Kasapoğlu, Kur'an'da kıssaların çeşitli psikolojik durumları ortaya koymasına şu örnekleri verir: Müellif, Yûsuf kıssasındaki diyalogların psikolojik bakımdan tahlilinin yapılması halinde, kıssada verilmek istenen psikolojik temayı tespit etmenin mümkün olduğunu söyler. Yûsuf kıssasında geçen diyaloglarda rol verilen kimselerin öfke, kızgınlık, üzüntü, sevinç, kin ve benzeri duygularını metindeki karşılıklı konuşmalardan yola çıkarak ortaya koyma imkânı olduğunu işaret eder. Yazar, Yûsuf sûresini içerisinde diyaloglara oldukça fazla yer verilen ve bu diyaloglarda psikolojik

⁵⁰⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/257-258.

⁵⁰⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/258.

unsurların dile getirildiği metinlerden birisi olarak gösterir. Yine Kasapoğlu, Kur'an'da geçen mümin-kâfir diyaloglarında söz sahiplerinin psikolojik durumlarını gözler önüne serildiğine dikkat çeker.⁵⁰⁷

Müellif, Kur'an'ın Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. Yûsuf gibi kişiliklerin karakter özelliklerini diyalogların içerisine yerleştirerek sunduğunu ifade eder. Peygamberlerin hitap ettikleri toplulukların tutum ve davranış kalıplarını, inanan-inanmayan insanlara dair karakter özelliklerini yine bu üslupla aktardığını söyler.⁵⁰⁸

3.1.7. İstifhâm Üslubu

3.1.7.1. İstifhâm Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevleri

Müellif, Kur'an'ın soru üslubunun psikoloji alanıyla ilişkili oluşuna ve aynı zamanda eğitsel rolünün bulunduğu dikkat çeker. Kur'an'da kullanılan soru üslubunun, psikolojik ve eğitsel işlevlerinin olduğunu söyler. Kur'an'daki istifhâm kalıplarının, sadece dilsel ya da bilgi edinme boyutlarıyla yer almadıklarını, istifhâm üslubunun kullanılmasının aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve eğitsel boyutlarının bulunduğunu ifade eder. Kur'an'daki soru kalıplarının psikolojik olarak hem duyguları hem de zihni etkilemeyi amaçladığını belirtir.⁵⁰⁹

Müellif, Kur'an'ın, soru-cevap üslubundan sadece ilkesel planda yararlanmadığına, aynı zamanda bu üslubun eğitsel etkisini artıracak soru tercihleri kullandığına dikkat çeker. Bu bağlamda Kur'an sorularının bilinçaltı önermeleri ihtiva ettiğini, bilinçli zihin tarafından kabul edilebilen ve bilinçaltına yönelen sorular olduğunu, söz konusu soruların, muhatapı eyleme yönelten motivasyon etkisinin bulunduğunu açıklar. Kur'an sorularının muhatapın duygusal durumunu ortaya çıkarabilecek türden olduğunu ve gerektiğinde muhatapın duygusal durumuna yön verdiğini ifade eder. Kur'an sorularının bir yandan muhataba seçim özgürlüğü tanırken, diğer yandan ona sorumluluk da yüklediğini belirtir.⁵¹⁰

Müellif, istifhâm üslubunun, kullanımındaki zengin ve etkili anlatım aracılığıyla Kur'an mesajlarını muhatapların benliklerine yerleştirmede önemli bir işlevi yerine

⁵⁰⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/258-259.

⁵⁰⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/255-256.

⁵⁰⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/227-228.

⁵¹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/228.

getirdiğini ifade eder. Kur'an'daki soru kalıplarının insanı düşünmeye sevk ettiğini, "buldurma" yöntemiyle doğruya ulaştırmayı amaçladığını, muhatabı yeni bilgilere ulaştırmanın yanında mesajın içselleştirilmesine de aracılık ettiğini açıklar.⁵¹¹

Kur'an'da *istifhâm* üslûbunun kullanılmasının pek çok psiko-eğitsel amaçları bulunduğunu ifade eden Kasapoğlu, bu amaçlar şöyle açıklanmıştır:⁵¹²

İstifhâm üslubu Kur'an'da Yüce Allah tarafından bir öğrenme ve öğretme, yöntemi olarak kullanılmıştır. Kur'an mesajlarının iletilmesinde vicdanlara etki etme özelliği bulunan bu üslûba sık sık başvurulmuştur. Bu üslûbu kullanmakla, muhatabı ikna etme, yönlendirme, öğrenmesini sağlama, ilgi ve dikkatini çekme gibi hedefler gözetilmiştir. Kur'an'da birçok âyette, yöneltilen sorularla durağan, ilgisiz zihinleri uyarmak; mesaj üzerinde odaklanabilmeyi, bilinen gerçekleri hatırlamayı sağlamak amaçlanmıştır. Kur'an istifhâm üslûbunu insan benliğinde etki oluşturacak, onun duygularına tesir ederek tutum ve davranışlarını istenilen yönde biçimlendirecek şekilde kullanmıştır.⁵¹³

Kur'an'da istifhâm üslûbu, ünsiyet /yakınlık kurma, temennide bulunma, tereccî yani beklenti içinde olma, sınama, bir şeyi kolay gösterme, alaya alma, aşağılama, yüceltme, müjdeleme, sevinç uyandırma, teşvik etme, bir şeyi kibarca veya sertçe talep etme, hayret duygusu oluşturma, ye'se düşürme, acı hissetme, üzülme, tehdit etme, korkutma, dehşete düşürme, kınama, yerme, azarlama, övünme, serzenişte bulunma, bir şeyi itirafa, ikrara mecbur bırakma, vicdanı uyarma gibi pek çok psikolojik olgu üzerinden insanların duygu, düşünce, inanç ve davranışlarını yönlendirmeyi hedefler.⁵¹⁴

3.1.7.2. *İstifhâm* Üslubunun Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler

1. Örnek

Kasapoğlu, Kur'an psikolojisi çalışmalarında, *istifhâm* üslubunun Kur'an'daki kullanımına ve bunun eğitsel amaçlarına zaman zaman işaret eder. Bunun örneklerinden birisi şu şekildedir: "*Sana şaraptan ve meysirden soruyorlar. De ki: "O ikisinde büyük günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Fakat onların günahı,*

⁵¹¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/228.

⁵¹² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/228.

⁵¹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/229-230.

⁵¹⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/230.

yararından büyüktür.”⁵¹⁵ Müellif, Kur’an’ın insanları kumar alışkanlığından vazgeçirmek üzere eğitirken başvurduğu yöntemlerden birisinin soru-cevap yöntemi olduğunu söyler. Soru-cevap yönteminin Allah’ın insanları eğitirken Kur’an’da kullandığı yöntemlerden birisi olduğunu belirten müellif, Allah burada -kumar alışkanlığından vazgeçirme eğitiminde- insanın doğasında var olan soru sorarak öğrenme özelliğini dikkate aldığını ifade eder.⁵¹⁶

Müellif, kumar alışkanlığından vazgeçirme eğitiminde istifham üslubunun kullanımına Mâide sûresinde de rastlanıldığına dikkat çeker: “*Ey inananlar, şarap, kumar, dikili taşlar, ezlâm (şans okları) şeytanın işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan, şarap ve kumar ile aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık (bunlardan) vazgeçecek misiniz?*”⁵¹⁷ Müellif, (yukarıdaki) Bakara ve buradaki Mâide sûresinde kumar alışkanlığından vazgeçirme eğitiminden bahseden ayetler birlikte değerlendirir ve burada bir öğretim etkinliği planlaması bulunduğundan söz eder. Kasapoğlu, âyetlerde (2/219; 5/90-91) işaret edilen bu planlamayı şöyle açıklar: “Birinci aşamada öğrenilecek konu ve gerçekleştirilecek davranışın sağlayacağı yarar kısa ve net bir şekilde açıklanır. Kur’an’da kumarın zararlarının yararlarından kat kat fazla olduğu vurgulanır. İkinci aşamada öğretim sırasında kazandırılmak istenen bilgiler ayrıntılı bir şekilde işlenir. Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için örneklerden faydalanılır. Kur’an’da kumarın bireye ve topluma zararları, dinî açıdan yıkıcılığı açıklanır. İnsanlar arasında düşmanlığa yol açması, namaz kılmaktan alıkoyması gibi örnekler verilir. Üçüncü aşamada, işlenen konunun gerçek yaşamdaki pratik değeri kavratılmaya ve öğretim faaliyetinin muhataplar tarafından içselleştirilmesine çalışılır. Kur’an, kumar hakkında yapılan öğretim faaliyetinin pratik değerinin kumardan kaçınmak olduğunu açıklar. Kumardan kaçınma davranışının muhataplar tarafından içselleştirilmesini ister. Öğretim sürecinin son aşaması, öğretim etkinliğinin değerlendirilmesidir. Planlanan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı tespit edilmeye çalışılır. Kur’an, bu eğitin sürecinin en sonunda “fe hel entum muntahûn” (artık kumardan vazgeçecek misiniz?) diye sorarak, muhatapların

⁵¹⁵ Bakara 2/219.

⁵¹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Psiko-Sosyal ve Metafizik Açıdan Kumar”, *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji*, 5/13, (Ocak-Nisan 2005), 199.

⁵¹⁷ Mâide, 5/90-91.

kumar alışkanlığını bırakıp bırakmadıklarını test etmek ister.”⁵¹⁸ Planlanan eğitim sürecinin son aşamasını *istifhâm* üslubu oluşturur.

2. Örnek

Müellif, Hz. Yakûb’un aile bireylerine sorular yöneltmek ve cevaplar almak suretiyle, onlara imanlarını itiraf ettirip, söz verdirerek, iman eğitiminde kontrol mekanizmasını işleten bir peygamber olduğunu söyler: “*Yoksa siz, Yakub’a ölüm hali geldiği zaman orada mıydınız? O zaman Yakup, oğullarına: “Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?” demişti. “Senin Tanrın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın Tanrısı olan tek Tanrı’ya kulluk edeceğiz, biz O’na teslim olanlarız” dediler.*”⁵¹⁹ Âyette ifade edildiği üzere, Hz. Yakûb, ölüm döşeğindeyken oğullarını başına toplamış, kendisinden sonra İslâm’dan ayrılmayacaklarına dair onlardan söz almıştır. Onlara, “Benden sonra neye ibadet edeceksiniz” diye sormuş, onlar da “Senin Tanrı’na ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın Tanrısı olan tek Allah’a ibadet edeceğiz” diyerek ona cevap vermişlerdir. Müellif, kıssadaki bu diyalogda Hz. Yakûb’un iman eğitiminde soru-cevap yöntemini açıkça kullanıldığını söyler. Onun iman eğitiminde kullanmış olduğu bu soru-cevap yönteminin, öğrettiği ve bellettiği inanç değerlerinin pekiştirilmesini istemek gibi birçok amacının olabileceğini belirtir.⁵²⁰

⁵¹⁸ Kasapoğlu, “Psiko-Sosyal ve Metafizik Açıdan Kumar”, 201-202.

⁵¹⁹ Bakara, 2/133.

⁵²⁰ Kasapoğlu, “Kur’an’a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi İman ve İbadet Eğitimi”, 18.

3.1.8. Kur'an'ın İçerik Üsluplarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Dair Literatür

İçerik Üsluplarının Psiko-Eğitsel Boyutuna Dair Literatür						
	Türkçe Literatür	Arapça Literatür	Farsça Literatür	Endonezce Literatür	İngilizce Literatür	Urduca Literatür
Tekrar Üslubu	2	10		1	1	
Mesel Üslubu	5	22	6	13	1	
Kıssa Üslubu	7	16	7	10	5	1
İstifhâm Üslubu	5	18	2	9		2
Hivâr Üslubu		21		1		

Müellif, Kur'an'ın içerik üsluplarının psikolojik ve eğitsel işlevlerini açıkladığı bölümde, ayrıca her bir üslubun psiko-eğitsel işlevlerini konu edinen literatür derlemesi yapmıştır. Kur'an'daki tekrar üslubunun,⁵²¹ mesel üslubunun,⁵²² kıssa üslubunun,⁵²³ soru-cevap üslubunun,⁵²⁴ hivâr üslubunun⁵²⁵ psiko-eğitsel işlevlerini konu edinen Türkçe, Arapça, Farsça, Endonezce, İngilizce, Urduca dillerinde kaleme alınmış güncel literatürü derlemiş ve sınıflandırmıştır.

3.2. Belâgat Yönü (Psikolojik Tefsirde Edebî Sanatlar)

3.2.1. Beyân Sanatları

Beyân, düşüncelerin, duyguların, sembollerin doğuşlarını, değerlerini ve bunları anlatımda kullanma yollarını açık ve estetik bir tarzda ifade etme sanatını konu edinen ilim dalıdır.⁵²⁶ Tek bir anlamın, anlam açıklığı bakımından farklı biçimlerde ve farklı

⁵²¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/194-195.

⁵²² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/205-209.

⁵²³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/223-227.

⁵²⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/230-233.

⁵²⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/259-261.

⁵²⁶ Cüneyt Eren, Halit Özcan, *Kur'an-ı Kerim'de Edebî Sanatlar*, (Erzurum: Aktif Yayınevi, 2003), 13.

yapılarla, her biri durumun gereklerine uygun olarak iletildiği ilke ve kurallardır.⁵²⁷ Beyân sanatları teşbîh, istiâre, mecâz, kinâye dallarına ayrılır.⁵²⁸

Müellif, beyân sanatlarında hem psiko-eğitsel yönleri hem de bu sanatlarla psikolojik durumların ifade edilmesini detaylı şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Kur'an'da teşbîhlerin psiko-eğitsel yönünü ve teşbîh üslubunun çeşitli ruh hallerini tasvir / betimleme işlevini incelemiştir. Kur'an'da mecâzların psikolojik durumların ifadesinde ve psiko-eğitsel amaçlı kullanılmasını açıklamıştır. İstiârenin Kur'an'daki psiko-eğitsel işlevlerine, istiâre yoluyla çeşitli psikolojik durumların anlatılmasına açıklık getirmiştir. Kur'an'da kullanılan tasvîr üslubunun öğrenmeye katkısına, motivasyon işlevine ve psikolojik gerçeklikleri anlatmaya aracılık etmesine izah getirmiştir. Kur'an'da kinâye sanatının duyguları / eğilimleri tasvir etme ve etkileme özelliğine, öğrenme sürecine katkıda bulunmasına dikkat çekmiştir. Yine ta'rîz üslûbu, terâsülü'l-havâs sanatı, terdîd sanatı ve tasrîf sanatının Kur'an'da taşımış oldukları psiko-eğitsel misyona işaret etmiştir.

3.2.1.1. Beyân Sanatlarında Psikolojik Etkileme

3.2.1.1.1. Öğrenmeye Etkisi

Kasapoğlu, *teşbîh* sanatının bir özelliği olan, muhataba duygu ve düşünce aktarımı görevinin, Kur'an'da geçen teşbihlerde de icra edildiğine işaret eder. Yine *teşbîh* sanatı kullanılmak suretiyle insan zihninin harekete geçirilmesinin, mesajın zihne yerleştirilmesi amaçlandığına dikkat çeker. Birçok âyette *teşbîh* üslubu aracılığıyla soyut zihinsel olguların somut olarak duyularla algılanıyormuşçasına açıkça anlaşılabilir hale getirildiğini ifade eder. Aynı zamanda Kur'an'da kullanılan teşbîh dilinin, insanın fizik âlemde algıladığı şeylerle soyut metafizik olgular arasında ilişki kurabilmesine aracılık ettiğini belirtir. Kur'an teşbihlerinin insan aklını motive etmek suretiyle zihni çatışmaya düşmekten, muhatabı mesajı anlayamama sıkıntısından kurtardığını açıklar. Kur'an'ın, teşbîh üslûbuna başvurmak suretiyle ifade edilmesi zor olan manaları kolay anlaşılır biçimde sunma, olayı, durumu canlı ve etkili bir şekilde zihne yaklaştırmak,

⁵²⁷ Dirğâm Kerîm Kâzım el-Mûsevî, *el-Belâğâ fî Suâlin ve Cevâb*, (Bağdâd: Müessesetü's-Sâdık es-Sekâfiyye, 2023), 217.

⁵²⁸ Abdu'Âtî Şelebî, *el-Belâğatü'l-Müeyyessere*, (el-İskenderiyye: el-Mektebetü'l-Câmiyye, 2003), I/6; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l-Arabiyye fî Sevbihâ'l-Cedîd İlmu'l-Beyân*, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1982), s. 11.

muhatapın dikkatini, ilgisini amaçlanan hedefe yönlendirerek üzerinde kalıcı bir tesir meydana getirme gibi hedefleri gerçekleştirdiğini söyler.⁵²⁹

Müellif, Kur'an istiârelerinin insanın zihnine hitap ettiklerini ve onun idrakini harekete geçirdiklerini ifade eder. Kur'an'da kullanılan istiârelerde soyut durumları anlatmada, duyularla algılanan durumları ifade eden lafızların kullanıldığını, böylece anlatılmak istenen soyut meselelerin, duyularla algılanırmışçasına dile getirildiğine dikkat çeker. Yine müellif, kinâye sanatıyla dikkat oluşturma hedeflendiğini, bu sanatın Kur'an'da, öğrenmede dikkat faktörünü ortaya çıkarma amacıyla kullanıldığını açıklar.⁵³⁰

Müellif, *terâsülü'l-havâs* sanatının, Kur'an'da kullanıldığı yerde anlamı somutlaştırma, mesajı muhatap üzerinde etkili kılma yönleriyle dikkat çektiğine işaret eder. Bu sanatın insan zihninde daha somut ve canlı imajlar oluşturabildiğine, soyut konuları, somut şekilde algılatmışçasına zihne yaklaştırabildiğine dikkat çeker. Kur'an'da yer aldığı şekliyle bu sanatın muhatap üzerinde daha fazla psikolojik etki meydana getirebildiğini belirtir.

3.2.1.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi

Müellif, Kur'an'ın beyân sanatları aracılığıyla mesaj doğrultusunda muhatapı belli bir davranışa isteklendirdiğini ya da bunun aksini hedeflediğini bildirmiştir. İlâhî değerler doğrultusunda tutum ve davranış geliştirmeye motivasyon oluşturma aracı olarak beyân sanatlarına başvurulduğunu ifade etmiştir. Kur'an'da beyân sanatının dinleyen kimsede yerine göre tutum ve davranış değişikliği meydana getirecek tesir oluşturduğunu belirtmiştir.⁵³¹

Müellif, Kur'an'daki beyân sanatlarının insanın içgörü ve eğilimlerini yani inançlarını, ruh hallerini, duygularını hesaba kattığını; fikir ve duygu dünyasını zenginleştirdiğini, böylece ilâhî mesajın insan nefsi üzerindeki tesirini artırdığını söyler. İnsan nefsinin Kur'ânî değerler doğrultusunda harekete geçirme hususunda mesajın etki gücünü yükselttiğini ifade eder.⁵³²

⁵²⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

3.2.1.1.3. Duyguları Etkileme

Kasapoğlu, Kur'an'da beyân sanatlarının mesajı iletirken muhatapların duyguları üzerinde etkili olmaya yönelik olduğunu işaret eder. Bu nedenle teşbîhlerin birçoğunun terğîb yani isteklendirme, terhîb yani korkutma gibi duygusal etki bağlamında geldiğini söyler. Kur'an'ın, başvurduğu teşbîh sanatı aracılığıyla belli bir gerçekliği insan nefsine hoş, arzu edilir göstererek *terğîbi*, ödül aracılığıyla *va'di* ya da belli bir olguyu hoşlanılmayacak, nefret edilecek şekilde göstererek *terhîbi*, *tahzîri*, korkutma ve sakındırmayı hedeflediğini açıklar. Aynı şekilde Kur'an'da mecâzların, ta'zîm ve tefhîm yani yüceltme, terğîb, sözün çekiciliğini artırma gibi özellikleriyle muhatabı fazlaca etkilediğine dikkat çeker. Kur'an mecâzlarının insanı heyecanlandırma, tutkuyu harekete geçirme ve duyguları tesir altına alma gibi işlevlerinin olduğuna değinir. Kur'an istiârelerinin dinleyici üzerinde oluşturduğu psikolojik tesirin, vicdanı, duyguları, coşku ve heyecanları harekete geçirme şeklinde tezahür ettiğini belirtir.⁵³³

Kinâye üslubunu içeren âyetlerden pedagojik çıkarımlar yapılabileceğini söyleyen müellif, bu üsluba yer verilen âyetlerde konunun terğîb-terhîb, va'd-vaîd, tenfîr / nefret ettirme, takbîh / çirkin gösterme, istihyâ / utanma meseleleri etrafında şekillendiğini belirtir. Müellif, bazen Kur'an'da, nefiste korku uyandırabilmek için kinâyeye yer verildiğini ve mesajın muhatabın duygularına, davranışlarına etki etmesinin amaçlandığını ifade eder. Yine müellif, Kur'an'da insanın duygusal yönü dikkate alınarak, ta'rîz üslûbuna başvurulduğuna dikkat çeker.⁵³⁴

3.2.1.2. Psikolojik Durumları Betimleme

Kasapoğlu, Kur'an'da teşbîhlerin, betimleyici, tasvir edici özellikleriyle pek çok ruhsal durumu sınırsız hayal gücü ve tasavvur zenginliği içerisinde sunduklarını belirtir. Kur'an'da inanç bakımından bir kişilik tipi olarak münâfıkların psikolojik özelliklerinin, ruh hallerini etkili bir şekilde ortaya koyan teşbîh ve temsillere yer verildiğine dikkat çeker. Yine müminlerin ruh hallerinin, inkârcıların psikolojik yapılarının, Allah ve ilâhî mesajlar karşısındaki tutum ve davranış özelliklerinin Kur'an'da teşbîh ve temsiller aracılığıyla anlatıldığına işaret eder. Hem ikiyüzlülük,

⁵³³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

cimrilik gibi olumsuz karakter özelliklerinin hem de tevazu gibi olumlu karakter özelliklerinin Kur'an'da teşbihler aracılığıyla dile getirildiğini söyler. Pek çok insan davranışının, karakterinin, bireylerin ve toplumların psikolojik, psiko-sosyal özelliklerinin teşbih üslubu aracılığıyla etkili bir şekilde tasvir edildiğini ifade eder. Özetle, Kur'an'da insan psikolojisinin pek çok yönünü teşbihlerle anlatıldığını vurgular.⁵³⁵

Müellif, Kur'an'da mecâzın, psikolojik ve ahlâkî konularda belli bir anlamın yansıtılabilmesi için kullanılabildiğini ifade eder. Kur'an mecazlarının, psikolojik gerçeklikleri en etkili ve en derinlikli şekilde anlatan araçlar olduğunu, bilhassa duyguların, bu tür sanatsal ifadeler aracılığıyla tasvir edildiğini açıklar. Yine müellif, Kur'an'da pişmanlık, sıkıntı durumlarının, kin-nefret, şefkat-merhamet gibi çeşitli ruh hallerinin, tevâzu gibi kişilik özelliklerinin etkili şekilde tasvirinde istiâre sanatından yararlandığını belirtir.⁵³⁶

Müellife göre psikolojik durumların anlatımında Kur'an'da kinâye sanatı da devreye girer. Kur'an'da pek çok psikolojik durumun kinâye sanatı kullanılarak dile getirildiğini belirten müellif, bu sanatın kullanıldığı psikolojik anlatımlar arasında üzüntü, pişmanlık, çaresizlik, korku, nefret, hoşlanmama, tikslenme, öfke, kızgınlık gibi çeşitli duyguları, cimrilik, bencillik, müsriflik, aşağılanma, nankörlük, kibir gibi karakter özelliklerini sayar. Yine kişilik, düşünme gibi psikolojik olguların kinâye sanatı aracılığıyla ifade edildiği âyetlerden bahseder.⁵³⁷

3.2.1.3. İletişim Etkinliğini Artırma

Kasapoğlu, beyân sanatlarının iletişimin etkinliğini artırmadaki işlevini *ta'rîz* sanatı üzerinden gösterir. Kur'an'ın davet üslubunda insan psikolojisi göz önünde bulundurularak bazen *ta'rîz* sanatına başvurulduğunu belirtir. Böylece ilâhî mesajlar insanlara iletilirken incitilmemeleri, ruhen yaralanmamaları, utandırılmamaları, küçük düşürülmemelerini hedeflendiğini ifade eder. Müellif, Kur'an'ın *ta'rîz* üslubu aracılığıyla muhatapların içinde bulundukları durumları ve psikolojik koşullanmışlıklarını bazen yumuşak bir geçişle, bazen de düşüncesizliklerini yüzlerine

⁵³⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

vururmuşçasına, kimi zaman da orta bir yol tutarak onların zihin dünyalarına etki etmeye çalıştığını belirtir.⁵³⁸

3.2.1.4. *Beyân Sanatlarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Örnekler*

Müellif, bazen âyetlerde geçen *teşbîh*,⁵³⁹ *istiâre*⁵⁴⁰ *kinâye*⁵⁴¹ gibi edebî / beyânî sanatların tahlili yoluyla psikolojik mesajların ortaya konulmasına çalışmıştır. Aşağıda, Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında yer verdiği *beyân* sanatlarının psikolojik işlevine dair örnekler verilecektir:

Mecâz Örnekleri:

Kur'an metaforları, psikolojik durumları en etkili ve en derinlikli şekilde anlatan unsurlardır. Özellikle duygular, Kur'an'da bu tür metaforlar aracılığıyla dile getirilirler. Kur'an psikolojisi çalışmalarında çeşitli ruhsal durumları, karakter özelliklerini, insanların tutum ve davranışlarını etkili bir şekilde ifade etmek amacıyla kullanılan Kur'an *mecâz*larının analizlerine rastlamak mümkündür.⁵⁴²

Müellif, “Senden önce hiçbir insana ebedî yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen sanki onlar ebedî mi kalacaklar? Her nefis, ölümü tadacaktır. Biz sizi sınamak için şerre de hayra da müptelâ kılıyoruz. Sonunda bize döndürüleceksiniz.”⁵⁴³ âyetinde geçen “zevk” yani “tatma” ifadesinin mecâzî anlamda kullanıldığını ve bunun ölümü yaşamayı, tecrübe etmeyi dile getirdiğini belirtir.⁵⁴⁴

Kur'an, insanda şiddetli korkuya sebep olan durumları “zulümâtü'l-berri ve'l-bahr” ifadesiyle tasvir eder. Korku ve çaresizliğin insanda doğal inanma kabiliyetini uyandırdığını ve bu şartlarda insanın Allah ile ilişkisini sürdürmeye söz verdiğini açıklar. Başına gelen sıkıntıyı atlatan insanın tekrar Allah'ı unutmasını ise bir tutarsızlık olarak niteler: “De ki: “Gizli ve açık olarak; “Bizi bundan (bu güç durumdan)

⁵³⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/429-446.

⁵³⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/455; V/479; VI/364; VIII/266; IX/336-337.

⁵⁴⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, III/248; V/86, 234; VI/216, 228, 458; VIII/77, 154, 354-355.

⁵⁴¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, IV/53, 190, 368; V/88; VI/95, 155, 227, 250, 251, 252, 257, 320; VII/29, 34-35, 248, 287; VIII/343, 350, 357, 421; IX/198, 336; X/345; XI/398.

⁵⁴² Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, V/235-236, 345; VII/29; VIII/155-156, 323-324, 354; IX/196-200; X/29, 203, 252; XI/399, 416-417.

⁵⁴³ Enbiyâ, 21/34-35.

⁵⁴⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, XI/416-417.

*kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız!” diye O’na yalvarıp yakardığınız zaman, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarıyor?” Deki: “Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarıyor, sonra siz yine O’na ortak koşuyorsunuz!”⁵⁴⁵ Âyetten geçen “zulümâtü’l-berri ve’l-bahr” ifadesi, karanın ve denizin sıkıntıları anlamına gelir. Araplar sıkıntılı geçen bir gün hakkında “karanlık gün” deyimini kullanırlar. Eğer gün içinde yaşanan sıkıntılar fazla olursa, “yıldızlı gün” nitelemesinde bulunulur. Çünkü böylesi bir karanlığın şiddetinden dolayı yıldızla ihtiyaç duyulur. Karanın ve denizin karanlığı *mecazî* anlama gelebilir, bu durumda o ikisinin korkutucu ve ürpertici yanlarından söz edilir.⁵⁴⁶*

Teşbîh Örnekleri:

1. Örnek

Yine burada müellifin Kur’an psikoloji çalışmalarında *beyân* sanatların âyetteki psikolojik anlam derinliğini ortaya koymasına Hucurât sûresi 12. âyet örnek verilecektir. Bu âyetten *benzetme*, üslubu aracılığıyla verilmek istenen psikolojik mesajların Kasapoğlu tarafından yapılan izahı şu şekildedir: “*Ey inananlar, zandan çok sakının. Zira bazı zanlar günahıdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın; biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte bundan iğrendiniz. O halde Allah’tan korkun, şüphesiz Allah tevbeyle çok kabul eden, çok esirgeyendir.*”⁵⁴⁷ Yüce Allah, bu âyetten gıybet etmeyi ölü bir insanın etini yemeye benzetmiştir. Buradaki teşbihte benzeyen ile benzetilen arasındaki benzerlik, ölü kimsenin kendi etinin başkaları tarafından yenildiğinin farkına varamamasıdır. Aynı şekilde, gıybet edilen kimsenin de gıybet edenin yaptıklarından haberdar olmamasıdır. Her ne kadar o kişi farkında olmasa da gıybete yapılan kimsenin kişiliğine, saygınlığına dokunulmuş olur. İşte Kur’an, bu tür durumlarda insanları dedikodu yapmaktan alıkoymak için onların vicdanlarını eğitmeyi hedefler. Selâm bir vicdanın gıybet etmekten rahatsızlık duyacağına ve kişiyi bu davranıştan vazgeçirebileceğine vurgu yapan Kur’an, vicdanın bu gibi durumlarda etkin ve uyanık tutulmasını ister. Burada Yüce Allah’ın, gıybet etmeyi ölü insan eti yemeye *teşbîh* etmesinin amacı, insanların

⁵⁴⁵ En’âm, 6/63-64.

⁵⁴⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “İnsanın Çaresizliği ve Fıtratın Uyanışı”, *Kelam Araştırmaları*, 3/1 (2005), 75.

⁵⁴⁷ Hucurât, 49/12.

dedikodu yapmaktan nefret etmelerini sağlamaktır. Çünkü insan eti yemek bozulmamış insan tabiatına aykırı bir durumdur. Âyette, gıybet etmek suretiyle başkalarının kişiliğine, saygınlığına zarar vermek, ölmüş durumdaki kardeşin etlerini yemeye benzetilmiştir.⁵⁴⁸

2. Örnek

Müellif, Yüce Allah'ın, imanın, uyumlu bir bütünlük arz eden yapısını, her bakımdan mükemmel olan bir ağaca benzettiği âyetteki *teşbîh* sanatını ele alır: “Allah'ın sana nasıl misal verdiği baksan ya; güzel bir söz, kökü sağlam, sabit dalları gökte güzel bir ağaç gibidir.”⁵⁴⁹ Müellif, güzel bir kelimenin, güzel bir ağaca benzetildiği bu âyetteki mürsel ve mücmel teşbîh sanatına değinir. Allah'a iman'ın (kelimesinin) güzel bir ağaca benzetildiği âyette mutlak manada imanın teşbîh sanatı uyarınca “güzel bir ağaca” şöylece yerleştirilebileceğini söyler: İmanın görünmeyen yani zihinde, kalpte olan psikolojik boyutu, güzel olarak nitelenen ağacın toprak altında kalan köklerine tekâbül eder. İmanın görülebilen, dışarıya yansıyan ikrar ve amel boyutu ise ağacın dallarına ve meyvelerine karşılık gelir.⁵⁵⁰

İstiâre Örnekleri:

1. Örnek

Müellif, birey ve toplumun dinî inanç bakımından olumlu yönde değişimini “karanlıktan aydınlığa çıkmak” olarak betimleyen Kur'an'ın, bu değişimi ilâhî bilgiye bağladığını ifade eder. Söz konusu değişimin konu edildiği âyette konunun *istiâre* yoluyla anlatıldığını belirtir: “Elif Lâm Râ. Bu Kur'an, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin hâline.”⁵⁵¹ Âyette açıklandığı şekliyle Kur'an, insanlığı inkârın, batıl inançların, dalâletin karanlıklarından aydınlığa çıkarmak, onları sapıklıktan kurtarıp hidâyete ulaştırmak için vahyedilen ilâhî kelâmdır. Bu kitap ışıyla insanları iman ve hidâyetin aydınlığına çıkarır. Müellif âyette geçen, “zulümât” ve “nûr”, ifadelerinin *istiâre* yoluyla dalâlet ve hidâyet anlamında kullanıldığını dikkat

⁵⁴⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, VIII/287-306.

⁵⁴⁹ İbrahim, 14/24-25.

⁵⁵⁰ Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, 60.

⁵⁵¹ İbrahim, 14/1-2.

çeker.⁵⁵²

2. Örnek

Müellifin çalışmalarında, Kur'an'da *istiâre* sanatının birini küçümseme, değersiz görme anlamı içermesine şu âyet ve getirilen yorumlar örnek gösterilebilir: “*Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.*”⁵⁵³ Yüce Allah, Firavun ve kavmini cezaya çarptırarak, onları denizin dalgaları arasında yok etmiştir. Onların helâkinin ardından da şöyle buyurmuştur: “*Gök ve yer onların ardından ağlamadı!*” Mecâzî anlam taşıyan bu sözün açılımı, onların saltanatlarının yok olmasından, ölmelerinden dolayı kimse üzülmeyi, arkalarından ağlamayı demektir. Âyetteki bu anlatım, *istiâre-i temsiliye* tarzında bir ifadedir. Firavun ve kavmi, insanlar nazarında bir değere, saygınlığa sahip olmadıklarını ve onların ölümünden dolayı kimsenin üzülmeyi ifade etmek amacıyla âyette onlar hakkında “*Gök ve yer onların ardından ağlamadı!*” sözü söylenmiştir. Kullanılan bu mecâzî ifadeyle Firavun ve kavminin değersizliği anlatılmış, “Bunlar öyle sanıldığı gibi, ölümüne yerin göğün ağlayacağı insanlar değildir”, denilmek istenmiştir. Müellif, âyette, Firavun ve kavmi hakkında kullanılan ifadede, onları küçümseme, değersiz görme manası olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁵⁴

3. Örnek

Müellif, bir şeyden nefret etme, kaçınma davranışının Kur'an'da *istiâre* yoluyla anlatılmasını şu âyet üzerinden örnekendirir: “*Biz Kur'an'da sözü türlü şekillere çevirip anlattık ki, düşünüp anlasınlar. Fakat bu anlatmamız, onlara haktan kaçmaktan başka bir katkıda bulunmuyor.*”⁵⁵⁵ Yüce Allah, insanların iyice düşünüp öğüt almaları için Kur'an'da her şeyi açık açık anlatmıştır. Fakat bu açıklamalar, çağrılar müşriklerin nefretini ve ilâhî hakikatten uzaklaşmalarını artırmaktan başka bir sonuç doğurmamıştır. Âyette geçen “nufûr” kelimesinin özellikle vahşi hayvanların, tehlike karşısında kaçışmasını anlattığına dikkat çeken Kasapoğlu, inkârcıların ilâhî mesajlardan ürküp kaçmalarının, *istiâre* yoluyla hayvanların tehlike anındaki kaçışmalarına benzetildiğini

⁵⁵² Kasapoğlu, “Kur'an'da Sosyal Değişim”, 56.

⁵⁵³ Duhan, 44/29.

⁵⁵⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, IV/182.

⁵⁵⁵ İsrâ, 17/41.

belirtir.⁵⁵⁶

4. Örnek

Müellif, nefis mücâhedesinin yani güdü ve eğilimleri değer hükümleri doğrultusunda kontrol altına almanın *istiâre* yoluyla anlatıldığı âyetin çözümlemesini şu şekilde yapar: “*Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir. Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır.*”⁵⁵⁷ Bu âyetlerde, insana gösterilen iki tepecikten hangisine doğru koşması gerektiği anlatılmaktadır. Burada gidilmesi önerilen edilen tepe, bütün iyiliklerin toplandığı sarp olan tepedir. Âyette geçen *iktihâm*, zorluğa göğüs germek, tahammül etmek, güç / zor bir işe atılmak anlamına gelir. “Akabe”, ise ulaşılması zor olan sarp dağ yolu, yüksek dağa doğru çıkan yokuş anlamına gelir. Âyetteki bu anlatım, *istiâre* olarak kullanılmıştır. Buna göre *akabenin* anlamı, üstün, faziletli olmakla birlikte, yerine getirilmesi bir o kadar zor olan davranışlardır. Âyette, erdemli davranışların “akabe / sarp yokuş”, onları yerine getirmenin de *iktihâm* olarak nitelenmesi, erdemli davranışların gerçekleştirilmesinde nefis mücâhedesinin yani güdülerin kontrol altına alınmasının gerekliliğini, büyük bir gayret ve çabaya ihtiyaç duyulduğunu anlatmak içindir.⁵⁵⁸

Kinâye Örnekleri:

1. Örnek

Müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında beyân sanatlarından *kinâyenin* psikolojik durumu ifade etmesine şu örnek verilebilir: “*Derken (o inkârcı kişinin bütün) ürünü yok edildi, çardakları üzerine yıkılmış durumda olan bağa sarfettikleri yüzünden acıyarak ellerini ovuşturmaya başladı: “Ah ne olaydı, ben Rabb’ime kimseyi ortak koşmamış olaydım!” diyordu.*”⁵⁵⁹ Âyette servetine güvenen, fakat başına felâket gelen, bağlarını, meyve ağaçlarını, bütün mülkünü kaybeden müşrik bir kimsenin tasviri yapılır. Bu kişi servetinin yok olması, emeklerinin boşa gitmesi üzerine üzülmüş ve tahassüre kapılmıştır. Pişmanlık eseri olarak da ellerini ovuşturmaya başlamış ve onları

⁵⁵⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, X/531.

⁵⁵⁷ Beled, 90/11-16.

⁵⁵⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XI/508.

⁵⁵⁹ Kehf, 18/42.

birbirine çarpıp durmuştur. Müellif, söz konusu müşriğin tasvirinin yapıldığı âyetten geçen *taklîbu'l-keffeynin*, pişmanlık ve tahassürden kinâye olduğuna işaret etmiştir.⁵⁶⁰

2. Örnek

Müellif, sadece dünyanın maddî hazlarına bağlanmayı *kinâye* yoluyla anlatan âyeti şu şekilde ele almıştır: “Eğer dileseydik, onu bu âyetler sayesinde yüceltirdik. Fakat o, yeryüzüne meyletti ve hevâsına tâbi oldu.”⁵⁶¹ Âyetten geçen “yeryüzüne meyletti, ona bağlandı” ifadesi, dünyevî hazlardan yararlanmaktan ve onlara bağlanmaktan *kinâye*dir. Kişinin ölümsüzleşmeyi umarak, yeryüzüne meyletmesini ifade eder. “Yere meyletmek” “Yüce Allah ile ve O’nun mutlak ve kesin hakikat olan emirlerinden soyutlanıp, onlarla her türlü münasebeti keserek, sadece “insan merkezli” bir dünya kurmak demektir.”⁵⁶² İnsanların bir kısmının tercih ettiği bu varoluş biçimi âyetten *kinâye* yoluyla anlatılmıştır.

3. Örnek

Müellif, Kur’an psikolojisi çalışmalarında insanın kalbinde oluşan güven duygusunun *kinâye* yoluyla nasıl dile getirildiğine işaret eder: “Ant olsun Allah size birçok yerde, Huneyn gününde yardım etmişti. Hani o gün çokluğunuz sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti, nihayet bozularak arkanızı dönmüş kaçmaya başlamıştınız. Sonra Allah, Resulünün ve müminlerin üzerine sekînetini indirdi, sizin görmediğiniz askerler indirdi ve kâfirlere azap etti. İşte kâfirlerin cezası budur.”⁵⁶³ Müellif, âyetten geçen “sekînet”in, insanın kalbini sakinleştiren, gönlünü yatıştıran, güven ve iç huzuru veren şey olduğunu söyler. İnsanın korkması halinde kaçma tepkisi verdiğini, kalbinin yerinde duramadığını, güvende olduğunda ise kalbinin sakinleştiğini, normal haline döndüğünü söyler. Güvenin sakinliği doğuran bir durum olduğuna işaret eden müellif, âyetten *kinâye* olarak “emn” yerine “sekîne” kelimesi kullanıldığına dikkat çeker.⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Ağlama” Olgusu Modern Psikoloji ve Kur’an Eksenli Bir Yaklaşım”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, (Bahar 2015), 9-43.

⁵⁶¹ A’râf, 7/176.

⁵⁶² Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, 176.

⁵⁶³ Tevbe, 9/26.

⁵⁶⁴ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsîr*, IV/53.

4. Örnek

Müellif, “*Şüphesiz O’dur, güldüren ve ağlatan.*”⁵⁶⁵ âyetinde *kinâye* yoluyla insanların duygularının anlatılışına işaret eder. Bu âyette geçen, “gülmek” ve “ağlamak” lafızlarının *kinâye* olarak kullanıldığını belirten müellif, “gülme”nin mutluluktan, “ağlama”nın ise üzüntüden *kinâye* olduğunu belirtir.⁵⁶⁶

3.2.2. Maânî Sanatların Psikolojik ve Eğitsel İşlevleri

Maânî, Arap lisanının hal ve durumunu muktezâyı hale uygun olarak açıklayan ilimdir. Arapçanın sırları ve incelikleri *maânî* ilmi sayesinde bilinir.⁵⁶⁷ Arapça lafzın, kelime ve cümle halleriyle, güzel ve anlamlı olmasını sağlayan hallerini belirleyen bir bilimdir.⁵⁶⁸ *Maânî* ilmi, sözün ortama uygun düşmesinin usulleri, cümle şekilleri, kullanılışları ve nasıl konuşulması ile ilgili kaideleri konu edinir.⁵⁶⁹ Maânî ilmi haber, inşâ’, ahvâlü’l-müsned, ahvâlü’l-müsnedü ileyh, ahvâlü mütaallakâtî’l-fi’l, kasr, fasl, vasl, îcâz, itnâb, müsâvât gibi alt konuları ihtiva eder.⁵⁷⁰ Belâgat sınıflamasında kendine yer bulan maânî sanatlar, aslında bu araştırmamızın birinci bölümünün konusu olan dilbilimsel alanları içermektedir. Bununla birlikte maânî sanatlar belâgatın üç alt dalından biri olduğu için tezde söz konusu sanatlar edebî sanatlar başlığı altında incelenmiştir.

Kasapoğlu, meseleyi “Meânî Sanatlarında Psiko-Eğitsel Yönler” başlığı altında müstakil olarak incelemiştir. Bu çerçevede haber cümlesi, inşâ cümlesi, emîr üslubu, nehiy üslubu, temennî üslubu, nidâ üslûbu, bir anlatım üslubu olarak muhakkaku’l-vukû’ ke’l-vukû’⁵⁷¹, iltifât üslûbu, itnâb üslubu, îcâz, hazf, kasr üslubu, iktifâ üslubu, hasr üslubu, fasl üslubu, tekrîr sanatı, takdîm-te’hîr, müsnedün ileyh’in ma’rife ya da nekre gelmesi, zamîr yerine açık ismi koyma ve “kasemin cevabı”nın psiko-eğitsel işlevlerini detaylı olarak izah etmiştir.

⁵⁶⁵ Necm, 53/43.

⁵⁶⁶ Kasapoğlu, “Ağlama” Olgusu Modern Psikoloji ve Kur’an Eksenli Bir Yaklaşım”, 21.

⁵⁶⁷ Celâleddin Muhammed Kazvînî, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur’an Edebiyatı*, çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, (İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990), s. 11-12.

⁵⁶⁸ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Mûcezü’l-Belâğa*, (Ammân: Dâru’n-Nûri’l-Mübîn, 2020), 31.

⁵⁶⁹ Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmî”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2015), 158.

⁵⁷⁰ Yûsuf Ebu’l-Adves, *Medhal ilâ’l-Belâgati’l-Arabiyye İlmu’l-Maânî – İlmu’l-Beyân – İlmu’l-Bedî*, (Ammân: Dâru’l-Mesîre, 2007), 53.

⁵⁷¹ Harun Bekiroğlu, “Kur’an’da Bir Anlatım Sanatı Olarak Muhakkaku’l-Vukû ‘Ke’l-Vukû ‘Prensibi”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/1, (2019), 118-125.

3.2.2.1. Psikolojik Etkileme İşlevi

3.2.2.1.1. Öğrenmeye Etkisi

Kasapoğlu'na göre Kur'an'ın haberi cümleleri, muhatapları hitaba dahil eden ve mesajı tahkiye etmek suretiyle zihne yaklaştıran bilişsel bir işlev görürler. Yine müellif, nehiy üslubunun Kur'an'da tezkîr yani hatırlatma amacıyla kullanıldığından bahseder.⁵⁷²

Müellif, âyetlerde geçen nidâların temel hedefinin muhatapların dikkatlerinin çekilmesi, uyarılması, böylece mesajın dinlenmesinin sağlanması olduğunu söyler. Kur'an'da nidâ üslubunun genel amacını, hitap edilen konu hakkında muhatabın dikkatini çekmek ve onu zihnen mesajı öğrenmeye hazırlamak olduğunu ifade eder. Kur'an'ın üslubunun, diğer eğitim amaçlı kullanıldığına dikkat çeken müellif, bu üslubun dinleyiciyi mesaja dikkat göstermeye ve onu düşünmeye motive ettiğini belirtir.⁵⁷³

Müellif, iltifât sanatının Kur'an'daki aslî ve öncelikli işlevlerini şu şekilde sıralar: *İltifât*ın Kur'an'daki misyonu muhatapların zihinlerini uyarmak, onları mesajı dinlemeye motive etmektir. Bu üslûbun okuyucu, dinleyici üzerinde çok yönlü psikolojik etkileri bulunur. *İltifât* üslubu muhatabın dikkat dağınıklığını giderir, ilgisinin kaybolmasını engeller. *İltifât* üslûbunun oluşturduğu beklenmedik anlatım değişiklikleri, muhatabın dikkatini zinde tutma, tazeleme, devamlılığını sağlama, dinlemeyi kolaylaştırma, sıkıcılığı giderme gibi fonksiyonlar icra eder. Müellif, Kur'an'da, *itnâb* çeşitlerinin kullanıldığını, *itnâb* üslubunun mananın muhatabın zihnine yerleştirilmesi, şüphelerin giderilmesi gibi çeşitli gayelerle matuf olduğunu söyler. Kasapoğlu, Kur'ânî *icâz*ın, dinleyicinin duyuş, hissediş ve düşünüşüne kattığı esneklik ve tasavvur genişliği sebebiyle insan psikolojisi üzerinde büyük tesir oluşturduğunu, bellemeyi, öğrenmeyi ve anlamayı kolaylaştırdığını, mesajı zihne yaklaştırdığını açıklar. Kur'an'da *icâz* üslubunun, okuyucuda ve dinleyicide dikkat oluşturmak, düşünce ve tahayyül dünyasını harekete geçirmek, derinlemesine kavramayı sağlamak gibi eğitsel gayelere hizmet ettiğini ifade eder. Kur'an'da *hazf* üslubunun kullanılmasındaki amaçlar arasında da öğrenmede dikkat oluşturmak ve mesaja odaklamayı sağlama

⁵⁷² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁷³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

işlevinin bulunduğunu belirtir. Yine Kur'an'da bu üslubun, okuyucunun, dinleyicinin öğrenmeye aktif olarak katılması sağladığını, usanma ve bıkkınlık oluşmasını ortadan kaldırdığını vurgular.⁵⁷⁴

Müellif, *takdîm-te'hîr* üslubunun, Kur'an'da dikkat çekme, ilgiyi uyanık tutma gayesiyle kullanıldığını açıklar. Kur'an'ın *takdîm-te'hîr*li anlatım tarzına başvurmalarının amaçları arasında, muhatap üzerinde mesaja karşı dikkat, ilgi ve merak uyandırmak suretiyle motivasyon sağlama olduğunu söyler.⁵⁷⁵

3.2.2.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi

Kasapoğlu, haber cümlelerinin, Kur'an'da psikolojik ve eğitsel açıdan insanları etkileme, yönlendirme işlevine sahip olduklarını söyler. Kur'an'da *ihbârî* üslubun, muhatapları belli bir tutuma, davranışa sevk etmeyi, onları harekete geçirmeyi, duygu ve bilinç bakımından daha ileri bir seviyeye ulaştırmayı amaçladığını ifade eder. Meselâ, Mekkî sûrelerde geçen *ihbârî* ifadelerin muhataplar üzerinde Kur'an'ın inanç ve davranış değerleri doğrultusunda bir zihin dünyası oluşturmayı hedeflediğini belirtir.⁵⁷⁶

Müellif, *inşâî* ifade üslubunun, muhatapın duygu, düşünce ve davranışlarında değişiklik meydana getirmeyi hedeflediğini açıklar. *Temennî* üslubuyla muhatapların âhiret ödülünü kazanmaya, dolayısıyla da bu ödülü kazandıracak tutum ve davranışlar geliştirmeye motive edildiğinden bahseder. Kur'an'da geçen *nidâ*ların eğitim, öğretim, inanç ve kişilik geliştirme gibi fonksiyonlarının bulunduğunu söyler.⁵⁷⁷

3.2.2.1.3. Duyguları Etkileme

Kasapoğlu, *maânî* sanatların Kur'an'da insanların duygularına hitap edecek, onları etkileyecek şekilde kullanıldıkları üzerinde durur. Maânî sanatlardan *haber* cümlelerinin Kur'an'daki psikolojik ve eğitsel açıdan insanları etkileme, yönlendirme işlevleri arasında hayret, uyarı, sakındırma, tehdîd, vaîd, azarlama, kınama, övme, yüceltme, küçük düşürme, bir konuda gayret ve çabaya motive etme gibi hususların

⁵⁷⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁷⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁷⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁷⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

sayılabileceğini söyler. Yine Kur'an'da *inşâ* cümlelerinin alanına aciz bırakma, tehdît, tevbîh gibi muhatapları etkilemeye yönelik işlevlerin girdiğini ifade eder. Kur'an'da *emîr* üslubunun, telkin, yönlendirme, vaad, vaîd, korkutma, sakındırma, aciz ve ümitsiz bırakma, tehekküm, alay etme, küçük görme, aşağılama, tevbîh, azarlama, temenni, hayret, şaşırma, teslimiyet gibi anlamlarda kullanıldığına işaret eder. *Nehiy* üslubunun Kur'an'da tehdit, tehvîl yani gözdağı verme, vaîd, istek / dileme, ümitsiz bırakma, yerme, azarlama, küçük düşürme, alay etme, çirkin gösterme, korkutma, sakındırma, heyecan, öfke uyandırma, temenni, teaccub, teskîn, teselli, itmi'nân ve sabır telkin etme gibi durumları belirtme amacıyla kullanılmasına dikkat çeker.⁵⁷⁸

Müellif, Kur'an'da *nidâ* üslûbuyla övgü, yergi, değer verme, kızgınlık, küçük düşürme, terğîb-terhîb, inzâr-tebşîr, cesaretlendirme, tenbîh, tehdit etme, korkutma, uyarma, nefret ya da istek / arzu uyandırma, şefkat, sevgi, yakınlık / ilgi ifade etme, merhamet / yardım dileme, çaresizliğe itme, aciz bırakma, üzüntü, esef, hayıflanma, pişmanlık, temenni, rıza, ümit verme, hayret, yakınma, sızlanma gibi durumların çağrıştırıldığını söyler.⁵⁷⁹ Müellif, Kur'an'da *itnâb* üslubu aracılığıyla bazen belli bir konuda duyulan şiddetli arzusun belirtilmesi, bazen de yapılan uyarının, korkutmanın düzeyinin artırılması amaçlanır, der. Duyguların bu üslup aracılığıyla bu şekilde harekete geçirilip, motivasyon sağlandığına dikkat çeker. Yine *îcâz-ı hazf* üslubu vasıtasıyla, nefiste hayret, yüceltme, ürperme, terğîb-terhîb, tenbîh-tahzîr, korku uyandırma, küçümseme, horlama ve benzeri durumların hedeflendiğinden bahseder.⁵⁸⁰

Kasapoğlu, Kur'an'da bazen *temennî* üslubunun bazen insanın kalbine korku salan bir mahiyette sunulduğuna dikkat çeker. Muhataba saygı göstermenin, şefkat göstermenin, kınama, ayıplama, azarlama, uyarı, korkutma, alay etme, küçük düşürme, terğîb, şüphe ve kararsızlıkları giderme gibi etkiler meydana getirmenin, *iltifât* sanatının Kur'an'daki önemli işlevlerinden olduğunu işaret eder. Müellif, Kur'an'da kullanılan *tekrîr* sanatının, sevinç, hüzn, pişmanlık gibi duygular açısından muhatapın nefesine etkide bulunma rolüne değinir. Şüpheyi giderme, güven ifade etme, taaccub, tahkîr, kınama, azarlama, korkutma, etki altına alma, nefret ettirme, tiksindirme, sevindirme,

⁵⁷⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁷⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

amaçlı olarak *takdîm-te'hîr*lerin Kur'an'da kullanılmasından bahseder.⁵⁸¹

3.2.2.2. Psikolojik Durumları Betimleme

Müellif, maânî sanatlar içerisinde yer alan haber cümlelerinin, Kur'an'da belli psikolojik durumları ortaya koyma rolü üstlendiğini söyler. Kasapoğlu, bu cümlelerin Kur'an'daki işlevleri arasında acizliğini, güçsüzlüğünü, çaresizliğini ortaya koyma, merhamet dileme, şefkat bekleme, sevinç, mutluluk, özlem, üzüntü belirtme, teselli ifade etme gibi çeşitli ruhsal durumları zikreder.⁵⁸²

Müellif, kaçırılan fırsatlar nedeniyle yaşanan nedâmetin ve yeni fırsatlar elde etmeye yönelik olarak duyulan özlemlerin, Kur'an'da maânî sanatlar kategorisinde yer alan *temennî* cümleleriyle anlatılmasına dikkat çeker. Kur'an'da *temennî* hitaplarının, pişmanlık ve tahassürü ifade etme yanında, haz duyma ve ilgi gösterme gibi anlamlarında kullanılmasına işaret eder. Özellikle Kur'an diyaloglarındaki *temennî* üslubunun kullanılışının pişmanlık, kendini iyi hissetmeme, tahassür, yakınma, hayıflanma, üzüntü, boş kuruntu, korku ve dehşet hallerini yansıtmaya değer.⁵⁸³

Müellif, Kur'an'da pek çok ruhsal durumu tasvir edecek şekilde kullanılan üsluplardan birisinin *nidâ* olduğunu söyler. Bu üslubun kullanıldığı âyetlerde insanların çeşitli psikolojik durumlarını ortaya koyan anlatımların bulunduğu işaret eder. Yine müellif, Kur'an'da *itnâb* üslubunun üzüntüyü, kaygıyı gösteren kullanımlarından bahseder. Aynı şekilde Kur'an'da *takdîm-te'hîr*li ifadeler aracılığıyla muhatabın içinde bulunduğu sevinç gibi ruhsal durumlarını anlatımın hedeflendiğini açıklar.⁵⁸⁴ *İltifât* üslubunun Kur'an'da insanla ilgili bazı durumları anlatabilme amacıyla kullanılmasına dikkat çeken müellif, inanç bakımından birbirinden farklı olan kimselerin durumlarının, müminlerle kâfirler arasındaki değer farkının bu sanat aracılığıyla dile getirilmesini örnek olarak gösterir.⁵⁸⁵

3.2.2.3. İletişimin Etkinliğini Artırma

Müellif maânî sanatlarından *nidâ* üslûbunun, Kur'an'ı okuyan ya da işiten

⁵⁸¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸² Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

kimseyi bulunduğu ruh halinden çıkartarak bildirilen mesajın doğrudan aktif bir muhatabı haline getirdiğini açıklar. *Nidâ* üslubunun, kalbe, akla, vicdana yönelik olarak, ilâhî öğretilerden faydalanabilmeleri amacıyla insanları ikna işlevi taşıdığını vurgular.⁵⁸⁶

Kasapoğlu, Kur'an'da kullanılan *hasr* üslubunun da mesajların iletilmesinde muhatapları ikna edebilmeye, mesajın içeriğini onlara benimsetmeye yönelik olduğuna işaret eder. Müellif, vahyin nâzil olduğu çağda, *hasr* üslubunun Hz. Peygamberin inkârcı kimselerle olan diyaloglarında ve tebliğ sürecinde özel bir yerinin olduğunu, âyetlerde *hasr* üslubunun, ilâhî mesajlar karşısında muhatapların şüphe, tereddüt, vehim, inkâr, karşı çıkma gibi tutumlarına yönelik ikna amaçlı kullanıldığına dikkat çeker.⁵⁸⁷

3.2.2.4. Olumlu Ruh Hali Oluşturma

Kasapoğlu, *maânî* sanatların Kur'an okuyucusu üzerinde oluşturduğu pozitif ruh hali üzerinde durur. Kur'an'ın *inşâî* ifadelerinin genellikle teselli ve cesaretlendirme amaçlı olarak kullanıldıklarına dikkat çeker. Kur'an'da *ihbârî* formun, muhataplara coşku vermeyi, duygu ve bilinç bakımından daha ileri bir düzeye taşımayı hedeflediğini belirtir. *Nehiy* üslubunun Kur'an'da teskîn, teselli, itmi'nân ve sabır telkin etme gibi pozitif durumları belirtme maksadıyla kullanıldığını açıklar. Mekkî âyetlerin *fâsıl*aların teskin edici bir etki oluşturmamasından bahseder.⁵⁸⁸

Müellif, *kasr* üslubunun, kimi zaman Kur'an'da nefisleri teselli etme rolünü üstlenecek şekilde kullanıldığına değinir. Kur'an'da *nidâ* üslubuyla Hz. Peygambere yapılan hitaplarda teselli gibi amaçların gözetilmesini örnek verir. Yine Kur'an'daki bazı hitap ifadelerinin müjdeleme yoluyla sevinç, neşe uyandırma, muhatabı onurlandırma amacına matuf olduğunu söyler.⁵⁸⁹

Müellif, Kur'an'da *fâsıl*aların olağanüstü ahenk ve estetikle okuyucunun ve dinleyicinin duygularına etkide bulunan bir atmosfer oluşturduğuna dikkat çeker. Âyet sonlarında bulunan *fâsıl*aların, olağanüstü ahenk ve insicamlarıyla dinleyiciyi hem zihinsel hem de duygusal açıdan tesir altına alıp coşturabildiğinden bahseder. Kur'an okurken yahut dinlerken bazı *fâsıl*aların, insana huzur, itmi'nân, mutluluk verdiğini

⁵⁸⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁸⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

açıklar. Müellif, Kur'an *fâsıl*alarının ortaya çıkardığı mûsikînin, kulağa hoş geldiğini, ruhta güzel bir etki bıraktığını, estetik haz uyandırarak, vecd ve coşkuyla ilâhî kelâmı dinlemeye motive ettiğini açıklar. Aynı şekilde Kur'an'da *takdîm-te'hîr* üslubunun da muhatap üzerinde edebî, estetik zevk ve derin hisler uyandırdığına işaret eder.⁵⁹⁰

3.2.2.5. *Maânî* Sanatların Psikolojik ve Eğitsel İşlevlerine Örnekler

Aşağıda, Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında yer verdiği *maânî* sanatların psikolojik işlevine dair bazı örnekler verilecektir:

1. Örnek

Kasapoğlu'nun *iltifât* sanatının Kur'an psikolojisi çalışmalarında kullanımına yer verdiği uygulamalardan birisi, iletişimde ben-dili konusunu ele alındığı bölümde geçer: Yâsîn sûresinde geçen tebliğ sahnesinde davetçi mü'min kişi, halkına karşı ben-dili ile hitap etmiştir. Davetçi mümin, “*Ey kavmin, sizden ücret istemeyen, size gönderilen bu elçilere uyun. Bunlar doğru yol üzerinde bulunuyorlar.*” (36/20-21) şeklinde “muhatap”a yönelik konuşurken, daha sonraki ifadelerinde “mütekellim”e dönüş yapmıştır. Müellif, buradaki “iltifat” sanatına dikkat çekmiştir. Müellif, kıssada davetçi müminin, “muhatap”a yönelik olarak başladığı konuşmasını, “mütekellim”e çevirerek sürdürmesini yani yapmış olduğu bu değişikliği, muhatapların duygularını etkilemek, onların yakınlığını kazanmak gergin ortamı yumuşatmak, amacıyla yapmış olabilir, der.⁵⁹¹

2. Örnek

Müellif, Kur'an'da *temennî* üslubuyla pişmanlık duygusunun ifade edildiği âyetlerden birisinde maânî sanatlar aracılığıyla psikolojik durumların nasıl ortaya konulduğunu şöyle örneklendirir: “*Yüzleri ateşin içinde çevrildiği gün: “Eyvah bize! Keşke Allah’a itaat etseydik, Elçiye itaat etseydik!” derler.*”⁵⁹² Müellif, âyette geçen “yâ leytenâ” ifadesinin, *temennî* belirtmekte olduğunu geçmişe duyulan pişmanlığı dile getirdiğini söyler. Bu anlatım üslubundan çıkan manaya göre, inkârcı kimseler âhiret hayatında cehennem azabına maruz kaldıklarında, “Keşke Allah’a ve peygambere itaat etseydik.” şeklile temennide bulunacaklar, pişmanlıklarını ve üzüntülerini

⁵⁹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/446-468.

⁵⁹¹ Kasapoğlu, “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu’l-Karye” Kıssasından Bir Kesit-”, 57-70.

⁵⁹² Ahzâb, 33/66.

belirteceklerdir. Dünyada yapmış olduklarından dolayı tahassür içerisinde kalacaklardır.⁵⁹³

3. Örnek

Kasapoğlu, bazen *takdîm-te'hîr* gibi edebî sanatların tahlili yoluyla psikolojik anlamların izahını yapmıştır. Müellif, “O’nun âyetlerinden biri de size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasıdır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır.” (Rûm, 30/21) âyetindeki *meveddet* ve *rahmet* kelimeleri arasındaki *takdîm-te'hîr*in yani öncelik ve sonralık durumunun ifade ettiği anlamları insanın gelişim psikolojisi açısından açıklamıştır. Âyette bahsi geçen *meveddet*in insanda daha ziyade gençlik çağında baskın olan cinsel sevgi; *rahmet*in ise yaşlılık çağında öne çıkan şefkat ve esirgeyiş olduğunu belirtmiştir. Âyette, gençlik çağına özgü eğilimin, yaşlılık çağına özgü eğilime *takdîm* edildiğini yani ondan önce zikredildiğine dikkat çekmiştir. Âyetteki sıralamanın insanın gelişim çağları sırasındaki -gençlik, yaşlılık-gibi olduğuna işaret etmiştir.⁵⁹⁴

4. Örnek

Kur’an’da hac yapılan mekânın insana hem kendini ilâhî güven içerisinde hissedebilme alışkanlığı kazandıran bir mekân hem de “mesâbe” yeri olduğu açıklanır. Kur’an’da hac mekanının kazanımları olarak açıklanan “emn” ve “mesâbe” olgunun birbiriyle ilişkili olduğu görülür. Bu ilişki, doğrunun, iyinin, erdemin yaşandığı, yaşatıldığı yerde güvenin de olacağı hakikatidir: “Biz Beyt’i (Kâbe’yi) insanlara sevap kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın).”⁵⁹⁵ Âyette (2/125) arka arkaya önce “mesâbe”, sonra da “emn” kelimesi birbirini takip etmiştir. Bunun anlamı şudur: Güven, ancak iyinin ve doğrunun bilgisinin üretildiği bir yerde bulunabilir. Kâbe, “mesâbe” olarak yani iyinin ve doğrunun bilgisinin üretildiği ve bu değerler etrafında insanların toplandığı yer olarak aynı zamanda güvenli bir mekân sıfatına sahiptir.⁵⁹⁶ Müellif, âyetteki bu mesajın, “mesâbe” ve “emn” kelimelerinin öncelik sonralık sırasına göre dizilişlerinden

⁵⁹³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, IV/539.

⁵⁹⁴ Kasapoğlu, “Kur’an’da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-”, 83.

⁵⁹⁵ Bakara, 2/125.

⁵⁹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kişilik Eğitimi Açısından Hac İbadeti”, *Diyanet İlmi Dergi*, 44/1, (2008), 114.

çıkarıldığına işaret eder.

5. Örnek

Müellif, affediciliğin mümin kişiliği bütünleyen özelliklerden birisi olduğuna dikkat çeken âyetlerden birisinde *kasr* sanatının anlama etkisini değerlendirmiştir: “Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; kızdıkları zaman onlar, affederler.”⁵⁹⁷ Âyette ifade edildiği üzere, başkalarını bağışlamak müminlerin içselleştirebildiği bir kişilik özelliğidir. Bilhassa öfke anında bağışlayabilmek müminlerin bir vasfıdır. Bu hususu ele alan âyette *kasr* ifade eden *hum* yani “onlar” zamiri kullanılır. Müellif, âyetteki *kasr* üslubunun kazandırdığı anlamı şu şekilde açıklar: Kızgınlık anında başkalarını affedebilmek kolay elde edilemeyen bir kişilik özelliğidir. Kızgınlık anlarında öfkeyi dizginleyebilmek, insanları bağışlayabilmek gibi üstün kişilik özellikleri ancak imanın bir yansıması olarak gerçek müminlerde bulunabilir.⁵⁹⁸

3.2.3. Bedî’ Sanatları

Bedî’ ilmi, bir belâgat terimi olarak muktezâyı hale uygunluktan ve maksada açık bir şekilde delâlet etme konusuna riâyetten sonra sözü güzelleştirme yollarını konu edinen ilim dalıdır.⁵⁹⁹ *Bedî’* belâgat ıstılahında muktezâyı hâle uygunluktan, maksada delâletten sonra, kendisi sayesinde kelâma güzellik ve kabul kazandıran vecih ve meziyetlerin bilinebildiği ilimdir.⁶⁰⁰ *Bedî’* sanatlar, *el-muhassinâtü’l-lafziyye* ve *el-muhassinâtü’l-ma’neviyye* diye ikiye ayrılırlar.⁶⁰¹ Mutâbaka, mukâbele, mübâlağa, tetmîm, tevriye, taksîm, cem’, tefrik, lef ve’n-neşr, üslûbu’l-Hakîm, tecrîd gibi sanatlar *el-muhassinâtü’l-ma’neviyye* kategorisindeki *bedî’* sanatlar grubuna girerler.⁶⁰² Cinâs, seci gibi sanatlar ise *el-muhassinâtü’l-lafziyye* grubuna dahildir.⁶⁰³

⁵⁹⁷ Şûrâ, 42/37.

⁵⁹⁸ Kasapoğlu, “Kur’an’da Affetme Olgusu İnsanların Birbirlerini Affetmeleri”, 23.

⁵⁹⁹ Sinan Yıldız, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsirinde Belâgat (Meânî – Beyân – Bedî’) et-Tefsîru’l-Münîr Örneği*, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 197.

⁶⁰⁰ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Ulûmu’l-Belâga el-Beyân ve’l-Maânî ve’l-Bedî’*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 318; el-Ezher ez-Zennâd, *Dürûsü’l-Belâgati’l-Arabiyye, Nahve Ru’yetün Cedîde*, (Beyrût: el-Merkezü’s-Sekâfiyyi’l-Arabî, 1992), s. 151.

⁶⁰¹ Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, *el-Belâgati’l-Vâziha el-Beyân – el-Maânî- el-Bedî’*, (London: Dâru’l-Maârif, 1999), 263-295.

⁶⁰² Abdu’l-Azîz Atîk, *Fi’l-Belâgati’l-Arabiyye İlmu’l-Maânî – el-Beyân – el-Bedî’*, (Beyrût: Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, bi dûni târih), 494-607.

⁶⁰³ Abdurrahmân Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgati’l-Arabiyye Üsûsühâ ve Ulûmuhâ ve*

Kasapoğlu, *bedî* sanatlarının psiko-eğitsel yönlerini detaylı olarak incelemiştir. Önce mana ile ilgili *bedî* sanatlardan tehekküm / ironi üslubu, mubâlağa üslubu, leff-ü neşr / et-tayyü ve 'n-neşr sanatı, tıbâk / tezâd sanatı, mukâbele sanatı, teşhîs-intâk sanatı, ilhâb ve tehyîc üslubu, istidrâk ve rücû' sanatı, tecrîd sanatı, hüsnü't-ta'lîl sanatı, üslûbu'l-hakîm sanatı, tecâhülû'l-ârif sanatı, terdîd sanatı, tevriye sanatı, müşâkele sanatı, aks sanatı, el-kavlü bi'l-mûcib sanatı, tenkît / nûkte sanatı ve istitrâd sanatının Kur'an üslubundaki psikolojik ve eğitsel mesajlarını açıklamıştır. Ardından lâfızla ilgili *bedî* sanatlardan ihtibâk sanatı, cinâs sanatı ve sec'î sanatının Kur'an'da taşımış olduğu psikolojik, eğitsel mesajları vurgulamıştır.

3.2.3.1. Psikolojik ve Eğitsel Etkileme

3.2.3.1.1. Öğrenmeye Etkisi

Müellife göre *bedî* sanatları muhatabın zihinsel bir çaba içerisine girmesini, dikkatinin mesaja ve onu anlamaya yönelmesini sağlar. Kur'an'ı dinleyen benliğinde mesajın anlaşılmasını temin eder. Muhataplar üzerinde dikkat, uyarı etkisi meydana getirir. Kur'an'da okuyucunun ilgisini canlı tutmak, merak duymasını sağlamak, böylece öğrenmeyi aktif hale getirmek *bedî* sanatların işlevlerindendir. Yine mananın zihinde yer etmesini kolaylaştırma, muhatapta ilgi ve merak uyandırarak dikkat oluşturma, motivasyon sağlama gibi işlevler açısından Kur'an'da *bedî* sanatlara başvurulur.⁶⁰⁴

Kasapoğlu'na göre *bedî* sanatlar, muhatapları mesajı düşünmeye motive eder, onun ilgisini mesaja çeker. *Bedî* sanatlar, mesajı somutlaştırır, anlamını muhatabın zihnine yaklaştırır. Zihne uzak anlamları somutlaştırılarak idrak edilebilir hale getirir, insan aklının ve tasavvurunun kolayca kavrayabileceği duruma sokar. Özellikle Kur'an'daki müteşâbih ifadeleri etkili bir şekilde zihne yaklaştırma konusunda *bedî* sanatlardan yararlanır. Gayba ait fenomenler, *bedî* sanatlar aracılığıyla ifade edilerek insanın algısına yaklaştırılır. Metafizik konular, bu sanatlar aracılığıyla somutlaştırılarak açıklanır. Böylece muhatabın bu tür soyut konuları düşünebilmesi, öğrenebilmesi amaçlanır. Mesajın etkin bir şekilde, derinlemesine kavranılmasını sağlar, âyetlerin

Funûnuhâ, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992), I/483-509.

⁶⁰⁴ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

ezberlenmesini kolaylaştırır. Bedî' sanatların muhatabın idrak faaliyetini diri ve canlı tutma özelliği vardır. Tasavvur melekese genişlik kazandırmak suretiyle muhatabın mesajdan sonuç çıkarmasını kolaylaştırırlar. İmgelen gücünü harekete geçirme, zihinsel dikkati canlı tutuma ve sürekli kılma rolünü üstlenirler. Kur'ân-ı Kerîm'de Bedî' sanatlar, insana bilgi telkiniyle, dikkat ve kavrayış uyanıklığıyla, öğrenme / anlama, düşünme kapasitesindeki aktiflikle kendini gösterirler. Bazen bedî' sanatlar oluşturmuş oldukları mûsikî, estetik terennüm sayesinde dinleyicinin zihninde uyarıcı etki meydana getirirler.⁶⁰⁵

3.2.3.1.2. Tutum ve Davranışa Etkisi

Müellife göre, Kur'an'da bedî' sanatların amacı insanların inanç ve davranışlarını ıslahına aracılık etmektir. Müellif, bedî' sanatların, küçük düşürme, yerme, kınama, yüceltme, azarlama, tehdit, uyarma, sakındırma, dehşete düşürme, şaşkınlık içerisinde bırakma, uyarma, korkutma, nefret ettirme, müjdeleme, isteklendirme, ödül-ceza pekiştireçlerini kullanma, motive etme gibi amaçlarla Kur'an'da kullanıldığını belirtir.⁶⁰⁶

Müellif, Kur'an'da bedî' sanatların dinleyenin benliğinde mesajın yerleşmesini ve davranışa dönüştürülmesi sağlamak için kullanıldığını açıklar. Müellife göre, Kur'an'da bedî' sanatların uygulanması çerçevesinde müjdelemenin ardından korkutmadan, ödülün ardından cezadan, rahmetin ardından azaptan bahsedilmesi, Kur'an'ın değerleri doğrultusunda inanç, tutum ve davranış geliştirme konusunda motivasyon sağlama amacına yöneliktir. Müellif, Kur'an'da ilâhî değerler doğrultusunda insanların motive edilebilmesi için bazen bedî' sanatların gücünden yararlanıldığına dikkat çeker. Müellif, bedî' sanatların Kur'an'da muhatapları ilâhî değerler doğrultusunda yönlendirmek için bir eğitim metodu olarak kullanıldığını vurgu yapar; Kur'an'ın itikâdî ve ahlâkî değerlerle ilgili mesajların iletilmesinde bedî' sanatlarına başvurduğuna dikkat çeker.⁶⁰⁷

Müellife göre, bedî' sanatların, Kur'an'ın bildirdiği inanç esaslarının benimsenmesinde, toplumsal normların davranışa dönüşmesinde ve ahlâkî değerler

⁶⁰⁵ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

⁶⁰⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

⁶⁰⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

alanında *terğîb* / isteklendirme ve *terhîb*de / sakındırmada etkisi güçlüdür. Bir başka deyişle müellif, iman ve sâlih amellere *terğîb* suretiyle motivasyon sağlamanın, *terhîb* yoluyla inkâr ve kötü amellerden sakındırmanın, *bedî'* sanatların aracılık ettiği eğitsel fonksiyonlardan olduğunu belirtir.⁶⁰⁸

3.2.3.2. İletişimin Etkinliğini Artırma

Kasapoğlu Kur'an'da tehekküm sanatının tebliğ ve davet sürecinde başvurulmuş bir psikolojik mücadele yöntemi olduğunu vurgular. Kur'an'da mukâbele sanatının, bir sahneye / tabloya iki farklı açıdan bakabilmeyi kolaylaştırdığını belirten müellif, bu sanatın insana iki farklı şey arasında karşılaştırma / mukayese yaptırarak hayatta hangi yolu seçeceği konusunda kolaylık sağladığını belirtir. Kur'an'da kullanıldığı şekliyle rücû' sanatının, iletişimde mütakellimin yani konuşanın duygularını, heyecanlarını muhataplara yansıtmaya imkânı sağladığını ifade eder. Kur'an'da aks sanatı aracılığıyla söz ahengi sağlanarak, ilâhî kelâmın hedef kitleyi etkileme gücünün artırıldığını söyler. Kur'an'ın muhataplarını ikna etmede kullandığı edebî üslup vasıtalarından birisinin *tenkit* dolduğuna dikkat çeker. Yine müellif, *tecrîd* sanatının Kur'an'da geçtiği şekliyle, iletişimde mütakellimin duygularını, genel anlamda psikolojik durumunu etkili bir şekilde yansıtabilme özelliği bulunduğunu söyler.⁶⁰⁹

3.2.3.3. Olumlu Ruh Hali Katma

Müellif, Kur'an'da, *tecâhülü'l-ârif* sanatının teselli etme, *înâs* yani rahatlatma gibi maksatlarla kullanıldığına dikkat çeker. Kur'an'da *terdîd* üslûbu aracılığıyla tesriye yani üzüntüyü giderme işlevinin yerine getirildiğini belirtir. Kur'an'da *cinâs* sanatının dinleyicide heyecan ve neş'e meydana getirdiğini söyler. Kur'an'da *seci* sanatının, tilâvete huşû' kattığını, okuyucuya haz ve dinçlik verdiğini, bazen iç huzuru ve itminan kazandırdığını, aynı zamanda oluşturduğu uyum ve ahenkle insan ruhunda olumlu etki bıraktığını ifade eder.⁶¹⁰

3.2.3.4. Bedî' Sanatlarının Psikolojik ve Eğitsel İşlevlerine Örnekler

Kasapoğlu, Mekkî sûrelerin üslup özellikleri arasında *bedî'* sanatların psikolojik

⁶⁰⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

⁶⁰⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

⁶¹⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/469-484.

ve eğitsel işlevlerinden bahseder. Bu sûrelerdeki secili ve vezindaş ifadelerin hem duyu organına hem de insanın iç dünyasına tesir gücü fazla olan, kalpleri sarsan özelliklerine değinir. Yine Medenî sûrelerin anlatım üslubunda münâfıklara yönelik *tehekküm* / ironi içeren anlatımlara yer verildiğini açıklar.⁶¹¹

Aşağıda, Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında yer verdiği *bedî'* sanatların psikolojik işlevine dair bazı örnekler verilecektir:

1. Örnek

Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında *bedî'* sanatlarına ilişkin uygulama örneklerinden birisi mübâlâğa sanatı üzerinden burada aktarılacaktır. Müellif, Kur'an'da tatma duyusunun verdiği haz unsuruna cennet tasvirlerinin yapıldığı ayetlerde yer verildiğine dikkat çeker. Cennette insanlara ikram edilecek içeceklerin tasviri yapılırken, söz konusu içeceğin insanda bıraktığı hazza vurgu yapıldığını belirtir: *“Onlar için bilinen bir rızık vardır. Önlerinde akan kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır. Berrak, içenlere lezzet veren bir içki.”*⁶¹² Müellif, bu âyette geçen *ke's* yani içeceğin konulduğu kadehin sanki lezzetin bizzat kendisiymiş gibi “lezzet” ile nitelenmiş olması üzerinde durur. Lezzet sahibi olmanın *ke's*in bir sıfatı olması hususunu dikkate alır. Söz konusu sıfatın mastar kalıbıyla ifade edilmesi durumunun, lezzetin yoğunluğunu anlatmada mübâlâğa amacına yönelik olduğunu söyler.⁶¹³

2. Örnek

Allah'a muhtaç olma duygusu, dinî tecrübe çeşitleri arasında yer alır. Dinî tecrübenin bu boyutu, zayıf, sınırlı, fani olan insanla, zengin, güçlü, ebedi olan Yüce Allah arasındaki bir ilişkidir. Müellif, insanın Allah'a muhtaçlığını etkili bir şekilde ifade edebilmek için bir âyette mübalağaya başvurulduğunu şöyle açıklar: *“Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla layık olandır.”*⁶¹⁴ Âyette geçen “el-fukarâu” kelimesinin ma'rife gelmiş olması, insanların Allah'a muhtaçlıkları konusunda mübâlâğa ifade eder. Buna göre, ayetin anlamı, *“İnsanlar Allah karşısında öylesine fakirler, O'na o kadar muhtaçlar ki*

⁶¹¹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama*, XII/70.

⁶¹² Saffat, 37/41, 45-46.

⁶¹³ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'ın Amaçları Açısından Tatma Duyusuna Bir Bakış”, *Ekev Akademi Dergisi*, 8/18 (Kış 2098), 98.

⁶¹⁴ Fâtır, 35/15.

...” diye açıklanabilir. Âyette *el-fukarâu* kelimesi ma’rife kılınmak suretiyle, insanların Allah’a olan şiddetli / zorunlu muhtaçlıkları ifade edilmiştir.⁶¹⁵

3. Örnek

Kasapoğlu, Mekkî sûrelerde geçen cinâs sanatının insanlar üzerinde etki oluşturma, eğitsel yönlendirmede bulunma gibi işlevleri üzerinde durur. Cinâs sanatının muhataplar üzerindeki tesirinin özellikle Mekkî sûrelerin üslubunda dikkat çekici şekilde ortaya çıktığını söyler. Bu edebî sanatın Mekkî sûrelerde muhatapların kalplerini cezbetme vasıtalarından biri olarak işlev gördüğünü belirtir. Hem zihni hem de vicdanı etkilemek suretiyle öğrenmede, anlamada dikkat ve uyarı vazifesi üstlendiğini ifade eder. Özellikle kısâr olarak nitelenen Mekkî sûrelerde kendini belli eden cinâs sanatının, metne müziksel bir ahenk katmak suretiyle okuyucunun vicdanı üzerinde tesir meydana getirmesine dikkat çeker. Kalem sûresinde âyetlere ses ritmi kazandıran cinâs üslubunun dinleyicilerin hayret ve ilgisini çekmeye matuf olduğunu açıklar.⁶¹⁶

3.2.4. Kur’an’da Belâgat Sanatlarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Dair Literatür

Kasapoğlu, Kur’an’da geçen edebî sanatların psiko-eğitsel işlevlerini konu alan güncel çalışmaları literatür halinde düzenlemiştir. Bu alanda Türkçe, Arapça, Farsça, Endonezce, İngilizce olarak kaleme alınan literatürü ilgili konuların altında sunmuştur.⁶¹⁷ Ayrıca belli bir sûredeki edebî sanatların psiko-eğitsel işlevlerini inceleyen literatürü de zikretmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁵ Kasapoğlu, “Kur’an’da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah’tan Yardım Dileme ve O’na Muhtaçlık “İstiane” “İstiğase” ve “Fakr İlâ’lîlâh”, 120.

⁶¹⁶ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/482-483.

⁶¹⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/432-471.

⁶¹⁸ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*, XII/484.

Belâgat Sanatlarının Psiko-Eğitsel İşlevlerine Dair Literatür					
	Türkçe Literatür	Arapça Literatür	Farsça Literatür	Endonezce Literatür	İngilizce Literatür
Teşbîh	1	4	1		
Mecâz		1			1
Kinâye		1			
Ta'rîz		2			
Temennî	1	14		2	
Nidâ		5		1	
İltifât		1			
Tehekküm	2	6		1	

3.2.5. Kur'an Psikolojisi Çalışmaları Açısından Yazara Eleştiri

Psikolojik tefsîr yönteminin en önemli ilkelerinden birisi, ilâhî kelâmı edebiyat-psikoloji ilişkisi kapsamında incelemektir.⁶¹⁹ Bununla beraber Kasapoğlu'nun, Kur'an psikolojisi çalışmalarında bu ilkeyi uygulamak amacıyla fark edilebilir bir yoğunluk ve yaygınlık içerisinde olduğu gözlenmemektedir. Müellifin Kur'an psikolojisi uygulamalarında belâgat-psikoloji ilişkisi bağlamındaki çıkarımlar tamamıyla ihmal edilmese de bunun için özel bir gayret içerisine girilmemiştir.⁶²⁰ Kur'an'ın psikolojik mesajlarının en önemli taşıyıcı unsurlarından olan edebî sanatlara ve bunların tahlilinden elde edilecek anlamlara yeterince yer verilmeyişi, müellifin Kur'an psikolojisi uygulamalarının eleştirilebilir yönleri arasında gösterilebilir.

Mesel üslubu, *kıssa* üslubu, tekrar üslubu gibi içerik üslubuna dair uygulamalar müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında yer almış olsa da eserde belâgat-psikoloji ilişkisi belirgin, baskın değildir. Edebî sanatların eserdeki kullanımlarına, tahlillerine ve bunlardan hareketle psikolojik mesajların elde edilmesine az rastlanır.

Kasapoğlu, edebî sanatların tahlili yoluyla psikolojik anlamların izahına az da olsa yer vermiştir. Fakat bu tür uygulamalar müellifin Kur'an psikolojisi uygulamalarının geneli hesaba katıldığında çalışmalarında baskın tarzda yaygınlık göstermezler.

Emîn el-Hûlî'nin "psikolojik tefsîr"i Kur'an belâgatı ile psikoloji ilişkisi üzerine temellendirmesi⁶²¹ göz önünde bulundurulduğunda, müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında bu esasın uygulanmasına özel bir önem verilmediği söylenebilir.

Müellifin akademik eser üretme süreci göz önünde bulundurulduğunda doksanlı yılların başından itibaren Kur'an'daki psikoloji konularına dair telif ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. 2011'li yıllardan itibaren ise *psikolojik tefsîri* bir ekol olarak sistemleştirme ve yöntemlerini belirleme faaliyeti içerisine girmektedir. *Psikolojik tefsîr* yöntemleri arasında edebiyât-psikoloji ilişkisine önemli bir rol veren Kasapoğlu, kendi tefsîr uygulamalarında bu önemi fark edilebilir düzeyde göstermemiştir.

⁶¹⁹ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrde Yöntem ve Problemler*, 21-25.

⁶²⁰ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsîrin Gelişim Tarihi*, 92.

⁶²¹ Emîn el-Hûlî, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, (çev. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin), (Ankara: Kitâbiyât, 2006), 52-53.

Kur'an psikolojisi çalışmalarının önemli bir kısmını yayınladıktan sonraki süreçte yazar, *psikolojik tefsiri* ekolleştirme ve yöntemini belirleme faaliyetlerine başlamıştır. Dolayısıyla *psikolojik tefsir* çalışmalarında edebiyat-psikoloji ilişkisine dayalı tahlillerin yerine, önemine sonraki süreçte vurgu yapmıştır. Fakat önceki süreçte kaleme alınan Kur'an psikolojisi uygulamalarında edebiyat-psikoloji ilişkisine dair tahlillerin yoğun ve yaygın şekilde yer almadığı söylenebilir. Müellifin, Kur'an psikolojisi uygulamalarında daha ziyade psikoloji verileriyle karşılaştırmalı tahlillere dayalı yorumların ağırlıklı olduğu, edebiyat psikolojisine dayalı analizlerin ise yaygınlık göstermediği ifade edilebilir. Bununla birlikte eserde Kur'an'ın edebî üslubuna psikolojik bakımdan atıflar –verilen örneklerde görüldüğü gibi- yok değildir.

Müellife, kendi Kur'an psikolojisi çalışmalarında edebiyat psikolojisine dayalı tahlillere yer verme konusunda getirilen eleştirinin benzeri, dilbilim-psikoloji ilişkisine dayalı tahliller açısından da getirilebilir. Nitekim müellif, geliştirmiş olduğu psikolojik tefsir usulünde / metodolojisinde dilbilimsel açıdan psikolojik yorumların önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarında i'râb tahlillerine dayalı psikolojik çıkarım uygulamalarına seyrek rastlanır. Müellif, Kur'an psikoloji çalışmalarında etimolojik, semantik tahlilleri psikolojik yorum elde etmede sıklıkla kullanmakla birlikte, cümle tahlillerinden hareketle anlama ulaşma uygulamalarına daha az yer vermiştir.

Edebiyat-psikoloji ilişkisine ve i'râb tahlillerine dayalı psikolojik çıkarımlara Kur'an psikolojisi çalışmalarında az rastlanmasının nedeni Kasapoğlu'na sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Psikolojik tefsir ekolünü, yöntemlerini geliştirdikten sonra Kur'an psikolojisi çalışmaları yapmış olsaydım, edebiyat-psikoloji ilişkisine ve i'râb tahlillerine dayalı psikolojik çıkarımlara ilişkin izahları çalışmalarımda daha fazla gösterirdim diye düşünüyorum. Fakat şu da bir gerçek ki, müstakil / bağımsız psikolojik tefsir ekolünü ve psikolojik tefsir usulünü, daha önce yapmış olduğum uygulamalı Kur'an psikolojisi çalışmaları sayesinde geliştirebildim.⁶²²

Başlangıçta Kur'an psikolojisi çalışırken, önceliğim Kur'an'ın psikolojik mesajlarını doğrudan okuyucuya aktarmaktı. Okuyucuyu psikolojik anlamın elde

⁶²² Müellifle yapılan mülâkât, (08.03.2025, Malatya).

edildiği edebî tahlil ve i'râb tahliliyle meşgul etmeden, psikolojik mesajla karşı karşıya getirmek, psikolojik mesajın metindeki akışını sağlamaktı. Bu yaklaşımı tercih etmemde, Muhammed Abduh (1849- 1905)'un tefsir tasavvuru⁶²³ da etkili olmuştu. Çalışmalarında aktardığım psikolojik yorumların tefsir literatüründen kaynağını mutlaka gösteriyordum. Bu tefsir kaynaklarında i'râb ve belâgat tahlillerine zaten yer veriliyordu. Benim tercihim, tefsirlerdeki i'râb ve belâgat tahlillerini hafifletmek, doğrudan psikolojik mesajı aktarmak yönünde oldu. Bir anlamda i'râb ve belâgat tahlilini, kaynak olarak başvurduğum tefsirlere havale etmiş oldum. Bu durum, rivâyet tefsirinde zamanla senetlerin hafifletilmesine benziyor.⁶²⁴

Başlangıçta uzun yıllar Kur'an psikolojisi, uygulamalı psikolojik tefsir çalışmaları yaptım. Bu süreçte psikolojik tefsire özgü bir tefsîr usulü tasarlamamıştım. Kur'an psikolojisi çalışmaları yaparken normal konulu tefsir yöntemini, semantik tahlil yöntemini izledim. Tefsîr usulünün genel yöntemlerini kullandım. Başvurduğum tefsir kaynaklarının yorumlarını kullandım. Modern psikoloji verileri ve ilişkili sosyal bilimler literatürü ile tefsîr literatürünün verilerini mukayeseli, interdisipliner bir yaklaşımla ele aldım. Daha sonraki yıllarda ise psikolojik tefsirin dilsel ve edebî yönlerini de içine alan *psikolojik tefsîr* usulünü geliştirdim. Dolayısıyla da dilsel ve edebî yönleri dair tahlil ve çözümlemeler için uygulamalı psikolojik tefsîr çalışmalarında her defasında ayrıntılı çözümlemeler yapmadım. Kur'an psikoloji uygulama çalışmalarında edebî üslup çözümlemelerinden ve dilsel tahlillerden hareketle psikolojik mesajı elde etme yönündeki izahlarım baskınlık arz etmemektedir. Özellikle Kur'an'ın edebî sanatlarının taşıdığı psikolojik mesajları yansıtmada konusunda daha derin ve kapsamlı çözümlemeler yapmam gerekirdi.⁶²⁵

⁶²³ Muhammed Abduh, Kur'an'ın sırf *i'râb* çözümleri üzerinde durularak tefsirinin yapılmasını, *nahiv* farklılıkları, fennî / edebî nüktelerin analizleri üzerinde gereğinden fazla durulmasını isabetli bir tefsir yaklaşımı olarak görmez. (Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1987), II/610; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), II/473; Mehmet Bağış, "Tefsir Yazılarından Örneklerle Mehmet Akif Ersoy'un Dünya Görüşü", *İslâmî Araştırmalar*, 32/1, (2021), 220).

⁶²⁴ Müellifle yapılan mülâkât, (15.04.2025, Malatya).

⁶²⁵ Müellifle yapılan mülâkât, (15.04.2025, Malatya).

SONUÇ

Bu tezin pratik olarak tefsir akademiyasına katkısı, Abdurrahman Kasapoğlu'nun Kur'an psikolojisi çalışmalarında değişik vesilelerle ele almış olduğu dilbilimsel ve edebî yönleri bir arada ve belli bir sistematik içerisinde sunmak olmuştur. Yine bu tezde müellifin eserlerindeki dilbilimsel ve edebî çözümleme uygulamaları / örnekleri müellifin Kur'an psikolojisi çalışmalarından taranarak gösterilmiştir.

Psikolinguistiğin yani dilbilimsel psikolojinin dilbilim ile psikoloji arasındaki ilişkiye dayandığı -tezin gelişme bölümünde- ifade edilmişti. Yine yukarıda müellifin, son zamanlarda kaleme alınan bazı psikolinguistik Kur'an araştırmalarını ilgili kitabında zikrettiği aktarılmıştı. Bu tezde de Abdurrahman Kasapoğlu'nun eserlerindeki psikolojik çözümlemelerin dilbilimsel dayanakları örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu tezde -Abdurrahman Kasapoğlu özelinde- Kur'an tefsirinde dilbilim ile psikoloji arasındaki bağa işaret edilmiştir. Bu tez bu yönüyle Kur'an üzerinde yapılacak psikolinguistik araştırmalar için bir örneklem, bir çıkış noktası oluşturabilir.

Bu tezde Kasapoğlu'nun eserlerinden derlenen dilbilgisi-psikoloji ilişkisini ortaya koyan uygulama örnekleri ileride yapılacak psikolinguistik Kur'an araştırmalarına model oluşturabilir. Aslında bu tezin bir yönüyle hem usûl hem de uygulama bakımından -ülkemizde- yapılan bir psikolinguistik Kur'an çalışması örneği olduğu da söylenebilir. Abdurrahman Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* çalışmaları ve bu çalışmalar içerisinde dağınık vaziyette bulunan veriler, tefsirde psikolinguistik uygulamanın imkânı konusunda önemli bir kaynaktır.

Kur'an psikolojisi çalışmalarında dilbilimsel çözümlemelerden yola çıkarak âyetlerdeki psikolojik mesajları ortaya çıkarmak psikoloji-dilbilim ilişkisine dayalı çalışma yapmayı gerektirir. Dolayısıyla Kur'an âyetleri üzerinde dilbilimsel tahliller yaparak psikolojik tefsîr çalışması gerçekleştirmek, Kur'an'daki nahiv ağırlıkla *maânî* sanatları psikolojik işlevleri açısından incelemek bir anlamda psikolinguistik çalışmalar yapmak anlamına gelmektedir. Kasapoğlu'nun *psikolojik tefsîr* özelinde psikolinguistiği tefsîr disiplinine dahil ettiği söylenebilir.

Kasapoğlu'nun çalışmaları iki kategoride değerlendirilebilir. Bunlardan birisi, Kur'an'daki çeşitli konuları psikolojik açıdan incelemiş olmasıdır. İkincisi ve en

önemlisi ise müellifin psikolojik tefsiri bir ekol olarak sistemleştirmesidir. Bu tezde müellifin hem ekol sistemleştirirken hem de Kur'an konularını psikolojik açıdan incelerken dilbilimsel ve edebî yönleri ne düzeyde yer verdiği konusu üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda yazarın her iki alanda da dilbilimsel ve edebî yönleri hesaba kattığı görülmüştür.

Bu tezde *psikolojik tefsir*de dilsel ve edebî yönler incelenmiştir. Bu incelemenin amacı, yeni bir tefsir ekolu olan psikolojik tefsirin Kur'an'ın anlama ilke ve kaidelerine bağlılığını belirleyebilmektir. Abdurrahman Kasapoğlu'nun psikolojik tefsir çalışmaları özelinde, psikolojik tefsir yaklaşımında edebî ve dilsel boyutun önemli role sahip olduğu görülmüştür.

Kasapoğlu, *psikolojik tefsir*de dil ve edebiyatın yerini vurgulayarak, Kur'an'ın mesajlarını iletmede dilin gücünü nasıl bir eğitim ve öğretim aracı olarak kullandığını göstermeye çalışmıştır. Kur'an'ın toplumu inanç ve davranış bakımından eğitirken, tevhid doğrultusunda değiştirir ve dönüştürürken öğrenme ve motivasyon alanında dili ve belâgati etkin şekilde kullandığına dikkat çekmiştir.

Kasapoğlu'nun akademik hayatı ve eserleri dikkate alındığında ilk dönemde - doksanlı yılların başından itibaren- Kur'an'daki çeşitli psikoloji konularını ele alan uygulamalı çalışmalar yaptığı görülür. 2011'den itibaren ise psikolojik tefsiri bir ekol olarak sistemleştirdiği çalışmalara yönelmiştir. Onun Kur'an psikolojisi çalışmalarında dilbilimsel ve edebî yönleri kullandığını ve bunlara açıkça atıfta bulunduğunu görmek mümkündür. Fakat Kasapoğlu'nun dilbilimsel ve edebî yönlerin tefsirde kullanımına ilişkin asıl ve ağırlıklı tespit ve değerlendirmeleri *psikolojik tefsiri* ekol olarak sistemleştirdiği süreçte daha belirgindir. İlkesel ve yöntemsel bakımdan *psikolojik tefsir*de dilbilimsel ve edebî yönlerin kullanımına dair tespitleri bu ikinci döneme denk gelir.

Kasapoğlu, “Psikolojik Tefsir Kuram ve Uygulama” kitabının on ikinci cildini üslup psikolojisine ayırmıştır. Burada Kur'an üzerinde yapılacak edebiyat-psikoloji ilişkisine dair çalışmaların ne şekilde yapılacağını hem içerik üslupları hem de edebî sanatlar açısından ayrıntılı olarak açıklamıştır. Kur'an'ın edebî üslubunun psikolojik incelemeye nasıl, hangi yönlerden konu olduğunu her bir üslup ve sanat üzerinden tek tek izah etmiştir. Yine Kasapoğlu, psikolojik tefsire özgü geliştirmiş olduğu “psikolojik

tefsîr usulü” bahsinde edebiyat-psikoloji ilişkisinin nasıl uygulanacağına dair teknik bilgiler vermiştir.

Aslında Kasapoğlu’nun, *psikolojik tefsîr*de sistemleştirdiği dilbilimsel ve edebî yönler tefsir geleneğinde başından beri var olan usûl ve esaslardır. Kasapoğlu’nun yapmış olduğu ise bunlara *psikolojik tefsîr*in amaçları doğrultusunda yeni bir yön vermesi, belli bir sınırlama getirmesidir. Tefsirde kullanılan genel dilsel ve edebî argümanları Kur’an’ın psikolojik mesajlarını yorumlama amacına yönelik olarak özelleştirmesidir. Kasapoğlu, genel tefsir usulünde sistemleşmiş olan garîbu’l-Kur’ân, i’râbu’l-Kur’ân, sarf-iştikâk, i’câzu’l-Kur’ân, müteşâbihu’l-Kur’ân, hurûfu’t-Teheccî, aksâmu’l-Kur’ân, mübhemâtü’l-Kur’ân, müteşâbihu’l-Kur’ân, kısasu’l-Kur’ân, emsâlü’l-Kur’ân, tekrâru’l-Kur’ân, münâsebâtü’l-Kur’ân, hitâbu’l-Kur’ân, mecâzu’l-Kur’ân, tencîmu’l-Kur’ân, esbâbu’n-Nüzûl, Mekkî-Medenî ilmi, kıraatlar, ahru’s-seb’a gibi dilbilimle, usulpla bağı olan hemen hemen bütün tefsir / yorumlama öğelerini *psikolojik tefsîr* açısından özelleştirmiştir. Edebiyat psikolojisi, psikolojik hermenötik, psikolinguistik, psikobiyografi, bibliyoterapi gibi çağdaş yaklaşım ve kavramlara da *psikolojik tefsîr*in dilsel, edebî yönleri arasında yer vermiştir.

Kasapoğlu’nun *psikolojik tefsîr* tasavvurunda Kur’an kıssaları edebiyat psikolojisi yaklaşımıyla yorumlanır. Kur’an’daki Hz. Peygamberin hayatından sunulan kesitler ise psikobiyografi, psikotarih yöntemiyle tahlil edilirler. Bu açıdan bakıldığında Kasapoğlu’nun, Kur’an’da nüzûl dönemini anlatan kesitleri diğer Kur’an kıssalarından ayrı tuttuğu, onları Kur’an kıssalarına dahil etmediği anlaşılır.

Öneriler:

Kasapoğlu’nun tefsîr çalışmaları pek çok yönden özgünlük arz ettiği için çalışılmaya değerdir. Nitekim bu alanda bazı araştırmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tezde müellifin çalışmaları dilbilimsel ve edebî açıdan incelenmiştir. Yazarın eserleri daha birçok yönden incelenebilir. Örneğin yazarın çalışmaları kişilik eğitimi açısından geniş ve özgün veriler içermektedir, dolayısıyla bu bakımdan incelenmeye adaydır. Yazarın eserleri üzerinde dinpsikolojik boyutlar açısından çalışmalar yapılabilir. Yazarın, psikolojik tefsiri bağımsız bir tefsir ekolü olarak nasıl sistemleştirdiği konusunda yapılacak çalışma da oldukça ilgi çekebilir.

Müellifin son çalışması “Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama” adlı eseri, çağımızda psikolojik tefsirin müstakil bir ekol olarak sistemleştirilmesini içermektedir. Dolayısıyla yazarın yeni bir tefsir ekolünü nasıl sistemleştirdiği konusu çalışılabilir.

Müellif, Kur’an’ın içerik üsluplarıyla ilgili ve edebî sanatlarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilerde edebî sanatlar aracılığıyla psikolojik ve eğitsel mesajların nasıl ileildiği açıklanmıştır. Yazarın dikkat çektiği bu hususlar, Kur’an’daki ilgili âyetler üzerinden uygulamalı olarak çalışılabilir. Nitekim yazar, Kur’an’ın edebî sanatlarının psiko-eğitsel işlevleri üzerine yapılmış uygulamalı çalışmaları literatür derlemesi olarak sunmuştur.

KAYNAKLAR

- Abqary, Mufti. *Tafsir Semantik Romantik (Rekonstruksi Peran Bahasa dan Sastra Dalam Penafsiran Al-Qur'an)*. Jakarta: Program Studi Magister Ilmu Al-Qur'an dan Tafsir Konsentrasi Ilmu Tafsir Pascasarjana Universitas PTIQ Jakarta, Tesis, 2024.
- Akyüz, Zafer. "Belâgat İlminin Kur'ân-ı Kerîm'in İ'câz ve Tefsir Araştırmalarına Etkisinin Tarihi Seyri". *Universal Journal of Theology*. 5/2, (2020).
- Albayrak, Hâlis. *Tefsir Usûlü Yöntem – Ana Konular – İlkeler – Teklifler*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1998.
- el-Alevî, Sâlih İbn Ahmed İbn Ubeyd. "Zâhiratü Za'fî Meleketi't-Tefsîr fi'l-Asri'l-Hadîs ve Vesâili İlâcihâ". *Mecelletü Câmiati'l-Melik Abdi'l-Azîz*. 29/4, (2021).
- Ali, Halil Merdem. "Avamın Algısı ve Tefsiri Anlam Bağlamında Kur'an". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 16/95, (2023).
- Altay, Şeyma. "Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -el-Keşşâf Tefsiri Örneği-". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/1, (2022).
- Ateş, Avnullah Enes. *Bakara Suresindeki Kıraat Farklılıklarının Dilbilimsel Analizi (Mütevâtir ve Meşhûr Kıraatler)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Ateş, Avnullah Enes. *Kur'an Yorumunda Beyan İlmi*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018.
- Ateş, Avnullah Enes. *Kur'an Yorumunda Siyakın Yeri -Zemahşerî Örneği-*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018.
- Atîk, Abdu'l-Azîz. *Fi'l-Belâgati'l-Arabiyye İlmu'l-Maânî – el-Beyân – el-Bedî'*. Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, bi dûni târîh.
- Aydın, Bilal. *Ses Anlam İlişkisi Açısından Arap Dili ve Kur'an*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Aydın, İsmail. "Filolojik Tefsirin İmkânı Üzerine". *Ekev Akademi Dergisi*. 15/46, (2011).
- Aydın, İsmail. *Kur'an'ın Filolojik Yorumu*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.

- Aydın, İsmail. *Tefsir Tarihi*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014.
- Aydın, Muhammed. *Genel Tefsir Kuralları*. İstanbul, Nûn Yayıncılık, 2009.
- Âzanbâ, Muzaffer. *el-Funûnu'l-Belâğıyye fî Sûreti'l-Leyl*. İstânbul: Câmîatü İstânbul Sebâhaddîn Zâim, Risâle Mâcistîr, 2019.
- Bağış, Mehmet. “Tefsir Yazılarından Örneklerle Mehmet Akif Ersoy’un Dünya Görüşü”, *İslâmî Araştırmalar*, 32/1, (2021).
- Bakı, Iclal. *Psychologische Dynamiken aus der Sure Yâsîn*. Dortmund: APSS Publications, 2022.
- Balıkçı, Üsâme. “Psikolojik Yaklaşım”. *Kur’an’a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*. ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023.
- Baş, Erdoğan, *Kur’an’ın Üslubu ve Tekrarlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Bâzergan, Mehdi. *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci*. çev. Yasin Demirkıran, Muhammed Feyzullah. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- el-Behnesî, Muhammed İbn Muhammed İbn Abdirrahmân. *Tâcü'l-İrfân li Ulûmi'l-Kur’ân*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Bekiroğlu, Harun. *Tefsir Metodolojisi Açısından el-Burhân ve el-İtkân*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Bekiroğlu, Harun. “Kur’an’da Bir Anlatım Sanatı Olarak Muhakkaku’l-Vukû ‘Ke’l-Vukû ‘Prensibi”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 10/1, (2019).
- Belen, Fatıma Zeynep. “Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Uygulama Örneği: Bibliyoterapinin Algılanan Stres ve Dini Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi”. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 10/19, (2016).
- Bergamalı, Ahmet Cevdet. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002.
- el-Beyzâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te’vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur’an’ı Tanımak Tarih – Dil – Yorum*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.

- Bin Sinwan, Husaini. *Nilai-Nilai Pendidikan Islam Pada Pembelajaran Al-Qurân Berbasis Sab'atu Ahruf*. Riau: Pascasarjana Universitas Islam Negeri Sultan Syarif Kasim Riau, Disertasi, 2024.
- Bırışık, Abdulhamit, *Kur'ân Bilgisi ve Tefsir Usûlü*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
- Bulut, Ali. *Filolojik Tefsir Doğuşu ve Öncüleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- el-Bursevî, İsmâil Hakkı. *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*. İstanbul: Mektebetü Eser, 1389 h.
- Büyük, Enes. “Semantik”, *Kur'an'a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*. ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023.
- el-Cârim, Alî. Emîn, Mustafâ. *el-Belâgatü'l-Vâziha el-Beyân – el-Maânî- el-Bedî'*. London: Dâru'l-Maârif, 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1983.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cesur, Süleyman. “Kur'ân'ın Anlaşılmasında Belâgat İlminin Yeri”. *Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 1/1, (2018).
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.
- el-Cezâirî, Muhammed Abdu'l-Kerîm. *Mukaddime fî Ulûmi'l-Kur'ân ve Ulûmi't-Tefsîr*. Trâblus: Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, 1370.
- Çağıl, Necdet. *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Çapku, Ahmet. *Niyazi Hoca (Mehmet Niyazi Kasapoğlu)*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021.
- Çelik, Ahmet. *Kur'ân Semantiği Üzerine*. Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002.

- Çelik, İbrahim. *Örnekleriyle Tefsir Tarihi ve Usulü*. Bursa: Rehber Ajans, 2000.
- Çelik, Ömer. *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Çiçek, Yakup. Açıkalin, Bünyamin. *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*. İstanbul: Temel Ofset, 2000.
- Darende İlâhiyat Fakültesi 1998-99 Mezunları Yıllığı*. Darende: Ajans Darende, 1998.
- ed-Dehlevî, Veliyyullâh Ahmed İbn Abdirrahmân. *el-Fevzû'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*. el-Kâhire: Dâru's-Sahve, 1986.
- Deliser, Bilal. *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.
- Deliser, Bilal. *Kur'an İlimleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*. İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Dinç, Ömer. “Antropolojik Yaklaşım”, *Kur'an'a Yeni Yaklaşımlar -Postmodern Zamanda Tefsir Yapmak-*. ed. Ali Karataş, Gökhan Atmaca, Mustafa Günerigök, İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023.
- Duman, M. Zeki. *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tarihi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Durmuş, İsmail. “Meânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ebu'l-Adves, Yûsuf. *Medhal ilâ'l-Belâgati'l-Arabiyye Ilmu'l-Maânî – Ilmu'l-Beyân – Ilmu'l-Bedî'*. Ammân: Dâru'l-Mesîre, 2007.

- Emîn, Bekrî Şeyh, *el-Belâgatü'l-Arabiyye fî Sevbihâ'l-Cedîd Ilmu'l-Beyân*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1982.
- Erbağ, Hüseyin. *Kavâidü't-Tefsîr Cem'an ve Dirâseten Adlı Eser Bağlamında Tefsir İlminin Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Erbaş, Ali. *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Eren, A. Cüneyt. *Tefsir Okumalarına Giriş Küllî Kâideler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Eren, Cüneyt. Özcan, Halit. *Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Sanatlar*. Erzurum: Aktif Yayınevi, 2003.
- Ertuğrul, Osman. “Belâgatta Meânî İlmi”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5, (2015).
- Eser, Mithat. *Engelli Sahâbîler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luga*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb. *Besâiru Zevî't-Temyîz*, Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmî, ts.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Geçmişten Günümüze İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. ed. Fikret Karaman, Ahmet Faruk Sinanoğlu, İbrahim Aşlamacı, Mehmet Korkut Çeçen. Malatya: Doğu Mat Grup, 2016.
- Gelgeç, Sevim. *Kur'an'ın Dil ve Üslup Yapısı Ekseninde Sâd Sûresi Tefsiri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da “Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

- Güneş, Abdulbaki. *Kur'ân'da Bütünlük Mucizesi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- Gür, Süleyman. *Anlatımlı Kur'ân Belâgatı Meânî – Beyân – Bedî'* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. “Belâgat İlmi ve Kur'ân”. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1, (2015).
- el-Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn. *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Hasen, Sâmî Atâ. “Uslûbu'l-Kasemî'z-Zâhir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm Belâgatuhû ve Ağrâzuhû”. *Mecelletü's-Şerîa ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*. 18/53, (2003).
- el-Hûlî, Emîn. *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*. (çev. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin), Ankara: Kitâbiyât, 2006.
- el-Humeydî, İbrâhîm İbn Sâlih İbn Abdillâh. *el-Mühezzeb fî Usûli't-Tefsîr*. ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1440.
- Işık, İhsan. *Resimli ve Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları, 2007.
- İbn Alevî, es-Seyyid Muhammed. *Zübdetü'l-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrût Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Mücezû'l-Belâğa*. Ammân: Dâru'n-Nûri'l-Mübîn, 2020.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*. Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1991.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem. *Lisânu'l-Arab*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1997.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed İbn Muhammed. *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*. Beyrût: 1980.
- İpek, Yasemin. “Din Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Kutsal Metnin

- Yorumlanmasında Kişilik Özelliklerinin Rolü”. *Dinî Araştırmalar*. 25/63, (2022).
- el-İsfahânî, Ebu’l-Kasım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Ragıb. *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, ts.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yilmazer, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Kara, Ömer. *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Karaca, Abdullah. “Dilbilimsel Tefsirle İlgili Akademik Çalışmalara Bir Bakış”. *Artuklu Akademi*. 11/2, (Aralık 2024).
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân-ı Kerîm’in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984.
- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur’an’ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Karagöz, Mustafa. “Kur’an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 43, (2017).
- Karakuş, Abdulkadir. “Allah’a İmanın ve O’nunla İletişimin Ruh Sağlığına Olumlu Katkıları”. *Diyanet İlmî Dergi*. 59, (2023).
- Karamollaoğlu, Fatma Serap. *Kur’an Işığında Belâgat Dersleri Meânî İlmî*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2013.
- Karlı, İbrahim H. *Kur’ân’ı Anlamaya Giriş*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kasap, Süleyman. “Dil Öğretiminde Psikodilbilim’in Önemi”. *Karadeniz 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 25-26 Nisan 2020 Ordu, ed. Gültekin Gürçay, Ordu: Ubak Yayınevi, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an’da İman Psikolojisi*. İstanbul: Yalınzkurt Yayınları, 1997.

- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsiri*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2006.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "İlahiyat Alanında Bilim Etiği -Bir Akademik Etik Bilimsel Raporu-", *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/9, (2016).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Metin Dışı (Psikolojik) Bağlam ve Schleiermacher Hermenötiği". *Tafsir Dergisi*. 2/1, (2022).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu*. 6/11, (Ocak – Haziran 2013).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/1, (2011).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Âdem'den Hâtem'e Kişilik*. İstanbul: İzci Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsirin Gelişim Tarihi ve Ortaya Çıkış Sebepleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*. İstanbul: Nursan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Alaycı İnsan Karakteri". *Fikir Dünyası Düşünce Dergisi*. 4, (Bahar 2006).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsirde Yöntem ve Problemler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsirin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*. Ankara: Gece Kitaplığı 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsîr Kuram ve Uygulama*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2024.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kibleye Yönelme”. *Diyanet İlmi Dergi*. 41/4, (2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/2, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması-”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 5/3, (2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İletişimde Ben-Dili -“Ashâbu’l-Karye” Kıssasından Bir Kesit-”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 1/2, (Temmuz-Aralık, 2008).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4/4, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Helû İfadesi -Psikoloji ve Ahlak Felsefesinin “İnsanın Hazza Düşkünlüğü Elemden Kaçışı” Konusundaki Yaklaşımlarıyla Bir Mukayese-”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4/1, (Bahar 2013).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Şüphe İnkâr İlişkisi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4/1, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Psikolojik Savaş”. *Ekev Akademi Dergisi*. 11/33, (Güz 2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Empati ve Sempatî Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”. *Bilimname*. 10/1, (2006).

- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah’tan Yardım Dileme ve O’na Muhtaçlık “İstiane” “İstiğase” ve “Fakr İlâ’Ilâh”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15/2, (Güz 2014).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Evlilik Terapisi -Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese-”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4/2, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi”. *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji-*. 3/7, (Ocak-Nisan 2003).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi İman ve İbadet Eğitimi”, *Diyanet İlmi Dergi*, 44/2, (2008).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an’da İnsan -Varoluşsal İhtiyaçlar-*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2008.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*. Malatya: EKM Ofset Matbaacılık, 2010.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Kardeş Kıskançlığı ve Eğitimi -Kabil ile Habil ve Hz. Yûsuf ile Kardeşleri Örneği-”. *Fikir Dünyası Düşünce Dergisi*. 3, (Bahar 2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “Ashâb-ı Uhdûd” Kıssası -Dünden Bugüne Görsel Sadizm / Şiddetin Seyredilmesi”. *İslâmî İlimler Dergisi*. 5/1, (Bahar 2010).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “Hayâ” / Utanma Olgusu”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/2, (Güz 2011).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur’an’da “Sadâkat”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1, (Bahar 2010).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu”. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 3/5, (Ocak-Haziran 2010).

- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’a Göre İnkâr ve Bunalım -İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri-”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1, (Bahar 2010).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “Gıybet” Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları-”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/2, (2006).
- Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur’an’da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve İsar (Özgecilik)”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 21, (2004).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsîrin Tanımı Karakteristikleri ve Dayanakları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Affetme Olgusu İnsanların Birbirlerini Affetmeleri”. *Diyanet İlmi Dergi*. 43/4, (2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’a Göre Umutsuzluk-İnkâr İlişkisi”. *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji*. 5/14, (2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “İnabe” Kavramı: Dini Tecrübe Açısından Bir Yaklaşım”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 9/22, (2008).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “Tenzil” Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/1, (2014).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Sosyal Değişim”. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 6/12, (Temmuz – Aralık 2013).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an Psikoloji Atlası Rüiyalar ve Yorumları*. İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2016.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İbadette Şekilcilik -Münâfıkların Namazları Hakkında Psikolojik Bir Tahlil-”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9, (2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Psiko-Sosyal ve Metafizik Açidan Kumar”. *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji*. 5/13, (Ocak-Nisan 2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’ın Amaçları Açısından Tatma Duyusuna Bir Bakış”. *Ekev Akademi Dergisi*. 8/18 (Kış 2008).

- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’ın İffet Anlayışı -Batılı Cinsel Ahlâk Anlayışlarıyla Bir Mukayese-”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 3/4, (2003).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi-”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/2, (2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da “Üsve-i Hasene” Kavramı -Model Alma Yoluyla Öğrenme-”. *Diyanet İlmi Dergi*. 42/3, (2006).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Hz. Mûsâ Kıssasında Korku Fenomeni”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 8/1, (2008).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İslâm’da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu”. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 3/6, (Temmuz-Aralık 2010).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’ân’da Ümit-İman İlişkisi”. *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 8/18, (2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Anne Çocuk İlişkisi -Çocuğun Doğumdan Sonraki İlk Gelişim Evresi-”. *Ekev Akademi Dergisi*. 11/30 (Kış 2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kişilik Eğitimi Açısından Hac İbadeti”. *Diyanet İlmi Dergi*, 44/1, (2008).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/1, (2006).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Ağlama” Olgusu Modern Psikoloji ve Kur’an Eksenli Bir Yaklaşım”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/1, (Bahar 2015).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Oruç Psikolojisi”. *Diyanet İlmi Dergi*. 43/2, (2007).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İnsanın Çaresizliği ve Fıtratın Uyanışı”. *Kelam Araştırmaları*. 3/1 (2005).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsir Ekolü I-II*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn. *Tefsîru’l-Kâsimî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 1994.

- el-Kattân, Mennâ'. *Mebâhis fî Ulûmi 'l-Kur'ân*. er-Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1992.
- Kaya, Aykut. *Tefsir Yorumlama Yöntemleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Kazvînî, Celâleddin Muhammed. *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*. çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990.
- Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993.
- Koç, Şengül. *Huruf-u Mukattaa*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Koçyiğit, Hikmet. "Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. 1/1, (2017).
- Koyuncu, Recep. "Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. 15/1, (2015).
- Kûsâ, Safvet. Süleymân Hüseyin el-Umîrât, "el-Alâkatü Beyne İlmi'l-Belâğa ve Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 7, (2016).
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli 'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1997.
- el-Lâhecî, Ahmed Yahyâ Ahmed. "İşkâliyetü't-Tefsîr bi Ğayri İlm Dirâse Tahlîliyye li Medârisi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm". *Mecelletü Câmîati'z-Zeytûneti'd-Devliyye*. 17, (2023).
- Maden, Gülhan. "Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*. 3 (Aralık 2022).
- el-Merâğî, Ahmed Mustafâ. *Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Maânî ve'l-Bedî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. (çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri), İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.
- el-Meydânî, Abdurrahmân Hasen Habenke. *el-Belâgatü'l-Arabiyye Üsûsühâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- el-Müsevî, Dırğâm Kerîm Kâzım, *el-Belâğa fî Suâlin ve Cevâb*. Bağdâd: Müessesetü's-Sâdik es-Sekâfiyye, 2023.

- Münir, Ahmet. *Kur'an'ın Bir Anlatım Üslubu Meseller (Emsalü'l-Kur'an)*. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2019.
- en-Nesefî, Abdullah İbn Ahmed. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996.
- Of Nüfus Defteri (1834)*. Hazırlayanlar: Sezgin Demircioğlu, Süleyman Bilgin, İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, 2011.
- Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Önen, Hacı. *Kur'an Tarihi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Özata, Havva. "Hz. Peygamber'den Modern Zamana Dilbilimsel Tefsir Faaliyetleri: Bir Dönemlendirme Modeli". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. 4/2, (2020).
- Özbek, Sonay. *Bir "Psikolojik Tefsir" Örneği Olarak Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an Psikoloji Atlası" Adlı Eseri*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Özel, Mustafa. *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
- Polat, Fethi Ahmet. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. Konya: Me-Sa Yayınları, 2009.
- Polat, Fethi Ahmet. "Dirayet Ağırlıklı Tefsirler". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- er-Râzî, Fahreddîn. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1997.
- er-Rûmî, Fehd İbn Abdîrahmân İbn Süleymân. *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhû*. er-Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 1419.
- es-Sabbâğ, Muhammed İbn Lutfî, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtü't-Tefsîr*. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1990.

- Saçlı, Merve. “Süleyman Ateş’in Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri’nde Bakara Sûresi Bağlamında Psikolojik Yorumlar”. *Umde Dini Tetkikler Dergisi*. 3/2, (2020).
- Saçlı, Merve. “Psikolojik Tefsir Ekolü”. *Çağdaş Tefsir Ekolleri*. ed. Aykut Kaya, Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Salmazzem, Mehmet. *Kur’ân’ın İ’câzı Tarihsel Serencam-Tartışmalar-Güncel Yorumlar*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Sevinç, Ahmet. “Kur’an’da Hitap Şekilleri ve Müddessir Suresinde Yer Alan Hitapların Tahlili”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/9, (2016).
- Sofuoğlu, Mehmed. *Tefsîre Giriş*. İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- Soysaldı, Mehmet. “Kur’an’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”. Kur’an ve Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 Van), Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001.
- Subhânî, Muhammed İnâyetullâh Esed. *et-Tahrîr ve’t-Tahbîr fî Usûli’t-Tefsîr*. Ammân: Dâru Ammâr, 2017.
- es-Suyûtî, Celâlü’d-Dîn, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2008.
- Şahin, Mehmet Emin. *Kur’an’da Ruh Sağlığı -Abdurrahman Kasapoğlu’nun Psikolojik Tefsîr Çalışmaları Özelinde-*. Ankara: Gece Kiaplığı, 2024.
- Şelebî, Abdu’Âtî. *el-Belâgatü’l-Müeyssere*. el-İskenderiyye: el-Mektebetü’l-Câmiyye, 2003.
- Şen, Ziya. *Tefsir Usûlü ve Yöntemleri*. İstanbul, Kitâbi Yayıncılık, 2021.
- Şener, Abdulkadir. *Kur’ân İlimleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2022.
- Şengül, İdris. *Kur’ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şimşek, M. Sait. *Kur’an’da İki Mesele (Müteşâbih-Nesh)*. Konya: Selam Yayınevi, 1987.
- Taştekin, Ali. “Dil Psikolojisinin İlgi Alanları”. *Turkish Studies*.11/4, (2016).

- Tay, Hekim. *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Rolü -Meâmî Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- et-Tayyar, Müsaid b. Süleyman. *Tefsir Usûlü*. çev. Mehdi Canpolat, İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2015.
- Tiryaki, Ömer. *Yâsîn Sûresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- et-Tûfî, Süleymân İbn Abdi'l-Kavî İbn Abdi'l-Kerîm. *el-İksîr fî İlmi't-Tefsîr fî Usûli ve Kavâidi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Tuncer, Muhammet Mustafa. *Çaykara ve Ötesinden Portreler*. İstanbul: Çaykara Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2018.
- Turan, Maşallah. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*. Konya: Hüner Yayınevi, 2016.
- Turgay, Nurettin. *Arap Dili, Belâgatı ve Kur'an*. Ankara: Kitap Neşriyat Dağıtım Yayınları, 2009.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.
- Ulutürk, Veli. *Kur'ân'da Temsili Anlatım*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Uzun, Nihat. *Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Uzun, Nihat. "Kur'ân'da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6/1, (2013).
- Ülgen, Emrullah. *İrâbü'l-Kur'ân'ın Tefsirdeki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2003.

- Ünal, Mehmet. “Kur’an’ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kırâat İlmi ve Kısa Tarihi)”. *Tefsir*. ed. Mehmet Akif Koç, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Yarız, Enes. *Türkiye’de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Yavuz, Ömer Faruk. *Kur’an’da Sembolik Dil*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Yıldız, Sinan. *Kur’ân-ı Kerîm Tefsirinde Belâgat (Meânî – Beyân – Bedî’) et-Tefsîru’l-Münîr Örneği*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.
- Yazkan, Sonnur. *Covid-19 Pandemisinin Kadın Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkileri, Hastalığı Anlamlandırma ve Salgınla Başa Çıkmadaki Süreçleri Üzerine Nitel Bir Çalışma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Yıldız, İbrahim, *Kur’an’da Psikolojik Şiddet*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Abdülhalim. “et-Tefsîru’l-Müeyesser Adlı Eserin ‘Ulûmu’l-Kur’ân Açısından İncelenmesi”. *Mutalaa*. 2/1, (2022).
- Yılmaz, Hasan. “Modern Dönem Kur’ân Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7, (2017).
- Yılmaz, Hasan. *Semantik Analiz Yönteminin Kur’ân’a Uygulanması*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Hasan. “Tefsir Yönelişleri Bağlamında Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş Üzerine Bazı Mûlahazalar”, *Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu Iğdır*, 30 Kasım 2018, Iğdır: Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Nedim. *İcâzü’l-Kur’ân*. İstanbul, Fatih Yayınevi, 1984.
- Yılmaz, Şenol. İmanlık, Yılmaz. *Termemiz: Terme’ye Değer Katanlar 2015*. Samsun: Erol Ofset, 2015.

Yüce, Nezahat. *Fonetik Açıdan Kur'ân İ'câzı Kur'ân Sesinin Mucizesi*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayıncılık, 2022.

Yücel, Abdullah. *Mütevâtir Kırâetlerin Tefsir İlmindeki Yeri*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2020.

Yüksek, Muhammed İsa. “Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21/39, (2019).

Yüksek, Muhammed İsa. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi Referansları ve Sorunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1987.

ez-Zennâd, el-Ezher, *Dürûsü'l-Belâgati'l-Arabiyye, Nahve Ru'yetün Cedîde*. Beyrût: el-Merkezü's-Sekâfiyyi'l-Arabî, 1992.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. el-Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, bidûn târih.

Elektronik Kaynaklar:

Musa Turşak, “Kur'an'da Özeleştir”, 25 Mayıs 2021,
https://www.youtube.com/watch?v=L7IAdkck_mE (Erişim Tarihi: 05.03.2025).

Biyografya, “Abdurrahman Kasapoğlu: İlahiyatçı, Akademisyen, Araştırmacı, Yazar”,
<https://www.biyografya.com/biyografi/3054> (Erişim Tarihi: 17.02.2025).

Erdog@ner Biyografiler, “Abdurrahman Kasapoğlu”, 2018,
<http://erdoganerbilog.blogspot.com/2018/01/abdurrahman-kasapoglu.html>
(Erişim Tarihi: 16.02.2025).

Eski Eserler, “Abdurrahman Kasapoğlu”,
<https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3769/Abdurrahman-Kasapoglu.asp?LID=TR&ID=3769> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

“Psikolojik Tefsîr Projesi (Bağımsız Bir Ekol Olarak Sistemleştirme)”,
https://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/15175/23-10-2024_015210519.pdf (08.03.2025).

[http://ktpmakale.isam.org.tr/?geldi=ara_mklilh_basit&blm=sonucmklilh&navdil=tr&De
rgiAdiara=&MakaleAdi2=&YazarAdiAra=Abdurrahman+Kasapo%C4%9Flu&
degisti=&-max=10&-find=](http://ktpmakale.isam.org.tr/?geldi=ara_mklilh_basit&blm=sonucmklilh&navdil=tr&De
rgiAdiara=&MakaleAdi2=&YazarAdiAra=Abdurrahman+Kasapo%C4%9Flu&
degisti=&-max=10&-find=) (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (21.02.2025).

